BOŽENA NĚMCOVÁ

NÁRODOPISNÉ A CESTOPISNÉ OBRAZY ZE SLOVENSKA

KNIHOVNA KLASIKŮ

KNIHOVNA KLASIKŮ

SPISY BOŽENY NĚMCOVÉ

Svazek desátý

BOŽENA NĚMCOVÁ

NÁRODOPISNÉ A CESTOPISNÉ OBRAZY ZE SLOVENSKA

KNIHOVNA KLASIKŮ
Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění
Praha 1955

SPISY BOŽENY NĚMCOVÉ

řídí Ústav pro českou literaturu Československé akademie věd

Hlavní redaktor Bohuslav Havránek

Redakční rada:

Rudolf Havel, Josef Hrabák, Miloslav Novotný

Výkonný redaktor Rudolf Skřeček

Tento svazek připravil František Váhala
za odborné jazykové spolupráce Bohuslava Havránka a Jozefa Štolce

Graficky upravil František Muzika

VZPOMÍNKY
Z CESTY PO UHŘÍCH

Rozloučení s milými přáteli, ať je to již nakrátko nebo nadlouho, zanechává v duši vždy nádech smutku, poněvadž nikdo nemůže s jistotou si říci: „Shledáme se opět!“ — Odjíždí-li cestující po obyčejné příležitosti, a dokonce-li sám, zbývá mu mnoho času k smutnému rozjímání o rozlučování, a dokud nezajel za poslední pole, za poslední vrch milé mu krajiny, dotud se ustavičně v duchu loučí; jede-li ale po železnici, tu je tolik spěchu a starosti od domu až ke kase a od kasy až do vozu, že jen letmo se loučí. Myslí si: až povyjedem, podívám se ještě jednou, kde jsem rád býval; ale již letí divý kotel, již ho unáší tak rychle, že mžikem jen ohlídnout se mohl po místech, na něž ho váže zvyk a sladké vzpomínky, neboť v druhém třetím okamžení již cizí, cizejší obrazy před okem se míhají. Usedne, rozjímal by, snad mu i slza v oku se zaleskne; ale tu vidí před sebou takovou směsici různých tvářností, slyší otázky, odpovědi v tolikeru někdy nářečí, že se mimovolně pozornost jeho k těm novým předmětům obrací. Nejdřív si prohlídne nejbližší sousedstvo, pak se rozhlédne dále, a v takovém davu lidstva rozmanitých stavů a zaměstnání najdou se přece, ne-li více, alespoň dva, kteří se spřátelí; na cestě spřátelí se člověk rychle a tak upřímně, důvěrně, jako by jeden s druhým vyrostl, a když se cesty jejich dělí, řeknou si smutně: „Škoda, že se musíme loučit,“ — a dlouho sedí pak ten opuštěný ve voze a již se mu ani to cestování tak nelíbí, ani ti spolucestovatelé, nyní teprv se zdá být samoten, dokud ho náhoda opět s nějakou milou osobností nesvede.

I já, když jsem s přáteli a Prahou se rozloučila, rozhlédla jsem se nejdříve, koho náhoda se mnou svedla;

vůz byl pln lidu všelikých stavů. Naproti mně seděli dva muži, jeden nejspíš obchodník v obilí, druhý, jak se zdálo, úředník, který navštívil Prahu, aby všelikou koupi odbyl, jak dosvědčovaly, mimo jiné, módní klobouk, tobolka, stínítko a podobné tretky. Vedle mne seděl vysoký muž v šedé bundě a letní čapce; když jsem na něho se podívala, setkala jsem se s příjemnou tváří, rusými vousy zarostlou, a s modrým okem. „Kam jedete, odkud?“ to bývá již tak na cestě obyčejná otázka, jíž se zapřádá další pásmo řeči. Tak i můj soused se mne otázal s názvukem severoněmeckým, jak daleko cestuji. Řekla jsem, že do Uher, a on mi opět navzájem sdělil, že se vrací z dlouhé cesty, kterou konal po řecké zemi, k své rodině do Vídně. Tím se stal pro mne hned zajímavější osobou a měla jsem již hromadu věcí pohotově, na které bych se ráda byla tázala; ale soused byl velmi laskav, a jak by četl myšlénky moje, i bez otázek začal vypravovat o svých cestách, a tak zajímavě povídal, že i protější pánové zanechali hovoru o prodeji pšenice a s podivením poslouchali. Jedno k druhému přišla řeč i na Čechy, a tu já vypravovala zase jemu; znal naši zem a národ jen dle historie a poslední čas dle pověsti a dle toho, co o nás kde četl, a proto se na vše tázal dopodrobna, jmenovitě na poměr Čechů a Němců. S úctou mluvil o našich výtečnících v literatuře; co se týká divadla, soudil spravedlivě a litoval nás, zmínil se však, že slyšel velice chválit manžele Kolára a Kolárovou, zvlášť paní co výtečnou umělkyni. Konečně řekl můj soused tolik: „Já jsem nikdy nesouhlasil s těmi, kteří národní snažení Slovanů za hračku mají, v spisech a řečích proti nim brojí a jim se i posmívají, avšak dlouho měl jsem ty snahy za marné namáhání; nevěřil jsem, že by národ český kdy se povznésti mohl k uvědomění své národnosti. Nyní jsem ale o všem tom lépe zpraven.“ — Z řečí jeho poznala jsem

záhy, že je nějaký umělec; také činil zmínku o známosti s nejvýtečnějšími umělci a učenci, o vlastním salonu ve Vídni, kde se notabilita umělecká scházívá; ale kdo vlastně je, nevěděla jsem, až jsme v Brně, kde jsem se půl dne zdržela, jmena navzájem si vyměnili, teprv poznala jsem ve svém zábavném soused pověstného básníka dra Bedřicha Hebbla.

Těch několik hodin v kruhu milých přátel u veselém rozhovoru uteklo rychle a ve čtyry hodiny ráno seděla jsem již zase ve voze a jako na perutích letěli jsme úrodnými rovinami Moravy k uherským hranicím a k poledním byli jsme v Prešpurku, odkudž se hned přesedlo do širokých, dobře zaopatřených vozů uherské dráhy a dále k Pešti se ujíždělo. Z Gänserndorfu až do Prešpurku záležela moje společnost nejvíce z chudých rodin z Moravy, které jely do Prešpurku najmouti se přes leto do roboty, což každý rok činívají, jeť Uhrům dělníků třeba a těm zase výživy; byla s nimi špatná rozmluva, neboť mluvili němčinu tak ukrutnou, že jsem jim stěží dvacáté slovo porozuměla, ač jsem několikero těch různořečí německých znala. Z Prešpurku bylo mnoho židů uherských a již převládala řeč maďarská. V Galantě slyšela jsem první cikánskou bandu, ale byli to pouzí hudlaři, jejichž skřípání jsme napotom na každé štací slyšeli; ale že hráli oblíbený národní pochod, dostali vždy něco. V Náně, první to štací za Ostřihomem, přisedl houfek študentů, veselých to hochů. Jeli jsme od Ostřihoma vždy těsně podél Dunaje a hoši u veselém rozmaru připijeli společnosti na parolodi, která jako o závod s námi se hnala až k Vácovu, kde jsme se oddělili; tam dělí Dunaj ostrov Svatoondřejský, loď musí dělat velkou okliku, a proto jsme my po železnici mnohem dříve večer do Pešti přijeli než ona. Cesta z Prešpurku do Pešti je již příliš známa i českému obecenstvu, než aby se o to i moje

péro pokoušelo ji popisovati; a kdybych i nejpěkněji vylíčila tu krásnou vyhlídku od Prešpurku na hory, na svěží roviny, na velebný tok Dunaje, kdybych třebas i nejumělejším štětcem vymalovala rozkošné obrázky, chrám ostřihomský na pravém břehu Dunaje, Vyšehrad, celé to pěkné Budínské pohoří, zůstalo by přece vylíčení mrtvé, daleko za živou krásou; to se musí vidět, a ne jen číst.

V prostranném, čistém pešťském nádraží jsme slezli a študenti byli již hotovi zaopatřit mi příležitost k další cestě, an se tu objeví přítel Bořivoj, který již na mne čekal se svým kočišem Jánošem, malým zavalitým Rusňákem, který tu stál za ním v chlupaté gubě, péro za kloboukem, a v podivení na ten běh a shon lidu se díval, avšak s větším ještě podivením na toho raracha, který s námi přilítl a nyní po nádraží se točil, pískal a chroptěl jako zběsnilý. — Šli jsme ubytovat se v hostinci a pak jsme použili krásného večera k procházce po nábřeží a na most; je to nádherná, krásná stavba, okrasa to Pešti, a ne nadarmo se jím Maďaři chlubí. Nábřeží je prostranné, velké, a tu jsou největší hostince, kavárny a pěkné domy; podél břehu stálo několik parolodí a množství lodí se zbožím, loděk malých a pramic. Lidí krojů rozmanitých se na nich hemžilo, jedni leželi, jiní seděli dokolečka a ,,kartuvali'' (karty hráli), ti zpívali, a tu opět hromádka ,,fajčila'' a v zamyšlení pohlížela buď do tváře ,,bači Dunaje'', buď na protější břeh, kde se rozkládá Budín. Po nábřeží se procházeli měšťané se svými paními a dcerami, použíti večerního chladu, a před kavárnami seděli mužští, kouřili a hulákali.

Ráno šli jsme po městě a do Budína nahoru; všude ještě množství známek bojů. Ve městě je nejvíce vidět známky kruté střelby podél břehu a nejvíc kulí je vryto na hostinci *de l'Europe* na nábřeží; za mostem hned pod hradbami sesuté domy, dílem ještě strhané, dílem opra-

vené již hradby; skoro by člověk ani neuvěřil, že by kdo na ty příkře jdoucí hradby dostati se mohl, a přece tam byli prý Maďaři jako mravenci vylezli, zvlášť hned pod hradem, kde generál Hentzi padl. Nyní se ale již všecko o překot spravuje, cesty a sady se čistí, vysazují, okrašlují a nezůstane zevnitřní památky, že tu panoval kdys jiný než přátelský duch. Když se vyjde nahoru ke kostelu, rozprostírá se tu rozkošná vyhlídka před námi; na pravém břehu Dunaje táhne se k Ostřihomu pěkné Budínské pohoří, vlevo dolů vidí se nádherný královský hrad a pevnost. Na levém břehu rozprostírá se rovina, a oko přelítnuvši ji a malé ty vysočiny, stane nejzáze na obzoru u modrajících se vrcholů Mater; na témž břehu hned proti Budínu rozprostírá se rozsáhlé hlavní město Pešť. Město je pěkné, má prostranné náměstí, široké, čisté ulice, nádherné veřejné budovy, skvostné krámy, pěkné domy i špatné chatrče a špinavé krčmy, ale pohled naň nemá nic imposantního, a raději dlí oko na vážném širokém toku Dunaje, na němž je život čilý. Tam se chystá paroloď k odplutí dolů, ta zase nahoru po Dunaji, tu plují lodě sem i tam s všelikým nákladem a mezi nimi se hemží ty lehounké loďky, okrášlené praporečky národními, které slouží k převážení do blízkého okolí přes vodu aneb do lázní teplých na pravém břehu, tak zvaných tureckých. V Budíně všude ticho, všude čisto; tam jsou úřady, tam bydlí úředníků nejvíce, vojsko všude, a podobá se v tom velmi naší Malé Straně, na druhé straně města jde se po vrchu, posázeném dílem vinnou révou, dílem zeleninou a stromy, do předměstí Christianova, které příjemně rozloženo jest pod vinicemi, mezi samými zahradami a kde je množství letohrádků. Povídá se, že se udělá průkop skrze vrch, aby se usnadnila obtížná cesta z Pešti nahoru přes Budín.

Když jsme se vrátili a poobědvali, chtěli jsme odjeti,

ale Jánoš nás zrazoval, že bude ,,zaraz padať''; i poslechli jsme zkušeného a přečkali déšť. Naše ekvipáže patřila vlastně k zemanským, ačkoli byla velmi nepěkná; vozík nízký, celý dřevěný, beze vší okrasy, má as tu podobu jako řeznický vozík v Praze. Některý je po boku vykrojen a má stupátko, ale je to zřídka kdy, obyčejně se stoupne na kolo anebo se leze od voje; přidělané sedadlo též není obyčejné, jen se hodí několik otepí slámy, na ni pokrovec a sedne se, což vlastně nejpohodlnější. Chce-li se proti dešti aneb slunci ochránit a přikrýt vozík, zastrčí se zepředu a zezadu po dvou ,,palicích'' (holích), na ně se připevní rohožka, a je ,,krytý koč''. Krytý kočár aneb pěknou bryčku mají jen velmožní pánové a bohatí měšťané pro své paní, ačkoliv se ani velmožná paní nestydí přijeti do města na žebřinovém voze aneb lecjaké karici. Sedli jsme, Jánoš urovnal svou chlupatou gubu švarně přes ramena, vyhoupnul se na přední otep slámy, bič do ruky, jímž ,,Mišovi a Paněj'', našim malým uherským koníkům, pohrozil, jako by chtěl říci: ,,Tu vám ho ukazuju, jestli mi uděláte hanbu, zkusíte, co umí''; oba se po očku podívali, a sotva zaznělo známé jim ,,eče!'', již letěli, až se jim od nohou jiskřilo. Tu Jánoš najednou v jedné ulici tak náhle zarazil, až jsme odskočili, a ukázav bičem na velkého na štitu namalovaného slona, ptal se: ,,Ký to čert?'', a když mu to Bořivoj řekl, spokojeně ujížděl dále. Jeli jsme k východu, kde je též pole Rákoš zvané, pověstné proto, že se na něm uherské sněmy držívaly, na hatvanskou cestu; jeli jsme hluboko pískem, ale Jánoš sotva okamžení jel zpovolna, leč co si zapálil dýmku. Jánoš málo mluví, několik slov provázených posuňkem, který má ostatní dopovědít, je všecko, tak s lidmi, tak s koněm, rád ale spí, rád píje pálenku a víno, rád ,,fajčí dohán'' (kouří tabák) — a rád ,,ztuha'' (rychle) jezdí. ,,Zaklínej ho tím nejsvětějším, on nepo-

jede zvolna, kdyby to šlo přes propasti," hněval se Bořivoj, když vozík přelítl několik velkých kamenů, které přes cestu ležely; „ten chlap se mě nazlobí." — „Proč tedy nevezmeš lepšího?" — „Poněvadž je poctivý, hodný čeledín tak řídká věc zde jako bílá vrána; nic si člověk nevymění. A ten alespoň mě tak tuze nešidí a hledí si koní, ačkoliv jim tím hnáním dost škodí; ale co platno, když je to již zvyk a hanba jeti zvolna, musím si to nechat líbit."

Jeli jsme ustavičně písčitou rovinou, a sem tam návrší porostlé břízou, dubem, někde osamělý dvorec, tak zvané pusty, tak až do Kerepesu, kde jsme museli zůstat přes noc, neboť večer jeti lesem dále nebylo bezpečno, ačkoliv se i na nuocku Jánoš mrzel, protože prý zloději tam konicu navštěvují. Museli jsme přijmouti zavděk špatnou večeří a ještě špatnějším noclehem v špinavé jízbě. V noci začalo cosi za ohromnou pecí šustit a při slabém světle z okének viděla jsem vstávati ohromného chlapa. Myslela jsem, že to zloděj jakýs, že nastane půtka, neboť jsme měli zbraň, ale chlap se několikrát protáhl, až se ruce stropu dotýkaly, a pak vyšel ven; nejspíš že za pecí opici vyspával. Sotva se rozednilo, vstali jsme, a poněvadž strach o koně u Jánoše spaní přemohl, bylo možno hned vyjeti; jitro velmi krásné a cesta vždy příjemnější.

V Gödöllő je hezký zámek a rozsáhlý park, ale všecko zanedbáno, patřívalo to knížatům Grassalkovichům, ale nyní to koupil baron Sina; dlouho jede se podél ohrady, v níž chovávala se zvěř. Za ohradou otočili jsme do údolí mezi vršky porostlé dubem; ticho, které kolem panovalo, rušeno bylo jen zpěvem ptactva, jakýž ze všech hájů rozmanitými zvuky se ozýval.

Za Gödöllő mezi vršky viděli jsme pěkný obrázek, který by snad i malíři se byl hodil; byla právě neděle a v kapličce na vršku mezi dubovím držela se pouť. Ka-

pucín měl kázaní na dřevěné zvenčí přistavené kazatelně; po vršku dolů stáli a seděli muži, ženy a děti v pestrém svém kroji a nedaleko nich se pásli koně a běhala hačata (hříbata); vozíky stály pod vrškem a polonahá cikánská rodina též nechyběla. Nedaleko pod kazatelnou stál krámek s pálenkou a houskami a druhý s marcipánem; když jsme jeli, viděli jsme ještě tu i tam spěchati poutníka na vozíku nebo na koni k osamotnělé kapličce.

Do Hatvanye (Hatvaň) dojeli jsme na oběd; první to městečko maďarské, které jsem viděla, vystavené naskrz z blátových cihel. Byla právě pouť, po náměstí procesí a mnoho okolního lidu tam shromážděného. Kroj se poněkud lišil od kroje Jánošova; muži měli naskrz kožichy, ale bílé, vlnou dovnitř, dole široké a dlouhé až skoro na zem, kdyby spuštěny byly; tak ale měli je přehrnuté nahoru a poutkami na knoflíky upjaté, jako by kolem vlněný prým byl. Rukávy neširoké a přes záda dolů kůže, celá, jak je z černého beránka, to je zvláštní jakási okrasa; hlava přijde k týlu, přední nožky leží na ramenou a zadní s chvostem visí dolů. Košile je velmi krátká a nepřikrývá jen půl plec; rukávy jdou ale až přes prsty a jsou náramně široké. Gatě (kalhoty) jako ženská sukně skoro, každá nohavice má dva lokte šířky, jsou naskrz z bílého plátna nebo polovičníku, do půl lýtek dlouhé, dole třepení z plátna, vyšitý červený štráfek, v kyčlích stáhnuté do stužky. Neširoký kožený pás a vestu (oplecko) z červeného neb tmavého sukna, vyšitou kvítím a všelikými okrasami po celém předním díle, a hustě gombíků (knoflíků); na krku černý hedbávný šátek. Svobodní mají kamizolu krátkou, kterou ale jen přes pole nosí, též vyšitou, a obyčejně bílou zástěru. Boty (čižmy) s tupými ostruhami; na hlavě buď měli kalap (klobouk) černý, s velkou střechou, ale tak příkře nahoru zahrnutou, že vyhlíží jako velikánská neforemná čepice. Vzadu vlají mu

(je-li svobodný) konce široké černé stuhy a nahoře černé, bílé nebo červené péro aneb páví péra a květiny, a ještě si tam založí dýmku a ,,vrecko s dohánem'' v čas potřeby. Někteří měli čepice nízké, na způsob našich beranic z bílého beránku, a po straně s černou a červenou šňůrou, což k bílým kožichům lépe sluší. — Při práci ale, ve všední den, nevezme na sebe nic než gatě, boty a tu kratičkou košili, při které si musí při práci široké rukávy vykasat až k ramenoum, slovem, je tedy polonahý. V zimě nosí přiléhající vlněné nohavice.

Ženy měly všechny černé plátěné, do malých záhybků složené sukně, též takové zástěry široké, tmavý soukenný nebo (u žen) kožený živůtek velmi pestře vyšitý, hezky dlouhý a napřed na přezku nebo gombičky (knoflíčky) zapjatý. Košile s vyhrnutým okružím a rukávy přes lokte; na krku černý hedbávný šátek, na hlavě buď jen strakatý šátek, přes veliký hřeben na pokos uvázaný, aneb přiléhající k hlavě malý zlatý čepec s květovaným hedbávným dýnkem a přiléhajícími na temeno a na uši krajkami, vzadu z široké stuhy uvázek na dvě oka. Přes to plachetku bílou neb strakatou, tuze oškrobenou, která se vtáhne přes tvář jako stříška; méně zámožná nosí ty čepce z bílé látky, aneb jak jsem řekla, jen šátky. Ženy mají přes sebe polodlouhý soukenný kabát (v zimě kožich) vyšívaný. Děvčata chodí v letě bez kabátu, jen v zimě nosí kožíšky; vlasy dozadu sčesané a teprv od šíje dolů do jednoho vrkoče spletené a v něm propletené tři stuhy rozličných barev, při začátku a při konci pletení jsou vždy dvě oka a dva konce, které vlajou. Vesměs nosí ženské čižmy buď černé, buď červené safiánové s podkůvkami. Muži nosí vesměs kníry a vlasy krátce přistřížené, jen někteří staří měli dlouhé vlasy, hřebenem k hlavě přidržené; vlasy má každý tak namaštěné, že mu z nich kape, a nejen vlas, ale i tělo mají obyčejně slaninou namazané.

Když bylo po procesí, rozešli se mladí lidé do krčmy, kde hrálo několik cikánů „čárdáš“, starší buď do krčem, po domkách, aneb sedli před stavením na ulici na holou zem, nohy křížem pod sebou, a fajčili. V Hatvani byla zrovna na rynku krutá bitva a posud leželo kolik chatrčí v rumu a na všech skoro byly známky střelby.

Po obědě jeli jsme dále s přípřeží, neboť by byli Mišo a Pani v „hlbokém homoku“ (písku) uvázli, jak Jánoš tvrdil. — Měli jsme tedy čtyry koně, vedle sebe spřežené, jako to způsob v Uhřích, a dva kočí, kteří spolu málo mluvili, ale hodně fajčili a na koně křičeli. Poněvadž bylo sucho, nebyla cesta ještě tak příliš zlá, jen v tom hlubokém písku se špatně jelo, ale i tu si pomohli kočišové, zajeli na louku neb pole, kdekoli se jim dalo nadejeti neb lehčeji použíti příležitosti. Myslila jsem, že nás budou pokutovati lidé, zhlídnouce nás kaziti i oseté pole, ale Bořivoj mi řekl: „Nemysli, že se tu cení půda jako u nás, to ještě Maďar nezná; ohlédni se po těch náramných kusech ouhorem ležících polí, po těch holých vršinách, po těch širokých mezech, přenáramně širokých cestách, po těch někdy desíti i patnácti kolejích po lukách i polích a seznáš, že není Maďaru o kus země. Kdyby tu i majetník pole stál, neřekne nám nic, poněvadž on sám jinému tak činí, a ustřihnouti si kousek cesty považuje za věc zcela přirozenou, a kdyby se tím i jemu škoda stala. Pak je tu zaryta bázeň před pánem tak tuze, že si netroufá co říci, kdyby mu pán celé pole zničil, a pan Jánoš myslí, že jsou staré časy, když vozil pana szolgabíró (stoličního služného) a všecko mu bylo dovoleno a každý se mu z cesty uhnouti musel; nechce mu tedy do hlavy, že si to a ono nesmí dovoliti.“

K Gyöngyösi (Děnděši) je krajina pěkná, záběhy pohoří Mater se tu zvyšují; město je jako každé jiné maďarské, vyjmouc několik čistších zemanských stavení;

v okolí děnděšském rodí se nejlepší dýně (melony). Ke Kápolně se opět vysočiny kloní níž a níže. Do Kápolny přišli jsme na nuocku, do hostince dost pěkně vystaveného o samotě u samé silnice nad vesnicí. Koně zůstali v salaši; konice nejsou všude, ba zřídka, obyčejně jen salaše, kolny to zcela neohrazené, kde koně i vůz stojí pod střechou, by před deštěm se chránili, anebo jen lecjaks z prken sbité, kde je žlab pro obrok a dvoje vrata. K večeři přinesli nám oblíbený paprikáš, dušené na slanině beraní maso, kořeněné paprikou; všude v Uhřích přijde na stůl vedle soli i paprika, neboť si Maďar rád přidává tohoto koření do všech jídel mimo moučné, i do polívky. Kápolna je od posledních událostí v Uhřích historicky známé místo; právě v tom hostinci byla krutá seč mezi císařskými, kteří tam stáli, a Maďary, kteří je tam obklopili, a v té jizbě, kterou mi sklepník k noclehu vykázal, bylo velké krveprolití.

Dívala jsem se právě oknem zamříženým dolů ku Kápolně, an monotonní zpěv maďarských šuhajců a děvčat ozval se z té strany, několik jich šlo přes luka; pod mým oknem pak zastavila se karavana slovenských vozků na nuocku. Ti v letě nenocují než pod širým nebem; mladí hoši skočili s koňů, které ne vedle sebe, nýbrž po sobě jako v Čechách zapřažené mají, odpřáhli a zavěsili každému vrecko (pytlík) s obrokem na hlavu; hříbata poskakovala ještě kolem matek a bílí psi rozběhli se, jestli by kde co uloviti se dalo, ale hned se zase vrátili, nejspíše že je hospodští špatně uvítali. Hoši rozdělali rychle oheň, staří sundali torby s ramen, vyndali slaninu, chléb, jeden přinesl víno z hostince, a nyní zasedli okolo ohně, začali opíkat slaninu a tak večeřeli. Plamen rudě ozařoval jich snědé, černými dlouhými vlasy vroubené tváře, z nichž nejedna pěkná byla. Bylo po večeři; chlapci koně napojili, přivázali je k vozům, hříbata ulehla mezi ně,

každé k své mámě, gazdové hledali lože, kde který mohl, ten na voze, onen pod vůz si prostřel „širicu", ulehli, i psi ulehli, a konečně všecko utichlo; měsíc svítil na klidnou krajinu a na spící tváře tak jasně a lhostejně, jako před časem na krvavé bojiště a rozvášněné lidstvo.

Ráno když jsme sedali do vozu, podal mi Jánoš kulku, jižto našel při čistění žlabu. „Dosť tých tu leží hockdě od veľkej bitky," doložil s máchnutím ruky kolem sebe. Jeli jsme rovinou kukuřicovými polmi, lukami až do Mezőkövesdu; zastavili jsme ve vyhlášeném hostinci pana Smidta, Němce to z Bavor, který nabyv v Uhřích jmění, celé přadeno příbuzných za sebou přitáhl, takže nyní po celé té cestě z Jagru do Pešti hostinští z jeho rodiny jsou. Je také vyhlášený fabrikant vína, nikoli aby dělal nějaké bryndy, ale že má náramné sklady vína ležet, zná jedno s druhým tak výborně míchat, že docílí dáti uherskému vínu příchuť rýnského, burgundského a j., za které je také prodává, a co nejlepšího, má nejen dobré, ale i laciné víno. Před hostincem na náměstí stála karavana vozků, kteří ale z hostince jen víno si nosili, ostatně měli všecko s sebou; pod okny seděli lidé na zemi, prodavačky s jakýmisi plackami a cikáni polonazí. Cikáňata chodila sem tam a skuhrala zpěvavým tónem o almužnu, ale málokdo si jich všimnul; jeden velký cikán se tam také procházel nahý, jak ho Bůh stvořil; povídali, že je blázen. Kövesd je městečko, má 7000 obyvatelů. Ze školy šel malý houfek děvčat, i ptala jsem se, jak to, že jen děvčata jdou a tak malý počet, a řeklo se mi, chlapci že musí být v letě u koňů na paši (pastvě) a děvčata husy pást, a v letě že není k učení čas.

Z Kövesdu je cesta rozmanitější; rovina poznenáhla přestává, pahrbky se zdvihají a okolo Harsánye, poslední to štací před Miškovcem, jede se mezi vrchy porostlými dubem, po vysokých stráních, s nichž viděti dolů do své-

žích údolin, kde sem tam pasáka vidět a několik volů, ostatně jak by vymřelo. Když se sjede s poslední návršiny dolů, zůstanou vrchy vlevo a jede se do široké doliny, jejíž plochu protéká Sajó (Slaná), na jejímž levém břehu leží město Miškovec (Miskolc), jakoby opřené o vrch, na němž viděti ve třech řadách bílých domků, vinných to sklepů. Přes vesnici Csabu a předměstí Mindszent vjeli jsme do města, kde jsem se u jisté vdovy ubytovala. Stavení velmi čisté mělo podloubí, znamení to, že patří k panským, bylo ale jen nízké. Ráno když jsem se probudila, zpívaly již domácí služky na dvoře při práci své národní zpěvy (jestli právě národní, nevím), které všechny, vyjmouc některé k tanci, vážné chorální melodie mají, jak jsem dále poznala, a mimo malé varianty jednostejné jsou. Ty junácké písně poslouchají se tak jako divoká hra cikánská. — Sotva jsem se oblékla, vešla Erža (Tereza), mladá služka domácí paní, vyřizujíc, že mi urozená paní službu vzkazuje, abych přišla na havránku (na svačinu). Vděčně přijala jsem zdvořilé pozvání a pak šla jsem podívati se po městě.

Miškovec má as 25 000 obyvatelů, je rozsáhlé, ale nepořádně stavěné město. Široká hlavní ulice je spolu i náměstí, a tam jsou i nejspořádanější stavení privátní i veřejná, stoliční dům, divadlo (ještě nedostavené) a dlážděné chodníky podél domů, tam jsou také nejlepší sklepy (krámy); „sklepník“ zove se kupec. Kdo si všimne trochu těch jmen na štítech, pozná už dle těch, že tu velmi málo řemeslníků a obchodníků Maďarů; a kdyby si i maďarskou koncovku zavěsil, přece poznati na první doslech slovanský význam. Němci a židé si namnoze jmena zmaďařili docela, jestli dříve nějaký význam měla. Hlavní chrám je kalvínský, kromě něho ještě jeden kalvínský, vystavený od Čechů a obnovený r. 1666, při němž i c. k. gymnasium; tři katolické chrámy, při klášteru minorit-

ském katolické gymnasium, jeden luteránský kostel a jeden nesjednocených řeků. Roku 1843 byl hrozný požár, kde 1900 domů shořelo, mezi nimi katolický kostel, stoliční dům a divadlo; roku 1845 ten samý den protrhl se oblak a následkem toho potok městem tekoucí tak vystoupl, že půl města zaplavil a třicet domků se zbořilo (což není divu). Mimo jiné škody nanosila povodeň tolik bahna do ulic a rozmočila to praleté bláto tak, že nemohli lidé kolik neděl z domů a okolní lid do města a z náramného zápachu nemoci mezi lidem povstaly. Je vidět v ulicích postranních i kamenná stavení a z cihel, čistě vystavená i uvnitř, ale je jich málo a patří obyčejně možnému měšťanu aneb zemanu, ty nejšpinavější díry jsou ale v ulicích, kde bydlí židé. Stoliční dům je jako všude staven o jednom poschodí, velký, prostranný, ostatně je jednoposchodních domů velice málo, obyčejně jsou nízká stavení, ačkoliv se zdá zvenčí, že by tam místa dost bylo, přece když se dovnitř podívá, není žádného pohodlí, ani souměrnosti, ani vkusu. Stavení jsou z bláta vystavena (tak zvaných vepřovic), u pánů šindelem, u sprostých slamou pokrytá; panské obydlí pozná se dle toho, že má ze dvora přede vchodem přístřeší (podloubí) o třech neb i více sloupích, větší okna, spořádaný dvorek a vrata a více pěstovanou zahrádku. Sprostší lid má domky malé, okénka v nich o málo větší než dlaň, která za celý rok se neotevrou, takže člověka puch ztuchliny až zarazí, když do takového stavení vejde. Jak ale zajde až do odlehlejších ulic, kde jsou „sedliacké“ chyše, tam je teprv nepořádek; to jsou jen baráky splácané z bláta, do nichž světlo boží těmi malilinkými okénky ani zasvítit nemůže. Podlaha je utlučený mlat, nábytek je sprostě zrobená lavice a stůl, pak do výše vystlané lože pro ženu a děti, neboť muž nespí v jizbě, obyčejně venku. Několik obrázků na učazené zdi je jediná okrasa. Kuchyň s otevřeným

ohništěm je vždy uprostřed mezi jízbou a komorou a tam visí po zdích hlíněné nádobí. V jizbě je ohromná pec, dole široká a k horu užší, též jen z bláta splácaná, obílená, do níž je zvenku topení a v níž se v zimě peče i vaří. Komín (koch) je jen tak ledabylo sbitý ze šindele a doškami při vrchu ovinut; málokde vrata a plot a po dvoře a v zahradě takový zvláštní nepořádek, který se jen Maďaru líbit může. Všecka nečistota z domů stéká buď po stružkách, aneb se vynáší na ulici do velkých louží, jichž bývá v ulicích po dvou i třech; taktéž se všecko smetí shází na ulici a všechny zdechliny, a nemusí se ani v hlavní ulici tuze ohlížet, leckde leží zdechlý pes, třebas i beran.

Uherské bláto je světoznámé, ale kdo ho neviděl, ten si o něm nemůže udělati ponětí; uprostřed ulice, kde se jede, zdá se být bezedné jezero blátivé, koně se v tom často po pás brodí, a po ušlapanějším chodníku vedle stavení jde se nad kotníky; tu se teprv pozná, jak nevyhnutelně potřebné jsou vysoké čižmy i ženským. Když to ale vyschne, je nesnesitelný prach a vyschlé bláto tvoří celé pohoří a ohromné kameny, které sem tam v čas bláta se naházely, jsou ouskalí, jimžto vůz by sice vyhýbat se měl, ale obyčejně se letí přes všecko a choulostivý na takovou jízdu má co vzývat Hospodina; jestli se kolo zláme, není tak velká škoda, proto se přece ta překážka neodklidí. Smutné jest, že se neuznává, že ty louže na ulici, ta nečistota všude jsou příčinou rozličných tam nemocí; zvlášť když se to paří, z jara, je tam takového zápachu po ulicích, až hlava bolí, ale ten lid je tomu tak zvyklý, že si k pohovení nelehne někam na trávu nebo pod přístřeší na čisto, ale na ulici neb silnici, kde je největší smrad, prach a žár slunce. Co ještě cizinci napadne, je množství psů, kteří nikomu nepatří a o něž se nikdo nestará; živí se tím, co ze smetí vyhrabou, co kde který uloví v domě a začež, jestli ho kdo dopadne, zchromen

bývá, a když je nejhůř, z odpadků ovoce a zelin. — Mnoho tu je běsných psů, ale div, že jich není ještě více.

Veliký a prostranný je *buzavásár*, kde se prodává zarno (obilí), vlastně jen pšenice (buza), — kde se všelijaké obilí prodává, to je *gabonavásár* —, a u města „piac", kde se statok (dobytek) prodává, *baromvásár* aneb *marhavásár*. Veřejných zahrad aneb míst k obveselení se není nikde; nejbližší a nejoblíbenější procházka miškovských „burgerů" je do vinných sklepů. Od severo- k jihozápadní straně zdvihá se nad samým městem do půlkruhu vrch, na němž v třech postupních přes 2000 městských sklepů, samé to bílé domečky, v pořádku jeden nedaleko druhého. Stěna každého stupně je travnatá, stromy posázená, a tudy je pohled na to příjemný a milé tam pobytí, jeť alespoň čistěji, zdravěji tam nahoře. Odtud je také nejrozkošnější vyhlídka. Jihovýchodně viděti Hegyalji, na jehož nejjížnějším konci, zrovna nad Tokajem, roste ono pověstné ohnivé tokajské a lahodné tarcalské víno; jihozápadně táhne se výběžek Mater, Bükkhegyalja, mezi jehož vrchy jsou hamry železné, za Diósgyőrem, a teplé prameny a na skloncích nejnižších všude dobré víno roste. Na západ i na sever táhnou se výběžky pohoří, na němž ne-li réví, tedy dub roste. Na jih je ale otevřena nepřehledná rovina, táhnoucí se dolů k Tise; pole a rozsáhlé lučiny pokrývají celou tu plochu a uprostřed ní vine se zpovolna Slaná (Sajó), spojí se u Ónodu s Hernádem a ten nad Tiszakeszi ústí se v Tisu. Není to vskutku špatný nápad, seděti za parného dne v chladném takovém předsklepí u stolu, na němž dobré jídlo, dobré víno, a před sebou míti tak krásnou výhlídku. Před sklepem je předsklepí, kde je obyčejně lavice a stůl pro domácího pána, pak kádě a vědra a všeliké potřeby k vinobraní. Z toho předsklepí jde se do sklepa, který je velmi hluboko do skály tesaný a kde víno leží sud vedle sudu ošetřené s vše-

možnou pečlivostí. — Každé oddělení má svého hlídače, kterého si páni platí; také káděˇ, kde voda stále býti musí, tam jsou, kdyby kdy oheň vypukl. — Známý pán, který tam s námi byl, ukazoval nám dolů, kde stáli Rusové a kde Maďaři, když se tam bili, a že tu bitku nazývali koňskou, poněvadž prý náhodou náramně mnoho koňů padlo a jen něco málo lidu. Stranou města na vysočině stojí pevná šibenice o třech sloupích, dole podezděná; ta, jak se povídá, v čas povstání málokdy prázdná byla, a když tam Görgey vtrhl, dal jich prý jeden den pověsit jedenáct, že nebylo již ani místa kam. Úřad popravčího zastával v Uhřích jindy obyčejně cikán; před mnohým k věšení oprávněným městem stojí na vršku šibenice.

Ač jsou ty sklepy zrovna u města, přece i do těch krajnějších nechce se pánům pěšky, buď si dá zapřáhnout, buď sedne na koně; je tak pohodlný, že se už čtvrt hodiny daleké cesty leká, a když přece do blízké vinice se podívá, nazpět stěží nohama vládne; paní už dokonce nevylezou pěšky z domů. Zpanštilejší, když nejdou do *borházu* (vinného sklepa)[1] aneb ho nemají, sedí zase nejvíce v kavárně, kde kouří a za půldne třebas jen sklenici sladké vody vypijou; aneb se uhostí v cukrárně, kde ovšem za mražené a mlsky více se utratí.

V příbytku u domácí paní ticho jak v kostele; nábytek staromódní, dubový, s rozmanitým vykládáním a kováním, těch ,,kastnů'' a ,,kastníčků'', kde jsou na odiv vyloženy všeliké průmyslné výrobky, panin šperk, vybledlé květiny, stříbrné slánky, elastické podvazky, modlitební knihy, lahvičky na ocet a olej, polívková mísa z porcelánu, talířky, šálky a skleničky, nože a vidličky a mezi tím přepodivných pletek navěšených a postave-

[1] Vlastně je to ale jen presovna, neboť se v těch domkách ve vinicích víno presuje, ale říká se vinný sklep.

ných, dárky velkonoční a vánoční, od jmenin a poutí, vajíčka malovaná, křížky slonové a jiné a jiné věci, na něž poutají milé vzpomínky. Všude velmi čisto, a bylo viděti, že každá věc od dávných let stojí právě tam, kde ji majetníce postavila, že v těch tichých jízbách převratů žádných se nedělo. Mezi dvěma postelema stálo klekátko s krucifixem a nad ním visel obraz Ukřižovaného, ozdoben věncem imortelek, a jemu po stranách Venuše a Diana, ovšem nahé, a rytiny to dost pěkné, nejpěknější vlastně z těch mnoho divně malovaných obrázků, co jich tam viselo; ty již tam dávno visely, a majitelka nebyla milovnice převratů. „Pastorka mi pošla za muža, děce som němala a muž mi teraz rok zomreu; samojediná som zostala," vzdychla si gazdina, když mě na pohovku zvala. Co tu všecko stálo na tom stolku před námi; kolikero to talířků a na každém jiné a jiné věci, tu cukrovinky, tu ovoce rozličně uměle zavařené. Všecko to bylo pěkné, ty pozlacené koflíčky a skleničky, ty protkávané hedbávím ubrousky, ale uprostřed toho stál třinohý učazený rendlíček se smetánkou; ten rendlíček viděla jsem ale později v každé společnosti, když se káva pila, což ostatně celku neškodí. — Kávy se nepije víc než jeden koflík, také není způsob více jí vařit, též není obyčej, aby dámy v společnosti více než malinkou skleninku vína požily, spíše se dá dobrá rosolka; zato ale se jí mnoho zavařeného ovoce, což je velmi lahodné, zvlášť v letě. Maďarky jsou v zaváření ovoce zběhlé, bezpochyby že byly jich mistryně sousední Polky, a toť jediné odvětví hospodářství, jemuž se rády věnují a v němž slávu hledají, a jestli nemá asi sto láhvic zavařeného, věru nesmí se chlubiti, že je řádná hospodyně. Ale dobré jsou ty jahody, maliny, meruňky, broskve; když je na stůl přinese, celý pokoj libou jich vůní zapáchne a gazdina jen kyne hrdostí, neboť není tak lehko zachovati jim i barvu, tvrdost a vůni!

— Též dobré, musí se říci, jsou vlaské ořechy v medu nakládané, špikované hřebíčkem, a slouží co lík i pro žaludek; a neméně chutné jsou kdoule ve víně a cukru a kdoulové koláčky a víc podobných pamlsků, o kterých mnohý cukrář ani neslyšel. — S velikou ochotností mě domácí paní poučovala o všem, co mi neznámé bylo, a ukázala mi spižírnu, v níž bylo množství sušeného ovoce, zelin a koření mně nepovědomého, z něhož dělají omáčky, dosytky a jinak a jinak ho upotřebují, co by u nás za hatlaninu se považovalo, co mi ale paní velmi schvalovala.

Po kolik dní nabízel Jánoš zajeti do Tapolce, to prý je ,,barz šumná kúpeľ''; byla jsem tedy zvědava, jakou to krásotu uvidím. Výjmem-li špatnou cestu a prach, byla jízda velmi příjemná. Zelené vinice na jedné straně, okolo nich ploty z modré střemchy, z planých růží v plném květu, mezi nízkými keři vinná réva, kvetoucí stromy ovocné, z nichž zvlášť pěkně vyhlíží růžově kvetoucí baracka (broskev), z druhé strany kvítím poseté lučiny, dále vrchy porostlé dubem a rozmanitým stromovím, modrá čistá obloha nad námi a kolem nás celé chóry zpěvavého ptactva. Tapolca leží v rozmilém závrší, a byť tam našel i nepohodlí a nepořádek jako jinde, přece to zůstane ,,šumná kúpeľ''. Všecky ty praménky, které silným hrkem ze země vrou, jsou pod klenutím ve dvou prostranných zrcadlech, v nichž je lázeň obecná, jedna za dva, druhá za čtyry groše; kolem dokola jde zídka, na niž se položí rohožka, aby se mohli hosté na suchu odstrojit a ustrojit, neboť jinde není kde a od výparu z vody teče po zdích. Když se vleze do vody, zdá se být velmi teplá, nemá ale výše 32 stupňů a je v ní velmi příjemně se koupat; barva její je trochu bělavá, ale tělo vyhlíží v ní zelenavé. Kromě těch dvou obecných zrcadel jsou i čtyry komůrky, kde se může ve vanách koupati; od lázní odtéká voda potokem mezi lukami do Slané. Vedle ko-

můrek bydlí žid, árendár (nájemník) lázní, u něhož v dosti špatné hostinské jízbě dostane se kyselé víno a třebas i něco k jídlu. Před stavením je dřevěný altánek krytý a salaš pro koně, poněvadž tam někdy i více hostů z města je v kúpeli; celá ta stavba je ale v takovém zpustlém stavu, že by se zastesknouti muselo býti dlouho v takových lázních, koho by nepotěšila ta pěkná příroda. Tapolca patří biskupu ungvárskému; dle rozsázení stromů a zarostlých procházek zdá se, že tam býval sad k obveselení a že bývalo tam kdys lepšího dohledu. Tapolca leží od města více na jih, Diósgyőr, druhé lázně, více na západ, hodinu cesty vzdálené; cesta do těchto není příjemná, jedeť se po kostrbaté silnici ustavičně v slunci až tam.

Hned u vesnice Diósgyőru, která leží na začátku těsného údolí, stojí trochu zvýší zříceniny hradu dióšděrského, sídlo prý to kdys uherských králův; je do čtverhranu staven, v každém úhlu kulatá věž, což ovšem již jen z polovice patrně viděti. Pod hradem jsou lázně zrovna u paty vrchu, z něhož sem tam bílá skaliska vyčnívají; stavení je ještě zpustlejší než tapolcké; nájemník není žid, ale lépe to u něho nevyhlíží. Voda je skoro ta sama co v Tapolci, jenže o něco méně teplá; jeden pramen ale, opodál druhých prýštící, též vlažný, má tu vlastnost, že v zimě zachází a teprv před sv. Jiřím nebo po něm opět vypryšťuje. Lid prorokuje z něho úrodu; jestli totiž před Jiřím se ukáže, je úrodný, jestli ale po něm, neúrodný rok. Ani u zřídla vlažná ta voda není nepříjemná, ale as dvě stě kroků dále, kde ji lid z potoka píje, je studená, dobrá a vytráví žaludek. Vesnice je velmi nepěkná; nedaleko za ní ale je čistý, velmi příjemně položený dům pana nadlovčího Duška, syna to českých rodičů. Dále se údolí víc a víc úží a v té dolině u potoku je za sebou několik hamrů železných a hospoda,

kamž si honorace městská ráda vyjíždí; též tam v lese slaví tak nazvané majáles, májovky vlastně; ale tu i mimo májovky každou vycházku, kde je větší společnost a při níž je i jídlo i pití, nazývají majáles, ať už je v máji nebo v září. Když jsme jeli nazpět, páslo se několik volů a koňů i s vozem na zeleném osení a jiní, kteří ještě na silnici čuměli, mířili též tam; což měli stát o hladu, když si gazdové v krčmě popíjeli? — šli si také na hody a kdožví jak dlouho se tam pásli, jestli zpitý gazda do příkopa ulehl! — Maďar kleje Slováka, Rusňáka, že jsou píjani; ať nekleje, když mu nedává příklad střídmosti sám na sobě.

Vyjeli jsme také do Edelénye. Jánoš byl veselý, on je vždy veselý, když někam jede, dokonce když ví napřed, že se bude mít dobře. Jednu stací za Miškovcem je městys Sv. Petr, kde se jede přes Slanou; ostatně je městys ten jen tím znamenitý, že tam jsou ti nejodvážlivější zloději koňů. „Keď chce taký hundsvút, ukradně koňa, keby na ňom človek seděu!“ — vykládal mi Jánoš a popohnal Mišu, aby přišli z nebezpečného pro ně povětří. Za mostem je usazená kolonie cikánů, kteří mají chyše vystavené jako ostatní sedláci a hospodářství si hledí; muži nosí místo klobúků černé čepice rovné, ženy hnědé sukně a šátky červené na hlavách, čímž se poněkud liší, ačkoliv i ráz tváří je zcela rozdílný od ostatních. Jsou mezi nimi muži i ženy vskutku krásné, štíhlého vzrostu, podlouhlých tváří, pěkného foremného nosu, velkých, jak uhel černých očí a vlasů, červených rtů a krásných, jak porcelán lesknoucích se zubů; pleť jejich je velmi hnědá, ale jako aksamit, a k obdivu je u mladých děvčat krásná šíje, ňádra a rámě. Avšak krása jejich brzy pomíjí a stáří činí je ošklivými, ba až někdy hnusnými. — Když se cikán civilisuje, bývá přičinlivý, spořádaný a rád se pěkně strojí; ženy jsou pak čistotné a též rády nápadného cos nosí;

děti svoje mají velmi rády. Největší část usazených cikánů, zvlášť v městech, jsou hudebníci, jiných hudebníků tu ani nemají a nechtí.

Nedaleko Edelénye pozorovala jsem po jedné pastvině samé pahrbky a na otázku dověděla jsem se, že jsou to obydlí těch neusazených cikánů. Jsou to díry do zemi a slamou vystlané lože vzadu, zpředu místo na oheň, nad nímž ten pahrbek slouží co komín; dva ,,hrnčoky" nebo kotlík na jídlo je všecko, co tam mají; — dvéře z proutí spletené neb ze dříví sbité vedou do obydlí těch podivných lidí, kteří raději v hadrách chodí a bídně žijou, než by se prací mořili a svobodného živobytí odřekli. — Když nastane velká zima, zalezou do prázdných pajet (kde seno uschované bývá), do stohů, kamkoliv, a tak nějak se předrží až do teplejších dnů; jakmile svaté slunce jim rozehřívá klín země k novému životu, pak jim všude špatno; na lúce, poli, v lese poduška jim vždy hotova a pokrovec modré nebe nad nimi. V Uhřích uživí se cikán dobře, a není-li spokojen s tím, co dostane, tedy si ukradne, v kterémžto řemesle není zběhlejšího nad něho; kdyby chtěl dělat, byl by cikán k řemeslům velmi důvtipný.

Edelény patří princovi Koburg-Koháry a je to pěkné panství; v Edelényi dal vystavět princ fabriku na cukr, velké stavení, pořádně zřízené, a do ní povolal úředníky z Čech a Moravy, a dělnictvo pozůstává skoro ze samých Čechů. — Musel si vystavěti ale dříve silnici do hor, chtěl-li mít laciný dovoz uhlí; mimo fabriku je tam krásný zámek a při něm park, vesnice je ale nepořádná jako každá jiná a uprostřed ní široká blátnice. — Pan direktor K—r přijal krajanku s velkým potěšením a v kruhu jeho milé rodiny ušel nám den jako hodina.

S večerem rozloučili jsme se s přívětivými hostiteli a s krajany; Jánoš byl nadobyčej hovorný, Mišo a Pani

museli poslouchat dlouhé napomínání stranu panského se držení a kroku, a i na nás se chvílemi s nějakým podotknutím obrátil. U šibenice ku příkladu začal: „Eh, ako je to na svetě, tu ľudí vešajú, a“ — nedokončil, neboť koně zapomenouce jeho napomenutí, ustáli v cvalu, sestrkovali si hlavy, jako by něco si šeptali, začež musel je pokárat.

Každou středu je trh, a v Miškovci jsou trhy velmi silné, zvlášť na obilí; už před tím dnem večer scházejí se lidé vzdálenější, kupci i prodavači, a druhý den je dopoledne na ulicích plno a v krčmách do pozdní noci hluk a křik. — Nejenom to je k dostání, co k potravě slouží, jsou tu i boudy s šatstvem, střižním zbožím, nádobím z hlíny i dřeva i ze železa, klobouky, čižmy, zkrátka všecko tu na týdním trhu se dostane, což obyčejně u nás jen o výročním trhu řemeslníci vykládají. — V hlavní ulici stojí prodavačky s drůbeží, s máslem v hrncích, sýrem, s chlebem, s moukou v putnách, s krupicí, kašú žltú a kukuričnú (první je proso), s paprikou, jež všecko v dřevěných kbelíkách mají; krámy se slaninú (maďarsky: szalonna) a „mastí“ (sádlem vepřovým), se sapúnem (slovensky i maďarsky je mýdlo sapún) černým i debrecínským pěkným; zeleninu mají na „košiarách“ vyloženou. Tu opět v korytech ryby ze Slané, která je velmi rybná, a zase krámek s šájo (kotvice, vodní ořech, Trapa natans), okolo něhož mnoho sprostého lidu stojí a jí. Vodní ořech roste zhusta v bahnišťatech okolo Slané a Tisy a slouží chudému lidu tak za potravu jako brambory. Vaří ho, ale dlouho, neboť má velmi tvrdou šlupku, a uvařený rozkrájejí, k čemuž upotřebují krájecího stroje, jako na tabák krájení; pak posolený se jí. Také péci v horkém popeli se může; chutná jako brambor, jenže je více nasládlý; povídají lidé ale, že může snadno zimnici dostat, kdo by se ho najedl. — Prodavačka má krájecí stro-

jek před sebou na stolku, a kdo si uvařené už ořechy od ní koupí, tomu je hned rozkrájí; za ,,strieborný grajciar" dostane jich 30 i 40. — Tak je krám za krámkem podél celé ulice a mezi nimi hemží se lid všelikého kroje a řeči, vozy s volmi, koně s kočem, oslíci; jeden druhému šlape na paty, vadí se, klejí, ale žádný se nevyhne.

A což teprv hlučný bývá ,,jarmok"! Již před tím dnem k večeru sjíždějí se k městu se všech stran nepřetržitým pasem vozy s všelikým nářadím, na nichž sedí třebas pět a šest osob; osm koňů neb čtyři voli připřaženi jsou, hříbata a psi vedle běží, a to letí s takovou rychlostí, že se prach jako hustá mahla (mlha) nad nimi zdvíhá a daleko dráhu poznamenává, kudy jeli. Ve městě zajedou zrovna do ulic, kam patří; vozy postaví do řady, koně a voli se odpřáhnou, uvážou k vozům, kde po celý trh zůstanou, ve dne v noci. Někteří si koupí chléb a něco k tomu, jiní udělají ohníček a pekou slaninu, jiní zase natáhnou se do prachu vedle vozu neb pod něj a tak si čas krátí do spánku. Ti, co se statkom (dobytkem) přišli, zůstanou nedaleko dobytčího trhu. Hospody jsou plny, ulice plny, a přípravy se dějí k stavění budek, které ostatně rychle se vystaví, neboť z většího dílu na čtyrech rasochách natažené plátno boudu činí.

Ráno největší hřmot je na dobytčím trhu, který je pln dobytka hovězího, opodál koňského, ještě dál skotu a vepřového; kdo by se chtěl pustit do té tlačenice dobytka a hulákajících kupců a prodavačů, kteří se snaží ošidit jeden druhého, ten by musel mít tužší údy než já, k tomu řádné boty, aby to prostranné hnojiště přebředl. — Po stranách jsou krámky s vínem a pálenkou a na ohních tam pekou na pekáčích vepřové maso, hovězí pečinky, slaninu, jaternice a vaří polívky; kuchařka a lavice, kde to vykládá, nevyhlíží chutně, ale sedlákům to nevadí. — Též velký shon je na ,,buzavásáru", kde to trochu čistěji vyhlíží.

V jedné ulici nevidíš nic jiného než desky (prkna), šindele, latě, obruče, kádě, ročky (na vodu nošení), okovy (vědra), škopky, koryta (necky) na praní, rámce do oken, dvéře, zkrátka co v hospodářství potřeba od dřeva, to tam už hotové na prodej vystaveno. Nahoře na voze sedí tatík, dole stojí synové neb sluhové, a když kupec přijde, musí, jestli mu to podat nemohou, na vůz lézti a prohlížet si to a musí se proplítat od vozu k vozu mezi koňmi a voly, kteří mezi nimi stojí. Opodál stojí truhláři, kteří postele, stoly, skříně, stolice, truhly — hnědé, červené, s barevnými květinami — a podobný nábytek vyložený mají. V jiné opět ulici je hrnčířské nádobí vedle vozů vyloženo — těch rozmanitých „hrnčoků", „rajnic", misek, žbánků a co všecko gazdina potřebuje; tam se ovšem nejvíce ženy tlačí. V třetí ulici uvidíš dvěma řady čižmáře, kteří své zboží po párku přes bidla převěšené mají; „šustrové" (rozuměj ševci), kteří šijou panský obuv, mají ho na rohatinách. — Za nimi jsou „kalapošiari" (kloboučníci), kteří svým dílem oko mladíků vábí; v čtvrté opět ulici kotlářové, košiarníci, rešetáři (sítaři), nožíři, kteří kosy, nože, zámky, sekery a podobné hrubě urobené věci mají. — Pak přijdou provazníci a opět v jiné ulici pláteníci Slováci; ti mají boudy u svých vozů a koně při nich, a kteří nemají vozů, ti si položí na dva a dva koly prkno a zboží na ně vyloží.

V hlavní ulici jsou boudy, kde mají střižní zboží, hotové šatstvo čepčiarky, čipkárky (krajkářky); žid má vyložený krámek s falešným zlatem, okolo něhož se mladý lid tlačí, tu opět vlajou s krámku barevné stuhy (kalouny, pentle), tu má šátky na zemi vyložené, tu opět obdivujou krám kočujícího kupce, tu prohlížejí se vyšívané „širice a guby", tam opět stojí chudina okolo krámu, na němž viděti obnošené šatstvo, vojenské staré uniformy bez prýmů i s prýmy, šaty paninské, fraky a kaputy, zimní,

letní, kalapy mužské i ženské klobouky vybledlých barev a prastarých vzorů, historii mód půl století mohl by číst s té rohatiny. Tu sedí zahradnice s čerstvými květinami v okruhlíkách, tu řadem krámy medovnikářů (perníkářů), tu se smaženými rybičkami, pogáčkami (placičkami ze sádla a mouky) a rohlíky; tu plechár, tu cínar a bůhví čeho ještě všeho tam je. A mezi tím je lidstva jako vln, selští, panští, cikáni, spřežení koňů, volů a oslů, všecko to plyne pospolu jednou řekou. Jakých to rozmanitých krojů! — Tu dáma ve francouzském kroji, šat jen šustí, péro vlaje na klobouku; za ní polonahá cikánka, dítě nese na zádech jako kotě a na kostrbaté hlavě má také klobouk s kytkou, ale nikdo by nedovedl říci, jaký to byl kdy vzor, jaké barvy; vedle ní běží chlapec, který nemá na těle nic jiného než fráček, skuhravým hlasem prosí o almužnu a děti přizvukují jednostejným kuňkáním. Za nimi žene se široce gazdina v dlouhém šatu, kabátku a v batistovém kulatém čepci, velký šátek přes sebe; vedle ní dívka slušně ustrojená, s učesanými vlasy, bez klobouku, tu ,,seliačka" v šátku neb čepci, jak jsem je už byla popsala, a ,,seliak" v kožuchu. Tu se žene několik městských řemeslníků sprostších v přilehajících gatěch, v kamizolkách, všecko samá šňůra, v malém kulatém klobouku s perem, tu zase jiní v kaputech; tu obklopili mladí pánové polo ve francouzském, polo v maďarském kroji ustrojení několik slečinek a nedaleko kupujou ,,parobci" svým frajerkám (milenkám) medovníky, prsténky, stuhy a ručníky (šátky) a ony jim navzájem péra a kytky za kalapy. Velmi pěkně vyhlíží mladý takový šuhaj, když má volně přes ramena přehozenou širicu a od klobouku mu vlájou péra. — Širica je z bílého flanelu, na způsob burnusu, má široké rukávy, které se ale jen v zimě potřebujou, v letě jsou obyčejně při konci sešité a slouží co kapsy, límec je čtverhranný a jde dopolo zad, délka

její je po kolena. Zpředu a po celém límci je hedbávím pěkně vyšita. Lemována je všude červeně. Jsou k tomu zvláštní krejčíři, kterým říkají „širičiari". I zemani nosili při posledním sněmu takové širice přes sebe; někteří páni mají je z šedého flanelu zeleně vyšité aneb hnědé modře a tak dle chuti, ale bílé jsou pěkné. — Mezi tím pletou se hajduci v modré své uniformě buď s bílým, buď žlutým šněrováním, vojáci břinkají ostruhama, po cestě leží cikáňata, slepci zpívají a zmrzačelých, bledých bývalých honvédů stojí tam řada u domů a zkroušeně prosí o almužnu.

Než přešel trh, uslyšel člověk hovor latinský, slovenský, srbský, francouzský, německý, maďarský, židovštinu a cikánskou hantýrku. Po hostincích a karčmách hraje hudba a v posledních tancujou mladí lidé oblíbený čárdáš a tatíkové pijou do pozdního večera, pak se rozjedou pořádní domů, nepořádní pijou, dokud kapsa stačí, a třebas i více; dokud má sedlák kousek pole a kde být, postará se žid o zaplacení.

Byl příjemný den, když jsme vyjeli do Jagru; až do Kövesdu cesta známá, tamodtud dobrá silnice, výhlídka na Matry, tu a tam dvorec, v půl cestě nejspořádanější vesnice, kterou jsem byla posud viděla, při ní pěkný zámek, vpravo Verpelét, kde se velmi dobrý dohán rodí, to bych mohla jedině připomenouti.

Okolo Jagru je mnoho vinic a bedlivě hleděných; půda je velmi bílá a v takové se vždy rodí lepší, ohnivější víno; je také mnohem více vinic než u Miškovce, kde si více polí hledí a vinice skoro příliš zanedbávají, pouze proto, že poslední čas trochu více škody utrpěli neúrodou. Víno dá mnoho práce, než se připraví do sudu, a když není úroda, mají lidé ovšem škodu, poněvadž dělníci zde mnoho stojí, na penězích i stravě, a tu tedy hospodáři raději nechávají nejpěknější vinice pusté a větší péči na

pole obracují, což se jim nemůže mít za dobré. — Miškovecké víno je dobré, a z některých vinic zvlášť, že se vyrovná i jagerskému; ale vcelku je lehčí, nemá ten oheň a je veskrz jen žluté. Dokud byly v Polsku lepší časy, vyvážela se největší část vína z těch krajin tam, poslední doby ale málo se ho tam spotřebuje a vinaři mají velmi patrnou škodu, mnohý má kolik set věder ležet a nikdy po něm poptávky. Když se víno urodí, bývá ho zase tolik, že nestačí majetníkům mnohdy nádobí, že si vypůjčujou, a za to, co obnáší, dávají vína, za prázdný okov (vědro) vrátí plný vína.

Jagerské městské sklepy jsou v skále vytesány a jeden nedaleko druhého, stromovím neb křovím zarostlé, vyhlížejí jako nějaké jeskyně; je jich tam víc než v Miškovci, ale jsou na více místech; nad nimi jsou po vrchách všude vinice. Tam je též nejoblíbenější procházka měšťanů; pozve si někoho, vezme s sebou něco k snědku a buď už koňmo, nebo vozmo, a je-li tuze blízko, pěšky zajdou do sklepa. V letě je tam milý chládek a hluboko v sklepě jako v lednici. Tam chodí hospodář od okovu k okovu, až toho, které nejlepší obliby došlo, se natočí do žbánu; nahoře se pak pije a jí a v chládku hoví. Velmi lahodné, zvlášť v letě, je tak zvaný irmeš (pelynek), který mají v láhvích a nejvíc přes leto pijou; ty nejlepší zralé, zcela čisté červené hrozny seberou se, zrna oberou, a na ty se naleje dobré, staré červené víno, nechá se stéci, ještě jednou naleje a dvakrát tak přetáhnuté dá se do láhve, do níž se dá něco málo peluňky a skořice. Dobře zadělané nechají se v sklepích a v letě je to velmi příjemný nápoj; kde nemají dobrých sklepů, tam ho pijou dříve, sice by nevydržel. — Když uctil nás jeden pán spravedlivým tokajským a starým jagerským, teprv poznali jsme rozdíl mezi oním a tím, co za takové se draze prodává. Někdy jsou sousední vinice a rodí velmi rozdílná vína.

U Jagru je vidět také mnohem více zahrad a zelenina se odtud do okolí roznáší. Předměstí je sice málo lepší než kde jinde, ale město je čisté, pěkné domy z kamene a cihel stavené, dlážděné, zkrátka je pěkné. Je tam as deset kostelů, pět je klášterů, arcibiskupský palác, lyceum, na němž je hvězdárna, pěkný komitátní dům a více pěkných privátních budov. Hlavní chrám je staven ve vlaském slohu a činil by svou stavbou větší snad dojem, kdyby na jiném místě stál; vnitřek je pěkný, jednoduchý. V popředí je terasa porostlá travou a tam, ač právě neděle byla a lid do chrámu chodil, pásl slouha voly a práskal bičem, až se to daleko rozléhalo; ale co je komu do toho, když to byly panské voly! — Pod terasou jsou sklepy arcibiskupské. — Pěkná jedna památka je tam ještě z panování tureckého, a sice štíhlá věž, která stojí o samotě, na place před klášterem milosrdných bratří. Mešitu rozbourali, vlastně přestavěli z ní klášter milosrdných, a věž nechali pro památku. Je to stavba vkusná a liší se ode všech jiných, jak by ji vysoustroval; nahoře je půlměsíc a nad ním činí vítězný kříž. V městě je arcibiskupský park, botanická zahrada, promenáda pěkná, teplé lázně a procházka na kalvarii, která je hned před branou k miškovecké straně, kde stávala kdys citadela, jejíž pozůstatky dosti zachovány jsou. Život v městě je tichý, není po ulicích takového hřmotu jako jinde.

Kroj vesnického lidu, který jsem tam viděla, nelišil se od ostatního, vyjmouc snad vybranější látky a že mladí mužští u konců černých šálů na krku zlaté třepení přišité měli. Večer byli jsme v hostinci; u všech stolů seděli hosté s kloboukem na hlavě, hulákali a třískali do stolů, jako by o bůhvíco vyjednávali, a nebylo to nic, jen tak zvyk. — U otevřených oken hrála společnost cikána Bunka, která po celé tamější krajině za nejlepší vyhlášena je, a nejen tam, i ve Vídni, kde v divadle slyšeti se

dala. — Nejlepší houslista ze společnosti stoupne vždy kepředu a udává thema, dle něhož se ostatní řídí, aneb sám originální svoje fantasie přednáší; partesu nikdy nemá, málokterý snad zná noty. — Je to divná hudba, a ucho navyklé na hudbu dle jistých pravidel se řídící nemůže se hned vpraviti do té divé směsice tónů. Hravá veselost mění se náhle v divou rozpustilost a postupuje až k nejdivější náruživosti; milostné hlasy lásky proměňují se v smutné lkání, v zoufalý pláč a nářek, tak se střídají myšlénky té hry, a někdy ukončí herec jediným pronikavým, zoufalým výkřikem, jako by jím všecku svoji bolest i s duší vydechnout chtěl. Avšak za ty svoje kouzelné fantasie si Bunkó nedobyl tolik pochvaly, jako když spustil nějakou oblíbenou národní; tu bylo potlesku a výkřiků, jako by šlo o vítězství. — Když jsme vyšli z hospody, bylo půl noci, náměstí bylo prázdné, měsíc jasně svítil a z blízkých zahrad ozývaly se sladké hlasy slavičí a mísily se s melancholickými zvuky cikánových houslí, jež tichou nocí daleko zaznívaly jako žaloba opuštěného srdce.

Ráno když jsme odjížděli, bylo po ulicích živo; byl trh a druhý den začal „jarmok“; také jsme celou cestu potkávali vůz za vozem, ten se čtyrmi, ten s osmi koňmi na každém bylo buď plno nářadí, buď pytlů s obilím, n nichž seděli a leželi namaštění sedláci z celého okolí, a od Debrecína, neboť v Jagru jsou velké trhy. Hříbat a ps hnalo se vždy několik okolo vozů, a u slovenského povoz mimo hříběte a psa byl chlapec alespoň jeden a takov desíti- dvanáctiletý klučina s takovou jistotou sedí n předním koni, tak znaleckým okem poohlíží se po ko lech, vozu a postraňcích a takovým mužným hlasem zn poroučeti a bičem točiti a praskati, že koně myslí, kdo jakého to chlapíka se musí bát, a na jeho komando po slouchají výborně. Táta spí na voze v plné důvěře ve st

tečnost svého syna. — Mezi těmi pletly se kolesy rohožkou kryté, dvoukolové karice, aneb se bylo co vyhýbati šestispřežnímu kočáru, v němž si hověla nějaká Milost, s hajdukem na kozlíku a kočišem na předním koni; také nejeden velmožný pán koňmo kolem nás přelítl a za ním chrt a za chrtem cválal opodál hajduk v bílých gatěch, červené vestě a modré kamizole s bílými šňůrami, péro za klobúkem; dobře že bylo dost místa k vyhýbání, sice nevím, kde bychom se byli chvilemi směstnali.

Odpoledne přijeli jsme do Harsánye, kde jsme v hostinci trochu zastavili; v jízbě pro pány to ještě tak tak vyhlíželo, ale v protější jízbě pro sedláky žádná podlaha, dva dlouhé stoly a lavice kolem zdi, ale jen zhruba urobené, skoro neohoblované, lavice alespoň byly jen otesané dřevce. Pití stálo ve žbánkách. Ptala jsem se sklepníka, proč to nemají přece trochu lépe zřízeno, a on mi řekl: proto, že by lepší nářadí hosté roztloukli; když se opíjou, hádá se to, až konečně rvačka se strhne, a pak popadnou kde co, kdyby tu stály pořádné sesle, otřískali by si je o hlavy, ale takovou ukovanou lavicí nemůže vládnout a nohu z ní tak snadno nevytrhne. Ostatně nemají doma lepšího nábytku. Takovým výstupům musí tu člověk přivyknout. Hůř bylo s panstvem, ti když přišli, muselo se uvařit, co nejlepší k dostání bylo, a když se najedli a na mol zpili, začali tlouci talíře, křičet, vymýšleti si všelikých hraček, jako třebas tu střílet v jízbě do oken nebo do dveří, a podobných husarských nápadů měli. Dokud nepřišel hostinský pro plat, bylo dobře a přátelsky s ním i do hovoru se pustili, jak ale při odchodu se hlásil o plat, byl v nebezpečí dostat výprask a být vyhozen z vlastního domu. Někdy přišel k penězům, někdy také ne! — Co se posledního poznamenání dotýče, myslím, že žádný hostinský nepřišel k zkrácení; jestli mu zůstal jeden dlužen, připsal více jinému; je to vůbec

známá věc, že jsou uherští hostinští přenáramní dříči a že v Praze neb ve Vídni v nejlepším hostinci o třetinu méně by host platil za pořádně přistrojený oběd než zde za všelijakou někdy hatlaninu, k níž potřeby ho velmi málo stojí, poněvadž mají skoro každý své hospodářství, domácí lacině nachovanou drůbež, a co od ostatního masa se potřebuje, též v domácnosti se poráží. Obyčejně jsou to Němci, Čechové nebo Moravané, kteří nachovavše si ve větších místech co sklepníci neb podomci několik set, hospody od pánů si najmou lacině a s trochu podnikavostí a přičinlivostí záhy zbohatnou.

Krčmáři jsou skoro veskrz židé, a jakých chytrostí sprostý lid k sobě lákat ti užívají, to je známo; dokud má sedlák trochu obilí, slouží mu žid raději než panu grófu, však i toho má v kapse. Dokud má sedlák dobrou gubu na ramenou, dá mu na dluh, a když je ten zpozdilec holý žebrák, vysměje se mu. Což je platné kázání proti pití pálenky, co spolky střídmosti, když není škol, aby mládež hned od útlého mládí rozumně vedena byla!

Když jsme jeli domů, seznámila jsem se mezi společností s jistou vdovou po důstojníkovi, kterážto mě velmi zajímala a mnoho ze svého života mi vypravovala, když jsme se někdy sešly. Tu mi také ukazovala maďarský staronárodní kroj, v který se poslední čas paní při každé slavnosti obláčely a jej zavést chtěly v obyčej. Sukně s malým šlepem, k tomu kabátek, zlatý čepec s špicí napřed a závoj a úzkou zástěrku k tomu; rukávy u kabátku úzké, u ruky dole přehrnuté vzhůru. Všecko to ale z látek těžkých hedbávných, zlatem vyšívaných, a všecko ostatní zlatem a stříbrem bohatě ozdobené, hlavně čepec. Děvčata vlasy učesané a sítě zlaté přes ně.

Maďarky milujou velmi šperk a nápadný šat, a kdyby i ostatní šat nebyl zcela v pořádku, náramek a mandel prstenů musí být. Také v domácnosti vede se všecko

hlučně a bohatě; jen trochu možná paní musí mít „kuchárku“ (což je skoro vždy Slovačka), „slúžku“ (poslu-hovačku) a „fraucimorku“ (panskou); jsou-li děti, je třeba o několik víc; k tomu jsou ještě „kočiš“, „bíreš“ (u volů), ženy jejich a ještě někdo, a tak je plný dům lidu, kteří překážejí jeden druhému a žádný vlastně nic nedělá.

U panstva musí být několik lokajů, kočišů, kuchař, zahradník a bůhví kdo ještě; nyní ovšem je nářku, že jsou zlé časy, že nemohou držet pořádný dům, polovic těch lidí se pustí ze služby, ale ještě ta polovice je zbytečná, která jen zahálí, neboť se domácí lid jen k domácí práci upotřebuje, na ostatní se zjedná. — Co jen trochu možný dům je, tam se nestará paní o hospodářství, nemá-li klíčnici, vydá kuchařce, co třeba, poručí, co se bude vařit, ale do kuchyně nejde se podívat, to by věru hanba bylo. Velice se tomu divily, že u nás i vznešené paní se nestydí v čas potřeby jít do kuchyně vařit a že umí vařit. Paní sedí v svém pokoji, baví se buď ženskými pracemi, buď, je-li velmožná, nějakými titěrkami, neboť čtení a duševní takové zábavy jen některá miluje, podivá se po zahradě, poklepá si v parádním pokoji, když přijdou návštěvy, strojí se k poledním, po obědě pospí, a tak ujde příjemně čas. Nad zahradou má obyčejně paní dohled, neb, jsou-li, dcery, ale to se týká více květin a pořádání, ukládání semen a těch maličkostí, práci musí jiný zastat; obyčejně bývá zahradník jen v trochu větším domě, aneb má kolik dohromady jednoho. — Jisté však časy jsou, kde je paní vidět v kuchyni, ale to nesmí tam cizí noha vkročit; bývá to v čas trhání ovoce, když se vaří ty všeliké zavařeniny, lekváry (povidla), když se suší a nakládá; to dělá paní a to její chlouba, na to sbírá recepty v celé krajině a nešetří peněz; takových láhví a sklenic musí být celé barikády v špižírně, má-li se říci: „To je gazdina, ta umí gazdovat.“ — Pak se rády plitkají

s dortíčky a podobným pečivem. Když takovýto úmysl služky pozorují, říkává kuchařka: ,,Ja jaj, kýho zránika (čerta) si tá naša pani vyhútala (vymyslila), pre pár pogáčkov misíme behať a slúžiť všetky, prídě i bíreš miesiť (míchat) těsto, krik budě a robota, a nakoniec budě z teho ništ.'' — Takových dobrých chutných pečiv, co české hospodyně robí, koláče, bábovky, pletence a jiné, to zde není, někdy se nechá člověk jmenem zmást, myslí, že to bude koláč, a ono je to ,,ništ'' — placka. — Nejvíce se ale bere pečivo u cukráře, který i v každém menším městě bývá, poněvadž se zde mnoho takových sladkých věcí sní a v letě mraženého mnoho. Při tabuli přijde člověk někdy do nesnází, když má jíst, nač zvyklý není, jako syrovou cibuli k masu přikusovat. Je tu takých divných příkrmů a omáček, že by si je jinde ani vymyslit nedovedli, na které ale škoda příprav, ku příkladu sušená tykvice zadělaná, nezralé angrešty sušené na omáčku atd. Jinak, ačkoliv všecko na sádle pečené i smažené a sádlem maštěné je a při všem, mimo moučná jídla, mnoho papriky se užívá, jsou jídla dost dobrá. U nás když je host, hledí se vždy na jakost jídel, zde na mnohost, a vybranější i nejvšednější jídla přijdou na stůl, mohl by si každý z té směsice něčeho dle chuti vybrat, kdyby to slušnost dovolovala. Maďarka pobízí ,,tessék'' (nech se líbí), Slovačka ,,nak sa páči'' — a nechtě ji urazit, musíš jíst, třebas nechutnalo. — Obyčejně se dá na stůl nejen dvojí trojí víno, ale vždy i minerální voda parádská (nepříjemná, zapáchá jako staré vejce), sulnická kyselka aneb některá jiná kyselá, které se míchané s vínem rády pijou. Maďar rád jí v společnosti, kde je hlučno, rád uctí a dá se vidět, když si hosta zamiluje.

Netroufám si úplný úsudek o národu pronést, neboť jsem málo mezi nimi žila, ale pokud jsem je poznala, jsou dobří lidé, úslužní i srdeční, když jen člověk k nim

je vlídný a s nimi srozumět se může! — Aby se ale hned domluvil a vlídnou tváří přišel vstříc, jako Slovan, to u něho není. — V řeči je velice zdvořilý a titulů „tekintetes úr“, „ténsúr“, „ténsasszony“, „nagyténsasszony“ atd. se zhusta užívá; nikdo ale snad na světě nezná více hřešit, proklínat, než Maďar, pro to má tolik původních hroznych slov, že se mu z úst řinou jako rachot hromu. Jistý maďaron řekl, že už proto více se mu líbí maďarská řeč než která jiná, že má tak vydatná slova pro klení. — Maďar je hrubých mravů, prchlý, a kdo ho rozhněvá, běda mu, odpustit nezná tak brzy; v řeči, v chůzi, v celém svém pohybu je vážný, k práci ale lenivý a s výmysly prospěšnými, důvtipnými hlavu si pranic netrápí, ačkoliv by někdo myslel, vida ho ležet na divanu, zápraží aneb kdekolvěk venku, třebas kolik hodin, a dohán kouřit, že reformy celých říší vymyslil. A nač mu to! Rychlého koně, jeden šat, dohán, víno, bílý chléb s čerstvou slaninou a štíhlé děvče, toho se mu posud dostává a více si nežádá! Mluvný, zpěvný a věčně tancechtivý, jako Slovan, není Maďar, když se ale rozohní, pak je divoký, vášnivý; kdo ho zná vyburácet z jeho pohodlnosti a nadchnout slovem pravým, za tím půjde do pekla a v takovém nadšení se povznese až k hrdinství; pravá povaha jeho ale není hrdinská, ba spíše povolná až k bojácnosti. „Der tapfere Ungar“ je historická fráze jako „der edle Ungar, das edle Magyarenvolk“, kterou přežvykuje spisovatel po spisovateli, posuzujíce národ dle bohatých kavalírů, kteří proslavili se ve světě několika geniálnými kousky, kteří v cizině bohatstvím plýtvali, obětovností a šlechetností, a o tělo a duši svých poddaných za mák se nestarali. Hrdý je Maďar, ano, náramně hrdý, a *magyar ember* jedině velký, slavný! — Nezná jen svůj — vlastně on nezná jiný národ, a svůj také ne, sice by věděl, že je malý a těch reků že se málo z jeho krve zrodilo, nechlubil by se, od

něho že všecko pochází, on že zem zvelebil, on že je učitelem a pánem ostatních a jeho (ta chudá) řeč že je nejkrásnější! — Krásná je to ctnost — národní pýcha, ale nesmí být nespravedlivá, uznávat musí práva druhého, by se jmenovat mohla ctností! Maďar všecky ostatní národy v jedné říši s ním žijící považoval (navzdor tomu zdánlivému bratrství) za své poddané, ale nejopovrženější mu byl Slovák, ten dobrý, tichý jeho soused, ponížený sluha, pracovitý dělník, přičinlivý jednatel a zaopatřovatel nejpotřebnějších mu věcí, který mu nejvytrvalejších bojovníků posílal, tomu by chtěl upřít důstojnost člověka. V které to asi lidumilné duši se ta průpovídka zrodila: *Tót nem ember?* — Nejspíš že si ji vymyslil podlý odrodilec; pravý Maďar při vší pánovitosti a neuznalosti byl poctivější nepřítel než ten. Jedenkráte mluvila jsem v společnosti s Maďarem, kterému mohl člověk pravdu říci; ptám se, proč oni Slovákův nenávidí, jimi opovrhují? „Je to lid také otrocký, podlízavý, opijí se a pak leží jako to dobytče, to je u nich velice k vytýkání.“ — „Liché je to, Maďar je známý co pijan, pije víc a silnějších nápojů než Slovák; jestli víc vydrží, to není zásluha. Jsou-li podlízaví a otročtí, přivedlo je k tomu hrdé, libovolné, panské vladaření nad nimi.“ — „Bez karabáče se ale s tím lidem nic nepořídí.“ — „Tím jste právě moje slovo dotvrdil.“ — „Ale ostatně se jim bezpráví nikdy nestalo, dobře se jim vedlo, peněz máte mezi nimi víc než mezi Maďary, školy měli, zkrátka neměli v ničem nedostatku.“ (?!)

Tváře dokazují tu velkou rozdílnost; mezi vyššími stavy viděti mnoho krásných tváří, zvlášť mužských, to jsou ale právě slovanského rodu děti, s tím podlouhlým obličejem, krásným okem a jasným čelem. Jak přijedeme mezi pravé Maďary, vidíme jen široké tváře, nízká čela, husté obočí a malé jiskrné oči, postavy ne tuze vy-

soké, ale silné, kostnaté; ženy jsou vysoké, dobře rostlé, ale málo viděti pěkné kulaté formy ženské. Výraz v tvářích mají pochmúrný, nevšímavý; jistá Slovačka, která dlouho žila v Debrecíně, s níž jsem se sešla, když domů se vracela, řekla: ,,Něľúbim ja Maďarov, to ľud divý, nevedomý, a z tvári mu vyzerá ništ.'' — Maďaři ale naopak Slovačky milují a povídají si o nich, že jsú čisté, veselé, pěknotvárné, jen to prý není pěkné u nich, že jsou prsnaté a že mají mnoho dětí.

Maďarky nemají mnoho dětí, obyčejně dvě tři, a na těch nevisí s velkou láskou a pečlivostí. Život panuje u selského lidu patriarchální, otec je hlava rodiny a děti, svobodní nesvobodní, žijou u něho a jemu pracujou. Též u vyšší třídy jen mužská hlava platila, dceři ani věno dáno nebylo. Ani u těchto není poměr rodinný tak srdečný a útulný, jak by měl být, a poměr manželů je velmi svobodný; někteří srozuměvše se, žijou každý v jiném poměru, jiní zase se rozejdou jeden vpravo, druhý vlevo, aby se teprv po dlouhém čase anebo nikdy více nesešli, a takováto manželstva byla věcí tak obyčejnou, že nikomu nenapadlo tím se urážet. Vůbec je obcování mužského pohlaví s ženským velmi svobodné a konversace vede se v společnostech někdy tak závadná, že by paní z ,,auslandu'' neslušností, ne-li hůře, nazvala ten zvyk zakořeněný, jenž nikomu zde nezdá se být hříchem.

Jistý šlechtic povídal nám jednou, že posílával za čas vojny maďarské svým známým děvčata, že se vždy na něho obrátili, když potřebovali markytánku. ,,Jednou jsem jim poslal naši kuchařku, velmi pěkná Slovačka to byla, statečná, podnes jí lituju; zabila ji kule, když chtěla svému raněnému milému pomocti z bojiště.''

Jednoho dne konečně rozloučila jsem se s přítelem a známými a odjela po vozíku, který odváží cestovatele do Tiszakeszi na parní loď; jel s námi měšťan jeden a šlech-

tic od Košice, který cestoval do Pešti. Na půl cestě už zmizely s očí sem tam roztroušené dvorce a statky a jeli jsme jednotvárnou rovinou až do Tiszakeszi. Vesnice leží u samého břehu Tisy, opodál vtoku Hernádu; stavení jsou čistě drženy, ohrazeno je každé plotem z rákosí a též rákosím kryty jsou střechy, na nichž zdaleka vidět státi čápa, jak se rozhlíží po krajině. I ve vesnici sem tam ho potkáš a docela flegmaticky okolo tebe jde a pranic si krok nezmejlí, každý se spíš jemu vyhne. — Projde i ves, dvůr, pobaví se se svou nejmilejší, má-li hlad, zamíří do bahen podél břehu, zkrátka žije jako nějaký velký pán. Každý se bojí mu ublížiti a nechá ho dělat, co chce; dokud prý hlídá čáp na střeše, nevznikne oheň, jak se mu ublíží, pomstí se a zapálí sám, to prý se už nejednou stalo.

As po dvou hodinách strhl se křik od břehu: „Loď jede!“ — a děti, které běhaly a hrály si na lodích u břehu, a ženy, co tam praly, umývaly nebo besedovaly, otočily se na tu stranu, a muži nechali pletení sítí, správy na lodkách a prámech a zastali na místě, kde loď přiráží. Z vesnice přinášely gazdiny kurence, vajce, máslo, ryby a j. jestli by na lodi potřeba bylo koupit. Rozrážeje mocnými prsoma líné vlny Tisy, že se vysoko vzdmou a v tisících perlích po bocích dolů padají, pluje „Neptun“ okolo nás, pak couvne, otočí se bokem, lodníci hodí kotev na břeh, rybáři upevní mostek a už se hrne lid z lodi a na loď. Kupuje se, nakládá, pořádá, ale všecko v rychlosti. Než minulo půl hodiny, už jsme zase plouli dále. Ohlídl jsem se po společnosti na palubě a hned seznámila s s veselou hovornou Vídeňankou, která byla vdaná z „hofrichtra“, jak zde jmenujou panského správce. Je muž je Čech, z Prahy, a má velmi známé jmeno; ona ale hrála na velkou Maďarku, ačkoliv neuměla dobře maďarsky a každou chvíli němčinou vypomahati si mu

sela. Mimo ni byly tam dvě šlechtičky, několik pánů šlech- i nešlechticů a pan generál baron Haynau s pobočníkem. Na třetí třídě byli židé a chudý lid.

Zanedlouho sešla se společnost do velké kajuty k obědu. Zde jsou dvě velké kajuty, jedna menší pro paní, druhá prostranná pro muže, kdež se i jí. Zvláštní komůrky pro jednoho neb dva jsou nahoře, a to je první třída; může si tam také jíst každý sám pro sebe. Měli jsme k obědu nejvíc ryby z Tisy, velmi dobré chuti; odpoledne jsme šli všickni zase na palubu, nebo v těch dolejších kajutách bylo tuze dušno. Pan generál procházel se po palubě a jeho vysoká postava čněla mimo našeho kapitána nade všecky a známé dlouhé kníry vlály mu okolo lící. Mužné pravidelné rysy, vysoké čelo a oko jeho ostře se každému dívalo do tváře.

Večer, když jsme v paninské kajutě rozestlávaly si polštáře, tázala jsem se Vídeňanky: ,,Ale jestlipak také umíte jezdit na koni a kouřit cigára jako statečná Maďarka?" — ,,Mám svých pár koní a přála bych vám vidět jezdit s nimi, to je radost! Na koni ale nemohu jezdit, jsem tuze tělnatá; cigára však kouřím ráda, když jsou dobré." V tom pozůstávalo také celé vlastenectví veselé Vídeňanky.

Pomalu všecko utichlo a jen šplichot vln odrážel se o kulatá okénka, a konečně i ten slyšet nebylo, zůstalať loď nakrátko stát. Bylo ke třetí hodině, když jsem se probudila; Neptun plynul už zase, v kajutě bylo náramné horko a na poduškách vyšívaných paní baronky procházelo se několik kousavých zvířátek. Ticho jsem vstala a vyšla na palubu; kapitán seděl nahoře u kompasu, dva lodníci seděli v čele lodi a hovořili spolu horvátsky, ostatně nebylo nikoho vidět ani slyšet. Na nejzadnějším obzoru nepřehledné roviny vycházely červánky; co jsem na loď sedla, jeli jsme vždy rovinou, nepřehlednými dalekými

pustinami, kterými se Tisa vine tak zdlouhavě a takovými zatáčkami, jako by se jí ani nechtělo dojít cíle. Tři čtyry míle od sebe roztroušeny jsou vesnice a pusty, nedaleko od břehu, ostatně nevidíš nic než v bažinách háje bílých vrb, vysoké rákosí a holé prostory, na nichž se prohánějí sem tam stáda divokých koňů, bílých volů a mladých býčků; někdy zdálí vidíš něco letět, rychle, rychle letí to, jak by vodní vlašťovka to byla, už je blíže, a tu rozeznáš koníka a na něm člověka se širokostřechým klobouk kem a v povětří vlajícím kožichem. Je to pasák koňů, divoký syn pusty. Zastaví se, podivá se, a už zase zatočí koněm, kožich nad ním zavlaje jako křídla a zmizí ti ve chvíli s očí. Už vstalo slunce hor, už bylo celou velkou ohnivou kouli vidět na obzoru, když teprv na lodi stávalo se živěji.

Pomalu byla paluba plná a veselá moje sousedka na vrhla, abychom na palubě snídaly a potom si zakouřily že je to na vodě zdravé; s prvním jsem byla srozuměna ale tu druhou rozkoš nechtěla jsem s ní sdílet. Dobří jsme se vespolek bavili, jen můj předešlý spolucestovní sám a sám dole seděl, a když jsem ho nahoru pobízela řekl, že nemůže svoji trudnost přemoci, a také nešel V poledne přijeli jsme do Szolnoku a tam se společnos rozdělila, jedni zůstali, jiní sedli na železnici, mezi po sledními byla jsem i já i Vídeňanka, která jela navštív rodiče. Szolnok je město, jako každé jiné v Uherské z bláta stavené; tam to ale jinak být nemůže, kde ne dříví ani kamene. Položení města je velmi nezdravé p blízké bažiny, a ustavičně panuje tam zimnice.

Železnice od Szolnoku k Pešti táhne se samou rovin až k Pešti; první štace od Szolnoku je Abony a vpra dolů táhnou se kečkemétské pusty, druhá štace je Cegl a mezi nimi leží Világos. V Ceglédu přinesli plný ,,košia hroznů, ještě dost šťávnatých, na prodej, ale jeden hroz

za třicet krejcarů stříbra. Večer přijeli jsme do Pešti a ráno jeli k Vídni; tam jsem se rozloučila s přívětivou paní S—ovou a musela jsem jí slíbit, že ji navštivím, jestli na druhý rok opět v tu krajinu se podívám. Bylo ujednáno, že dále ještě se podívám, ale čekal mne list, jehož obsah mne donutil rychle do Prahy se navrátit.

Z UHER

Tak jako u nás v Čechách k nóbl tónu patří, aby si lidé nejen z potřeby, ale více pro vyražení do lázní zajeli — to jest, kdo na to má —, tak to i v Uhřích způsob. —

Jak známo, je v Uhersku velmi mnoho minerálních vod a kúpelí. Že žádná z těch lázní nepožívá té světoznámé pověsti jako třebas naše Karlovary, ani tak navštěvovaná není, toho vinu nelze snad ani tak hledat v slabší moci a léčivosti vody, jako v předešlé uzavřenosti země, netečnosti a nevšímavosti maďarské. — Než proto přece mají několik kúpelí, které po celém Uhersku a sousedním Polsku známé jsou a kamž mnoho hostů přichází; — nejvíce navštěvovány a nejslovútnější jsou lázně v Starém Budíně, tak zvané turecké, ,,kdě vre voda živým ohňom,'' jak mi jedna žena vykládala, Teplice v Trenčínsku, Sliač ve Zvolensku[1], lázně bardějovské (Bartfeld), libavské ve Spiši, parádské v Hevešské stolici v Matrách, mimo množství jiných menších, více méně zpustlých, známých a navštěvovaných jen od okolního lidu. —

Smluvilo se nás několik, že zajedem do Sliače, dílem pro vyražení, dílem pro potřebu. — Mělo to být hned prvního září; kočiš také časně ráno kočí[2] z kolny vytáhl, ale musel se ještě mazat, koně nebyly kované a sedátka v koči nebyly zavěšené, zákolníky chyběly, které prý nejspíš že jakýs ,,*hundsvút* cigán ukradol'', a než se to všecko zřídilo a opravilo, prošly tři dni, a čtvrtý den ráno jsme ještě byli doma, protože naše gazdina pogáčky na

[1] Korytnica v Liptovské (jen k pití).

[2] Koč je vozík panský, krytý koč zove se u Slováků ,,hintov''.

cestu pekla a panu doktorovi časně ráno vstávat se ne-
chtělo. Byla hodina s poledne, když jsme vyjeli; seděli
jsme v chládku pod rohožovou střechou, kterou byl kočiš
na čtyry palice (hole) nad námi zavěsil. — Koč byl dře-
věný, jak obyčejně jsou, uvnitř hodně slámy a na ní po-
krovce (húně), by se nám měkce sedělo; při koči čtyři
koně v jedné řadě zapřežené. — Slovem jeli jsme jako
páni. — Po městě zastavovali nás známí s poptávkami
a bírešové i kočišové, kterým známo nebylo, kam nás
Janko veze, bez ostychu na něho si křikli: „Kděže iděš?"
— a Janko rovněž hlasitě odpověděl: „Do kúpeľov." —
Za městem se ještě kočiš trochu zastavil, by si nacpal
pipu (dymku). Maje nacpáno, žádal od pánů ohně; když
mu pán jeho ohně dal, bafl si několikrát, vrecko s doha-
nem položil si na hlavu do zahrnuté střechy klobouku
zatočil bičem koňům nad hlavou, rychle s námi po pís-
čité rovině uháněje. —

Přes vesnice Koláry, Veľkou Čalomiji, Ipolykeszi
pustu[3] Kápu přijeli jsme na první stacii do Balogu, kde s
vzala přípřež, neboť nechtěl doktor s vlastními koňmi
dále ject, že bychom nejeli rychle. — Uprostřed vesnic
před jedním stavením ležela kláda[4], na kládě seděl zava
litý muž v širokých plátěných nohavicích, boty s ostru
hami na noze, klobouk s perem na hlavě, krátkou pip
v ústech, vedle sebe palici. — Dle palice pozná každý pan
„bíró" (rychtáře), jiný palici nenosí, a rychtář bez toh
znaku své hodnosti ani na dvorek nevyjde. —Jak kočí při
stavením zastavil, richtár posmekl, ptaje se zdvořil
chce-li velmožný pán „rospon" (Vorspann). Slyše, i
ano, vzal palici a odešel, by sebral některého pacholík

[3] Pusta jmenuje se každý o samotě stojící dvorec.

[4] Mučicí to nástroj, který posud v Uhřích před každou rychtou vid
jako šibenici u každého většího města.

který by schytal pasoucí se koně. Vědouce, že to dlouho trvat bude, než „koniar" koně schytá a zapřáhne, chodili jsme trochu po vsi. —

Krajina je pěkná. — Na západ modrají se vysoké hřbety Janovských hor, na jihu pohoří Novohradské se sklání. — Z Novohradské do Honťanské stolice táhnou se vrchy Bereženské a od Krupiny dolů zabíhají vrchy Hrušovského pohoří, nejnižší to výběžek Šťávnických hor. Širokou tu kotlinu, ležící mezi těmi vrchami, protéká Ipeľ, plúžic se jako hádě mezi zelenými lučinami, na které každé jaro svoje rmutné proudy vylévá do Dunaje. Po břehu rozkládá se mnoho močálů, zarostlých vrbinou, rákosím, šáchorem (sítí), mezi nímž se z jara leskne šat sličné „vodnej dieuky", také „lepá diouka" zvané (Nuphar luteum), a později vysoký, štíhlý „lókaj"[5] svou bělorůžovou korunou se honosí.

Po vršinách rodí se dosti dobré víno a ve vinicích nazvíce sázené ovocné stromy dávají hojnost dobrého i krásného ovoce, sľúky, baracky, merunky, hrušky i jablka. Pole je tak úrodné, že kdyby prý popele zasil, by žito vzešlo. — Tak se tomu i podobá, neboť při tom špatném hospodaření, při špatném vzdělávání polí přece „zboží"[6] je hojnost. Poněvadž katastrální vyměření polí tu posud uvedeno není, mají gazdové pole na „zboží" při jedné straně dědiny neb města, na sadbu při druhé straně, a také i luka jsou vespol, a kdyby si nedali jisté znamení, nevěděli by mnohdy, čí které pole je. Jeden rok zaseje se obilí, druhý rok na to samé pole zasázejí sadbu, a to se pravidelně ob rok mění. Když pole zorají, zvláčí je roštím a sejou; všecko kamení, bejlí, chrasť se nechá, a tak vyhlíží novozaseté pole jako u nás starý

[5] Šmel, Butomus.

[6] Obilí slove buď „zboží", buď „zarno".

úhor. Zvlášť chabdí (divý buoz) celé lesíky vidět na polích. Z chabdového ovoce pálí pálenku, kterou též co lék potřebují pro ,,mrchavý kŕč'' (křeč v žaludku). — Při takovém rozdělení polí nemůže to také jinak být, než aby všickni naraz sklízeli, což se také děje. Obyčejně ve vsích rychtář a v městech hajduk (panský neb úřední sluha) začátek senoseče, žatvy, sklízení kosienka (votava), kukurice a sadby i vinobračky ohlásí. Nejvíc seje se žito (pšenice) a rož (žito), jarec (ječmen) řídčeji. Kukurice sází se velmi mnoho, též mnoho bobů; — hrách a šošovice méně než u nás. Ze sadeb je hlavní věc ,,kapusta'' (zelí), pak ,,krumple'' (zemiaky), ,,těkvice'' (dyně), ,,uhorky'' (okurky), což vše s bobem a kukuricí na jednom poli roste, tvoříc jedinou húštinu přikrytou širokými listy dyní. Mezi těmi prodírají se tu a tam stopky bobů, lodyhy okurek a dyní, vinouce se okolo vysokého silného stébla kukurice a krášlíce ji žlutým, bílým a červeným květem. Je třeba vždy listy dyní protrhat, aby slunce proniknout mohlo. — Také vidět kusy země dohánem posázené, avšak za nynější doby, co tabáční monopol zaveden, nesází se ho již tak mnoho, lidu je ta obmezenost neobyčejná, nechce se jim ucházet o dovolení, by dohán sázet směli. — Pastev je velmi mnoho a dobytek rožní, koně, skot i ,,sviňský'' je od nejčasnějšího jara až do ,,tuhé'' jeseni ve dne v noci ,,vonku na paši''.

Dědiny od Ďarmot k Šahám více jsou obydlené Maďary než Slováky. — Ticho bylo po vsi, neboť se sklízel kosienok na blízkých lukách a všecko to bylo venku; jen několik starých ,,néniček''[7] šukalo po domácku a dvě stály vykasané v struze, ,,plákajíce'' na lávce položený ,,šat''[8] dubovými deskami. Horko bylo, koně krvácely,

[7] Starší žena slove po maďarsku nénike, ale i Slováci mezi Maďary žijící osvojili si ten název.

[8] Prádlo.

jsouce od bzikavek seštípané; když se kočí chvíli díval, jak se ošívají, odešel a přinesl hrst ,,masliakových"[9] listů, který bujně všude okolo plotu roste, a začal nimi koně natírat. ,,Proč to děláte, Paľo?" ptám se ho. — ,,Eh, pre tie besné muchy," odpověděl. ,,A pomůže to?" — ,,Eh ver pomuože; kod sa koně natrú masliakom, něsadně na ně mucha," ujišťoval Paľo.

Konečně přilítl z jednoho konce dědiny kočiš na koni, tři koně za sebou táhna, a s pomocí Palíka a richtára, který dostal diškreciu, jeli jsme za hodinu dále. — Z luk ozýval se zpěv, bylo tam hluku a šumu dost a dost; Maďar sice není zpěvný ani hovorný, ale služebný lid a dělníci, větším dílem to Slováci, rádi hovoří a zpívajíce vstávají i lehají. — Také z luk ozývaly se nápěvy slovenských písní a bíreš[10], — který čtyry voly maje zapřáhnuté u nevelké fory votavy, pomalu domů jel, zpíval si melancholickým tónem, leže hore na voze: ,,Štyry vouky párne naveky sú v jarme — Sarvaška narukyňa nikdy nepotiahně."[11] — Chtěl se našemu spřežení vyhnout, ačkoliv toho třeba nebylo, neboť maďarské silnice stačí na patero spřežení, ale že viděl velmožné pány a panský kočí — to ho pohnulo; — než ze svého položení se nehnul — jen bičem poukázal nalevo — a křikl na voly: ,,Hé, Beťár, něce — Bimbó, něce!" — a Beťár, Bimbó (poupě), Sarvaška a Róža šli stranou. —

Přes Nagyfalu (Velká Ves) a Hídvég přijeli jsme do Palanky, kde začínají Janovské vrchy, — na jednom z nichž vidět zříceniny hradu Dregelu (Drégely). Chtěla jsem se něčeho bližšího o této zřícenině dovědět, ale moji spolu-

[9] Masliak (také belian), Datura stramonium.

[10] Voliar — volař.

[11] Szarvas, maď. jelen, jméno vola. Obyčejně má každý vůl, jako kůň a ovce, svoje jméno, někdy velmi pěkné: Hvězda, Růže, Ryba, Květ, a jen ti neposlušní slovou Beťár (flamendr) a zdlouhaví Bogár (chroust).

cestovníci, ač jeden z nich od mládí v krajině žil, nevěděl nic více, než se obyčejně na takovou otázku odpovídá: „Bol zámok, hiba Turek ho zrútil!“ — Jestli se o podobných věcech člověk z pověstí lidu sprostého něčeho nedopátrá, tak zvaná vyšší třída obyvatelstva se dokonce o takové věci nestará, — od těch pranic se nedoví. — Ti neznají ani meze své vlasti, o tom, co za pomezí, dokonce nic nevědí, z historie znají některé slavnější jména jako Szent István, Béla, Mátyás király, vědí, že byl Turek v zemi, a ještě některé caparty z historie (a to páni jen) — nejoblíbenější však jejich rozprávka, když jim vín jazyk rozváže, je francouzská vojna a slavné reštaurácie předešlých let, k čemuž nyní vpletou události posledn doby. — K čemu by si hlavy takovými věcmi trápil a s nimi se nosili — „činí to velké nepohodlí, velká ilu minací“. — A z listin se člověk též málo doví, dokonc co se památek slovanského obyvatelstva dotýče. — Málo kdo si tam všímá minulosti, aniž myslí, že potřeba z n pro budoucnost čerpat a na ní stavět. — Žijou jen v při tomnosti, minulost je ta tam, a v budoucnosti, dá Pán bůh, také nějak bude, myslí si každý, a proto se star jen sám o svou kůži, a kdo by ho chtěl z jeho pohodlnos vyburácet a mu překážet, ten jeho nepřítel. — Kdo si a chce s nimi hovit a přisvědčí všemu, ten má zlaté čas mezi nimi. —

Také můj soused doktor „úr“ (pan) raději mluv o dobré pečince a všelijakých jiných rozkoších než pou o duševních zábavách; byl to Maďar, hodný člověk upřímný, ale dobré živobytí a pohodlí šlo mu na všecko.

Přes Hont a pustu Szurdok přijeli jsme večerem Šah (Ipolyság), stoličného to města Honťanské stolice. Město je malé, a jediný stoliční dům, který všude n kladněji staven bývá, „robí tam trochu parády“.

Doktor úr měl jakousi antipatii proti hostincům, a vždy zajížděl nejraději do dvorců. Také v Šahách kázal kočišovi: „Tam hor zavrác do Jankovičov!“ — Kočiš obrátil do otevřených vrat jednoho z větších dvorců, my ale namítali, že bychom raději do hostince, an nejsme známí. „Načo vám treba znať Jankoviča, šak ja ho znám.“ Mlčeli jsme tedy. — Kde není hostince, tu ovšem bývá způsob, že pocestný zajede do kteréhokoli stavení a kúšťok chleba, pohár vína a nuocku pýtá, což se mu všude milerádo poskytne, byť i zcela neznámý byl, nuž ale Maďar, když nemusí, v hostinci nerad bytuje, a vždy raději u „baráta“ nocuje. —

Pan Jankovič stál s dýmkou v ústech na zápraží pod stříškou, která při žádném panském stavení chybět nesmí. „Alászolgája, doktor úr!“ zvolal, poznaje svého známého; — padli si do náruče a líbali se. Pak vítal i nás a začal maďarsky s námi rozprávať, slyše ale, že já nemluvím maďarsky, řekl dvorně: „Znám ja aj po slovensku rozprávať,“ — poklonil se, pobízeje nás do izby. Domácí paní nás též po slovensku přivítala; byli jsme v okamžení jako doma. Bylo sice již ve velké izbě k večeři pokryto, ale nestačilo pro hosty — proto vyšla domácí paní ven, aby vydala kuchařce ještě některé přídavky, a slúžka přišla za chvíli pokrývat znova na stuol. Doktor úr byl výborný znatel národů uherské země, jen na slúžku okem mrskl, uhodl, že je Slovačka. „Slovačka tá,“ odpověděla domácí paní, „aj kuchárka Slovačka; Maďarky nie sú dobré kuchárky, nie sú tak robotné ako Slovačky.“ — Snad by domácí paní byla svoje rodačky nebyla tak pohaněla, kdyby vůbec pohodlnost v práci a neumělost u vedení hospodářství za hanbu se považovalo. —

Děvče sklopilo ohnivé oči co jiskry a pýřilo se, vidouc, že tolik mužských očí na ni se obrací. „Z ktorej si stolice?“ ptal se jí doktor. „Z Liptovskej,“ odpověděla

jemným hlasem. ,,Eh veru tam driečne[12] sú dieuky,'' mínil druhý můj spolucestovník. Domácí pán přinesl na tácu cigára, na sítě krájený dohán, přinesl i pipy rozličného druhu, polože vše na prostranný stolek hostům k potřebě; slúžka donesla svíci a pánové si zafajfčili. Netrvalo to dlouho a služka nesla na stůl polívku. Za lepších časů i v menších šlechtických domech k posluze u stolu býval alespoň jeden ,,inaš''[13], nyní se všude služebnictva umenšilo, a nejen v měšťanských, ale i v menších šlechtických domech posluhují slúžky. — Však takové děvče v bílé košili, tmavé suknici, pěkně učesaná, třebas boso bylo, takovou parádu dělá jako šňurovaný inaš.

Měli jsme strojů na kolikero, ale od žádného mnoho; paprikáš, pečinka, kapusta se slaninou, i bob nechyběl. K zajedení přinesl se ještě sýr, ovoce a oblíbený desert, vařené šuľky kukurice, které se horké se solí jedí. — Vína byla hojnost. — Po večeři začalo se znovu fajčit. ,,Akože sa voláš?'' zeptal se doktor slúžky, když mu zapalovala čibuk. ,,Marka,'' odpovědělo děvče. ,,Ah peknuo meno, páči sa mi,'' pohodil si hlavou doktor. ,,No, něch sa páči,'' usmála se Marka. Hovořilo se o lecčem, a páni barátové když přišli do ohně, pletli si slovenčinu a maďarčinu s latinou, že snad ani sami nevěděli, o čem je řeč. Později nás hospodyně ještě i čajem častovala, což nynější doby všeobecně do módy přichází, — k čemu Marka čerstvě pečené pogáčky[14] přinesla.

Vykázali mi izbu vedle kuchyně na nuocku. Z kuchyně bylo slyšet každé slovo; kuchárka i Marka poklizely ještě když se již ostatní čeleď na lože odklídila, — a chvílem

[12] Driek — tělo; driečne — pěkného těla.

[13] Inaš — sluha, snad ze srbského ,,jinaš''.

[14] Pečivo z těsta, jež sádlem zadělané je. Musí se horké jíst, aby chu nalo.

se mezi štěbetáním i do zpěvu pustily. — Tak Marka začala:

Eh veru smo boly tri vlastnie sestričky,
eh ver smo se rozešly ako lastovičky;
jedna je za Váhom, druhá za Dunajom,
tretia si vandruje za švárnym šuhajom!

„Šak ver za švárnym!“ ozval se hlas starší kuchárky. „Lazar šumný šuhaj. Kedyže ti dojdě?“ — „Hádam, že eště dněska. Bol by skorej[15] došol, koby vuoľu mal, ale je na paši. Len ale že dojdě, vravel mi, čo by o pounoci bolo!“ odpověděla Marka. — „Jaj bože, o pounoci něšla by ja som von, čo by mi slepú kobylu dávali; to strach!“ ozvala se kuchárka. — „Dačo strach, dačo, — keď frajer u těba stojí,“ povídalo jí milující děvče. —

Umlklo vše vně i zevně domů, jen uliční psi chvílemi se pustili do štěkání neb vytí, z kalužin ozývalo se kuňkání žab. — Spát se mi nechtělo, noc byla teplá, otevřela jsem si „oblok“[16] a dívala se přes nízký plot zahrady do otevřené krajiny. — Měsíc svítil jasně, podél řeky táhl se mlhavý pas, na lučinách sem tam vidět bylo rudou zář ohně a okolo kmitaly se temné postavy pastevců, k nimž se přidal na okamžení i vůl neb kůň. —

Tu najednou letí zevzdálí jezdec na bystrém koni, letí jako pták — až nablízko stavení. — Skočiv dolů, dá koně „do púta“, nechá ho, by se pásl na louce, skočí přes plot, míhne mi okolo obloku jako stín, a u vedlejšího okna ozve se tiché zaklepání a otázka: „Marko, spíš?“ — „Něspím, duša moja!“ — tiše se ozve z kuchyně.

Zahalen v bílé širici dlouho stál Lazar u okna frajerky,

[15] Dříve, časněji.

[16] Okno; oblokár, co okna zasazuje.

a když odcházel, měl vedle černého péra na kalapu[17] ,,živé piero''[18], jež mu Marka zastrčila na důkaz, že by u milého děvčete.

Ráno, když jsme po úpravném ,,fruštiku'', při němž ani slanina, ani slivovica, ani dohán nechyběl, od vlídných hostitelů se rozloučili a Marka šaty naše na koč vynášela, podíval se jí kočí s úsměvem do očí, zpívaje si:

Na hore dětěľ[19] *je, pod horou ľaľuje (lilie),*
trhala ju moja milá od večera do rána.
Keď ju ona trhala, tak si ona spievala:
Chojže, milý, chojže sem, uvijem ti pierko z něj —

Marka mu rozuměla, byl to přítel Lazarův; pleskla h přes rameno řkouc: ,,Bodaj si na hrdlo ochoreu, ty fig liar, ty!'' — pak uskočila do domů, nedbajíc na doktora který na ni volal. —

Ze Šah přijeli jsme přes Gyerk, Tompu, pustu Szem réd a Slatinu (Szalatnya), kde studánka, z níž se rozvá známá po Uhersku kyselka, opět na stacii do Moravec. V předešlých dědinách je obyvatelstvo míchané, ale v Mo ravcech jsou jen Slováci — nazvíce náboženství luterá ského. — Tu vidět stavení již pevněji stavené, šindele kryté, vše vůkol spořádanější než mezi Maďary, staven zahrádky a sady, kdežto pěkného ovoce vidět bylo, zvlá hojnost ,,kvostkového''[20], breskyň, sľúvek. V zahradá všude keř buozu bílého a orgovánu[21], růže, tubirozny volaučí pyšťoky, fialy a více jiných pre dieučence na k

[17] Klobúk; kalapník čili kalapošiar — klobúčník.
[18] Piero — kytka.
[19] Dětěľ — trojka (jetel).
[20] Kvostka — pecka; ovoce, co má pecku.
[21] Modrý bez, Flieder.
[22] Löwenmaul.

tice, a pěkně kvetoucí fazole, které se vinuly okolo plůtku, okolo oken, ba až na samú střechu, krášlíce ji živými pletenci. Také nikde nechyběly sazenice harmančoku a kučeratky[23], „liek to pre drenie v črevách," jak mi babka jedna povídala.

Obloky u stavení trochu větší, než bývají u maďarských selských stavení, nábytek v chyžích též tak skromný, vše ale čisté, úpravné. — Několik stouců, stuol, postěl, skriňa a veliká pec je vše, co vidět. — U luteránů v koutku u stolu almárka, kde bible schována. — Po stěnách v izbě visí „riad krajší"[24], v pitvoru k obyčejné potřebě. — U katolíků mimo to i obrázky. — Maďar nespí v peřinách, ale žena jeho ráda má mnoho peřin, a všude vidět lože vysoko nastlané s tmavými povlaky, v podobě rakví. — Slovačkám se ale „páčí" veselé barvy na povlakách, a záhlavce i duchny[25] jen kvetou, vystlané dovrchu na způsob mohyly. —

Kočiš náš zastavil před kostelem, vedle něhož škola i stavení rychtáře. — Rychtáře nebylo doma, žena ale zvala nás do chyže s dodáním, že pro muže pošle. — Rektor stál před školou, a hned abychom vešli k němu. — Co dělat, šli jsme. Rektorka přivítala nás tak přívětivě, jako by „rodina"[26] přišla, a hned přinesla na stůl biely chlieb, sůl, hrozno[27], sľúky i domácně pálenú slivovicu. Pan rektor ukazoval nám zatím svoji malou knihovnu, v níž nejen latinské knihy měl, ale i několik českých, čemuž se doktor úr nemálo divil, neboť slyšel o Češích něco zvonit, ale že by měli ti lidé literaturu, o tom se mu nezdálo. — Rektor litoval, že není pan farár doma,

[23] Heřmánek a kadeřavý balšám.
[24] Nádobí hrnčířské krásnější, co se málokdy potřebuje.
[25] Polštáře a peřiny.
[26] Příbuzní.
[27] Víno v hroznech.

ten že by nás nepustil. Dle maďarského obyčeje nebyl
by to pranic divného, kdybychom každou píď cesty u ně
kterého zemana, farára nebo szolgabíró se zastavili, by
hodovali, fajčili, kartuvali[28] od rána do večera, od večer
do rána, nedbajíce, kdy na místo příjdeme a domů s
vrátíme. —

Mezi nožmi, které paní rektorová na stůl ubrousken
pokrytý položila, byl jeden, jehož želízko delší i šir
bylo druhých a rukověť velmi čistě ze slonové kosti zpra
covaná. Vida, že nůž prohlížím, povídal rektor: „Tak
nože nosievaly dieuky vraj za pásom, keď Turek panova
v Uhorskej.“ — To zavdalo příčinu, že nám pan rekto
mnoho vypravoval, co vystáli lidé pod dvěstěletým pano
váním Turků. — Doba ta se posud živě vzpomíná v písní
a pověstích lidu. Na špici staré věže posud vidět pů
měsíc, kterýžto znak každá obec příjmout musela, chtě
la-li zachovat život a jmění. Rychtář přišel z pole a hne
řekl, že nám „priam“[29] přípřež objedná, což se i stalo
ba tak velmi zdvořilým byl, že nám dal svůj vlastní povoz
abychom až na nejbližší stacii volněji seděli. —

Opodál našich kočů stáli děvčata a šuhajci, gazdiny v
bíhaly na zápraží a gazdové stáli na prahu, by se na n
podívali. Rychtářka stála venku s celou svojí rodino
ona „nevyzerala“[30] již mladě, ale že by ti vzrostlí syno
rychtářovi vlastní byli, nebyla bych si pomyslila. „Kel
rokov čítáte?“ ptám se ho. — „Merujeden[31] rokov,“ o
pověděl. Nejstarší syn jeho byl dvaadvacetiletý, ženat
dvě leta již vojákem, žena byla při rodině[32]. Druhý s

[28] V karty hráli, což u Maďarů velmocná vášeň.

[29] Hned.

[30] Nevyhlížela.

[31] Meru je 40.

[32] Život je patriarchální. Otec je hlava rodiny, správce veškerého jmě
— Synové, byť i ženatí, zůstanou při otci, jen dcery jdou do jiných rod

byl též ženat a třetí, který se chystal s námi ject, ač mu teprv osmnáct let bylo, měl také již ženu pramladinkou. „Aj Zuza," řekl rychtář, ukazuje na svoji čtrnáctiletou dceru, která se stydlivě za svekruše schovávala, „aj Zuza je verenica." — Je to mrav v celém tom kraji, že mladí lidé velmi časně do manželského stavu vstupují. — Od dvanáctého do šestnáctého roku je pro děvčata pravý čas, jak je osmnáct- dvacetiletá, zovou ji „stará diouka". — Nic není neobyčejného, že se vdává i dvanáctileté děvče; obyčejně se to tenkráte stává, když vidí rodiče obou svůj prospěch v tom a se bojí, by v pozdějších letech plán jejich nějak se nezmařil. — V tom pádu ale zůstane mladinká gazdinka pod dohledem ženichové matky, dokud není schopna „za muža ísť". — Ženich bývá o dvě tři léta starší. Vdavky, kde muž o mnoho starší ženy, za nedobré se drží a vhodnější se jim zdá být, „keď je chlap mladší od ženy, něž aby o veľa rokov starší bol". — To snad vina, že záhy ženy stárnou; třicetiletá žena jako babka vyhlíží. Muži jsou mnohem krásnějšího a silnějšího těla v poměru k ženám. —

Ženský kroj líší se poněkud od kroje slovenského v sousedních stolicích. Ženské mají na sobě jedinou krátkou sukni z bílého hrubého plátna. Tílko košile přiléhá těsně k tělu, rukávy mají v letě polo, v zimě zcela dlouhé, do pásku všité. U rukou, na ramenou a při hrdle je košile červeně a modře vyšitá. Před sebe vezmou úzké fěrtušky tmavomodré, uprostřed s červeným páskem, děvčata ale k muzice a do kostela mají též bílé plátěné. — Okolo boku otočí si strakatý vlněný pas, od něhož vzadu i po stranách střapce a stuhy dolů visí, u svobodných čím strakatější, tím lepší. — Přes tílko nosí ženy „oplecko", lajblíček to bez rukávů a šůsků, zpředu vystříhnutý, na dvě sponky sepjatý. Je ze sukna, v letě lehký, v zimě kožešinou podšitý. — Děvčata nenosí

oplecko, ale v neděli vezmou přes hrubé tílko košile te-
núnké, pěkně vyšité, jež ale nezastrčí do pasu, jen tak
okolo těla vlát nechávají. — V letě berou do kostela
„ručníky“ úzké dlouhé (jako echarpesa) z bílého plátna,
při koncích červeně vyšité. V zimě nosí děvčata bílé
vlněné kabáty, ženy kožíchy po kolena dlouhé, bílého
svrchu, černě vyšité. Za tureckého panování nosívaly se
prý ty kabáty i ručníky ze sukna červeného a byly žlu-
tými a modrými šnůrami vyšité. Za pasem prý nosívaly
ženy nože jako ten, na nějž jsem se dívala. —

Vlasy nosí děvčata v týle svázané, ve dva pletence sple-
tené, stuhami propletené. Při konci pletence je mašle. —
V neděli mají děvčata na hlavě partu vysokou, zlatem vy-
šívanou; vzadu je růže ze stužek udělaná, od níž vlaje
množství končoků po plecích dolů. — Ženy mají vlasy
v jeden drdol shoulené a přes ně dynko, které zadní di
hlavy celkem přikrývá; dynko to je z bílé látky, složené
v záhybky, které musí tvořit hvězdu. — Nad čelem uvá-
žou si úzký bílý vínek, jehož konce v týle v smečku svá-
žou. Okolo vínku jsou čipky[33], které poněkud čelo za-
krývají. Starší mají ty vínky i barevné neb barvy světlé
(barva modrá zove se svetlá). V zimě nosí přes ně plénu
— Na nohou ženské vesměs černé korduánové boty s pod
kůvkami nosí. Celkem vyhlíží kroj ten pěkně, zvlášť kdy
více děvčat v neděli ve vysokých partách, které se zpředu
řeckým čepicím podobají, do kostela jde. V ruce nese
každá kytici, což vůbec způsob po Slovensku, a v zimě
když nic květoucího, alespoň si ulomí struček muškátu
který si každá proto již v „čeriepku“ za okny chová.

Mužský kroj nelíší se od ostatního mnoho. V zim
vlněné nohavice přilehající, v letě široké plátěné gat
okolo těla kožený pas, na němž mnoho knoflíků a řetíz

[33] Krajky.

mosazných pro ozdobu. — Vrchní díl těla přikrývá košilka, která nezasahá až zcela k pasu, aniž k tělu přiléhá. Rukávy jsou široké, červeně vyšité. — Muži nosí oplecko kožešinou podšité, šuhajci jen v zimě. — Přes sebe nosí pod kolena dlouhé bílé vlněné, černě vyšité kabanice, které přes ramena lehce přehozené, u krku šnůrou přidržené mají. Po boku nesmí chybět na řemeni zavěšený kožený vaček (torba, taška), do něhož, jde-li se přes pole, chléb, slanina a voľačo k potřebě se dá, a čutora[34] naplněná slivovicou neb vínem. — Klobúky mají udělané se širokými střechami a okolo dynka červenou šnůru zatočenou. V neděli ovšem octne se tam i piero, které vždy děvče svému šuhajci chystá. — Místo opánků nosí se boty. —

Konečně sedli jsme na koče; já ještě s jedním z spolucestovníků sedla do vozu rychtářova. Byl úzký, dlouhý jako bedna, jak je tam obyčejně mají, ale tak měkce bylo v něm nastláno, že nám dobře bylo. — Paní rektorka měla starost, abychom než na stacii dojdeme, hladem nezemřeli, rozkrájela nám celý bochník chleba a mně dala do vozu plnou mošnu hroznů a jiného ovoce, pro něž schválně do vinice poslala, a ještě litovala, že nejedem „nazpak" přes Moravce, že by nám dala hrnčok „lekváru"[35]. — Já činila námitky, ale soused můj kynul mi, abych neodpírala, že by nepřijatí dárků hostinnost urazilo. — Nechala jsem tedy paní rektorku do vozu „pratať", co sama chtěla. — „No, lenže daj pozor, syn muoj!" volala matěra na Michala, který s námi jel, když ženičce své ruku podal a na koč vyskočil. — Rozloučili jsme se s hostinnými lidmi, doktor úr pokynul děvčatům a gazdinkám milostně rukou, čemuž se hlavy sestrknuvše zasmály, a již ujížděli jsme s vršku dolů. —

[34] Láhev baňatá, udělaná z vyschlé dyně.

[35] Povidel.

Nad Moravci jsou po vrších vinice a na jednom z nej-
bližších vrchů, as čtvrt hodiny od dědiny, vidět zříce-
niny hradu súdovského, o němž ale neslyšela jsem více,
než že ho Turek zrútil. — Dále mezi vršinami je Lysovec,
kde prý za panování Turka ze všech nejukrutnější „pa-
šalík“ sídlel. — Mnoho zůstalo pověstí v ústech lidu
o jeho ukrutnostech. — Jednu z nich povídal nám Mi-
chal. Chudá jedna vdova měla švarného syna, který ji
živil a opatroval, neboť byla slepá. Měl ten šuhaj frajerku,
která byla krásná, že nemohla více být. Pašalík slyšel o krá-
se děvčete a poslal hned pro ni hajduky, by mu ji před-
vedli. Šuhaj tomu bránil a mnoho hajduků zrúbal „bal-
tou“[36], ale chytli ho, svázali a pašalík kázal k smrti h
ubičovat, což se i stalo. Když to jeho nevěsta slyšela
vrazila do sebe nůž a matka nariekala „ako sirá holubica“
na jich hrobě tak dlouho, „až sa jej srdce od žalosti roz
puklo“. —

„Znají u vás děvčata veľa[37] rozprávek?“ ptám se Mi
chala, když dokončil.

„Jaj,“ pohodil si hlavou, „misel by to byť arch p
pieru viačší ako ten vŕšok, čo by sa aj naň spratały všeck
rozprávky, čo ich dieuky znajú!“ — přitom ukázal na vrch
k němuž jsme dojížděli.

„Ako se v neděli odpoledne zabáváte?“ ptal se h
můj soused.

„Eh hocako sa zabávame; sobášení ľudia besedujú, š
hajci s dioukami hrajú, a keď gajdoš[38] prídě zagajdova
tancujú,“ odpověděl.

„A což ženatí netancujou?“ ptám se.

„Eh voľaktorý tancuje, voľaktorý nětancuje. Už sa l

[36] Sekerou.

[37] Mnoho.

[38] Huslař; gajdy — husle.

preca tie ženy ‚jedia'[39], keď muž inšej buočky stiská," usmál se potměšile mladý manžel. —

Když jsme přijeli do Nádasu, ptám se Michala, zdali tam Slováci. On ukazuje bičem na několik ženských v temném šatu, povídá: „Šak ver to človek zďaleka pozná, že Maďari sú. — Maďarka ľúbi čierny šat, Slovenka veselý." —

Až do Elesfalu je krajina rozmanitá. Vršiny porostlé révou a ovocnými stromy střídají se s březovými hájemi, s holými vrchami, kde sotva pastvina, a s lesy rozmanitého stromoví, ceru, habaru (habru), javoru, košatého klenu a j. — Mezi vršinami je pole a sviží lučiny. Přijedouce na vrch k Elesfalu, viděli jsme tu pojednou věnec Šťávnických vrchů a v dolině městečko Bátovce, naši nejbližší stacii. Nad Bátovcemi (Bát, německy Frauenmarkt) mezi vrchami leží městečko Pukanec (Pukantz), kde se robí hrnčířské nádobí, daleko široko známé i oblíbené. — V Bátovcích jsme se rozloučili s milými Moravčany. —

V Bátovcích, kde již samí Slováci, byl pan richtár ochoten zaopatřit nám přípřež a sliboval nám napřed již, že dostanem dobré koně, že pošle pro ně do nejbližší dědiny Almášu, kde jsou velmi zámožní sedláci a odkudž prý i pro „pána cisára príprež došikoval, keď v Uhorskej jezdil". — Trvalo to dvě hodiny, než selský šuhaj s čtyrmi koni se dostavil. — Koně byly opravdu pěkny, dobře chovány. — Když náš nový kočí (mladý ještě hoch, syn sedlákův) do koču zapřáhl pár za párem, nikoli v jedné řadě, a my všickni ke koči přistoupli, začal se škrábat za ušima a škaredit. — „No, akože?" ptal se doktor, pozoruje mrzutost jeho.

„Eh!" udělal si kočí.

„Eh viem ja, viem," usmál se doktor, zavolal na krč-

[39] Zlobí, hněvají.

mára, a když krčmár přiběhl, poručil, aby dones kočišovi „žajděľ vína“. —

Mišo — tak se jmenoval ten junek — vyprázdnil pohár naraz, ale škaredit nepřestal. —

„Eh Mišo, ver pozeráš, ako by ťa vybili, cože, vrav?“ ptal se richtár, klepna ho palicou svojí na rameno.

„Eh,“ vzdychl si Mišo, a pošoupna klobouk, začal se ve vlasech nad nízkým čelem prohrabovat, „eh — treba bolo vziať šesť koní, ťažkuo to, nebuděm muocť ztuhajecť.“

„Eh ty blázon, ty!“ hněval se doktor, „čo ťažkuo — koč ľahký — len ty jec — dostaneš dobrú diškreciu.“

„Má on doma mladú ženu, preto chce prícť skuor nazpak,“ smál se rychtář. —

Mišo trochu tvář vyjasnil, shodil kabanicu s ramen na koč, torbu si šoupl s boku nazad, klobouk na hlav připevnil si podbradním řemínkem, vzal do ruky bič, vy skočil na podsedního koně prvního páru zlehka do ma ličkého dřevěného sedla, na němž byla kožešina pro střena, sedl, nohy strčil do třmenů z provazu udělaných uzdy zatočil si okolo levé ruky, pravou vzal bič a zača ním točit koňům nad hlavami. — Vida, že jsme usazen pozdvihl se trochu v sedle, nahnul tělo kupředu, po sala ozvalo se táhlé „Ňéééé!“ — a v okamžení zmizeli jsm rychtářovi i krčmářovi s očí. Jedním letem uháněl s nám Mišo přes louže, jámy, kameny a hrbolce po „hradské“ jako by nás byl ukradl. —

Když jsme jeli nedaleko dědiny Almášu, zdvíhl z příkopu u silnice polonahý chlapec, u něhož ležely d plné vrecka. Jedním trhnutím uzdy Mišo koně zastav chlapec hodil vrecka, v nichž byla píce pro koně, za n záda na koč, s hbitostí cvičeného tělocvikáře vyšinul na ně, a již zase cítili koně nad sebou v povětří fičet osu bič jako Damoklesův meč a Mišo, polosedě, polost

v sedle, uháněl s námi dále. Kaštanové vlasy vlály mu okolo snědých lící, krátká košilka nad nahými plecemi, a když chvílemi „nazpak pozrel", zdali nás některého neztratil, a bílé zuby zpod černých „bajúzů" (kníry) na nás vycenil, nebyla to již ta trucovitá, počerná tvář, ale rozháraná tvář vášnivého jezdce. — Taková jízda je v Uhřích obyčejná a jedině takovou Maďar ľúbí. —

Chlapec za námi byl pacholík od zadního páru, přední patřil Mišovi; bála jsem se o něho, aby hore s vrecka nespadl, nabídla jsem mu tedy, aby sedl k nám, ale nechtěl. „Dobre mi tu hore, něviděu by som na koně," povídal, nespustě očí svých s koňů. —

Slunce pálilo, jako by oheň padal; přijeli jsme na vrch za Bohunice (Bagonya), chlapec rozhlížel se po obloze a začal: „Budě daždiť!"[40] — „Akože to vieš?" ptám se ho. — „Ľaľa!" ukázal prstem na oblohu, „slunko vlasy rozpúšťava." — Chlapec mluvil pravdu; sotva jsme dojeli na osamělou poštu do Steinbachu, dvě hodiny cesty od Bátovec, začalo pršet. Mišo pravil, že nebude „dlho padať", zastavil pod košatým dubem u cesty a rozvěsili koňům na voj kúšťok sena. My také slezli, pánové šli do stavení na žajděľ vína, já zůstala pod dubem s Mišou a Jankem. Mišo vytáhl z torby kus chleba, pořádný zavírák a podal mi, abych si ukrojila. Když jsem si já ukrojila, zakrojil kus Jankovi, pak začal jíst sám. — Chleba byl dobrý, bílý, jak v Uhřích u sedláků, výjmouc chudé kraje, bývá, dokonce na Dolení zemi. — Doktor přinesl sám víno Mišovi; bylo ale velmi kyselé a nechutnalo žádnému, — i Janko liboval si více vodu ze studánky, která se nedaleko nás ze země prýštila, čistá jak křišťál. —

Mílo se nám to sedělo pod zelenou střechou košatého dubu; pošta steinbašská leží u paty hory Hliníku, o samotě

[40] Pršet; budě padať dážď, aneb jen zkráceně: budě padať.

v lese. — Pánové v otevřené síni kouřili, krčmár přecházel z místa na místo, okolo stavení obcházel kozel, a domácí pes Dunaj — tak zvaný vlčí, obyčejný to pes v celém Uhersku — vida nás jíst, přidružil se k nám. — Ticho bylo vůkol, jen padání krůpějí na list a naše hlasy bylo slyšet. — Ale již se zase obloha sem tam modrala a Janko ujišťoval, že budě priam slunko svietiť (vyčasí se). — Mišo mi byl zatím vypravoval o své ženičce, kterak ju ľúbi a kterak je pekná, čemuž Janko přisvědčil. I ptám se chlapce, koľko roků čítá? — „Něviem," odpověděl krátce. — „Prečo nevieš? Něvravela ti matěra ani otěc?" — „Němal som ja matěru aj otca," odpověděl chlapec. — „Sirota si ty?" — „Něviem, zomreli nězomreli, len ma tak zaněhali," řekl chlapec, pokrče rameny. — „A kdě ťa zaněhali?" — „Tam kděsi u kaply v hore (v lese). Tam ma baniari[41], dobrí ľudia, našli a chovali do telko rokov, až som narástol. Potom mi vraveli, aby som išol službu hľadať." — „Prišol do našej dědiny a slúži u suseda, len robiť musí ako ktorý statočný chlap," praví Mišo. — „Máš dobrú službu?" ptám se ho. — „Nie veru, gazdina dobrá je, iba gazda je mrchavý chlap. Špatnú strovu a jedny háby[42] do roka. Pýtal som i peňazí vravel, že dá, a nědau. Šak mu nebuděm slúžiť dlho veru nebuděm."

„Narastieš, puojděš za husára," řekl Mišo, podávaje mu ještě kus chleba.

„Veru puojděm, keď ma vezmú," odpověděl hoch od hodlaně, ukrojil kúšťok chleba, podal ho Dunajovi, pak se šel podívat ke koňům. — Mišo vypravoval mi, že Janko vskutku mnoho zkusí, ale že súsedé brání, aby h gazda nebil tuze. — Ti malí pacholíci, husiari, voliari, kr

[41] Co v báních pracujou.

[42] Celý šat.

viari a koniari ve vesnicích, jsou obyčejně děti chudých rodičů aneb čeledínů něprisahaných[43]. Od malička povaluje se takový chlapec neb děvče v domě, upotřebuje se kde k čemu, až naroste a statečný kus práce zastat může, pak teprv dostane něco na peněžích, dříve slouží za stravu a šat, který ovšem velmi jednoduchý je. — Jestli chlap vojákem být nemusí, může, když se mu nelíbí, ovšem do jiné služby vstoupit, ale musí být velmi zlý gazda, když mu „čeľaď" v domě chovaná odejde; byť i naříkali, přece je poutá zvyk k stavení, kde je zná každé zvíře domácí od koně až ke kůřeti. Materielně zle se málokde mají, o čemsi lepším nevědí; chováni v ustavičném poddanství, zvykli poslouchat otce gazdu, byť i s palicou do nich mlátil, jakož i gazda zvykl poslouchat šlechtice, svého pána, — kdyby ho i sebevíce trýznil. — „Kdo sám otrok, nezná vážit svobodu jiného." — Ale velice jsem se podivila, když mi vypravoval Mišo, že otec jeho pacholíka má, kterého si přivezl odkudsi z jarmoku, koupiv ho tam od vlastního otce (ovšem chudého a bezpochyby opilého) za pět zlatých šajnů! — „Bože," myslela jsem si, „to jsou v Evropě laciní otroci!"

A není to jediný příklad! — Ostatně se takový koupený čeledín nemá hůř než jiný, ten jedině rozdíl je, že koupený chlapec *nesmí* od gazdy jít, leč by musel za vojáka, kdežto jinému slobodno odejít, kam se mu líbí. — Je-li mu dobře, ovšem netouží jinám, ale když mu zle je, pak zajisté těžce břímě nevolnictví nese. — Ovšem že v nynějších dobách pomalu všelijaké neřády hrubé nevzdělanosti pominou. —

Přestalo pršet. Mišo seděl zase na koni, my ale šli za vozem pěšky, neboť šla silnice příkře nahoru; stupali jsme tedy v stínu dubů a javorů, které se nad námi kle-

[43] Manželů právně neoddaných.

nuly, výše a výše. — Po deštíčku okřálo kvítí, jež podle cest i pod stromy všude dost kvitlo, čerstvou vůni vydychujíc. — Doleji viděli jsme mnoho žlutého náprstníku, výše jsme ho již nenašli. — Vyjdouce na Hliník, měli jsme před sebou vyšší horu Kalnú. — Mezi Kalnou a Hliníkem rozstupují se poněkud vrchy, a tu vidět až k Šahám a vrch Szandu za Ďarmoty. — Slunce již se pomalu schylovalo k západu, když jsme stupali na Kalnú, jediný doktor úr, který co pravý Maďar nerad pěšky chodil, dokonce na vrchy, ležel na koči. —

Šli jsme mlčky, každý byl svými myšlénkami zaměstnán, sám v sobě se těše nad krásnou přírodou. —

Kolem cesty vysoké keře planých růží, jejichž rudé ovoce zdálí se již červenalo, husté loubí plaménku[44] v jehož tmavozeleném listu bělely se jednotlivé květy a mezi nimi odkvětlé již, jejichž nitky z holínky vychá zející v chumáč shoulené jako svítící péra vyhlížely. — Janko mi také řekl, že to zovou ,,svit", a hned si ku utrhl a střechu klobouku rozedraného okrášlil. Mně al natrhal kytici ,,lesních klinčoků"[45]. — V stínu lesní bujné listí kapradí a brlienu[46], jímž si rády děvčata hlav krášlí, na paloucích růžověla se jesienka[47]; ať se podív člověk kam podíval, všude radost a krása. — Vyšli jsm na horu Kalnú, aniž bychom byli koho potkali. Ale t přišel proti nám mladý chlapec, tak krásný, že by si h fantasie malířova krásněji vymyslet nemohla. Oblek jeh byl čistý, kabanice strakatě vyšitá, okolo klobouk věnec svitu, v ruce valašku. —

,,Kděže iděš?" zastavil ho Janko.—,,Do Děkýša dolu,

[44] Clematis.

[45] Nocíky — klinčoky, také slovou hřebíček, a kl. korenia. Nové ř ření, krámské. Kliněc je hřeb.

[46] Barvínek, maďarský berlenk.

[47] Také zimomriavka, dristěl, ocún.

odpověděl chlapec, ukazuje prstem do hluboké doliny, kde se páslo stádo a několik stavení vidět bylo. „A kděže vy idětě?“ ptal se navzájem zase nás. — „Do Šťávnice.“ — „No, dobrého zdravia, Pánbuoh vám daj štěstia!“ přál nám hoch a obrátil se na lesní stezku, která vedla dolů do dědiny. —

Z Kalné vezl nás Mišo zase jako na tátošech, koč jen tak od země odskakoval, koně letěli jeden na tu stranu, druhý na druhou stranu, div že je ty provázky, s nimiž jen lehce spřeženi byli, pohromadě udržely. Když jsme se mžikem podívali po stráních dolů, na sraze, do hlubokých dolin, zavřeli jsme oči a poručili se do vůle Páně. — Já ale nabyla tolik důvěry v Mišu, že mne odvážnost jeho nelekala; smělému prý Pánbůh přeje! — Dědina Vysoká zůstala nám vlevo a vyjížděli jsme opět dovrchu na horu Vartu. Vždy výš a výše stoupáme, a tu najednou otvírá se překrásná vyhlídka, před námi leží daleká krajina; do Nitranské stolice až k Prešporku vidět, věnec Budínského pohoří, hory Janovské. Nad námi kupí se hory, hlava nad hlavou, nejvýše ční temeno Sitna; vrchol jeho skví se v zlatě, líbán od loučícího se slunka, jež poslední svůj pohled jemu posílá. — Zajde; zůstanou jen zlaté, růžové upomínky. — A z druhé strany vychází na čisté obloze melancholická tvář měsíce, provázena třpytící se hvězdou večernicí.

V údolinách lesknou se zrcadla malých jezírek aneb rybníků, jako by je příroda byla k potřebě dala těm mladým vrbám a břízám, co vůkol něho stojí, a vždy se v něm zhlížejíce. „Jaj bože, ako je to peknuo!“ povídal si Janko.

Kdož je s to takové okamžení slovy líčit, krásy, jež oko jeho zří, popisovat? — Nemožno! — Sám musí každý vidět, aby cítil; a kdo octnuv se v náručí vznešené matky přírody, nepocítí posvěcující její políbení, kdo

nestává se v takovém okamžení zbožným, necítě než lásku, čistou lásku k veškerému stvoření, tomu darmo mluvit! —

Z Varty sjížděli jsme již dolů jen k Siegelbergu, na Vindšacht (vlastně „Windische Schacht"), ale Janko povídal, že se tam „Na pecinách" říká, a já proti jeho opravě nemohla ničeho namítat. — Bylo osm hodin večer, když jsme po špatné dlažbě šťávnické k hostinci dojeli. Rozloučila jsem se s Mišou a Jankem jako s přáteli, a zajisté chlapec pravdu mluvil řka: „Veru by som s vami šiel kraj sveta!" —

UHERSKÉ MĚSTO

(ĎARMOTY)

Národopisný obrázek

Ďarmoty Balašovské jsou stoliční město Novohradské stolice a leží mezi Vacovem a Lučencem na levém břehu Iple v pěkném údolí. — Od Vacova přes Rétság, Vadkert na Ďarmoty a od Ďarmot přes Lučenec vede silnice do horních stolic Slovenska.

Balašovské jmenují se proto, že patronem jejich byli páni Balassové, mocný to někdy rod, nyní držitelé hradu a panství Modrý Kámen řečeného. Od koho město Ďarmoty založeno a jakou mělo historii, udati nemohu, nemajíc k tomu dostatečných pramenů. Povídá se, že bylo již za časů Jiskry opevněné. Když Turci tamějších krajin dobyli a v nich se osadili, bylo v Ďarmotech sídlo pašalika a město bylo prý dle starých pověstí dvakrát zdmi obehnáno a po turecku vystavěno, jakož se i o jiných městech povídá, jichž Turci dobyli a osadili. — V Ďarmotech se dosud jmenuje horní část města Veľký a dolní část Malý *Tában*[1], což se udrželo ještě z dob tureckých a tolik co oddíl znamená. Posavad za jednou postrannou ulicí, blíže břehu Iple, viděti kus staré bašty. Ďarmoty počítají 8000 obyvatelů, mezi těmi dva tisíce židů, deset rodin Srbů, malou část cikánů; ostatní obyvatelstvo jsou Slováci. — Náboženství je míchané, katolické a luteránské. — Město je dosti výstavné proti jiným městům na doleních Uhřích. Široká hlavní ulice, táhnoucí se uprostřed města, je spolu i náměstím; od ní vybíhají ulice a uličky vpravo k Iple, vlevo do polí. Horní část města je výstavnější. Na horním konci ulice je dům stoliční, výše

[1] *Tában*, na tábanu, der Boden. V Budíně je též díl města *Tában*; bydlí tam nejvíce Srbové a říkají mu po německu *Raizenstadt*.

ného čtyrpatrová, do čtyrhranu stavěná *temnice* (vězení), zřízená dle pennsylvanského systému, dle něhož se ale nikdo nespravuje. Je tu na 300 vězňů. — V téže části horní ulice je kostel katolický, zastíněn vysokými akáciemi, fara, škola katolická, městský dům, pěknější krámy kupecké, *hrdé sklepy*, jak je Slováci nazývají. — V pobočních ulicích jsou dvorce zámožnějších měšťanů a pánů, též ústav dívčí, v němž *mnišky* vyučují; je zřízen jako klášter. — V pobočni jedné ulici je kostel luterán-ský, stojící na zvýšeném místě, stavěn v slohu gotickém, okolo něho jsou staré lípy a zelená pažiť; při něm je i fara a škola luteránská. — Uprostřed hlavní ulice je kostel řecký; vystavěli si ho i udržují tamější Srbové, nejvíce zámožní kupci. — Také židé mají svou modlitebnu. — Nejzáze v ulicích jsou chyše gazdovské.

V seřadění domů nepanuje dokonce žádná symetrie, každý stavěl, jak se mu líbilo, na to se nebralo pražádného ohledu, zdali jedno stavení o kus dále do ulice postaveno než druhé a je-li vyšší nebo nižší o kus; je viděti nejbídnější baráky i v hlavních ulicích. — Domy za posledních let stavěné bývají jednopatrové s většími a více okny do ulice, starší domy měšťanské i panské jsou ale naskrze nízké a nemají mnoho oken do ulic ani veliká; na oknech všude okenice buď starodávné, nebo žaluzie, které obyčejně po celý den v létě zavřeny bývají a teprv večer se otvírají. Také zhusta u oken do ulice mříže vidět. Jizby bývají velké a nábytku mnoho a někdy skvostného; v starších domech viděti nejvíc dubový, začasté i pěkně vykládaný, dle starého způsobu. — V jizbě, kde se jí a přes den sedává, nesmí chyběti krb; obyčejně je u velikých kamen ve zdi. Bez ohně v krbu by v zimě ani v jizbě veselo nebylo. Před každým panským stavením je na straně do dvora, kde se obyčejně do obydlí pánů vchází, předloubí na sloupech spočívající; dle toho se každé pan-

ské stavení pozná. Ve dvoře jsou komory pro dvorní čeládku, konírny, chlévy, kolna atd. Obyčejně je takový dvorec kolkolem ohražen a při něm zahrada ovocná i květná. Dřevnější časy páni na zahrady mnoho obětovali, i zahradníky si drželi. Nejvíc se o zahradu paní stará.

Krom některých panských domů a dvorců z cihel a kamene stavěných jsou všecka stavení jen z měkkých *těhel* (vepřovic). Selské chalupy a menší baráky bez základu, jen na nízké podzídky; střecha buď šindelová, buď došková. Komíny u selských stavení nejvíce dřevěné. — Mnohý gazda, když si chce novou chyši stavět, dá si narobit od čeládky nebo koupí od cikánů těhly a vystaví si ji sám, třebas nebyl zedníkem. Okna mají maličká, obyčejně jednu dvě tabulky skla nebo čtyry malinké, do rámce vsazené. K otvírání tato okna nejsou. Při stavění chyše se hned s rámcem do zdi zasazují, dvéře se také o jarmoku hotové již kupují, a tak je taková chyše brzy celá hotova. Uvnitř je *pitvor* (předsíň) s ohništěm a po stěnách visí sprostší *riad* (nádobí hliněné). S jedné strany pitvoru je *izba*, s druhé srub čili komora, kde hospodyně šaty, poživu a rozličné věci mají. V izbě je veliká pec, která bezmála třetinu izby zajímá a z hlíny jen uplácána je. Kdo ji pořádně staví, udělá nejdřív z dřevěných obručí formu pece, obyčejně je jako vysoká, nahoře trochu plochá homole; tu obručovou vazbu postaví na nízkou podzídku a potom ovaluje hlínou s plevami smíchanou, každou jednotlivou obruč tak tlustě, jak třeba. Když je dřevěná vazba dosti tlustě hlínou oplácána a při vrchu zavřena, urovná se, ještě jednou potře hlínou, očistí a naklade do ní oheň, který v ní dva i tři dni hořeti musí, než hlína vyschne a ztvrdne. — Po vytopení se pec uvnitř vymaže a zevnitř obílí. Topení je zvenku. V peci té peče se chléb a v zimě topí. Drží dlouho teplo. — Mimo pec je v izbě lože, strakatými poduškami pyramidálně vy-

stlané, jedna neb dvě malované *lády* (truhly), *sudeň* (police), stůl a několik židlic, někdy jen hrubě stesaných. — U katolíků po stěnách v průčelí obrázky svatých a při polici nádobí visí, u luteránů jen velmi čistě chované nádobí rozličného druhu, ve zvláštní almárce pak neb stolku aneb i za příčním trámem ve stropu bývá bible. — Podlaha je z hlíny utlučena jako mlat; na svátky se postele senem. U možnějších viděti i *desky*. Při stavení je chlév na krávy, chlívek na ošípané, otevřená kolna na pluh a vozy a leda ještě studně s váhou a okovem; stodol není, poněvadž se obilí nemlátí. Ohraženo je každé stavení nízkým buď z hlíny splácaným, buď živým plotem. — Bývají také i u *sedliackých* chyší sady, ale želbože, jak pěstěné! Pod okny u přístěnku *lávka* buď jen z hlíny splácaná, ani drnem neobložená, aneb kus klády. Ve městě jsou pořádné lavičky přede dveřmi, neboť je to způsob, jak se setmí, že vycházejí gazdiny ven a na lávkách sedíce *zhovárají*. — Velmi čistotné jsou gazdiny cikánské, a největší nepořádek a nečistota panuje mezi židy. V ulicích pobočných jsou baráčky, které se pazdernám podobají a nikoli obydlí lidskému, a přece v nich mnohdy četná rodina bydlí. V čas *pľúšťě* (dešťů) stává se, že takový hliněný barák rozmokne; není to řídký úkaz. Majetník nechá tu hromadu hlíny ležet a vystaví si vedle ní jiný barák, to ho nestojí tolik práce, jako kdyby měl tu hlínu odvážeti. V staveních z těhel drží se velmi rádi *mravenci* a nedají se vypudit. Obyčejně jich není vidět, ale jak se přinese něco sladkého, ovoce, cukr a dokonce med, v okamžení se hemží až černo, že neví ani člověk, odkud přišli.

Ďarmoty jsou po Uhersku známy, že je tam mimo Debrecín nejvíc bláta, což vskutku pravda. V čas pľúští bláta po kolena, v čas sucha prachu nad kotníky; člověk neví, co je horší. V Debrecíně jsou alespoň lávky podél

domů, aby lidé v bahně neutonuli, ale v Ďarmotech si takovéto všeobecné potřeby nikdo nevšimne; nechť každý hledí přebroditi se, jak může. Proto musí i ženské vysoké boty nositi, jinak by za mokrého počasí ani přes ulici nemohly. Že tolik bláta, toť jest pro velkou nečistotu v ulicích, že se nikdy staré bláto nevyváží. Všecka smetí, stará sláma, makoviny, plevy, zeliny i zdechlina hodí se jen na ulici. Vidíš po ulicích celé hromady smetí a na nich roste brambor, klas obilný, bob i někdy okurky; všude i v hlavní ulici tu jáma, tu kámen, že by jím ani chlap nehnul; to vše se přejede a obejde. Každá ulice má také svou obecnou kaluž, obyčejně vprostřed ulice. Do té louže vtéká mnohonácte stružek a struh z okolních domů, a když delší čas neprší a louž nemá žádného odtoku, stojí zkažená voda v ní, až se celá zelenem potáhne a zapáchá; ale to nikomu nevadí, ani kuňkání žab v uličních kalužích.

Před Božím tělem obyčejně zasypou služky močály, alespoň v hlavnějších ulicích, pískem a shrabou ulice, ale za dva tři dni starý nepořádek. Kdyby uliční psi, jichž je v Ďarmotech množství, smetí neroztahali a volové je nezašlapali a vítr neroznosil, musel by člověk, chtě po ulici jíti, dříve se prokopávati. Když potom několik dní prší, je po všech ulicích moře bláta. Největší močál je pod luteránským kostelem, odpola zarostlý sítinou. Okolo něho jsou nejvíce baráky židů a nejchudšího lidu. Tam panuje zimnice celý rok. V letě vidíš tu před chyšemi u samého kalu choré na slámě ležeti a na slunci se vyhřívati. Že kaly tyto a nečistota po ulicích hlavní jsou příčina panujících tam zimnic, tomu nikdo nevěří, a proto se to také nevysuší. Když bývají již příliš veliké výmoly na hlavní ulici, kudy i silnice k Lučenci vede, vysílají se *rabové* (vězňové) na správu cest. Ti nakladou do jam *čečiny* (chvůje), vyplní je pískem a to je celá

správa; jak přijde deštíček, spláchne písek a holá chrastina vyčnívá z jam, že si v tom dobytek div nohy nepoláme. Co ulice ďarmotské poněkud krášlí, jsou akácie porůznu rozsázené, zvlášť v máji, když květou.

U samého města, konec Cikánské ulice za luteránským kostelem, jsou *cintěríny* (hřbitovy), luteránský a katolický. Mezi oběma vede cesta do polí do dědiny Patvarce. — Při katolickém hřbitově u samé cesty měli svoje ležení diví cikáni. My u nás zvykli jsme viděti svaté pole v každé malé obci ošetřované a ozdobené s všemožnou pečlivostí; hroby svých milých zemřelých má každý v úctě. Tak tomu není v doleních stolicích Uherska, a málo v kterém místě najdeš hřbitov tak opatřen jako na horním Slovensku nebo u nás. Aby hřbitov trochu dále od města byl a na příhodném místě, na to se nebéře žádného ohledu. Tak i v Ďarmotech je při samém městě nablízku velkého močálu, že pro mokrost na některých místech ani pochovávat se nemůže, a jen dvacet kroků výše bylo by nejpěknější položení bývalo. Ohraženy jsou hřbitovy, jakož i všude jinde, příkopem *(jarkem)*, který místy není ani tak široký ani hluboký, aby dobytek okolo chodící aneb se pasoucí na hřbitov se nedostal. Ovšem strana od hřbitova je osázena kustovnicí (Lycium), z níž tam obyčejně ploty se dělají, které lid *živá paseka* jmenuje, ale kusem je hustá jako plot, kusem nic. Hřbitovy ty podobají se hájům; tu stojí hromada stromů (skoro samé robinie), pod nimi chrasť, takže člověk prolézti nemůže; tu zase stojí jednotlivý strom neb keř, a zase kus prázdného místa, na němž obyčejně nejvíc hrobů. O seřadění rovů není řeči, a jako na ulici, tak i tam tu pahrbek, tu jáma. Je tam vidět i několik kamenných pomníků a železných křížků, ale z dřevěných křížků a vroubení obyčejně jen kusy, neboť ty před cikány neobstojí, záhy se jim to hodí na oheň. Vzpomene-li milující srdce a ověn-

čí-li hrob kvítím, je-li krásné, zajisté na něm nesvadne; jestli si je pasák za klobouk nedá, ozdobí se jím cikánka. Příroda jedině zdobí nejpěkněji opuštěné tyto hroby. Časně z jara obloží je zeleným pokrovcem a na ten sází jiné a jiné kvítí od jara do jeseně. Tu na nízkém rovu místo pomníku keř šípkový, na jiném *orgován* (modrý bez) neb husté loubí *svitu* (Clematis), jehož hebké větviny od keře ku keři se pnouce pěkné oblouky tvoří. Tu zase pokryt jest rov květoucím *brlienem* (barvínkem), ozdobou to nevěst; a kde ani kříčku zeleného, kde i tráva uvadla, tam červená se vysoký bodlák aneb *dzievana* (divizna) šedý svůj list rozkládá po rovu, štíhlý zlatokvětý prut vypínajíc do výše na místě křížků neb studeného kamene. Vysoko pak nad hroby klenou se ratolesti pěkných robinií, obsypaných v máji tisícerým bílým a růžovým květem. — Na luteránském hřbitově je dřevěná bouda, měla to snad býti márnice, ale prozatím slouží v čas nechvil cikánské rodině za skrov, kostnic jsem nikde neviděla, bezpochyby že se kosti nevykopávají. Ptáš-li se, proč se hřbitovy neohražují, odpoví ti Maďar: „Jest to způsob židovský — ale Maďar miluje volnost a svobodu i po smrti!“ — Slovák poví: „Ne proto, ale že by se mu nechtělo o soudném dnu přes zeď lézt.“

ŽIVNOST

Jako vůbec v nižném Uhersku domácí lid více hospodářstvím než obchodem a řemesly se živí, tak i v okolí ďarmotském. — Obyvatelstva na prostrannost půdy není mnoho, na $75^{9}/_{10}$ □ mil, jež Novohradská stolice má, počítá se 190 310 duší; — země i při špatné správě dává přece hojnost všeho, — že kdyby i popel zasil, říkají lidé, žito z něho vzroste, a tak každý tolik poživy má, kolik na rok potřebuje, i odprodati může, pakli by chtěl. —

Nádhera mezi obecným lidem nepanuje v ničem, jak praděd jejich bydlel, tak posud vnuci bydlí, jak on se nosíval, nosí se oni, co on jídal, jedí oni, a co on dělával, dělají také doposud. Majíce tedy tolik, co potřebují, necítí nutnost vyhledávat si prostředků k lepšímu všeho zužitkování, a protož také nepracují leč tolik a to, čeho jim nevyhnutelně třeba k živobytí. Maďar už dokonce jen tolik, co musí. — Proto také obchodníci a řemeslníci nejvíce cizí jsou, zvlášť některá řemesla a živnosti. — Tak mají hostince (vendégfogadó) skoro všude po Uhřích Němci a Slováci, krčmy a vinopalny jen židé najmuté (v árendě). — Za minulých časů měli páni na svých gruntech následující práva: vaření a vyprodej piva i pálenky, hostince a krčmy, krámky kupecké po dědinách, sekání masa a užívání mlýnů. Jen páni stavěli pivováry, vinopalny, hostince, krčmy, mlýny a jatky a ty pak pronajímali (do árendy dávali) tomu, kdo dal víc. Tudy skoro všeobecně vinopalny, krčmy a krámky kupecké do rukou židů se dostaly, hostince najímali Němci a Slováci, na pivováry Češi neb Slováci přišli, mlýny Slováci, a nejspíš ještě jatku Maďar najmul, neboť řemeslo řeznické jediné je, na které se dá. — Ďarmoty od mnoha let již patřívaly pod patronát dvěma pánům, hraběti Zichymu a baronu Balassovi. Prvnějšímu připadla polovice co dědictví po ženě, rozené Balassové. — Proto se jmenují také hostince v hlavní ulici, naproti sobě stojící, jeden podle Zichyho, druhý podle Balasse, a tak dělily se o všechna práva. — Jatky jsou též jen dvě, což málo je na tolik obyvatelstva, když se pomyslí, že i chudý skoro denně maso jídá. — Nejlépe to viděti každé ráno, když se čeleď sejde pro maso, obyčejně všickni najednou. Do půl ulice jich stojí před jatkou a jeden křičí víc než druhý a každý chce býti první. — „Tri funty hovedziny!“ křičí Slovačka, a hned jí překřikuje Maďarka: „Hét font bárányhús!“ — a ta-

kový křik a rámus je každý od boha den a někdy se pranicí končí. — Toho si *mesiar* pranic nevšímá, pomalu odsekává maso kus za kusem, odbývá, koho chce, a když se na něj s košíky dobývají, položí sekeru a neseká, dokud neumlknou, anebo začne teremtetovat a hrozit, že zavře jatku a odejde.

Kupci mající pěkné krámy a rozličný tovar[2], na váhu i na míru, jsou naskrze Srbové; — obecný lid nazývá je Ráci (Maďar je *Görög* jmenuje). Panuje přísloví, že „žid přelstí křesťana, cikán žida, ale Rác že přelstí deset cikánů". — Jsouť co kupci věhlasní a naskrze lidé zámožní, požívají vůbec veliké vážnosti u všeho obyvatelstva. — Ačkoliv každý jak maďarsky, tak slovensky a mnohý i německy umí, přece mluví mezi sebou jen srbsky. Také děti po srbsku vychovávají. Jak jim synové odrostou, posílají je do Peště, do Zomboru do učení na kupectví, a kteří do škol jdou, mimo Pešť do Karlovic neb Nového Sadu. V krámech mívají za pomocníky Srby. Také v manželství nevstupují s jinými, při čemž by dokonce i náboženství jim překáželo. —

Mimo kupce jsou i holiči (barbíři) Srbové; barbír je velmi důležitá osoba, druhý po lékaři, neboť on neholí jen hlavy a brady, ale zastává i službu hojiče dle práva starodávného zvyku. Trhá zuby, sází pijavice, baňky, sází dětem *drobnice* (neštovice) místo lékaře, zavazuje rány, jichž nejvíc od potlučení koňů bývá, a o jarních trzích si lidé dvéře podávají, aby jim *žilu sekal.* Je víra u obecného lidu, a ba i mnohých moudrých lidí netoliko v Uhřích, že si má každý člověk dát krve pustit, zvlášť na jaře, aby předešel rozličné nemoci, které všechny od krve pocházejí. — Protož z jara staří mladí, neptajíce se, či to dobré, či nedobré, pospíchají jen k *barbírovi*, aby jim sekal žilu

[2] *Tovar* je všecko zboží kupecké, a zboží je vlastně jen *obilí.*

a krve pustil dovůle, čím víc, tím lépe. Byla jsem očitým svědkem, že holič v Ďarmotech mladému muži, který všecek kvetoucí k němu byl vešel, tolik krve pustil, že omdlel. Když ho vzkřísil, povídal mu, aby si z toho nic nedělal, že to neškodí, že nedostane alespoň žádné nemoci. — Toho si nikdo nevšimne, ač se to děje před očima krajského lékaře; je to již zvyk, — a kdyby i některý sedlák z toho smrt měl, nevídáno, byl to jen sedlák. Dle zákona holičského pořádku v Levicích (Levenz) od r. 1700 musel každý tovaryš, který chtěl za mistra přijat býti, udělati dříve mistrovský kus, uvařiti šestero mastí, a sice: 1. dryák Villum magnum, 2. Sperment ranarum, 3. máz dobrého Aegyptiacum, 4.—5. zelenou a žlutou mast a dryák malinový, 6. mast bílou. — K vyvedení mistrovského toho kusu dostal lhůtu 14 dní. Mezi tím časem kdykoli k vaření těchto lekvarů přikročiti chtěl, dříve pořádek svolati musel a pořádným obědem mistry uctíti. Jestli se mistrům obědem nezachoval, musel zaplatit 12 zl. pokuty. Za nepodaření mistrovského kusu také 12 zl. Potom musel vystrojit hody a co možná nejlepšími jídly mistry uctíti; za nepodaření hostiny musel dát pokuty 24 zl. Druhý den po hostině složil přísahu na zákon cechovní a musel každému mistru dáti dukát. Pomocník musel vždy býti mistrovi k poručí a pod pokutou 3 zl. nesměl z domů vzdáliti se bez povolení mistrova. Při pořádkových schůzkách byla povinnost nejmladšího z mistrů dávati pozor na starší mistry, když by se opili, aby nedělali křiků; a druhý den musel jim o všem zprávu podati. Také bylo všem mistrům i tovaryšům přikázáno každou neděli do kostela jíti, pod pokutou mázu vína. Také určitou taxu měli za některá léčení. Když byl pacient těžce raněn, nesměl se ho mistr dotknouti pod pokutou 4 zl., dokud nesvolal celý pořádek; k těžkému léčení patřilo porouchání čelistí, plecí, uřezání ruky neb nohy. Když

si netroufal holič pacienta léčiti a pořádek k němu svolal, musel pacient pořádku 1 zl. platiti. Při porušení mozkové blány svolal se také cech a pacient musel hned za rozštípení lebky tolar zaplatit a druhý den při ohledání zase tolik (totiž jestli pod katovskýma jich rukama nezemřel). Když raněný od jednoho zavázati si dal ránu, nesměl ho už druhý do léčení přijmouti pod pokutou 2 až do 12 zl. Taktéž za vábení k sobě pacientů platila se pokuta od 2 do 4 zl. Kdo při otevřené pokladnici (ládě) zaklel, zaplatiti musel 2, kdo při zavřené, 1 zl. pokuty. Mistry do cechu zváti chodil jeden z tovaryšů a na znamení, že od staršího poslán je, musel břitvu při sobě nositi a každému mistru ji předložiti. Doposud se barbír k honorací města počítá.

V Uhřích nejsou řemesla po venkovských městech, zvláště na Dolení zemi, tak hojně zastoupena jako u nás. Příčina snad v tom leží, že tamější lid mnohem méně potřeb má než u nás, vyjmouc možnější a vyšší třídu; zvlášť selský lid mnohem skromněji žije a nedá řemeslníkům a obchodníkům tolik utržiti jako u nás. Co potřebuje pro dům i svou osobu, dílem se doma udělá, dílem na výročních trzích koupí od domácích průmyslníků slovenských. Tak se přiveze na trh všecko dílo kolářské, stolařské, bednářské, skříně, lžice, vřetena, vařečky i *mažiary*[3] dřevěné ze Zvolenska a Gemerska, z dědin pohořských mezi lesy, kde se to vše dělá a po trzích daleko do země rozváží. Kolářů je mnoho v Novohradské i v Gemerské, kteří kované i nekované vozy zhotovují a rozložené na trh přivážejí. Někdy není na takovém lehkém vozíku ani lot železa a nezřídka si ho gazda sám udělá, jakož i všecku tesařskou a mnohdy i zednickou práci. *Murárové* (zedníci) jsou jen více pro město. Kovář je v každé

[3] Moždíře.

skoro dědině, ačkoliv mnoho co dělat nemá, neboť koně se jen kovají, když na delší cestu jedou. Pokryvače také sedlák nepotřebuje, nechť už došky nebo šindelem kryje. Věci od železa, nože, kosy, klince, lemeše, to vše se přiveze z Gemerské. *Hrnčiarů* je mnoho v Novohradské, Malém Hontě, Zvoleni, kteří na Dolení zem jezdí, dílem po trzích, dílem prodávajíce po dědinách *na výměnu* za zrno. Za žejdlíkový hrnek žejdlík žita neb pšenice. Na ten způsob i ovoce prodávají ovocnářky od Krupiny. Tak i *voskáři* po dědinách od gazdin vosk za jehly, stužky, prsténky a podobné věci vyměňují a do Pešti zavážejí.

Kůže vydělávají se pěkně v Gemeru a v Trenčínsku, zvláště korduán černý a červený na čižmy. Jeť i mnoho *krzniarů* (kožišníků) a *uzdářů*, poněvadž sedláci i selky v zimě — někdy i v letě — kožichy nosí, kožená, kožišinou podšitá oplecka a vesměs opasky. Široké selské klobouky, *kalapy*, přiváželi na trhy kloboučníci radvanští v dlouhých sudech jako v troubách jeden do druhého strčené. — Sukno hrubé, mocné, tak zvané halenové, z něhož sedláci mají kabanice, širice a gatě zimní, dělá se nejvíce v Gemeru a Nitransku. Měří se na *siahu*. V starých listinách jmenuje se *pertyka*. Ostatní oděv je u muže i žen, mimo vlněné nedělní sukně a některé dívčí okrasy, jen z plátna konopného, a kde len se daří, jako v Liptovské, z lněného. Toto odvětví hospodářství je úplně v rukou žen, od zasetí až do ušití. Není to řídký úkaz na Slovensku, viděti i měšťanskou dceru za *krosnem* (stavem) aneb dokonce u přeslice seděti. Doposud smějí se tkáčům, že je chlapa nehodno učiti se ženské robotě. Čipky (krajky) přiváželi zvolenští čipkáři na jarmarky; pěkné tenké plátenko na tílka (hoření díl košile) Liptováci a Oravci, *maľovaný ručník* (strakatý šátek) se koupí třebas u žida. Mnoho se nosí, zvláště ženy, z modrého plátna, jež se také na jarmarky přiváží a druhdy namnoze

v bystřickém okolí barvilo. V krajině ďarmotské jmenují takové modré plátno *svetlo* (kúpila som štyri rífy — lokte — svetla na fertušku). Tak i šmolku, modrý kamínek a každou podobnou barvu svetlo zovou.

Čižmy, jež nosí ženy i muži vesměs, šije *čižmár*; pro pány a paní šije obuv *šuster*, obyčejně Čech nebo Moravec. Tak je i *hrubý krajčier*, co šije kabanice, širice a gatě pro sedláky, a *panský krajčier*, co šije oděv pánům a paním; bývá též vždy Čech, jenže se nikdy za Čecha nevydává. Obyčejně, dokud nepochytil trochu maďarčiny, vydává se alespoň za Němce; jestli mu i na rozum padne dát si maďarský štít, přivěsiti k jménu českému maďarskou koncovku, potom je hotový *magyar ember*. Jak je mistrem, již sám nepracuje, ale každý den jde do *kávéházu* a *robí parády*, jak Slovák říká. V společnosti se panský od hrubého krajčího a šuster od čižmára liší, ale proto patří do jednoho cechu. Za starodávna bylo řemeslo čižmárské v Slavonii v opovržení, že si gombárský[4] tovaryš nesedl v hospodě vedle čižmára. Čižmáři v Staré Turé museli při vstoupení do cechu složiti 20 zl. a *poriadnou hostinu* přistrojiti, z dvacatera jídel, která se od pořádku ustanovila. Kdyby právě *kántry*[5] padly na ten den, tedy dvacatero jídel postních, ale prý kdyby ryb právě nebylo, že se může třeba *moriak*[6] upéct. Také měli přikázáno v cechovním zákonu, aby když o pohřbu rakev nesou, neutíkali, ale zvolným krokem šli. Do schůzek aby vždy učesaní, umytí a pořádně přistrojení přišli, mnoho nešňupali a šátky aby nenechávali z kapsy ven viseti. Musíť tedy ta rychlost od starodávna již v ševcovské nátuře ležeti, neboť i v Čechách přísloví: Běžíš

[4] Knoflikář.
[5] Postní dni.
[6] Krocan.

jako švec na jarmark. Také měli v cechovním zákonu, že se musí každý mladý mistr do roka oženiti; který se do roka neoženil, platil 2 zl. pokuty; pokuta se každý rok o dva zlaté zvyšovala, dokud se neoženil. Podobná pokuta byla i u jiných řemesel zavedena a říkali tomu *bejčí peníz* (maď. bikapénz). Za dřívějších časů ale nemohli asi krejčí parády robit; toť pořádkový zákon krejčů filekovských od r. 1674 ukazuje. Od dvou hodin s půlnoci až zase do devíti večír museli pracovati a dostávali na týden 12 uherských. Šití ale v neděli bylo pod pokutou 50 uherských zapovězeno. Krejčům v Sv. Benediktu zapovídá se v pořádkovém zákonu od r. 1718, aby žádný do cechu bos nepřišel, ani ozbrojen, pod pokutou 4 vídenských.

Vyučení stolaři, zámečníci (*šlosiar*), soustružníci (*tokár*), klempíři (*plechár*) a hřebenáři jsou nejvíce Češi a Moravci. Medovnikár (pernikář) je v každém městečku, obyčejně i cukrář; Maďar má rád sladké lahůdky a Slovák medovinu, kterou zvláště dobrou v Gemerské dělati umějí. — Také medovníky gemerské jsou vyhlášeny a špatný by to jarmark byl, aby nebylo medovnikárů. Pekařů je zato málo, zvlášť v Ďarmotech, protože se v domácnostech větších denně čerstvé bílé pečivo peče a obecný lid má dostatek chleba. Maďar má rád chléb pšeničný, vysoký, bílý a měkký, Slovák raději žitný. Obojího je každodenně na trhu dostatek. Ob den přijíždějí vacovské pekařky (selky) a přiváželi na voze chléb, krásný, bílý jako žemle, který buď v celosti, buď na kusy na voze prodávají. Černý chléb přinášejí okolní selky; po celý den mají ho na lávkách vyložený, a když neprodají, zůstanou na voze přes noc, až druhý den doprodají. Každý, kdo chléb koupiti musí, koupí od těchto žen, a proto mají pekaři malý odbyt. Nesmím zapomenouti *oblokára*, osoby to někdy velmi žádoucí. Jeť i sklenářů ve městech, ale jsou to

nejvíce židé, a více obchodníci se sklem než řemeslníci, ač i za dobré zaplacení okna zasazují. Ale gazdinky, když se okno rozbije, raději je papírem zalepí a čekají, až slyší na ulici volati: „Dajtě spravovať obloky!“ Tu z oken a dveří na něj volají a on každému poctivě poslouží, pánům i sedlákům. Jsou to nejvíce Oravci, ježto do Novohradské i dále na Dolení zem chodí. Krosnu se sklem na hřbetě, hůl s sekerou v ruce, krpce, plátěné nohavice, hnědou halenu na bedrách, kulatý klobouček s bílou šňůrkou na rusé hlavě, tak chodí po městech a po dědinách až na Dolení zem. Drátaři nejsou v doleních stolicích Trenčané, co do Čech chodí, ale Rusňáci; mají celý hnědý oblek jako kapucíni. Když se za čas jednou roznese po dědině pronikavý hlas píšťalky, shánějí gazdinky kdejaký hadr — a na dvoře octne se *handrár*, píšťalku na šnůrce kolem hrdla zavěšenou, na hřbetě *vrece* (pytel) a v tašce jehly, nitě, náprstky, olověné prsténky pro děti, začež hadry vyměňuje. Mlynářství je v Uhřích na nízkém stupni, a takých mlýnů, jako u nás v Čechách, v Uhřích nevidět. — Mlýny i na velkých vodách, Tise, Dunaji, jsou na jeden dva kameny. — Namnoze jsou ještě mlýny ve městečkách, jež kůň táhne, a leckdes po dědinách i ruční. — Mlynáři jsou obyčejně sedláci a vždy jen nájemníci mlýnů, poněvadž mlýny pánům patří. — Tak jsou i větší pivováry jen na komorních panstvích a ve velkých městech, ostatně jen malé, na tři čtyry sudy. — Větší obyčejně Bavoři v nájmu drží, malé židé a někdy Čech neb Moravec. — Vůbec je ale pivo špatné a málo se pije, dokonce na Dolení zemi, kde víno panuje. Mnoho pálenky se pálí, želbože přemnoho! — Árendátoři velkých pálenic jsou naskrze židé, jakož i všechny krčmy v nájmu drží. — Běda sedlákům, kde žid krčmářem, kramářem, páleníkem! — Také se mnoho pálenky po domácku pálí, zvláště po dědinách; — kdo si ji chce doma

dělati, žádá za dovolení u své vrchnosti, a složiv 2 zl. daně, dostane dovolení tolik, co by pro dům spotřeboval, si napáliti.

Právo to doposud trvá, jenže musí nyní u berního ouřadu se ohlásiti, akcíz zaplatiti a smí jen z vlastního obilí páliti a nic více než dvě vědra. — S pálením pálenky zabývají se nejvíc slovenské gazdiny a dělají pálenky ze žita (nejobyčejnější), ze sliv (slivovica), z broskvových jader (*persika* zvanou), z chabzí (Sambucus ebulus), z boroviček (jalovce) a z trnek, velmi trpkou, která se pro vytrávení žaludku pije. — Je to veliká čest pro gazdinu, když umí dobrou slivovici, persiku a jiné ty pálenky upáliti. Slovenky jsou vůbec velmi pracovité a vtipné. Nejenže hospodářství tak rozumějí jako jich mužové, s kterými zároveň pracují, a že skoro celý oděv samy si napředou, utkají, ale ony si ho i ušijou a *naresí* (ozdobí) velmi pěkně, zvlášť košile. — V Novohradské je mnoho mokřin zarostlých sítinou; z toho pletou (též nejvíce ženské) pěkné košíky malé, jež *šiatriky* zovou. — Také dyňové láhve (čutory) oplétají sítím a jiné ještě věci k domácí potřebě.

Rohože přiváží se od Tisy a také *sapún* (mýdlo) od Debrecína, s jehož vařením se též ženské tam nejvíc obírají.

Židé vedou obchod v rozličných věcech; jim je vše dobré, jen když dost malý osoh z toho vyplývá. Nejvíce vedou obchod s tovarem rozmanitého druhu, v obilí, víně, v koních, a který má dosti peněz, půjčuje *na úžeru*, jak Slovák říká, nejraději ale jsou árendátory krčem a vinopalen. Řemeslu se žid neučí, leda sklenářství, vůbec něčemu lehkému, aby se neztahal. — Maďaři se též řemeslu neučí, leda řezníkem; nejraději je Maďar gazdou a husarem, a musí-li sloužiti, *čikóšem* neb *kondášem* (pastýři koní a sviň). —

Není tomu ani sto let, co se v Uhřích hudebnické umění za nepočestné zaměstnání považovalo. Roku 1785 dostali kameníci a zedníci levočští od cechu příkaz, aby se v zimě, když je méně práce, žáden nezanášel *prací nepočestnou*, jako *vyhrávání po krčmách, při svatbách* atd. Doposud není způsob mezi Maďary učiti se hudbě; teprv poslednější léta, co fortepiano mezi zámožnými trochu do módy přichází, ale chléb si tím vydělávati považoval by Maďar za snížení. K čemu by se měl sám s učením lopotit, k tomu je cikán! — Slováci mají mnohem více smyslu pro hudbu, ale ani mezi nimi se tak nepěstuje jako v Čechách. Mají ale Slováci kolikero krásných varhan od znamenitého stavitele varhan Podkonického Michala. — Kostelní hudby není, mimo hlavní města a kde biskupové svoje vlastní kapely drží. — Obyčejně se při mši píseň zpívá s průvodem varhan i v katolických kostelích a jen na velké svátky zavolá se na kruchtu několik cikánů, aby zatroubili a zabubnovali intrády. — Tak i v Ďarmotech na varhany hrával cestář, Čech, dosti špatně, ale jiného nebylo. — Přechody jeho byly obyčejně melodie čárdášů. — Poslední léta přišlo tam několik Čechů úředníků a pomocí cikánů zřídili přece trochu muziky na kruchtě. —

Hudebníci po celých Uhřích jsou cikáni. Národní muzikant Slováků, nejvíce pastýř, je *gajdoš* (dudák). — Cikán je rozený muzikant; hoch jen *odzemek*, a již začíná se učiti na některý nástroj pískati, potom na housle hráti, na troubu troubiti a tak pokračuje, až se z některých stane umělec, aniž by noty znal. Mimo fortepiano a varhany naučí se cikán všem nástrojům sám od sebe a bez znání not; z partesů nikdy nehraje, jen dle sluchu. Jednou zazpívej před ním píseň, jednou zahrej pochod, už ti to bude hrát, a na píseň nejpěknější variace. — Nejmilejším nástrojem jsou mu housle; jsouť mezi cikány

znamenití mistři na ně, jako bývali před lety Bihar v Jagru, Barna v Pešti a znamenitá houslistka Czinka Panna, na něž Maďaři s nadšením vzpomínají. — Poslední léta pověstným se stal Bunkó. Houslista obyčejně vede sbor a udává thema. Sbor záleží obyčejně ze čtyr, osmi neb dvanácti hlav. — Takové sbory hrají obyčejně v lázních a na bálech ve větších městech. A byť i nehrál uměle, každý houslista hraje čistě a s výrazem. — Zvlášť líbezně znějí cikánovy housle večer, kdy všecek v hru pohroužen melodie z nich vyluzuje, tu plné vášně, hned zase plné sladkosti, jako by s nebe padaly. — Člověk poslouchá sladkým tím kouzlem omámen a poslouchati by nepřestal. Maďar neslyší žádné hudby tak rád jako cikánské, a dokonce když mu hraje pochod Rákócziho a čárdáš, tím ho může do pekla vésti; k smrti zarmoucen kdyby byl, jak cikán zahraje, jak by mu ohně do žil nalil, a housle cikánovy přivábily již nejednoho matiččina synáčka „na vraného koníčka“. — Bez cikána neskončí se žádná slavnost, nižádná hostina. —

Mezi plemenem cikánským je muzikant za aristokrata považován, poněvadž si čistě chodí, svou chyši má, pořádnou domácnost vede a s pány zachází. V Ďarmotech je jich také několik rodin, mají velmi čisté chyše, gazdiny cikánské se čistě nosí, jenže mají vždy něco na sobě, čím se od jiných liší, jakož i cikán nad jiné miluje červenou barvu, nápadný šat a na něm hodně šňůr a lesklých knoflíčků. Říká se, že je cikán nejpyšnější, když má červený plášť. Jsouť mezi nimi velice krásní mužové, též i mladá děvčata některá jsou rozkošná, co ženy ale záhy krásu tratí. V stáří jsou někdy opravdové strigy, na něž strach se podívati. Nejeden krásný cikán požívá přízně velkomožných pánů a hraje v jejich společnosti nejen co muzikant, jakož i chytré, pěkné cikánky. Toulaví cikáni jsou pro lenost, nečistotu a ošemetnost v opovržení. Na

Slovensku se vůbec říká místo lháti a lež *cigánit'* a *cigánstvo*. Takovému tuláku bys mohl vystavěti zlatý palác a v něm, co srdce ráčí, on přece uteče pod šíré nebe a bude raději žít bídně jako uliční pes, než by zůstal mezi čtyrmi stěnami zavřen. V Ďarmotech vystavěli rodině, ježto u hřbitova své ležení mívala, barák a zřídili jí to. Šli tam cikáni, ale večer lehli všickni na dvůr a ráno odešli na své staré místo a rozbili *šiator* (stan) při starém ohništi. Několik hrnčoků, *somár* (osel) nebo stará herka, *taliga*[7], psísko jsou jejich jediným jměním, a několik kousků šatstva rozličného vzoru, jak se říká, každý pes z jiné vsi. Tak jezdí po dědinách, otrhaní, polonazí; děti v letě zcela nahé po městě běhají. Když něco vyžebrají, a kde co mohou, ukradnou, vrátí se na svoje staré stanoviště. — Od jara do jeseně netrpí nouzi; drůbež zabíhá do polí, zeliny všude na polích a vinicích hojnost a cikán nemá velkou úctu před právem vlastnictví. Po dobývání bramborů napaběrkuje si jich do zásoby, ale když i ta vyjde, slunce nehřeje, požerné větry dúchati začnou, zem sněhem zapadne, tu cikánu zle! A přece nehledá ochranné obydlí, ale raději všelikde se skryje navenku. Kde veliké stohy slámy na polích stojí, v těch udělá si útulek, a v podzemnicích žije přes celou zimu jako sysel. Podzemnice jsou hluboké díry v zemi, padolistím, mechem a slamou vystlané. Vchod do nich jde kolmo dolů; zavřen je dveřmi jen z desk sbitými a zvnitř slamou ucpanými. Když se uvnitř topí, dvéře se odšoupnou, aby dým mohl ven vycházeti. Obydlí to podzemní je prý velmi teplé. Mnoho jich viděti u Edelényе. Také čikóši na pustách potiských taková obydlí mají, jenže důkladněji zřízená, poněvadž v nich někdy i kolik let bydlí v letě v zimě. Někteří z těch toulavých cikánů jsou

[7] Dvoukolový vozík.

kováři, nejvíce v Trenčanské. Kují klince (hřeby) rozličného druhu, řetězy a podobné věci, což potom po dědinách prodávají. Ti prý rádi kradou železo. Z kovářů není žáden muzikant. Ženy rády těží z pověrečnosti lidu, neboť věří lid, a nejen obecný, že cikánka umí pohádat a více než jiní lidé zná.

V letě, v čas velkých paren, dělají toulaví cikáni *těhly*. Sejde se jich více rodin a u břehu Iple rozloží se táborem. Ženy sedí okolo ohňů, vaří a záplatují, nahé děti prohánějí se po trávě; muži, na hlavách čepice, okolo kyčlí opásáni, jinak nazí, dělají cihly. Jeden vynáší písek z řeky v opálce, druhý v jámě u samé vody hlínu šlape, třetí séčku (řezanku) chystá, čtvrtý do truhliček vtlouká, pátý v malé pyramidální hromádky rovná k vyschnutí. Když se na to člověk dívá, zdá se mu, že se někde v Kalifornii octnul mezi ryžovníky. Vyschlé prodají gazdům k stavění; pět set za zlatý je obyčejná cena, ale někdy jim také zůstane z celé práce hromádka bláta, jestli náhodou déšť na ně padne.

Také *šerhou*[8] je cikán a povinnost jeho jedině ta, aby o velkých trzích na uliční psy pozor dával, by se neštěstí a škoda nestala, neboť je v Ďarmotech, jakož vůbec v městech na Dolení zemi, mnoho psů pánů nemajících, kteří celý rok ve dne v noci po ulici běhají, se válejí i na ulicích plemení. Je to nejvíce plemeno chrtí. Co se vyhodí, seberou, celý den se potloukají okolo hostinců a jatek, do pole běhají, co mohou, odnesou a na ulici spí, dva i tři pohromadě. Kde dostanou jednou žrát, přijdou po druhé zase. Psů těch nevšímá si nikdo po celý rok; jen o výročním trhu je šerhova povinnost choditi za nimi. Máť na ten den zvláštní šat, celý červený, a bývá to obyčejně mladý cikán. Chodí sice za psy a psi za ním, ale

[8] Pohodný, v Bystřici *jašo*.

jeden nevšímá si druhého a každý si hledí svého. Psi hledají, kde by co ulovili k zahnání hladu, a ,,cigán chodí okolo voza, kdě by utrh kus železa,“ říká Slovák.

K stálé těžké práci se cikán nehodí, aniž při ní vydrží, a proto těch, kteří se hospodářstvím zabývají, posud málo. V Novohradské stolici je malá osada cikánů v Szakále a v Boršódské v Sv. Petru, dědiny to pověstné pro krádež koňů. Tam, praví se, koně pod jezdcem že ukradnou. V koních rádi obchod vedou. Před lety byl na Dolení zemi bohatý cikán, kterýž silný takový obchod vedl, člověk prý poctivý a vážený. — Toulavý cikán kupuje koně nejraději za pět prstů a chmat. Když prý žid hory doly slibuje a cikán žerty provádí, tenkrát, *Slováku, utěkaj!* Žid mluví slovensky, jen když musí, nejraději ale německy a kvůli prospěchu maďarsky. Každý cikán zná slovensky, maďarsky a svou hantýrku. Věrným manželem je cikán, pokud má ženu rád, ale laskavým otcem vždy a neopustí rodiny. Jak se dítě narodí, pohrouží je do studené vody, aby se otužilo. Náboženství jsou nejvíce katolického, i toulaví dávají děti křtíti. Na Dolení zemi k hranici sedmihradské jsou ještě sbory a osady cikánů, kteří mají svého vajdu a posud staré zvyky a obyčeje svoje zachovávají.

OKOLÍ A HOSPODÁŘSTVÍ

Půda okolo Ďarmot pozůstává z homoku drobného, místy červenou hlinou smíchaného, a jest velmi úrodná. Temperatura je též vyšší než v okolních údolích; v letě vystupuje teplo až na 30 stupňů, že lidé za slunečního vedra v poli pracovati nemohou. Chráněno je údolí se všech stran nižším a vyšším pohořím. Na západ modrá se krásné pohoří Janovské, severozápadně od Janovských vrchů sklánějí se do stolice Honťanské vrchy Bereženské (Börzsöny maď., Plzeň slov.). — Severně od Krupiny

dolů táhnou se hory Hrušovské, nejnižší to výběžek Fater; severovýchodně od hor Hrušovských zdvihá se pohoří Javorovské, jehož nejvyšší vrchy Javorov, Ostrocký a Malý Kriváň hranice tvoří stolic Novohradské a Zvoleňské. — Jihozápadně od hor Janovských táhne se pohoří Novohradské, kde v malém jednom údolí nedaleko hlavní silnice, od Vacova k Ďarmotům vedoucí, leží pěkné zříceniny zámku Novohradu (Neograd), od něhož stolice jméno má. Jedna větev zabíhá k Vacovu, kde se končí nejvyšším vrchem Nasálem (Naszál), od něhož zponenáhla do roviny se sklání; druhou větví spojeno je s pohořím Čerhátským, jež zase s Karančským se spojuje, a tím s Matrou. — Na jih je krajina od Ďarmot nejotevřenější a v tu stranu viděti je zdaleka osobitý, vysoký, velmi špičatý vrch Szanda, nejvyšší to horu Cserhátu, pod níž výborné, daleko pověstné víno váraljaské roste. Na jihozápadní straně, skoro až k samému městu, táhne se návrší dílem porostlé břízou, dílem zorané. — Na nejvyšším místě čnívala ještě do nedávna šibenice o čtyrech sloupech, což bylo dříve u každého stoličného města první, co cizímu do oka padlo, poněvadž byly vždy buď na nejbližším vrchu u města, buď před branou postavené. Severovýchodně, za levým břehem Iple, zdvihají se vrchy porostlé na severní straně nejvíce *cerem*, na straně úslunní vinnou lozou. Jsou to nejnižší výběžky Javoriny, od Modrého Kamene dolů se táhnoucí. — Každý z těch vrchů má své jméno, tak je: Biely vrch (od vápence), *Cerina*, Čalman, Mankov, Budkov, Iliašovo[9] čili Gerecký vrch a j. — Pod Cerinou v Podlužanech je minerální zřídlo a při něm koupel pro sprostší lid, noblesa městská jezdí do

[9] Čtyry poslední vrchy poukazují na Srby, zvlášť poslední, jejž i lid *Gerecký* zove. (*Görög* zove Maďar Srba.) *Čalma* je v srb. turban, čapka, jakoužto podobu vrchol té hory má.

koupele as půl druhé hodiny dále do *Želovec* (maď. Zsély), kde je silně železitá voda na koupání a k vínu, *šťavica*, která nedaleko u *Sklaboně* (Szklabonya) na louce vyvěrá. —

Širokou dolinu ohraženou těmi vrchy protéká Iple, vyvěrajíc na hranici Gemerské stolice pod Vysokým dielem. — Znásobená mnohými potůčky přijímá pod Filekovem Lučenku s Tuharkou, přicházející od hradu Haliče (Gács) a od Lučence, dále Strehovú, Dobródu a Krtíši (*Kürtos*), přitékající od Modrého Kamene, Lokoši pod Ďarmotami; zesilněná plíží se svěžími lučinami k Šahám, od Šah pak velikými *zákrutami* vstupuje do roviny a u Szobu do Dunaje padá. — Slováci nazývají Iplu *pľuhavá*, že voda její, vždy rmutná, mezi nízkými břehy tiše se plíží. Po lukách podél břehů stojí mnoho močálů, zarostlých dílem vrbinou a sítím, v jehož houští z jara se ukrývá *vodní diouka* (Nuphar luteum), dílem šarinou, nad níž se bělí chumáče vodní fialy (Butomus). Břehy řeky obrostly jsou hustým vrbovím, okolo jehož proutků rozličné svlačcovité květiny se otáčejí, v jejich houští hledají baby kopřivu *mrtvicu* co vzácný lék a chlapci *myší chvostík* (vrbka) co ozdobu na klobouk. — Tu zelení a červení se kus louky květoucím česnekem lučním porostlý, jejž lid *hadí koreň* zove a v pálence vařený co lík proti zimnici užívá; tu opodál bujní jen konítrud, cikánkám známý, a u nejpěknější zelené pažiti pastvina husí, porostlá jedině stříbrozeleným *strieborníkem* (Potentilla anserina), který se také co lék od lidu užívá proti *zrádce*, zlé chorobě (padoucí nemoc). — Při cestách celé houštiny *korduonu* (Carduus crispus, štětka), s kterým se v Uhřích obchod vede, a mezi přerozličným bylinstvem i bujné kříčky *pánbohova chlebíčku* (také ziliz—sléz), v němž matky krtičnaté děti koupají. Okolo křovin při cestách a na stráních, okolo plotů, pozůstávajících oby-

čejně z *turecké vrby* (kustovnice, Lycium), ze šípku, modrého bezu, všude otáčejí se a celé loubi tvoří byliny svlačcovité, zvlášť divoký chmel, psí víno, zdivočelá vinná loza a *svit* (Clematis), který celé křoviny dělá. — Po odkvětu trhají chlapci chumáče pýřitých holeněk a místo per za klobouk si je dávají. — Mnoho je také v okolí města jedovatých bylin, o nichž ale bohužel lidé nevědí, že jsou jedovaté, a tak se stává, že se do roka nejedno dítě otráví, zvlášť *belianem* čili *mašlakem*[10], jak ho také zovou. Kočové a vozkové potírají v letě koně mašlakovou bylinou, aby na ně ovadice nesedaly. — Na vesnicích, když nemocný dlouho skonati nemůže, *obkedí* ho mašlakem. Cikánky ho prý potřebují k jistým traňkům. — Roste velmi bujně, nejvíc po rumištích, okolo domů, při plotech, na mnohých místech celé prostranství jím pokryto je. Když palice uschnou a se rozpukají, chudé děti, které obyčejně při takových místech hrávají, vysypají sladká semínka na dlaně a jedí. Které se jich mnoho najedlo, nedojde obyčejně ani domů a za pár hodin je mrtvé. — Obyčejně se myslí, že ho chytil *ošial* od slunce (zapálení mozku).

Lesy jsou nejvíce listnaté, světlé, zvlášť lesů cerových mnoho, dílem čistých, dílem s *hrabem* (habr), javorem, klenem, jelší, břízou a jedlemi smíšených. Dub cer je strom sličný, vysoký, mnohem vyšší našeho dubu, kmene štíhlejšího, při vrchu košatý. List je tmavější dubu obyčejného, užší, ale delší, drobnějších a ostřejších výkrojův. — Žaludy též menší má než dub, tři i čtyry v jedné hraně shloučené, mísky jako mechem porostlé. — Zrají druhý rok a slouží za výborné krmivo vepřovému do-

[10] Durman. Harant ve svém cestopise jmenuje *mašlak* opium; v staré písni slovenské povídá se, že Turci při dobývání Děvína svým vojákům mašlaku dali, aby smělého srdce byli. Viz Kollárovy Zpievanky II.

bytku. Duběnkami silný se vede z Uher obchod a z *imelia* (jmelí), jímž jsou větve obaleny, dělá se lep. — Dříví cerové se hodí nejlépe k stavění lodí, soustružníkům a truhlářům. Z jara je cerový les nejkrásnější. Pod stromy svěží pažit, mechem prorostlá, a na pažiti květin nejkrásnějších. — Tu vine se břečtan okolo kmene, tu pařez oplétá *černica* (ostružina), opodál bělí se mýtiště jahodníku a vedle něho modrokvetoucího barvínku *(brlien)* jak by nastlal. — V stínu libě páchnoucí konvalinky, fialy, hyacinty, lilie zlatohlavá, lýkovce a vzácné dentarie. Každý pařez, každý kámen obrostlý je mechem a lišejníkem, podivné arabesky tvořícím. V houštinách těch kryjí se ale ještěřice a hadi, jichž uštknutí se lid bojí. — Též i křovin hojnost: čilimník (kozí jetel) pěkně kvetoucí, ranostoj (Cytisus nigricans), horní ribez, lesní višnička, dřín, mišpuloň, břek, oskoruch, mukyně a j. a j. viděti v stínu i na pokrají lesa. V křovinách pak na sta hnízdí slavíků, jichž líbezný zpěv po celé jaro lesem se ozývá. — Na pustých vrchách kdouloň se rodí, morušeň všude roste a sladkého kaštanu je u Modrého Kamene (Kékkő) celý les. Když se urodí kaštany, bývá jich i přes 100 kil (prešpurská měřice). Mimo vinnou lozu rodí se ve vinicích i hojně ovoce, zvlášť peckového, *baracka*, marule, švestka, slívy, méně hrušek a jablek. — Na rolích daří se pšenice, kukuřice a zvlášť výborné žito *(rež)* okolo Ďarmot, takže vždy o trhu ve vyšší ceně stojí. *Jarec* (ječmen) se málo seje. — Hrách v Uhřích se neseje, *šošovica* (*lenča* u Rusínů) zřídka kde, to dvoje přiváží se z Moravy, *žltá kaše* (proso) a tatarka ze Spiše. Zato se ale sází mnoho bobu. Zeleniny se daří rozličné. Len tam neroste, ale pěkné dlouhé konopí. — V zahradách, i těch nejmenších, viděti alespoň jeden, ne-li více keřů ricinu, který jako by tam byl zdomácněl. Děvčata pěstují si *tubirozňu* (Polyanthes tuberosa) a z jara, když kvete, není děvčete,

aby ji v neděli nemělo v kytici. Dohánu (tabáku) sází se doposud dosti, ačkoliv se ho před revolucí více sázelo. — Dohán potřebuje dobrou a dobře připravenou zem. Sedm- i osmkrát musí se každá sazenička okopat, než trochu povyroste. — Když začíná do výše růsti, odlupují nejdřív listy nejspodnější, největší sice, ale nikoli nejlepší. Později druhé listy a po odpadnutí květu odlupují se listy nejhořejší, nejmenší sice, ale nejlepší ze všech. — Listy zavěsí těsně jeden k druhému na šnůry a šnůry pověsí obyčejně pod krov okolo stavení; v čase sušení dohánových listů některé chyže celé zelenými věnci ověšeny jsou. — Usušené skládají do hromádek a přes čtyry hůlky svazují, aby se nerozmrvily; tak přijdou do prodeje. — Druhy dohánu jsou hlavně: tabák obecný (Nicotiana tabacum), N. rustica čili dohán turecký, N. glutinosa čili vojenský a N. fruticosa.— Nejlepší druhy dohánu jsou dobročský (Döbröer), verpelétský, kóšpallagský, lettingský, pereslénský, žitnický v Gemerské a rybárský i füzešďarmotský v stolici Novohradecké. — Okolo Tisy sází se nejvíce dohánu; má velký mastný list, ale je velmi mocný. Dělá se z něho tabák vojenský a šňupavý. —

Každé jaro, obyčejně v dubnu, vylije Iple rozvodněná rmutné svoje proudy na lučiny podél břehu se táhnoucí a zaplaví celou dolinu. — Po mnoho dní nemožno z města do vinic, ani když voda odpadne, neboť neodnesla-li i velký most, dva mostky přes močály vedoucí odnesla jistě, což není divu. Vždyť je i přísloví: Uhorský most, německý puost a poľská modlitba vec nestála!

Jakmile voda odpadne, viděti v stojatých kalech cikány a chudé lidi se broditi a řidicemi chytati *číky* (piskoře) a jiné ryby, kteréž tam zůstaly. — Dříve než se díry v cestách zanesou a mosty trochu nalíčí, vysuší horké

slunce homokový nános a vítr rozmete ho na vše strany aneb do hromad svěje, a než se naděješ, luka se zelenají. Travička skokem roste, „trávička zelená povyše kolena“, jak si děvčata zpívají, a co nevidět nastane

KOSBA

V Uhřích není též scelení polí, ale neníť to ani jako u nás, aby si gazda na svoje pole, co by chtěl a kam by chtěl, zasadil neb zasil. Majíť pole na dvě strany rozdělená, na jedné straně seje se jen obilí, na druhé sází se rozličná sadba, a tak se to ob rok mění; kde bylo obilí, sází se sadba, a kde sadba, obilí. Stranou dědiny na úsluní sází se dohán. — Tak i luka celého chotáru (dědinský okruh) v jednotě jsou, *mietami* jen rozdělené, jež si gazdové kladou na znamení. — Jak nastane čas senoseči, přicházejí Slováci z dědin Hrušovského pohoří na kosbu. Celé řady jich stávají v hlavní ulici, kde si je gazdové najímají. — Některý gazda má už své jisté kosce rok co rok, kteří mu přijdou v určitý čas, aniž by se jich dohledávati musel. — Než se počne kosba, chodí hajduk s bubnem po městě a ohlašuje, že se počíná kosba; tak se ohlašuje i žatva, sklízení kukuřice a sadby, dobývání *krumpolí* (brambor) i vinobračky. —

Na svěžích lučinách nastane veselý život. — Tu jde dvanáct kosců jednou řadou, chlapi jako hory; kulaté klobouky na hlavách, okolo těla široké opasky, krpce na nohou, plátěné nohavice a krátké košile jest všecek jejich oblek. Krátké fajky v ústech držíce kráčejí krok za krokem kupředu, a když se jim lehce kosí, libují si, že je travička povolná, že se jim pěkně pod kosu přikloňuje. — Hrabačky hrabou, dávají do kup, podávají na vůz a při vší té práci jim hrdélce jako zvonky zvoní. — Celé roz-

hovory vedou ve zpěvu; co jedna neví, druhá poví. — Tu chválí si děvče svého šuhaje, jak je pěkný, že by ho nedala ani za „výsypok trávy“, a jiná odpovídá šuhajovi, který jí hrozí, že se dá na vojnu: „Tak ja ťa, šuhajko, zabudněm ľahúčko, jako by do vody zahodil jablčko!“ — a opodál zpívají děvčata v chóru smutnou baladu „O krásné Ileně“.

Na požaté louce hrají děvčátka „Hoja, ďunďa, hoja“, chlapci *lámou kolesa*[11] a větší chasa přináší robotníkům vody neb kyselého mléka v *krčahách*[12] pro občerstvení. Pacholci na nízkých žebřinových vozích seno buď odvážejíce, buď pro ně přijíždějíce bičemi práskají, neustále na koně a voly křičíce: „Ej Róža! Šárman! (strakatý pták, maď. jméno koňů) — Hoj, Beťár, Bogár (maď. jména volů: flamendr, chroust), věeee!“ — byť i dosti utíkali. — Když přijde gazda na louku, sběhnou se hrabačky okolo něho a jedna ho obváže šátkem neb kalounem okolo pasu; — musí jim dáti něco na propitnou, aby si mohly urobit „dobrú vuoľu“. Jeť ten způsob i jinde na Slovensku, *gazdu vázati*. — Když je vše sklízeno, udělají děvčata věnec ze sena, jeden z chlapců nastrčí si ho na tyčku a v čele ostatních, kteří nesou hrábě a podávačky, nesou věnec do gazdova dvora, kde na ně s večeří čekají. — Seno dá se buď do stohu, buď se uloží do *pajet*[13]; *mládza* (také *košienok*, otava) když se klídí, dá se též do stohu. Že dobré nezůstane, jsouc několik měsíců na větru, slunci i dešti, netřeba povídati. — Po senoseči vrátí se horané domů, aby svoje práce odbyli, než přijde

[11] *Kola v povětří točit;* z ruky na ruku, z nohy na nohu se přehazovat.

[12] Žbánek podobný kávové konvici. V hrdle má cezátko, aby tam nařest nepropadla, a v báni trubku, kterou se pije.

[13] Prostranné boudy s proutěnými stěnami, šindelem neb doškami kryté.

Říká se o uherské půdě, že vzejde *rež*, kdyby i popele zasil! — Proto snad gazdové, spoléhajíce na úrodnost půdy, která i při špatném vzdělávání hojnost všeho rodí, nedbají o zdokonalování svých hospodářství. — Všecko se tak vede, jak se před sty léty vodívalo. Nejlepší mrva zůstane ležet na dvořích, po ulicích a mnohem špatnější vyveze se na pole a té nemnoho. — Když se pole ledabylo zoralo, vláčí se roštím, jež přidělané je ke dřevu, při němž připřáhnuti jsou voli. — Kamení, všeliká *burina* (Unkraut), křičky chabzí, jehož mnoho po polích roste, to se vše nechá, takže zorané pole jako u nás starý úhor vyhlíží. — Ale přece obilí hojnost vyrůstá. Když dozrává žito, těší chudý Turopolčan synka: „Eh synku, něboj ty sa hladu, už nám žitko zraje niže Novohradu!“ — Z pohoří Javorinského, z horských, chudých dědin přicházejí na žatvu do okolí Ďarmot, ale níže na Dolení zem jdou celé karavany chudých Oravců a Trenčanů na žatvu s ženami i dětmi, majíce s sebou vozíky na zboží. V poli, když není příhodného stromu, aby na větve dítě v plachtě založené zavěsila, vezme matka čtyry silné hole, zarazí je křížem do země, čtyry konce plachty k nim přiváže a doprostřed položí dítě jako do *kolísky*. Tak je má všude při ruce, kdekoli pracuje. — Mnohý vzdychá: „Ej dole, nadole, krvavé mozole, kdo robiť něumie, nadole sa dozvie!“ Ale cože, přece jen co rok nadol se vypravují, aby si obilí domů přivezli. A Maďar, co by počal bez Slováka, kdyby mu luka nepokosil, obilí nepožal, víno neobral, ve všem a všade mu nepomohl?

Ženci najímají se *na konvenciu*, jak se tam všeobecně říká. Dostanou požívu a díl *zboží* (obilí), obyčejně devátou kilu. I slámu dostanou; peněz nedostávají. — Paní vydá jim obilí na chléb, mouku, sůl, masť (sádlo), mléko,

bob; na maso dostanou peníze. — Jedna z žen převezme to, i nádobí, co jí paní k tomu půjčí; ta je gazdinou a musí za to stát. Nejstarší z mužů je pořadatelem nad ostatními, gazdou. Kde má pán pole daleko od statku vzdálené, jako na Dolení zemi (dvě i tři míle), tu se vypraví i všecka čeládka do pole, mimo gazdinu, děti a staré lidi, a na poli zůstanou, dokud není vše sklizeno. — Když se žnice a ženci po poli rozejdou, tu věru se ,,obveselí pánova role, neboť ji obveselí dobrá jejich vůle''. — Modlitbou, aby jim dal Pánbůh šťastně žatvu dokonat, a přežehnáním začínají robotu. O chvíli zahlaholí po širých polích zpěv pilných žnic, že je radost na ně se dívat, jaké *hrstě valí*. ,,Hraj mi, srpok, hraj, ďaleko muoj kraj, jak nebuděš hrati, buděš tu bývati!'' — zpívá si mladá, rychlá žnečka, a na druhém konci ozývá se jiná:

Žnica som ja, žnica, spievam pekné noty,
ach, ale sa hanbím zajtrajšej soboty,
medzi něchty vuosta, prsty popichané,
akože mně, milý, dáš prstienčok na ně?

Které práce od ruky neodpadá, hned na ni ukazují: ,,To je tá, čo nerada robí, len na slnce pozerá, či skoro zachodí.'' — V neděli nepracují; jdou do kostela a odpoledne staří besedují a mládež zpívá a hraje, až vyjde večerní zornička. — Když je obilí požaté a svázané, udělá se na poli humno, snopy se na ně rozprostrou a dva neb tři voli se po něm dokola tak dlouho vodí, až zrna vyšlapají. — Sláma srovná se potom do stohů a nechá na poli. Na několik kroků od humna prostrou se veliké plachty na zem; řídí se při tom dle větru a na ty plachty velikými lopatami obilí se přehazuje. Tak se věje. — Prováté obilí sype se do vozu na prostřenou v něm plachtu. — *Shonky* (také *garazdy*, plevy) shrabou se na hromadu a též zůstanou na poli. — Že se takovýmto hospodařením mnoho

zrna zmaří, každý uzná, a jeť to i patrně vidět v jeseni, když pozůstalé zrní okolo mlatů a na hromadách plev bujně vzchází. — Když je konec žatvy, upletou žnečky z klasů obilních a z polního kvítí pěkný věnec a jeden z šuhajů uváže na *žerď* bílý šátek jako zástavu. — Zpívají přitom: ,,Ktorejže dněs, ktorej, uvijeme veniec? — Tej, ktorú vybere najkrajší mládeněc.“ — ,,Komuže dněs, komu, dáme niesť zástavu? — Tomu, čo jej podá svoju rúčku pravú.“ — Obyčejně vybere se nejhezčí párek; děvče nese věnec, chlapec zástavu. Ti dva jdou napřed, ostatní za nimi. — Když přijdou do gazdova dvoru, začnou zpívati:

Hotuj, paně, oldomáš[14],
zrobili sme, kdě čo máš,
hotuj, paně, večeru,
dvanásť funtov pečeňu.

V nášho pánovom dvore
kvitně ruža na stole;
pán se na ňu pozerá,
že on peknú paniu má.

Naša pani něpyšná,
na vráta ku nám vyšla,
Bohu se pomodlila,
že žnivo dokončila,
oldomáš, paně náš! Atd.

Po skončeném zpěvu odevzdají paní věnec a dostanou jíst a pít dost a dost, a hodný pán i cikána jim objedná, aby si zaskočili *od zeme*. Věnec ten pověsí se na trám

[14] Áldomás slove maďarsky tolik co *požehnání*. V užívání u Slováků, kteří chodí na Dolení zem na žatvu.

do pitvoru a z jara, když jde gazda sít, první hrst zrna vzíti musí z toho věnce. — Když je po žatvě, seberou se ženci, naloží zboží, co který vyžal *(výžin)*, na vozíky a jedou vesele domů. — Ne každý ale vrací se zdráv a vesel z Dolení země; mnozí sklíčeni jsou zlou zimnicí, která není k odbytí. Dílem dostanou ji, jak se myslí, ze špatné vody a nezvyklé stravy, dílem z nezdravého vzduchu stávajících tam močálů. — Nejednoho viděti zpátky se vraceti žlutého jak svíce, s oteklými nohami, jedva se vleče.

Obilí čisté nedává se ani do sýpek, ani do komor, nýbrž do *zemnic*. — Zemnice mají formu baňatých láhví s úzkým dlouhým hrdlem. Zakládají se buď před stavením na ulici, buď v sadu, buď ve vinicích. Jsou již jistí k tomu kopáči, kteří dostávají za jednu zemnicu 2—3 zl. stř. Jámy tyto jsou tak prostranné a hluboké, že se do nich i 150—200 kil vejde. Jak je jáma vykopána, vycpe se slamou; sláma se zapálí a nechá hořet kolik dní, až se hlína hodně vypálí a utvrdí. To prý obilí tak lehko nevzklíčí. Potom se jáma teprv suchou slamou vyloží a zrno se do ní vysype až po hrdlo; hrdlo pak vyplňuje se vrstvou popele, vrstvou písku, a to tak až po sám vrch. Někteří i kamenec přidávají, aby se obilí nevzklíčilo. Otvor zamaže se hlinou a nad otvor udělá se malý pahrbek, aby tam sníh ani déšť nepadal, ani tam slunce nesvítilo. Z jara, když se obilí vyndává, musí se pojednou ven vzíti. Bývá ale obyčejně ztuchlé a musí se vysušovat; nevím, jestli i u sedláků, ale v měšťanských domech, než dají obilí do mlýna, vyperou je, neboť v něm bývá mnoho smetí a prachu. Někteří přidržují se hospodářství, jaké na horním Slovensku je, lépe vzdělávají pole, seno nemají venku, ale na půdách, mají stodoly a mlaty a schovávají obilí v komorách. Při prvním hospodaření je snad ta jediná výhoda, že v čas ohně nic více neshoří než holé stavení, a obilí jim přece zůstane.

V horních stolicích nesází se tolik kukuřice jako na Dolení zemi, kde jsou nepřehledné kusy země jedině kukuřicí posázené. Vyrůstá tam ještě bujněji, že se v ní jezdec skryje. Velmi pěkně vyhlíží pole takové. Kukuřice sází se vždy tři zrna při sobě; obyčejně vyroste jedno bujně, druhé dvě zakrní. Děje se to proto, aby se prostřední, v čas větru sama stojíc, nezlámala. — Musí se kolikrát okopávat, a když začíná již do výše růsti, udělá se dole okolo stvolu každé sazenice vysoký růvek. Na Dolení zemi slouží kukuřice nejen co krmivo vepřovému dobytku, ale i co poživa lidem. — Chléb kukuřičný je pěkný bílý a vysoký, jak ho Maďar miluje, ale záhy vyschne, a proto se musí každý třetí den čerstvý péci. Když *šuľky* kukuřičné dozrávají, vidětí je každý den na panských stolích co desert. Uvaří se v slané vodě, uvařené pak a v ubrousku zaobalené, aby nevystydly, přinesou se na stůl. Vezme se šuľka do ruky, posolí a zrnka se okusují. Je to oblíbená pochoutka a chutná někdy i cizím. — Také se šuľky v horkém popeli opekají, což nejlépe pasáci umějí. Druhá lahůdka jsou vařená kukuřičná zrna, medem politá, mákem posypaná. Mele se také kukuřice na kaši a dělají se z ní též *pukance*. Zrna se navlaží a nechají se pučeti; napučená dají se do horké pece aneb na drátěná síta nad oheň, až se rozpukají. — Prodávají je gazdiny o trhu na míru a slouží za lahůdku o přástvách, jako v Čechách *pučálka* z hrachu. — Mimo to se kukuřicí výborně krmí vepřový dobytek a *hyd* (drůbež). Na Dolení zemi nechávají pro vepřový dobytek zvláštní kusy kukuřicí posázených polí, na něž ho vyženou a pasou, až se vykrmí; aneb nasypou do koryt čistá zrna, nechají navlhnout a potom celé stádo k tomu pustí. — Listy žerou krávy i voli, a kde nouze o palivo, stvolem se topí. Bílé

listeny ze šulek stelou si děvčata do loží, neboť se na nich měkce leží. — Kukuřice sklízí se ku konci září se sadbou. Když je čas sklízeti sadbu, ohlašuje určený k tomu den hajduk, chodě s bubnem po městě. Naráz se musí síti a sázeti, naráz klíditi, ať se to komu líbí nebo ne; musí se proto naráz sklídit, že se potom vyžene na pole dobytek. Nejdříve sklízí se kukuřice, a to jsou pro čeleď veselé dni při vší práci. Na polích nakladou se ohně a v horkém popeli pekou se šuľky kukuřičné, tykve i krumple (brambory) a veselý zpěv ozývá se po všech polích. — Když se domů sveze, *bielí se*, to jest odtrhují se ze šulek listeny až na dva, které se přehrnou, a jsouce hebké jak lejčí, svážou se jimi dvě a dvě šuľky k sobě. To je robota čeledi. Při bielení jedna čeleď druhé pomáhá; kde mají méně kukuřice, jdou pomoci tam, kde jí mnoho mají. — Gazdiny jim navaří kukuřice, neboť je to naposled, dostanou i pálené neb víno, zjednají se cikáni a při zpěvu a hudbě bielí čeleď až přes půlnoc. Někdy si i zatančí. Noční to veselí trvá po kolik večerů. Svázané šuľky rozvěsí se na ponebí aneb zvenčí pod střechu na bidla, aby uschly. Když zrna ztvrdnou a do zlatova sežloutnou, *mrví se* (zrna se odtrhnou); potom teprv se může na mouku upotřebit. Odtrhnuté *čutky* se pálí.

Mezi kukuřicí sází se bob cukrový (vlastně fazol); hebounké jeho proutky otáčejí se okolo jejího stvolu a bílé, růžové a purpurové jeho květy odstiňují se pěkně od sytě zelených jejích listů. Jeť kolikero druhů bobů; bílý, v křičkách nízkých rostoucí; bob cukrový, červený, pnoucí se vzhůru, jehož lusky se nejvíce v letě vaří s beraninou, kyselou smetanou a rajskými jablky *zaprávané* (zadělávané); bob rejžový (drobný jak rejže); bob špargalový čili masný — pne se velmi vysoko, má purpurový květ, černé drobné semeno a dlouhý masitý lusk. Mladé lusky jsou žluté a připravují se jako špargle; jsou velmi

dobré. Mimo ty jsou ještě i jiné druhy, jež se zelené i suché vaří.

Na straně, kde kukuřice, sázejí se i brambory, *kapusta* (zelí), tykvice, okurky, brukve, *cvikla* (červená řepa), cibule, bob, paradičky (rajská jablka), cibule, paštrnák, všecko v jedné směsici. Jaká to spletenina proutků, květů a listů; a nejvíce roztahuje se po zemi drsný stvol *těkvice*. Široké její listy klenou se nad nižší zelinou jako střecha a mezi nimi se prodírají na povrch žluté veliké kalichy květu jejího. Nad houštinou listů, mezi nimiž sotva ostatní sadbu viděti, šumí list vysoké kukuřice. Za sadbou strakatí se záhon máku a za ním bramborové pole, vroubené věncem konopí.

Náš lid nemiluje ,,tú travinu'', jak všeliké ty zeleniny jmenuje, milejší mu jsou moučná jídla a luštiny, ale v Uhřích taková jídla rádi jedí, a co se jim na podstatě nedostává, doplní se masem a chlebem. — Jak brukev, cvikla hodně lupenů má, otrhají se spodní a vaří se připravené jako špenát k masu *(podlupky)*. Z mladičkých vinných a rybízových listů dělá se salát. — Jak lusk bobů trochu jen povyroste, těkvice jak dozrává, vaří se kolikráte za týden. — Tykví je kolikero druhů, hlavně ale tři se rozeznávají: panské, zimní a svinské. — První mají tvar elipsový, jsou zelené neb bíle pasované; maso pod tenkou slupkou je měkké. Ty se jedí. Oloupají se, vpolo rozkrojí, od jader očistí a na zvláštní k tomu *drhli* (kružátku) na tenké nudle skrouží; potom se osolí, nechají as hodinu kvasit a teprv se připravují, obyčejně s beraninou, rajskými jablky a kyselou smetanou. Je to chutné, lehké jídlo. — Také se pekou v popeli a nakládají jako u nás vodnice. Zimní jsou též podlouhlé, šedozelené barvy, tvrdého masa; svinské jsou žluté, kulaté, povrchu bradavičnaté; vepřový dobytek se jimi dobře krmí. — Panské tykve jsou největší, osmi-, desíti- i víceliberní,

jak je tučná zem. Za času poslední uherské války vypěstil měšťan jeden v Báňské Bystřici tykev, která vážila 130 liber. Ještě jeden druh tykví jsou tak zvané *jurgety*[15] čili tykve gerecké. List jurgety je málo větší okurkového, bílý prut pne se vzhůru; proto zastrkují se k němu tyčky aneb se sází k stavení, kde se až na střechu vypne. Chuť ovoce je tatáž co panské tykve, barva bělozelená a tvar rozmanitý: hrušky, láhve, trubky atd., až lidem k žertům příčinu dávají. Co jídlo libují si je jen Srbové. Nejobyčejnější forma je válcovitá a ty se jedí. Rozkrájejí se na krátké kusy, jádra se vydlabou, kusy se v slané vodě uvaří a míchaninou rejže s masem naplní a omáčkou z rajských jablíček polijí. Z ostatních forem dělají se *kulače*[16], svícny, poháry, *livy* (hevery), jak se k čemu která hodí. — Když dozraje jurgeta, utrhne se, a co by při nádobě, na kterou se hodí, zbytečné bylo, uřízne se; potom se dá na slunce, až maso zcela seschne a zdřevění. Potom semena a seschlá tkanina drátem se vyndá a láhev neb cokoliv jiného je hotovo; láhev to lehká, která se nerozbije, dokonce když se lejčím oplete. — Jádra z tykví suší si čeleď na pamlsek, avšak v Štýrsku táhne se z nich olej, který se k svícení i k jídlu upotřebuje. — Okurky *(uhorky)* nakládají jako u nás, s tím jedině rozdílem, že naspod nádoby, do níž je kladou, kus těsta se položí, aby záhy kysaly, a několik pošviček mladé papriky, aby tvrdé zůstaly. Zkysaných upotřebuje se v zimě co přívaru a k pečením místo salátu; k hovězímu masu se nejedí. — Zelí (kapusty) sází se tam mnoho; nakládá se na zimu jako u nás *(kvasná kapusta)*, ale mnohem lépe k jídlu připravuje. Naši kapustu, již *kel* jmenují, mají jen v panských zahradách, jakož i *karanfiol* (karfiol). Brukev

[15] V Srbsku též jurgety.

[16] Kulatá láhev.

(mrkev) se také všeobecně nesází, ani celer; více pastrnáku a cvikly, čehož se jako přívaru potřebuje. — Kvaku (tuřín, bílá řepa) sázejí v hořeních stolicích. Množství se ale seje cibule, papriky a *paradičeк* (rajských jablek), protože se toho ve všech domácnostech mnoho spotřebuje. — Mladou cibuli přikusují syrovou k masu i k chlebu a mimo to se jí mnoho do jídel spotřebuje. — Paprika dává se do rozličných jídel a roztlučená na prášek přináší se vždy zároveň se solí na stůl. Také mladou do octa nakládají a k masu hovězímu na příchuť dávají, ale není to pro každý žaludek. — *Paradičeк* náramná síla všude roste; dílem je lidé sejí, dílem z pozůstalých jablíček na polích a zahradách samy se rodí. — Mnohdy nevědí lidé, kam s nimi, ač se jich množství čerstvých spotřebuje, usuší, naloží a na *lekvár* (povidla) rozvaří. — Brambory jsou z písečnaté půdy dobré, ale tolik se jich v doleních krajích nesází jako v horních stolicích Slovenska, kde jako u nás v horách za hlavní potravu slouží.

Po sklizení bramborů jdou chudé *želiarky* (podruhyně) a cikáni paběrkovat. Přesvědčila jsem se, že jediná rodina za týden sedm měřic bramborů, zcela pěkných, napaběrkovala. Neníť to nic neobyčejného, neboť se všechny zemské plodiny s takovou nedbalostí sklizejí, že ode všeho na polích i na stromech část zůstává. „Kdo mnoho másla má, po stěně je maže!“

Při sklizení otav trhají ženské *matorné konopí*[17]. V ty dny pekou gazdiny *konopníky*, koláče to nadívané čerstvým roztlučeným a s medem smíchaným semencem. Jídlo to rozpaluje mysl, je mdlé a chroupá v zubech, jako by písek žvýkal. Trháním konopí, močením, sušením a třením, a co se vše s ním dělá, než se na kužel dostane,

[17] Hlavatice, muž. konopí *poskonné*.

zabývají se jedině ženské, leč pomohou-li jim šuhajci hrstě do močidla odnésti a *ťažidla* na ně zavaliti, zpívajíce jim přitom:

Pije, pije na koľaji [:ptáča:],
švárne diouča konopice [:máča:];
pije, pije na koľaji [:druhé:],
aby bolo povesence [:dúhe:] —

píseň to, podle jejíž noty děvčata i rády tančí. Že si ženské čisté konopí nejen spředou, ale z příze i plátno samy utkají, dříve jsem již podotkla. Plátno konopné je hrubší lněného, ale trvanlivé.

OVOCE

V horních stolicích Slovenska není taková hojnost ovoce jako na Dolení zemi, ba v některých místech ani švestky neuzrají, ale stromy se více pěstují a viděti pěkně zřízené sady. V doleních krajích o čistění stromů, rozsazování, očkování, zkrátka o štěpařství ani znaku, vyjmouc zahrady panské, kde mají učené zahradníky. V roku 1854 ohlašoval jednoho dne v Ďarmotech po městě hajduk, že se poroučí lidem z rozkazu vládního, aby obírali housenky se stromů pod pokutou 5 zl. stř. Vybrali se tedy lidé do vinic a obírajíce housenky házeli je živé na zem, až jeden úředník, jda okolo a vida ničemnou tu jejich práci, je poučil, že se musí housenky zničit. A co by mohlo stromoví, co orné půdy po těch holých vrchách býti, kde tráva a bylinstvo v tučné prsti bujně vyrůstá a zase hnije, nikým nepokosené! Ale na to se nedbá a vše se nechá růsti, jak Pánbůh dá. — Ovocné stromy jsou obyčejně ve vinicích vysázeny. — *Čerešně* jsou sladké, ale malé; větší jsou višně. — Sliv je mnoho a zvláště dobré jsou zelené durandzie a červené ševelénky.

— *Sľúvek* (švestek) rodí se mnoho; jsou sladké i velké. Vyhlášené jsou bystřické, s nimiž Krupinčanky po dědinách jezdí, vyměňujíce je za obilí. Ze švestek vaří se lekvár (povidla), ze sušených dělá se pověstná slivovica, kterou před obědem ani paní neopovrhnou. Merunek a broskví tolik se rodí, že si každá selka lekváru z nich navaří; více jich tam dostane zadarmo než jinde za peníze. Merunky jsou pěkné, ale broskve malé. — Jádro broskvové zasadí do země a za dvě léta nese stromek ovoce. Z jader broskvových pálí se rosolka *persika*. — Jablek a hrušek mají jen obyčejné druhy a letní. Dělají také z jablek *štěpánky (křížaly)* a přinášejí je přadlenám v zimě na poslinku. Ale vůbec je málo jablek, a jak pominou, nevidět je, až zase nastanou; v zimě musel by mnoho za ně dáti. — Kdouloň roste na pustých vinicích a má pěkná velká jablka. Paní nekupují je pouze pro vůni, ale zavaří je i do cukru. — Také vlaský ořech se dobře daří; mladé, nezralé ještě oříšky zavařují paní do medu jako lahůdku. — Též i rybízu, malin, *egrešu* (angrešt), z čehož se i omáčky dělají na masa, mnoho roste ve vinicích. — Lesního ovoce, jahod, černic, oskeruší, břekyň, mišpulí, šípkového lekváru přináší venkovský lid sílu na trh a za laciný peníz prodává.

Krásné a dobré mají dyně (melony), žluté i červené (Zucker-, Wassermelone, srb. *lubenice*). Žlutá dyně není tak oblíbená jako červená, ač je sladší a větší než u nás. Za 6 kr. dostane tam žlutou dyni, za niž by u nás musel kolik zlatých dát. Červené dyně jsou o něco dražší; velká, desíti- patnáctiliberní stojí 10, 12 i 20 kr. stř. Potřebují dobrou zem, více pěstování a nedaří se všude. Je to krásné, lahodné ovoce. Povrch hladký, tmavě zelený, forma jako jablko. Vnější okraj je tvrdý, zelený, as na dva prsty široký, vnitřní dužnina je růžová, černými jádry protkaná, sladká a plná šťávy. Když se z pole přinese, dá

se do sklepa, aby uležela a vystydla; kdo věděti chce, zdali je dosti zralá, vezme ji do obou rukou, zatřese jí, a když jádra drkají, je dosti zralá. Rozkrajuje se vždy napříč, dužnina vyjídá lžicí, aby se všechny šťávy užilo. Pro lepší strávení polévá se červeným vínem, žlutá posýpá se cukrem a pepřem, obecný lid ale jí je oboje beze všeho. Je to lahodné občerstvení za letního vedra a na Dolení zemi se jí ochlazují namísto nezdravé tam vody. Osmi-, desíti-, patnáctiliberní jsou nejlepší, jsou ale i třicetiliberní. Vyhlášené co výborné jsou děnděšské v Hevešské a strážské v Novohradské stolici. Vnější zelený okraj se nejí, obecný člověk ho zahodí, ale paní, oloupavše s něho vrchní slupku, vypíchají rozličných pletek a do cukru je zavářejí; též i žlutá se zaváří a oboje jsou dobrou lahůdkou v zimě, když nemají jiného ovoce než zavařeného. Také moruše se dobře daří a mnoho jich roste po vrchách. Před revolucí zavedlo se v Ďarmotech, přičiněním jednoho z tamějších kupců Srbů, hedbávnictví. Kapitál byl uložen, stavení připravené, ředitel z Italie zjednán, vše bylo v pořádku, an tu, když se již pracovati začalo, revoluce vypukla a všecko vniveč přivedla. Bylo by podniknutí toto zajisté prospěšné bývalo, ale bohužel nenašel se od té doby nikdo, který by je znovu do života uvedl, a prvního podnikatele již není.

VINNÁ LOZA

Ač vzdělání vinic mnoho peněz i práce stojí, věnuje se přece vinné loze největší péče. „Co loza dává, lepší než voda," říká se. Každý měšťan, jak jen trochu může, koupí si viničku; patří to k nóbl tónu jíti v neděli do svého *borházu*[18], pozvati si kamarády a v předsklepí s nimi

[18] Domek ve vinici se sklepem.

poseděti a popíti. Dokud je úroda, vyplatí se každému náklad, ale jak padne po dvě tři léta neúroda, již mysli ochabují, a kdo má více vinic, nevzdělává jen tolik, co by pro domácí potřebu stačilo, nechaje ostatní zpustnouti. Želí ovšem, když potom právě úroda padne. — V pozdní jeseni, když začíná mrznouti, přihrabe se dole okolo vinného kmene *(palice)* země, aby kořen nezmrzl. Tak se nechá až do konce března neb začátku dubna, jak začíná teplejší počasí. Tehdáž zem se odhrabe a lonské pruty se odřezají *u samé hlavy* (u kořene), jen několik ok se nechá na nové pruty. Když vyrazí a na kus vyrostou, kmen se okopá a všecka tráva kolem se vypleje; to děje se dva- i třikráte, neboť vinohradu netřeba prý tak modlitby jako motyky. Když pruty půl druhého neb dva lokte do výše vyrostly, svazují se u vrchu lejčím, aby pohromadě držely, a přitom protrhuje se listí, kde ho mnoho, aby na hrozny slunce svítilo. Keře jsou nízké, ale nesou mnoho těžkých hroznů a sladkých. Je mnoho druhů *(fajt)* vína a rozličného pojmenování, ku př. hrozny drobných, sladkých *bobul* jsou *krupinčina*, s modrými, řídkými a velkými bobulemi *dyňky*, s podlouhlými *kozí cecy*, *muškátové*, *biharčina* a j. více. Z vinic ďarmotských sklízívá se v úrodném roce 5000—6000 věder vína. Nejlepší druhy vína v stolici Novohradské jsou váraljaské pod horou Szandou a pencké pod Naszálem, stranou Vacova. V Pencu má každý sedlák vinici, poněvadž se tam po vrchách ve vápenné půdě lépe víno než obilí daří. Sklízívají i do stotisíce věder v úrodném roce. Jsou tam samí Slováci. Vůbec se rodí ve vápenné půdě nejohnivější vína, jako tokajské, jagerské a j.

Práce ve vinicích řídí a k nim dohlíží vinař (Winzer). Kdo má mnoho vinic, má svého vinaře, aneb jich několik jednoho drží. Když víno zapalovati se počíná, najmou gazdové *varovčíka* (hlídače), aby vinice před zloději va-

roval a vrabce, kterým sladké bobulky chutnají, řehtačkami z vinic plašil. Dostává za to od gazdů týdenně po jednom chlebu a po skončení hlídky obilí. Vinice jsou obyčejně na sklonech vrchů, buď řadou, buď roztroušeně založené, živými ploty aneb jen cestami oddělené. Mezi vinnou lozou nasázeny jsou ovocné stromy a zelenina. V popředí vinic jsou vinné sklepy[19]; u některých je předsklepí, kde je nářadí, jehož při sklízení potřebují, a kde gazdové sedí, když v neděli do sklepa přijdou. Nad některým sklepem jsou domky (borházy), v nichž izba pro hosty, předsíň s ohništěm a lisovna (v Mělníku *čeřen*). Vchod do sklepa je buď zvenčí, buď z předsíně. Poslední hospodářská slavnost, obyčejně v říjnu, je

VINOBRAČKA

Na vinobračku přicházejí nejvíce ženské z Hrušovského pohoří, tak zvané krekáčky, mladé ženky a děvčata, mající zvláštní kroj, nosí vesměs bílé plátěné sukně, velmi krátké, a modré zástěry; děvčata je mají zpředu červenou přízí vyšité. V neděli ale nosí zástěry bílé, též tak vyšité. Pod sukní mají *rubáš*, košili bez rukávů z hrubého plátna, přiléhající k tělu, přes ni krátkou jen po pas košilku z tenšího plátna, v neděli z *pamukového* (bavlněného) s polodlouhými rukávcemi, na ramenou, u ruky a krku červenomodře vyšitou. Okolo těla stáhnou se pasem z barevné vlny tkaným, od něhož vzadu i po bocích množství rozličnobarevných stužek dolů visí. Košilka se za pás nezastrčí, ale se volně nechá vláti. Okolo krku má každá černou šnůrku, zpředu na smyčku uvázanou. Ženy nemají tílka tenkého, protože přes ně *mentiek* (lajblíček bez

[19] Slovák ale říká sklepu vůbec jen *pivnica*. *Sklep* je krám kupecký, ein Gewölbe.

rukávů) oblékají, a také nemají u pasu tolik stužek. Vlasy mají děvčata do vrkoče vpletené, stužkami proplítané, přes záda dolů viset. Do kostela berou *partu* a přes ramena *ručník*[20] bílý plátěný, červeně okolo krajů vyšitý. — Děvčata nosí boty, ženy boty i *kapce*[21]. Vlasy mají ženy dozadu sčesané a malinkým bílým *čepčokem* přikryté, který ani do půl hlavy nezasahá. Přes čela mají bílé vínky, dozadu vázané. V zimě berou přes hlavu plachetku a na tělo kožich. Jsou naskrze nevelké, *driečné* (pěkného vzrůstu a těla), ale záhy stárnou. Příčina je dílem těžká práce, dílem časné vdávání. Od čtrnáctého do sedmnáctého roku dávají rodiče děvčata za muže. Je-li děvče starší o rok o dva, zovou ji „starou pannou". Zato jsou z nich v třicátém roku baby. K vinobraní najímají se za plat, poněvadž trvá obyčejně jen den; kdo málo vinic má, snadno je hotov, a kdo velké a víc jich má, najme více lidu a tak se to vyrovná. Jak před sklízením obilí a vší jiné poživy hajduk po městě ohlašuje, který den se počne sklízeti, tak děje se i před vinobračkami. V určitý den kde kdo, staří mladí, pěší i na voze táhnou do vinic, kde čilý život od časného rána panuje. Zpěv oběraček rozléhá se po vinicích, neboť kde Slovenka, tam zpěv, a raději — říkají robotnice — máme pána, který méně platí, jen když nám dovolí svobodně zpívati, a kdož chtěl by brániti, aby si děvče svobodné nezazpívalo:

Dobre mi je, dobre, veru mi dobre je,
chodím po slobodě jak rybka po vodě.
Sloboda, sloboda, či je ona dobrá,
ešte lepšie šťastie, komu ho Pánbuoh dá.

[20] Ručník je vlastně šátek, ale ty právě jsou úzké a dlouhé jako ručník.

[21] Dlouhé bílé punčochy s podešvy, ušité z hrubé vlněné látky. — Vyšívání po stranách zovou *náresy*.

A když začnou děvčata pěkným nápěvem zpívati píseň:

Rastie-da javor, javore,
tej mojej mamke vo dvore,
rozpúšťa lístok z široka.—
Prikry-da mojho milého,
čo mi je viera u něho, —

tu se i Maďaři pozastaví a rádi poslouchají pěkné zpěvy mladých robotnic a nemrzí je ani to, když jim Slovenky zazpívají:

Maďari, Maďari, čo spievať neznátě?
My vás naučíme, čo nám za to dátě? —
Dátě nám vy, dátě, tri okovy vína,
budě toho roku dobrá tokajčina!—

Takto vesele zpívajíce obírají hrozny, vkládají do puten a na hřbetě odnášejí do lisovny, kde je muži do kádí dávají, vytlačují a vytlačené víno do sudů nalévají. Na ohništích vaří se v kotlích guláš, oblíbené to národní jídlo, pekou se pečinky, na pokrytých stolích přichystaná jídla, hromady krásných hroznů a plné poháry vína, červeného i bílého. Gazdina přihlíží ke stolu a gazda vítá příchozí hosti, známé neznámé, zvané nezvané; ten den je každý vítán a každý se musí chtěj nechtěj najísti a napíti, až nemůže. K večeru začne chasa venku hodovat; ačkoliv nemají tolikero jídel jako páni, mají dobrého chleba a masa dostatek, k pití pálené neb víno, a byť i bylo kyselé, přece po něm srdce veselé, a když potom i cikáni hrát přijdou, je veselost ještě větší. Tančí se, zpívá, fajčí a pije, střílí, rozličné figle se robí, a když se stmí, nakladou se ohně a rozsvítí smolnice. Tu připíjí šuhaj svému děvčeti: „Na zdravie ti, abys moja bola!“ „Pánbuoh daj,

šuhajko, aby pravda bola!" odpovídá upřímné děvče a nebrání, když jí šuhaj ruku tiskne. „Pitě, chlapci," ozývá se z jiné strany, „kým chlapci píjali, dobre sa mávali, teraz nepíjajú a preca nič nemajú!" Se všech stran zaznívá zpěv, střelba a veselý jásot, a když se gazda mezi nimi ukáže, tu mu žehnají a přejou všeho dobrého, v zimě, v letě i v druhém životě. Páni *baráti* vedou též v izbě hlučné rozhovory, a připíjejíce jeden druhému na zdraví, vyprázdňují poháry do dna. A když se večer blíží a hosté vstávati chtějí, poručí gazda naliti z nejlepšího a gazdina má také ještě nějakou lahůdku za lubem — a znovu se hoduje a znovu se zdravkuje až pozdě do noci. Mnohému, když se potom domů ubírá, nestačí ani široká cesta uherská. — Kde je mnoho vinic, jako na pohoří Tokajském, Budínském a velkých panských vinicích, trvají vinobračky dva i tři dni a slavně se vedou. Za času poddanství musel každý, kdo měl vinici, z požitku desátý díl (dežma) gruntovnímu pánu odváděti.

STATEK[22]

V doleních stolicích, kde velké pastvy jsou, chová se všude více koňů než v horních stolicích, nejvíce chová se jich ale na ohromných rovinách Dolení země, kde jich mají sedláci a páni celá stáda. Stáda ta pasou se na ohromných těch pustách, pod širým nebem, v zimě v letě, pod dohledem *čikóšů*[23], kteří v podzemních obydlích tam při nich bydlí. — Stěny obydlí těchto v zemi vykopaných obloženy jsou pleteninou vrbovou neb z rákosů, která se vysmolí. V kulaté, též z proutí spletené, nevysoko na zemi zvýšené a drnem obložené střeše je příděra, kudy vy-

[22] Koně a voli; krávy a ostatní dobytek dohromady je *lichva*.

[23] *Čikó*, mladý kůň, od toho i název pastýřů koní.

chází dým, a po stranách malá okna, kudy světlo dolů padá. — Obyčejně jsou obydlí tato přepažena; v prvním oddílu je ohniště a lůžko ze suché trávy pro muže, v druhém oddělení bydlí žena s dětmi prvního čikóše, který bývá obyčejně ženat. — Tam oddělen od světa žije čikóš po celé své živobytí, těkaje po nepřehledných pustách za divým stádem, a nedal by tu svobodu neobmezenou za rozkoše světa. —

Na rovinách těch ani Slovák ani Maďar nemohou bez koňů býti, dokonce Maďar zvyklý není ani sto krokův pěšky jíti! Ten musí vždy koně nablízku míti, aby ho jen zavolati mohl, když mu třeba kam jíti. Jak k němu z pastvy přiběhne, neohlíží se po sedle, po třmenu, chytna ho za hřívu vyšvihne se naň, nahne kupředu, máchne rukou a bez sedla, bez uzdy, drže se jen hřívy, letí přes šíré roviny jako vlaštovka, a než se člověk ohlídne, je ten tam. V takové jízdě jen si Maďar libuje a na koni jedině je svůj! Když jen na kousek cesty jede, sedne na koně jak ženská, a naopak zase některá ženská obkročmo na něm sedí jako chlap. Vůbec na Dolení zemi každý chlapec s koňmi zacházet zná a ženské na koni jezdí jako muži. Uherský kůň je hubený, chudý, ale rychlý a mnoho vydrží. Chovat ho ale a ušetřit nezná ani Slovák ani Maďar. Hříbě *(hače)*, byť i několik dní staré, musí za matkou, třeba jízda na kolik mil byla; začasté stává se, že je musí gazda na vůz vzít, když slabé ostatním stačit nemůže. Dvou- tříletý koník se již zapřáhne; byť se i taháním nestrhl, zkazí se prudkým během. Ať je s vrchu nebo do vrchu, cesta špatná nebo dobrá, to je vše jedno, vždy jen tryskem přes všecko. A to Slovák jako Maďar. Zaklínej je Pánembohem, zaklínej je ďáblem, přece žádný nepojede pomalu; nedá jim to a za hanbu si pokládají nejeti *ztuha*. S uhřatými koňmi vjedou do vody a dají se napíti, jestli u některé studně se zastaví, aby sami se napili, zajisté i koně napojí. Když z toho kůň onemocní, říká se:

zapojili se! Při takovémto nešetření je kůň za málo let sedřen a konečně dostane se židu neb cikánu, kteří ho dodrou. Mnoho koňů pochází na ochrnutí plic *(tályog)*. Okován bývá uherský kůň jen tenkráte, když na dalekou cestu jede. Obyčejné selské sedlo je malé, dřevěné, na něž při jízdě černá capovice se položí. Třmeny a uzda u mohovitých z řemení, třmeny i železné, u chudších z provázků neb nic. Když si chce gazda někam vyjeti na vozíku, musí poslat pro koně na pastvu. Když je pacholek svolá a schytá, vezme je na oprať a cválá s nimi domů, což někdy hezky dlouho trvá. Sedlák od Debrecína jede obyčejně šesti osmi koňmi, které jsou v jedné řadě vedle sebe zapřaženy, jakž to vůbec tam obyčej. Ověšeni jsou strakatými řemínky, kroužky i provázky, což jim při běhu na vše strany poletuje. Maďar rád to má. Obyčejně běží také několik hříbat s sebou a psi. Vozík (koč) je lehký, dřevěný; někdy je v něm deska přidělána k sedění, ale obyčejně dá se do něho slámy nebo sena a navrch prostře se *pokrovec* (houně). Je-li třeba krytého koče, zastrčí se na čtyrech stranách *palice* (hole), na ně hodí se rohožka, a krytý koč je hotov, v jakovém i páni jezdí, nemajíce *hintovu* (krytý kočár pěkný). Při jízdě Maďar i Slovák ustavičně s koňmi se baví, buď na ně pěkně volá, buď je hřeší, buď jim na postrach bičem nad hlavami točí, ač je neuhodí. Sedlák má jen jednu oprať, ale koně jsou již tak naučeni, že při vyhýbání třeba jen křiknouti na ně a dost malého znamení opratí, a hned uhýbá *(bočí)* celé spřežení vlevo neb vpravo. Každý kůň má svoje jméno, a to velmi pěkné: Růže, Hvězda, Jelen, Beloň a j. Mají také sedláci v některých místech — vyjma pustu — salaše lehce srubené, do nichž koně a voly v čas největší zimy zavírají; v panských dvořích mají konice (maštale).

Jak koně, tak i voly, bílé, vysoké, s velkými rohami, chovají ve velikých stádech na pustách. — Voly potřebují

k těžším pracím polním a k tahu. — V některých krajinách chová se více volů než koňů. Který sedlák krásné voly má, pyšní se jimi a schválně jede tu a tam na trh s nimi, ne aby je prodal, ale aby „parády s nimi robil“ a divákům laskominy dělal. — Zapřažení jsou v jarmu. „Eh volky, štyri volky párne, naveky stě v jarme,“ zpívá jim Slovák. — Při pasení jich mají *voliari* (volaři) několik velkých bílých vlčích psů, kteří ustavičně stádo ostražitě obcházejí; když který vůl daleko zajde, nazpět ho zvrátí a v noci před vlkem a zlodějem stádo chrání. Bez věrných těch pomocníků bylo by zle pastýřům. — Také volům dávají jména: Sivoň, Beloň; Maďaři: Beťár, Virág (květina), Bogár (brouk) a j.

Krav se drží v poměru na velká hospodářství málo. — Zámožnější sedlák drží jednu dvě a v panských dvořích pět šest nanejvýše. Je to tím, že se skoro všechna jídla sádlem mastí. Drží se tedy jen pro mléko; ale i toho se tolik nespotřebuje jako v horním Slovensku, kde kaša panuje. — Nádoby na mléko jsou vysoké jako žbánky, nahoře úzké, dole baňaté, právě naopak našim krajáčům, které dole úzky a nahoře široky jsou, aby se hodně smetany ustálo. Proto se také v těch žbánkách málo smetany ustojí, ale zato je mléko dobré; také nepotřebují tolik sladké smetany, an silné pití kávy, jako u nás, tam ani mezi pány nepanuje a obecný lid „černou polívku“ jen dle jména zná. — Poněvadž se málo másla *mútí*, mají i *zbenky* (máselnice) malé. Liptovanky když nemohou dlouho stlouci, užívají následujícího prostředku: gazdina neb služka vezme máselnici na hřbet a chodí s ní po návsi a jdouc hýbá tělem ze strany na stranu, „aby šlo máslo do *guľy* (kule)“. Dokud je pastva, jsou krávy jako jiný dobytek celý den na pastvě, v zimě pak zavřené v chatrných chlévech; o patřičném jich ošetření není ani řeči, proto také mnoho mléka nedávají.

Ovce mají dvojího druhu: ovce capovice, z jichž vlny se dělají krátké, huňaté uherské kožichy, čuby (*guby* maď.), a ovce pěkné vlny *(birky)*. Prvnějších drží se jen s potřebu, druhých ale mnoho se chová; na Dolení zemi jen kvůli vlně, v horních stolicích na Slovensku je i salašnictví zavedeno.

Veliký poklad tamějšího hospodářství je vepřový dobytek; každý hospodář hledí tolik bagounů do roka vykrmiti, mnoho-li *masti* (sádla) a slaniny pro domácnost potřebuje. Obyčejně se krmí dobytek vepřový kukuřicí, tykvemi, a kde lesy dubové jsou, veženou jej do lesa a nechají pásti na žaludech, až se vykrmí. Dovolení k tomu stojí v Ďarmotech 3 zl. stř. Někdy vykrmí bagouna na mnoho centů. Masa z tak tučných prasat není ani mnoho, aniž je chutné. Tuk dílem se rozpustí, dílem na poltiny rozdělí, nasolí a udí. Sádlo i slanina jsou velmi dobré. O masopustě *(fašankách)* bije se nejvíc prasat a tu slaví se *svinské kary* (hody). Maso vepřové nepeče se v kusech, ale na tenké řízky se rozkrájí; mladé vepřoviny tam nevidět. Klobásy, uděná jelítka, huspeniny, co vše při zabíjení naše hospodyně dělají, tam nedělají ani v domácnostech, ani řezníci, mimo *hurky* (jaternice) a jelita rejží naplněná. — Ještě jedno domácí zvíře musím připomenout, totiž osla *(somár)*, kterého obyčejně viděti při dvoukolové karici *(taliga)* zapřaženého. Kdo nemůže koně koupit, koupí jednoho neb dva osly. Za 3—4 zl. stř. dostane silného oslíka a vyživení jeho nestojí mimo zimu nic; pustí se na pastvu a bodláků najde všude dost. Volají ho *Sychra*.

ČELEĎ

Patřívalo to v Uhřích k panské domácnosti, držeti mnoho služebníků, ať jich třeba bylo nebo ne. V panských domech bylo obyčejně k posluze u stolu několik junošů

(inašů), u stoličního úředníka i několik hajduků, a při hostinách přibrala se někdy i dvorská čeleď k posluze. — V každé jen trochu zámožnější domácnosti měšťanské mají ne-li sluhu, tedy fraucimorku (chyžná, panská), neboť by si to paní za hanbu pokládala, kdyby vstáti musela od stolu a sama si posloužiti. Mimo fraucimorku je v maďarské domácnosti nevyhnutelně potřebná kuchařka, an se žádná paní vařením nezabývá, vyjmouc zaváření a nakládání ovoce, což jejich libůstka a v čemž vskutku mistryně jsou. Je-li větší hospodářství a jsou-li děti, je i *varovkyňa* (chůva) neb *dojka* (kojná) v domě a služky k hrubé práci. K této podomní čeledi patří i kočí, který, že pána vozí, za více než dvorská čeleď se považuje. Dvorská čeleď záleží z oráčů *(ratajů)*, co při koních, a z volařů *(bíreš)*, co při volích jsou. Tito mají obyčejně ženy při sobě, s kterými v manželství *nepřisahaném*, totiž neoddaní zákonně, svobodně jen a do vůle obapolné žijí. Takových manželství je v Ďarmotech mezi služebnou a vůbec chudší třídou lidu skoro tolik jako *přisahaných* (zákonně oddaných). Někteří žijí svorně a sestárnou spolu, někteří, nemohouce se jeden s druhým srovnati, rozejdou se; on hledá si jinou *frajerku*, ona jiného *frajera*. Mají-li děti a rozejdou se, buď se o ně rozdělí, aneb si je nechá otec; vidí-li ale matka, že druhá žena špatně na ně dohlíží, a našla-li sama lepšího muže, vezme i děti k sobě. Takové roztržky ale málokdy bývají mezi nimi, zvyknouce jeden s druhým, žijí obyčejně tak jako ti v pořádném sňatku, a též obecný lid drží ženu nepřisahanou za tak poctivou jako přisahanou, jen když při muži je, statečně se při něm chová a dítek svých opatruje. Je-li muž takové ženy ve službě, bydlí při něm ve dvoře i s dětmi a všecko se to tam živí. Pánové proto dovolují čeledínům ženy míti a obydlí proto jim dávají, aby měli při ruce jistého dělníka v čas *súrné* (náhlé) práce, kde za drahý peníz dělníka dostati nelze.

Dokud muž v službě, i žena jinému pánu pracovati nesmí, ani kdyby jí více platil. V letě, v čas senosečí, žatvy a podobných prací, dostávají takový plat jako příchozí dělníci. Když v domácnosti mnoho roboty, musí pomáhati ženy i děti, jsou-li toho schopny; za to dostanou stravu. Když není mnoho práce, mohou dělati pro sebe. V některých staroměšťanských domech žije gazda s čeledí zcela patriarchálně a o děti jejich stará se jako o své.

Obyčejně slouží čeleď *na konvenciu* (dle úmluvy). Dvorská čeleď dostává obilí, sádlo, pole na brambory a na konopí; plat od 20—40 zl. v. č. Kuchařka a podomní služky dostávají místo obilí týdně velký bochník chleba, který prodají, poněvadž mají celou stravu a té dosyta se najedí. Platu mají též od 28—40 zl., vyjmouc kuchařku, která mívá 60 i přes 60 až 70 zl., mimo plat dvě košile, fěrtušku a čižmy. Také dostává ještě zároveň s ostatní čeledí *jarmočnuo*. To bývá plat průměrní všude, a jen od okolností a dobré vůle pánů závisí, platí-li se více. Hmotně má se služebnictvo v Uhřích zřídka kde zle. Čeleď ta jsou z většího dílu jen Slováci, zčásti z okolních míst, zčásti ze vzdálenějších stolic.

OBECNÉ ŘÍZENÍ

Právo pánů na svých gruntech záleželo v následovním: — právo šenkovat víno, pivo, pálenku, užívání mlýnů, sekání masa i stavění kupeckých krámů po vesnicích. Jen pán stavěl jatky, hostince, krčmy, krámy a dával do árendy; koho pán nechtěl, nemusel na svém gruntě trpět, a každý, kdo přišel, musel se u pána hlásiti. Všechny grunty v jednom chotáru patřily pánu a byly rozděleny na urbariální (selské) a na kurie. Urbární grunty byly

majetností sedláků. Bez povolení pána nesměl ale sedlák grunt ani prodat, ani rozdělit. Když chtěl prodat, vyšetřil dříve pán, zdali mu majetník nic dlužen není; byl-li dlužen, musel mu dříve zaplatit, a potom teprv směl prodat. Jestli takový urbárník špatně hospodařil, takže pánu dávky neodváděl, dostal napomenutí, aby lépe hospodařil, jestli se ale nepolepšil, vzal mu pán grunt; nechati si ho ale nesměl, nýbrž dáti jej musel jinému. Z kuriálních živností vyhnal pán majetníka, kdy chtěl, a zaplatil mu jen stavení, a to jen v té ceně, jakou sám ustanovil. Roboty měl každý sedlák 104 dni, aneb s potahem 52 dní, počítaje den od slunce východu do slunce západu. Ve žních se robotní dni zdvojnásobily; za každý zanedbaný den platil sedlák 10 kr., s potahem 20 kr.; majetníci domů měli 18 dní a želiarové 12 dní práce do roka, což se ale v čas potřeby zvýšilo. Za palivo musel každý sedlák sáh dříví poraziti pro pána a do panského dvora odvézti. Mimo robotu musel každý sedlák odváděti ze všeho obilí i sena i vína devátý díl pánu a desátý biskupu. Biskupský ten díl vybírali k rukoum biskupů faráři, dostávajíce za to z desátého dílu šestnáctý díl. Jiný desátek farář neměl. Poněvadž ale takovéto vybírání biskupům veliké obtíže činilo, měli ten desátek z většího dílu páni od biskupů pachtovaný, platíce jim to v penězích, farářům odvádějíce šestnáctý díl již vymlácený. Takových práv užívala i svobodná města, ale bylo jich v Uhřích málo. Mimo to musel sedlák vrchnosti devátý díl z konopí neb lenu, jehňat, vajec, másla, medu i část drůbeže odvádět. — Když se pán ženil neb paní vdávala, musel každý poddaný něčím do kuchyně přispěti. Právo statek si koupit měl jedině šlechtic. — Šlechtic neplatil žádnou daň a neměl jiných povinností než v čas nebezpečenství vlast hájiti. Šlechtice nesměl nikdo v jeho vlastním domě zatknouti ani jeho domácí jmění exekvovati. Jak by se byl kdo ze

soudních osob s úmyslem takovým k jeho domu blížil, vzal jen hůl do ruky a postaviv se mezi vrata zahrozil; na takové znamení neopovážil se nikdo do domu vstoupiti. Když by se ale byl skutku dopustil, za nějž by ho k smrti odsoudili, měl tu přednost, že ho nikoli provazem, jako sprostého vraha, ale mečem odpravili. — Notáře volily si předešlé časy obce samy, potvrzení ale záviselo vždy v místech poddanských od gruntovního pána aneb jeho úředníka, poněvadž pán právo měl trpěti na svých gruntech jen toho, koho chtěl. V menších místech si toho páni mnoho nevšímali, ať byl ten nebo ten notářem, jen když lid proti němu nepopouzel, když hleděl, aby foršpon (přípřež) byla včas na místě a sedlák na robotě. Notářem byl obyčejně nějaký poběhlík aneb učitel, když ale pán nechtěl míti učitele notářem, neměl jím býti. — Byl vždy první osobou v místě, jakožto nejučenější. Nepodléhaje kontrole šidil, jak mohl. Práva neměl žádná, byl jen obecním písařem, oznamoval obci všecka nařízení a vykonával, co mu od služného (szolgabíró) nařízeno bylo. Rychtář vykonával místní policii, vybíral s notářem *porcie*[24] a ustanovoval přípřež, jiná práva neměl. Koho szolgabíró a pán ustanovili, ten musel býti rychtářem. Plat měl skrovný, více než 10 fl. ročně měl málokterý, ať obce skoro žádného vlastního jmění nemají. Právní znamení rychtářovo byla hůl (palica), bez které z domu nevyšel, proto říká také Slovák: „Kňaz hrozí peklom a richtár palicou.“ V Gemeru kladou podnes *právní znamení*. Znamení to jmenuje se *kosiba* a je to hůl tlustá, as dvě stopy dlouhá, všelijak kroucená. Kdo se, pohnán jsa, před rychtáře nepostaví, tomu pošle tento *kosibu*, kterou mu obecní posel položí na okno aneb na práh. Pakli po-

[24] Pod porcií vyrozumívá se každá dávka buď císařská, buď městská. Nikdo neví, mnoho-li platí daně z gruntů neb stavení, ví jen, že platí porcii.

hnaný kosibu k rychtáři nepřinese, následuje přísný trest.[25]

Notář byl též špatně placen, 40 zl. šajnů ročně byl velký plat. K tomu měl kus pole a kus louky, co mu sedláci zdarma vzdělávali, a psal všelijaké žádosti (instance). To byly jeho příjmy. Když nebyl spolu i učitelem, dost zle se mu vedlo; v městech ale a městečkách byl dobře placen a mnohem lépe se měl. —

Soudní řízení neprovozovalo před revolucí ani po ní žádné město v Uhřích samostatně, vyjmouc město Pešť. Svoboda svobodných měst záležela jen v samostatném užívání regálií. Civilní i kriminální soudy vedla výhradně jen stolice. Ouřednictvo stoliční pozůstávalo ze dvou viceišpánů, stoličního fiškála, vrchního notára, vrchního písaře a několika přísežných (táblabíró), pak výběrčího (perceptora) a pro okresy ze služných (szolgabíró). Ti byli, vždy na tři léta, při stoličních reštauráciích od šlechty a ze šlechty voleni. Vrchní išpán byl od samého krále doživotně ustanoven a přicházíval do úřadu jen při reštauráciích a někdy k stoličním kongregáciím. První viceišpán byl nejvyšším úředníkem v stolici, v okresích služný (szolgabíró). Tito byli neobmezení páni, jednali v soudních i politických záležitostech, byli i stavitelé, slovem vším. Soudní řízení se vykonávalo dle zvláštních uherských zákonů (ius tripartitum), dle kterých se ale málokterý soudce řídil, neboť stálo při každém para-

[25] P. Samko Chaloupka, evangelický farář v Horní Lehotě ve Zvolenské stolici, který mi toto sdělil, pravil, že toto znamení za svého mládí i u jiných klásti vídal, že je ale jmenovali *knehyne*. V Čechách, v okolí domažlickém, viděla jsem podobné znamení u rychtářů obyčejně na zdi u stolu viseti: krátkou tlustou hůl, jako provaz zkroucenou. Pravilo se mi, že to *rychtářské právo*. Kdo by, když rychtář pošle, nechtěl přijíti, pošle se mu *právo* a musí poslechnouti. Kdyby se v hromadě hádky strhly, položí rychtář právo na stůl a v tom okamžení musí vše umlknouti.

grafu: Ostatek se ponechává náhledu soudcovu. Toho každý použil a rozsoudil dle vlastního náhledu. Bylo tam vůbec „mnoho práva, ale málo spravedlnosti", jak je přísloví o tamějším řízení. — Fiškálové také lid dřeli bez milosrdenství; za šťastného se pokládal, když mu proces za deset let ukončil. Některé pře se rozhodovaly při stoličních kongregáciích a měl při nich hlas každý šlechtic, byť nebyl ani zákonů vědom býval. Pro selský a obyčejný lid byly jen menší soudy, sedlák nevyhrál ale nikdy na pánovi proces. Pro panstvo byla tak nazvaná druhá stolice (septemvirum tabló) v Budíně. — Kriminální soudy držívaly se od času k času, obyčejně ve 14 dnech. K tomu byli zvláštní přísežní, volení ze šlechty (assessores). Když byl soud ustanoven, sešli se a dostávali denně diéty po 2 zl. stř. Pro každý okres byl jeden vrchní služný (Oberstuhlrichter), jeden služný (Unterstuhlrichter) a jeden přísežný (Geschworener). Ti si rozdělili okres mezi sebe, každý několik vesnic; přísežný, jakožto nejmenší úředník, nejméně měl vesnic. Každý vládnul docela samostatně. V procesech mohl vrchní služný až do 3000 zl. sám rozsuzovat, větší procesy odevzdaly se komitátu. Kriminální soud se jmenoval sedria.

Dle zákonu měly se držeti reštaurácie každý třetí rok. Kdo chtěl býti stoličním pánem, hleděl před volbou získati si přátel; dával hostiny, platil a chudší šlechta dostala jíst i pít i něco do kapsy. Kdo chtěl býti úředníkem, vystoupil co kandidát. K volbě přijel vrchní išpán, všecka šlechta sešla se, i okolní šlechta se pozvala; faráři měli též hlas při stoličních záležitostech. Když viceišpán do rukou vrchního išpána stoliční pečeť, klíč od archivu a tím svůj úřad složil, odstoupil do řady šlechty a přikročilo se k volbě nového viceišpána a ostatních úředníků. Jmena zapsaných, od vrchního išpána potvrzených kandidátů vyvolávala se, a kdo měl nejvíc hlasů, stal se

tím neb oním úředníkem. Bylo při tom obyčejně mnoho křiku a někdy i bitky; obyčejně vyhrál, kdo byl silnější. Takovéto reštaurácie stály nového stoličného pána mnoho peněz, a proto nemohl jím ani býti jiný než bohatý šlechtic. — Na reštaurácie v Gemeru r. 1839, když byl Draskóczy Samuel beze všeho odporu podruhékráte za viceišpána volen, strávilo se 47 volů, 186 beránků, 28 telat, 36 centů slaniny, 380 sudů vína, 4000 chlebův z 200 kablův[26] žita a 20 kablův pšeničné běli na halušky. Pět dní i s cestou trvala ta slavnost a každý den stál Draskóczyho a jeho rodinu výše 5000 zl., a to jen pro obecný lid; co panská tabule stála, nepočítáno.

Ke královským úřadům počítaly se úřady horní, při solnicích a solních dolech, úředníci hospodárští na královských korunních panstvích a úřady třicátkové. —

Tresty. Jakž to i v jiných zemích bylo předešlá století, tak i v Uhřích panovaly tresty nelidské, ukrutné. Hrůza člověka pojímá, když slyší o popravách zrádců, buřičů, zbojníků, jak toho na kůl narazili a na kole upekli, s onoho pasy drali, jiného za žebro pověsili. V jedenáctém a dvanáctém století byly *boží soudy* (ordálie) v obyčeji a odbývaly se nejvíce v kostelích velkovaradínském, prešpurském a nitranském. Za sv. Štěpána krále byla žena dostižená při třetí krádeži prodána. Sedláku za první krádež uřízli nos, za druhou uši, za třetí ho oběsili. Nos a uši mohl si vyplatit za šest volů. V pozdějších časích trestali smrtí jen krádež značné sumy peněz; menší část peněz musel zloděj, chtěl-li ujíti trestu, dvanácteronásobnou cenou okradeným nahradit. Kdo otce neb matku zabil, toho zašili do pytle a hodili do vody. Cizoložnici i se souložníkem jejím za živa do země zakopali. *Uličná děvčata* (nevěstky) zavírala se do drátěných klecí a na veřejná

[26] Dvě prešpurské měřice jeden kablík.

místa vystavovala. Děvče když se *prespalo* (nepoctivě zachovalo), muselo za trest v kostele pod kazatelnou státi se slaměným věncem na hlavě a v rukou držíc černé svíce. Muži zase *na pohanu* před kostelem na dřevěném koni seděti museli. Jestli dlouho pršelo aneb zase dlouho sucha trvala, jestli potlouklo aneb dokonce *kara*[27] na statek přišla a mor na lid, byly vším tím vinny *strigy* (čaroděj-nice), jimž obecný lid moc přičítal, že umějí i déšť rozhánět i *vykonať*, že znají *porobiť* (učarovat) i lidem i statku. Jak tedy některá taková nehoda, kterou si nemohl nevědomý lid vysvětliti, dědinu potkala, zvedl se lid, a kde kterou starou ženu dopadl, sebral a do vody vehnal. Která se *nad vodou udržela*, to byla striga, a všechny ty potom na hranici upálili, dříve ještě jich mučíce, aby vyzradily, kde komu porobily. Za strigy držány byly jen starší ženy, dokonce byla-li která rozumnější než jiní lidé. Již v r. 1100 vyšel dekret, v němž nařizuje se úřadům, aby strigy před soud nepoháněly, a lidem, aby je neodsuzovali, an žádných strig nestává. A přece pálili strigy až do osmnáctého století. Poslední spálili v Satmárské stolici v r. 1745. Víra v ně panuje ale podnes mezi obecným lidem.

S pokrokem civilisace pominuly i v Uhřích mnohé z ukrutných trestů a jen několik nástrojů zůstalo na postrach neposlušným sedlákům, jako *kláda* (kaloda maď.), která vždy před rychtářovým stavením stála a do níž sedláky zavírali. Ve zvolenských lesích, na císařských handlech, stávala před stavením polesného, uchystaná k sevření hlavy a rukou vzdorných dřevorubařů. Tam ji nazývají posměšně katrla. Také se *husle* na krk věšely, s nimiž musel buď před kostelem stát, neb po dědině chodit. Byl to nástroj ve formě houslí, v širším konci

[27] Když dobytek padá.

byla díra pro hrdlo, v úzkém konci dvě díry pro ruce; mohly se otevřít na dvě strany, a když je odsouzenému na hrdlo zavěsili a ruce do děr strčili, zavřeli je a zamkli na zámek. Také sloupy stály na veřejných místech a na nich na řetízkách zavěsené železné kruhy; u takového sloupu vystavováni byli zloději a poběhlíci, jsouce kruhem tím za hrdlo k němu přikováni. Na prsou měli černou tabuli zavěšenou, na níž napsáno bylo, co udělali, aby si to mohl, kdo by chtěl, přečíst. Jinde vodil je biřič s černou tabulí na hrdle po městě a sám to lidem vyvolával. Sloup takový stál ještě v r. 1852 na tržišti v městysi Modrém Kamenu; klády bylo viděti skoro před každou rychtou a šibenici o čtyrech sloupech před každým komitátním městem. Nejobyčejnější trest bylo bití holí; 25, 50 i 100 ran se vysázelo, když páni rozkázali. Zavření do *temnice* (vězení) nepovažovalo se ani za hanbu, neboť se tam mohl dostat, aniž věděl proč. V tom panovala velká libovůle, nejen pán že dal poddaného zavříti, jak se mu zlíbilo, ale i každý měšťan, jak čeledín dost málo provinil aneb mu sloužiti nechtěl, dal ho skrze hajduka odvést a zavřít do temnice. A „těmnica zlá izba!" říká Slovák. To ovšem za nynější doby vše jinaké! —

ŠKOLY

Školy v Uhřích byly ve špatném stavu, zvlášť školy obecné. Majitel panství nedal na školu nic, aniž měl hlasu při volení učitele. Obec platila si učitele, ale také neměla při tom hlasu; jedině farář ho dosazoval. Mohl dosaditi na školu, koho chtěl, nemusel to býti ani pedagog, jen když uměl číst, psát, počítat; více se beztoho ani ve farních školách neučilo. Ve vesnicích bylo to ještě hůře, tam byl mnohdy učitelem vysloužilý voják nebo nějaký poběhlík, někdy i švec, obyčejně ale notář. Platy byly tak

mizerné, že nemohl za ně vzdělaný učitel žíti, neboť v některých dědinách měl učitel ročního platu méně než obecní slouha, 20 zl. šajnů jen a kousek pole. — Obce nevšímaly si škol ani učitelů, nechť byl učitelem kdo byl, jen když nějaký byl; vyšší úřady se toho také neujímaly. Vůbec se málo o vzdělanost ducha dbalo a dokonce nic o vzdělání lidu selského. I stavení školní byla málokde pořádná. Viděla jsem v dědině Herenčanech v Novohradské stolici školu, která byla na spadnutí; všude byly podpory, aby stavení se nezbořilo. Okna malinká byla papírem zalepena, podlaha cihlami dlážděna. Uprostřed jizby stůl z nehoblovaných prken, okolo něho též takové lavice. Na stěně visela černá tabule. Učitel, bývalý voják, spolu notář a veliký piják, nebydlel ve škole, protože jeho jizba již sesuta byla. Takových škol našlo se více po zemi. —

Ďarmotská katolická škola vystavěla se znovu v r. 1834. Žebralo se na ni po celé zemi. Také kupec jeden, Srb (onen, co hedbávnictví zavésti chtěl), sbíral příspěvky; když byl zemský sněm v Prešpurku pohromadě, šel tam mezi šlechtu a ta dala nejvíc, ale jen proto, aby se stala *nemzeti* (národní maďarskou). Z příspěvků těch vystavěla se školní stavení, ale na zlepšení platu učitelů nemyslil nikdo, to zůstalo při starém. Až dosavad čistě slovenská, stala se škola ta od té doby zcela maďarskou, jen v druhé třídě učí se děti *německy číst!* O slovenčině ani muk. — Dřevnější časy chodívali učitelové katoličtí o vánocích koledovat, nyní ale pekou místo koledování oplatky, posílajíce je po domech o Štědrý den po školních dětech svátečně přistrojených. Každý, kdo oplatky dostane, dá za ně peněžitý dar, zlatý, i více neb méně, jak kdo může. K chudým, kteří ničehož by nedali, se nepošle. Na vesnicích dávají místo peněz poživu. —

Evangelické školy jsou naskrze lépe zřízeny a mají vzdělanějších učitelů, mnohdy takových, kteří na někte-

rém lyceum evangelickém theologii vystudovali. Platy nemají ale o nic větší, ne-li snad někde i menší než katoličtí učitelové, ale je větší obětivost u nich pro vzdělanost. V Ďarmotech mají evangelíci školu pro sebe; učí se v ní jen slovensky a trochu maďarsky. I Srbové drží pro svoje děti učitele, který je spolu zpěvákem v kostele. — Slovák se raději učí a bystřeji pochopuje než Maďar, který nerád hlavu učením namáhá. Mezi evangelíky málo je sedláků, aby neuměli číst a psát; za předešlých časů učili se mimo slovenčinu i v menších školách latině, takže doposud nejen mezi šlechtou, ale i v měšťanských domech latinské hovory slyšet. I mezi selským lidem udrželo se některé latinské slovíčko a staří sedláci, když si na léta školní vzpomenou, říkají: „Ej bodaj toho rechtora vlci zjedli, čo sa nás namučil s tými latinkami!“ —

Evangelíci mají svá gymnasia a lycea v Prešpurku, Levoči, Modré, Dobšiné, Gemeru a j. Ač záložní jistiny evangelických vyšších škol velmi malé byly proti jiným, byla u nich největší obětavost pro udržení jich. Tak byly při každém gymnasium a lyceum tak zvaná *alumnea*, kde dostávali chudí studenti stravu. Povinnost nejmladších studentů (mendikantů) byla jíti zrána s hrnéčky do těch domů, na kterých řada byla jídla dávati. Zazpívavše krátkou píseň nechali hrnéčky tam a po jedenácté šli si zase pro plné. Studenti dostali dvě třetiny z toho a mendikanti ostatní. Mimo to chodili menší žáci po vesnicích *pýtať* (prosit) pro alumnát vejce a jinou požívu. Když byly svátky školních patronů, šli s přáním (festinatum gratulatum), a co z toho vyplynulo, dalo se do všeobecné kasy. Jednu sbírku měli, *caliscatum* zvanou, kde žáci s kalichem po domě chodili prosit na podporu školy. To vše již pominulo. — Kalvíni mají tři kolegia, v Debrecíně, Pápě a v Šarišském Potoku, a několik gymnasií, mezi nimiž i lučenské za kolegium se počítá. Školy ty jsou ma-

ďarské. Někde je i luteráni navštěvují, mají ale svého učitele pro náboženství. Žáctvo těchto kolegií dělí se na dvě třídy, menší a větší žáky. Větší žáci opět na dvě třídy jsou rozděleni, na *togati*[28], kteří ke knězskému neb učitelskému stavu vstoupiti chtějí, a na *publici*, kteří k veřejným úřadům se připravují. Togáti mají svobodná kolegia, svobodný byt, na světlo ročně 3 zl. šajnů, na chleba 2 měřice zrna. Každý může si nechat vařiti, u koho a kde chce, a pro jídlo služebného chlapce poslat, který mu je musí do jeho jizby přinésti. O topivo se musí každý sám postarati. O každé Boží hody chodili togáti s odporučujícím listem od kolegium do blízkých i vzdálených osad kázati, začež od osadníků dary na penězích i poživu dostávali. Který pěkně kázal, přinesl si mnoho zlatých domů, i dosti poživy, kterou nesl za ním mendikant, jejž si každý takový *ďak* (také legát) s sebou vzal. Mimo to dávají togáti privátní hodiny menším žákům, což jim velmi přispívá. Dvanácte prvních togátů jmenují se *primárové*. První z nich vede hospodářství celého kolegia, z čehož účty kurátorům a profesorům skládati musí. Má za to platu 1000 zl. v. č. Každý rok volí se nový z dvanácti primárů. Druhý primár *(contrascriba)* je soudcem nad togáty. On přijímá všechny žaloby od primárů na togáty a odevzdává školnímu soudu (sedes scholastica), při němž i primárové co přísedící jsou. Dostává za úřad ten jen 50 zl., má ale naději na seniorát a smí co legát po dědinách kázati. Ostatní primárové jsou dozorci a učitelové menších žáků; z nich se volí učitelové menší třídy, kteří mají po 400 zlatých příjmů. Někteří také docírují, začež dostávají ročně 30 zlatých a 3 měřice zrna. V ostatních třídách jsou řádní profesoři s platem 500 zl., 10 měřic žita, 12 měřic pšenice a 3 okovů vína. Togáti deset

[28] Od černého taláru, togy, které nosí.

i dvanácte let v ústavu stráví, publici čtvrtým rokem studia ukončují a napotom co *patvaristé* (praktikanti) u některého advokáta aneb u stoličního úřadu do práce vstupují. V polovici července drží se hlavní zkoušky, k nimž se celé okolí sjede. Trvají pět dní. Prázdniny trvají od zkoušek do konce srpna; v září začnou zase školy, ale v čas vinobraček je 12 a každé Boží hody 14 dní prázdnin. Plat školní je pro bohaté 9 zl., pro střední stav 6 zl., pro chudé 3 zl. šajnů. Vyjma šarišskopotocké kolegium byly u všech gymnasií i kolegií alumnea, některé dny ustrojili ale bohatší lidé studentům hody, na něž se prý těšívali. V ustanovenou hodinu šlo potom několik silných mendikantů a na sochorcích, v měděných kotlích, jídla přinesli a doprostřed kolegiálního dvoru kotle složili, kde je žáci s talířky v ruce, ve dvě řady postaveni, čekali. Senior, nabíraje velikánskou lžicí, dělil je. K večeři dostávali čistou hovězí polívku a kus chleba. —

Místa ve škole rozdělena byla dle hodnosti žáků — hodní seděli napřed. Nebyl-li s tím některý ze zadních spokojen, bylo mu dovoleno hlásiti se, načež učitel oběma žákům některé otázky dal, které mu hned zodpovídat museli. Jeden z ostatních žáků odpovědi zapisoval a učitel je potom prohlížel. Který měl nejvíce chyb, ten musel ustoupit. — Jak to všude bylo a doposud ve zvyku je ve mnohých školách, že se děti ve škole tělesně a dosti surově trestají, tak to bylo i v tamějších nižších školách. Za každé malé provinění dostávali *ferulí*, kterou se nejvíc trestalo. Za chybné písmo dostávali žáci na *hruštičku*. Musel dáti žák všech pět prstů špičkami dohromady a na složené ty špičky dostal ferulí, což prý velmi bolestné bylo. Také na ostrém týlu klády klečeti museli, na hrách, a lískovou mastí byli také mazáni. —

Poslední léta staly se změny veliké ve všech školách a mnohé věci zcela pominuly, tak i alumnea. —

Jak Slovák štíhlým vysokým tělem svým, jasným okem a přívětivou tváří od Maďara nevelkého, zavalitého, počerné, zasmušilé tváře se liší, tak liší se i povahou. Maďar zabývá se nejraději jen chovem dobytka a hospodářstvím a mimo to rád je husarem, a když se mu poštěstí, pánem. — Slovák zná chovati dobytek, zná i dobře hospodařit, zná řemesla, je obchodníkem, je horníkem, je polníkem, vozkou, dřevařem, voják je neohrožený, pána dělati také dovede, zkrátka hodí se do vozu i do kočáru. — Maďar pohodlí milující vydrží celého půl dne ležet na zápraží, dohán kouřit a na nic nemyslit. — Slovák, pohyblivý, chvíli nevydrží, aby se něčím nezaměstnával. — Maďar nerád mnoho pracuje a jen co se mu líbí; Slovák rád a mnoho pracuje, a když nemá doma co robit, jde si hledat robotu mimo dům. — Maďar nerád z místa se hne, dokonce pěší, Slovák daleko do světa cestuje i s těžkým břemenem na zádech. — Slovák rád rozpráví s lidmi, s domácím dobytkem i s přírodou; když potkáš Slováka, pozdraví tě, pak se tě zeptá, odkud jsi a kam jdeš, a když mu povíš, přeje ti na rozchod dobrého zdraví. — Maďar se na tebe podívá anebo si tě ani nevšimne a jde svou cestou dále. — Hostinný je Maďar i Slovák, s tím jedině rozdílem, že Slovák, a byť ho i Turek o kus chleba poprosil, s přívětivostí mu ho dá, třebas mu slova nerozuměl, kdežto Maďar, byť i štědřeji uhostil, přece jen tenkráte i srdečným a vlídným hostitelem se ukáže, když ho v jeho řeči oslovíš. — Slovák je rád veselý, miluje zpěv, tanec, hudbu, kterou i rád provozuje; Maďara rozveselí jedině hudba cikánská, při té jen tančí zamilovaný čárdáš, při té jen zpívá zádumčivé svoje písně, tou rozhárán do pekla půjde. Vášnivost ta nemá ale u něho trvání a záhy ochabne. Slovák se hned tak nezbrkne, je chlad-

nější, ale když pro něco zahoří, nevykouří se mu to hned tak ani z hlavy, ani ze srdce. — Také lehko popuděn je Maďar: ,,Psa za chvost a Maďara za bajúz (kníry) nělapaj, oba ťa uhryznú!" říká Slovák. Maďar vyčítá Slovákům opilství, ale v temnicích na doleních krajích o mnoho více Maďarů sedí pro bitky v opilství spáchané než Slováků, to je dokázaná věc. Slovák když se opije, zpívá, nebo mlčí a jde spat; Maďar kleje a pere se hned do krve. — Tak teremtovat a basamovat nezná Slovák jako Maďar. On si také rád zahřeší, ale on posílá jen paroma a sto hrmených do matěri! — co nikomu neuškodí. — Maďar když krade, krade rád koně a voly a nedělá si z toho žádný hřích; když se za čas jednou některému Slováku zachce na beranu cizého stáda si pochutnat, upřímně si řekne: Vzdychaj, duša — tělo puojdě krásť! Přece uznává, že neprávě jedná. — Maďar je velmi zdvořilý a užívá rád mnoho titulů v řeči, Slovák mluví prostě, ale uctivě, zvlášť s pány, cizinci a starými lidmi. S těmi mluví obyčejně v třetí osobě, a přijde-li řeč na krávy neb ošípané, — zajisté nevysloví ani jedno ani druhé slovo dříve, dokud by se nebyl omluvil, — *prepytujem ích poctivú hlavu!* Stojí-li druhý u stolu, dodá: *i ten poctivý stuol, čo na ňom boží dar leží va!* — Maďar miluje nápadný šat, šperky, zlato, barvy ale temné, tak i Maďarka. Slovák miluje barvy veselé, modrou, bílou, červenou, místo péra kytku za kloboukem, místo prymů zlatých pěkné vyšívání, a milou svou když vidí přistrojenou, zazpívá si: ,,Ani je tá kalina nie taká červená, jako moja milá, keď je pripravená." — Maďar má rád tlusté ženské, Slovák driečnou, štíhlou jako jedľu, a třebas i neměla zrna, jen když se nosí jako srna. — Maďarka nemá ráda mnoho dětí, Slovenka ale říká: Viac otčenášov, viac chleba! a má raději více dětí, než aby bezdětnou byla. — Ačkoliv je staré přísloví: Němcom zelina, Uhrom slanina, Slovákom kaša s mlie-

kom, není pravdivé: Slovák rád i zelinu i guláš i slaninku, a pohár jagerského aneb budínského také rád vypije, jakož i Maďar zase nepovrhne haluškami s bryndzou, ani kaší s medem, ani sýrem se salašů klenovských — a víno lépe mu chutná se slatinskou šťavicí. —

Co zasluhuje chvály u Maďarů, je národní jejich hrdost, jakoužto ctností aby se každý národ honosil, přáti by bylo, avšak bez ukřivdění druhému národu, neboť tím zatemní se všecek lesk takovéto ctnosti. „Každému je svůj jazyk milý a mně můj," měl by si každý pomyslit a nežádat od jiného, co sám za špatné uznává. A přece se dost Maďarů poslovenčilo a Slováků pomaďařilo! — Srb povídá: „Horší jeden poturčenec než deset Turků!" Zkušenost nás učí, že je to pravdivé přísloví. —

OBRAZY
ZE ŽIVOTA SLOVENSKÉHO

Ačkoliv ve městech pomalu již mizí starootcovské obyčeje, nacházejí se nicméně v slovenských krajích města, kde se dosud zachoval starý mrav. V takovém starosvětském domě nepanuje v ničem ona lichá ukázalost a nádhera nynější módy, ale bohatost při jednoduchosti a důkladnost ve všem a všude. — Ve velikých světlicích vidět nábytek starodávné formy, skříně, lády s těžkým kováním — široké lože zastřené, lípové stoly s *podstolinami* (trnožemi), vycpané sesle s vysokými lenochy a opěradly — almárky se zelenými záclonkami, za nimiž vidět knihy československé a latinské a podobných více. To vše ze dřeva jasanového aneb dubového, pěkně vykládané — a jako na věčnost dělané. — V největší izbě, kde se pracuje a jí, nesmí chyběti *kozub*, při němž rád sedí, fajčí a s přáteli si porozpráví pán i sedlák. — Jako nábytek léta letoucí potrvati musí a se nemění, tak i oděv, zčásti doma robený, zčásti za drahé peníze koupený, šitý dle národního kroje, nemění se každým novým měsícem, jak to žádá nynější svět. — V dlouhých zimních večerech viděti domácí dcerky seděti pod přeslicemi a přísti na vřetánko aneb za krosnem (stavem) tenounké plátno tkáti, i závodí mezi sebou, která nejvíc příze napřede, která větší kus plátna utká. — V létě zabývají se dohlížením při gazdovstvu, vařením, šitím a vyšíváním, pletením krajek, pěstováním v zahradách květin a ovociny. — Tomu všemu naučí se děvčata doma při matce, — neboť není tam dosud v módě posílati děvčata do ústavu — a že by muselo znát děvče, aby se zalíbilo, francouzsky hovořit, fortepiano hrát, zpívat jako divadelní zpěvačka, tančit jako první tanečnice. I bez těch parád jsou děvčata vážena

a moudrý šuhaj rád si vezme dceru ze zachovalé takové rodiny, neboť se obyčejně potvrzuje přísloví: „Jaké dřevo — taký klín, jaký otec — taký syn, jaká matka — taká Katka!“ A kdyby i zpanštilé, *maľované* takové děvče bohaté bylo, myslí si šuhaj: „Načo mi, načo, tvoje role, lúky, keď nevedia robiť tvoje biele ruky!“ Synky ale, mladé *šarvance*[1], sotva nižším školám odrostli, zaveze otec do některého slovenského města do vyšších škol, aby se *učlověčili*. Když se člověky stali, vrátí se domů a gazdují buď při otci, neb se rozejdou každý za svým povoláním. Všechny slavnosti a svátky výroční přísně se zachovávají dle starého způsobu, jakož i neslyšet v domě takovém jinou než slovenskou mluvu a slovenský zpěv. S čeledí zachází se dobře a považuje se jako patřící k rodině; obyčejně stráví hodná čeleď celé své živobytí při takové rodině, vědouce, že i v stáří opuštěni nebudou. U Maďarů zřídka v kterém domě aby s čeledí dobře se zacházelo. Poměr manželský je u Slováků mnohem upřímnější a čistší než mezi Maďary, kde panuje při veliké zdvořilosti, jakáž i mezi manžely ve zvyku je, lichost a sprostota. Neníť to nic neobyčejného, když se manželé rozejdou a rozděleně žijí, aneb když pán si *pobočnici* drží a paní frajera, což je v slovenských krajích neslýchaná věc. Tam si toho ale nikdo nevšimne, aniž to má za špatné, poněvadž tam vůbec větší svoboda v tomto ohledu panuje.

Mezi selským lidem panuje život patriarchální. Otec, někdy *starý otěc* (děd), je hlava rodiny. Když *odumře* rodině, je po něm opět nejstarší úd rodiny, buď syn, buď bratr, koho po sobě ustanoví. Otce poslouchat a pro něho pracovat musí děti i *dětné děti*, nevěsty, svokruše i všecka čeleď. On vše obstarává, nařizuje, na jeho hlavě vše leží.

[1] Mladý chlapec. U Srbů *kopr.*

Stará matka je zase plnomocnou hospodyní, vedouc správu domu pomocí dcer a nevěst, které jak do domu přijdou, jejím rozkazům se podvoliti musejí a dle ní učiti se gazdovat. Trefí-li mladá nevěsta na zlou *svokruši*[2] neb *těstinu*, není divu, když si naříká: „Ta ja puojděm, ta ja, do cudzieho kraja, kdě by mně svokruša nerozkazuvala" — neboť má očistec. Někdy je to také opáčné, že přijde do rodiny nevěsta, která byla, jak Slovák říká, v partě andělem, ale v čepci čertem je. Musí to být vždy velmi *poriadná* nevěsta, které matka záhy *kľúče* odevzdá. Dcera když se vdá, jde s mužem do jeho domu; stane-li se po čase vdovou a nemá-li dítěte, aniž se může čeho dobrého od mužovy rodiny nadíti, vrátí se domů, a nemůže-li doma býti, jde sloužit. Synové i ženatí zůstanou při otci, leč by si který vzal dceru *jedinačku* a na její statek *pristal* (se přiženil).

Bylo ve zvyku mezi selským lidem a je posud, ač se to nyní od úřadů zapovídá, že se velmi záhy ženili; děvčata obyčejně patnácti- šestnáctiletá, chlapci o tři čtyry roky starší. Nezřídka stává se, že děvče dvanácti- třináctileté se vdává, když totiž rodičům *hrdé zaťovstvo* (bohatý zeť) se naskytne, jež si ujistiti chtějí. V takovém případu spává *mladucha* u těstiny, dokud není *za muž súca*. V Chyžném, dědině v Gemerské stolici, jak se děvče narodí, pošle matka do domu, kde synka malého mají, jehož by ráda někdy za zetě měla, *piaro* (kytku). Když je matka *parobkova*[3] přijme, posílá jí každou neděli čerstvé, červenou pentlí obvázané. Nemá-li zahrádku, koupí je, nechť by začkoli bylo. Když se po nějaký čas piaro ze strany dívčiny posílá do domu rodičů parobkových a vždy přijmuto bývá, koupí matka parobkova matce děvčete

[2] *Švakrová*. V některých krajích je *svokra* tchyně.

[3] Říká se v Gemeru i jinde mladým šuhajům i malým chlapcům.

o jarmoku *jarmočnuo*, *ručník* (šátek), střevíce neb fěrtušku, vždy něco jiného. Dokud se ty dary obapolně vyměňují, dotud jsou děti svěřeny, *oddanica* a *oddaněc*; jak se přestanou posílati, jsou rozloučeny, což se mnohdy stane pro neshodu rodičů. Když zůstanou svěřené a děvčeti je čtrnácte neb patnácte let, *sobáší* se (mají svatbu). Časné ty vdavky jsou příčinou brzkého sestárnutí žen. Když se mladé, nedospělé ještě děvče vdá, potom těžce pracovat musí, několik dětí má — a Slovenky mají dětí jako letorostí — sestárne. Žena pětadvacetiletá vyhlíží již velmi sešlá, kdežto muž o několik let starší v plné síle je. Dokud nemá žena dítě, volá se nevěsta, *mladucha* (ve městě mladá paní), muž *mladý zať*. Maďaři a v dolení krajích i Slováci jmenují mladé ženy *néničkа*[4] (maď. néne). Jak se děvče vdá, kdyby i pramladinké bylo, musí nositi *kápku* (čepec). Modlitbu prý takové ženy, která nemá kápku na hlavě, ani Pánbůh nevyslyší a do *posteľkyně* (šestinedělky), kdyby kápku neměla, tu chvíli by hrom udeřil. V manželství je to jako všude jinde; někteří žijou jako zrnka v klásku, někteří jako děti pod stienkou (hned se perou, hned se líbají); nejvíce nešťastných a nepořádných manželství je v krajinách, kde se mnoho pálenky pije. Muž *korheľ* (piják) uvede obyčejně rodinu do bídy a s bídou i nesváry do domu se přistěhují, jak přísloví slovenské praví: Keby nebolo biedy, nebolo by jedy. Hospodářství rozumí lépe Slovenka než Maďarka, je i obratnější v práci a musí i více pracovat než tato. Maďarka a Srbka na Dolení zemi tak si to zavedly, že za ně muži krávy dojí, všechny hrubé práce odbývají, i někdy vaří. Maďar v tamější krajině i lože ponechává ženě a dětem a sám, zaobalen v kožichu, leží v letě venku na zápraží, v zimě na peci. Největší otrok mužů je Valaška, která

[4] I Bosňáci tak ženy volají.

dvakrát tolik práce podělati musí než její *koridon*[5], který se bez ní ani ustrojiti nedovede. Také děti přidržuje Slovák záhy již k domácí práci. Otec gazda pošle v létě malé ještě chlapce ven na *obnuocku*, kde musejí na louce celou noc koně neb voly pásti. Při orání musí chlapec pohánět, musí s koňmi na brod, zkrátka jako velký šuhaj robit. Vozka když jede do světa, vezme chlapce s sebou; chlapec sedě na předním koni řídí celý povoz a tatík si na voze bezpečně spí. Drotár když jde do Čech, vede si chlapce s sebou, aby si nějaký groš vyprosil a dratovat se naučil. Horníkův synek provází otce v 8.—10. roce s kahancem do dolů a pltník učí ho po bystrém Váhu *kermenovať*. Tak i děvčata záhy ke vší domácí práci se přidržují. Když je mu čtrnácte let, začne teprv *pod partou* choditi:

Pod tou zlatou partou s dlhými stužkami,
ktoré jej lietajú chrbátom, bokami.
Pod tou zlatou partou s tým strieborným klasom,
ktorý sa ligoce v slniečku jasnom.

Parta je znak panenství, *prespanka* (nepoctivá) nesmí partu nositi. Způsob, který panuje i v Čechách i v jiných zemích, že chodí chlapci k děvčatům v sobotní večer na *zálety* (volání), panuje i všude po Slovensku. Jmenují to choditi *v ohľady* (vohľady). Dokud nemá děvče *frajera*, chodí k ní více chlapců (vohľačův) v sobotu večer pod *obloček* (okno); zpívají rozličné příhodné písně, prosejí, aby jim otevřela aneb k obločku přistoupila; a když přijde k oknu, zabavují se s ní a každý se jí chce zalíbit, dokonce je-li hezká. Někdy pískají také na fujary. Jak vyjde měsíc a děvče okénko zavře, odejdou. Ačkoliv se ona všem líbí, nelíbí se jí mimo jeden. Vidí-li, že i ona

[5] Říká se posměšně Valachům.

jemu se líbí, uchystá si na sobotu pěkné *pero* (kytku), a když chlapci přijdou, podá je tomu, kterého si byla oblíbila. On jí pěkně poděkuje a podávaje jí širáček prosí, aby mu ho *operila*. Když mu to udělá a dovolí přijíti si za týden pro čerstvé, je frajerem jejím, a od toho večera nesmí k ní mimo něho žádný na ohľady přijít, nechce-li, aby ho odnesli v „krvavé košieľce". V Trenčínsku v jedné dědině přinese děvče tomu, kterého si zvolí, kousek chleba, hrneček mléka a podá mu pravé líčko k pobozkání. Jeť to velmi pěkný způsob u lidu slovenského, že miluje květiny a rád se jimi zdobí. V létě při hrách, při slavnostech vijou si děvčata věnce na hlavy a v neděli nejde žádná bez *voňačky* do kostela. V některých místech, na příklad v Ďarmotech, i ženy jdouce do kostela voňačky v rukou si nesou. Není-li při domě zahrádka, pěstují si děvčata květiny v *čriepikách*, v létě za oknem, v zimě v chlívě, aby měly po celý rok pro frajera péro na klobouk, pro sebe voňačku, a kdyby to jen několik listů muškátu, struček rozmarýny aneb zimozel byl. Z jara dělají se péra z lesních a polních květin, promíchané barvínkem. „Ach ta zlatá sobotička a ta milá neděle, kdyby jen již přiletěly," přeje si po celý týden každé děvče, které má frajera. A která byla by bez něho: „veď je ptáča maluo zviera a preca je nie bez frajera!" A když přijde ten sobotní den, jaký to úchvat těch děvčat, aby všude vymeteno, umyto, vše spořádáno bylo, než večerná zornička vyjde! I stienka pod obločkem od dětí umazaná se *vykalí* (obílí) a lavička, na níž děvče s milým sedává, musí býti jak křída bílá. I slunce jim v sobotní den pomalu zachází a děvče pobízí je, aby již *sadlo* dolů za zelenú horu, hrozíc mu, „ak něskoro sadněš, stiahněm ťa za nohu!", a když jí měsíček štítem do komory zasvítí, kde milému perečko váže, káže mu, aby jí nesvítil do komůrky, ale raději milému posvítil na cestu, až půjde

horou (lesem). „Jde šuhaj horou, horou javorovou, v bílé košilce, v opasku novém, bílá kabanka přes plece visí, v ruce valašku vycifrovanou[6] a na širáčku svadlé perečko.“ Jde si prosit nové, měsíček svítí mu na cestu, slavíček v háji zpívá, a šuhaj zvrtaje valaškou nad hlavou, přizvukuje mu:

„Spievaj si, slávičku, v zelenom hájičku,
aj ja si zaspievam k milej po chodníčku.
Cesta, milá cesta, či ťa skoro prejdém,
frajerečka moja, či ťa zdravú najdém?“
„Zdravú ju ty najděš, něverí ťa dočkať,
zažiadalo sa jej tvoje líčka bozkať“

a šuhaj přál by si míti křídla jastrabová, aby *priam* (ihned) byl u milé. A již je u domu — u vrátek a

Pod obločkom pri mesiačku
sedí holub s holubičkou.
Něni to holub s holubičkou,
je to frajer s frajerečkou.
Sladko spolu štěbotajú,
líčka si bozkajú
na lavičke.

Když se dovůle nabozkali, všelicos si rozprávějí; vždyť nebyli týden spolu *na zhovorce*. Když pak *biele zore* den oznamují, sáhne děvče do obločku pro pero a operí milému širáček. Milý jí pěkně poděkuje, ale nechce se mu ještě odejíti, a kdyby měl *kľúče od svítání*, nedal by svítati kromě o poledni, a děvče ho nevyhání, přála by si,

[6] Některý šuhaj má porisko u valašky ze slivkového dřeva, cínem vykládané, *cifrované*. *Cifra* — ozdoba na něčem.

aby ta sobota rokem byla. Ale již kohouti zpívají — darmo je — podají si ruce na rozlúčky; on ticho vrátkami do pole, ona ticho do komůrky se ubírá. V neděli ráno jdou děvčata oblečena v bílých sukních v steré záhyby složených, zlaté party na hlavách, voňačky v rukou, do kostela, ne tak pro kněze ani pro kázeň, jako pro šuhajce, aby je viděly a po kostele domů doprovodit se nechaly. Odpoledne scházívá se dědinská chasa *vedno* (v jedno, dohromady) na luka neb do hájů při dědině; tam hrají a zpívají do večera. Ve Zvoleni, v některých horních dědinách, scházejí se děvčata jmenovitě v postní neděle na lukách a tam uchytivše se za ruce při pozvolném točení se dokola zpívají rozličné pěkné písně. Je jich někdy i do padesáti, samých děvčat. Když několik písní vyzpívají, zastaví se a jedna, která uprostřed kola sama stojí, volá: „Málo nás, málo nás, poďtě medzi nás!“ Obyčejně stojí nedaleko chlapci, dívajíce se na utěšené to kolo — a na slova ta mezi děvčata se vmíchají. Chvíli za nimi dle jednozvučného zpěvu chodí okolo, ale potom vpadnouce do veselé noty rozrazí kolo a začnou s děvčaty po louce tancovat. Večer vyprovodí si frajer děvče domů, ale nedělní ohľady netrvají dlouho: jak vyjde zornička, rozloučí se a frajer odcházeje slibuje děvčeti, že přijde v sobotu večer, a kdyby sedmdesát hromů tlouklo.

Některé děvče pustí frajera i do komůrky, dokonce chodí-li k ní delší již čas, což nejvíce v chudších krajinách, jako v Trenčínsku, kde si musí děvče i šuhaj prv pár zlatých zagazdovat, než za sebe jíti mohou. Někdy se jeden s druhým rozsrdí a více se neudobří; někdy dělají rodiče z jedné neb druhé strany překážky; není-li ale ani toho ani onoho, je obyčej, že se po čase vezmou. Rodiče vědí o těch záletech, ale nebrání tomu, ani když si děvče frajera do komůrky pustí. Spoléhajíce na počest-

nost jak panenskou, tak jinošskou, spí klidně, jako někdy jejich rodiče spávali, když oni pod týmiž oblokami *do vidna* sedávali. A při vší té volnosti mladého lidu zřídka které děvče se podnese, čili jak se tam říká, *prespí*, zvlášť v horních stolicích. Když to ale která dokáže, trestá ji otec nevážností a ponižováním. Padlé děvče nesmí již prostovlasé choditi, nýbrž s hlavou zavitou jako žena, od čehož se i *závitka* nazývá. Vdá-li se, neohlašuje ji kněz co *poctivou*, nýbrž co *uctivou* pannu[7]. Nejvíce *prespanek* je ve větších městech a mezi služebnou čeledí v doleních stolicích. Snad to tím, že tam lid neposuzuje přestupek ten přísně a že prespanka, když žije při frajeru, o děti se stará a jinak pořádná je, co žena se považuje, s tím jedině rozdílem, že se nazývá žena *neprisahaná*. Že v takovémto nepřisahaném manželství žije větší část služebných, jmenovitě v Ďarmotech, byla jsem již dříve podotkla.

SVATBY

Svatby *(sobáš, veselí)* držívají se nejvíce o *fašankách* (masopustě) a v jeseni, okolo Kateřiny. — „Dočekáš sa mladej ženy na jeseň, až odpadně drobný lístok z čerešieň," — těší matka syna. — Někdy vyhlídnou rodiče synovi nevěstu, z většího dílu ale vezme si šuhaj tu, ku které na ohľady chodil. — Více podléhají vůli rodičů dcery, a často musí děvče vzíti si, co se jí nelíbí: „Koho v srdci nosím, opustiť ho musím, koho v podkovičkách[8], toho ľúbiť musím," naříkají. „A ktorá sa zle vydá, jako by zomrela, jako by tá nikdy na svetě nebola." Nejtkliveji ozývají se vzdechy nešťastných takových žen a žaloby

[7] Také v Čechách v některých místech způsob takový panuje.

[8] „Ani *pod střevíc* se mi nehodí," říkají děvčata o nenáviděném chlapci i v Čechách.

na rodiče v písních národních. Také nemají rádi rodiče, když se *pýta* (prosí) mladší dcera před starší, dokládajíce, „že sa *mládza* (votava) cez seno nèbere“. — Prve než jde šuhaj na námluvy, pošle matka některou babu, buď z rodiny, buď známou, do nevěstina domu *ohnisko obzerať*, aneb jak se v okolí Brezna říká, *na dovedy*. Musí totiž vyzvěděti, zdali by rodiče dceru šuhajovi dali a kdy směl by přijíti na námluvy, přitom musí se poohlédnouti po domě. Obyčejně dá se jí nějaký dárek pro matku s sebou. Když přijde baba do domu nevěstina, vědí tam již, odkud vítr dúchá, a jsou-li srozuměni, ihned ji vítají, za stůl sázejí a hostí. Když potom baba po mnohých vytáčkách řekne, proč přišla, a dar odevzdá, neřeknou jí ani ano, ani ne, ale že si to přes noc rozmyslí. — Když se takto poví a dar přijme, je dobře a baba spokojeně domů odejde s vyřízenou. — Druhý den pošle zase nevěstina matka babu s malým dárkem a odpovědí příznivou k matce ženichově, — aby tedy jen přišli v ten a v ten den. — To jsou *prípovedi*. — Po přípovědi poprosí ženich dobrých známých, aby mu šli na svatbu. — Musí míti ze své strany *starejšího*, *pytače*, který místo něho o nevěstu prosí a při všem ho zastává, — *starosvata* (místo otce), družbu, zástavníka, mládence; *starejší* a *starosvat*, dospělí muži, volí se obyčejně z rodiny a družbou bývá kamarád. V určitý den jdou neb jedou s *ručníkom* (šátkem). Napředku jede zástavník, maje v ruce bíločervenou zástavu, za ním, je-li svatba bohatá, hudebníci, pakli obyčejná, jen *gajdoš* (dudák), nejmilejší to jejich hudebník. — Za gajdošem družba, *mladý zať* (ženich) a mládenci na koních, kvítím a stužkami okrášlených, v bílých košilkách, klobouky ozdobené kytkami. — Vzadu ve voze sedí starejší a svat, v svátečních *mentiekách*. — Když se ohľadní ten průvod k nevěstinu domu blíží, vyjde mu rodina na dvůr v ústrety; všickni smeknou, mimo ženicha. Když

se byli vespolek pozdravili, ptá se otec[9], proč přišli? — Starejší předstoupí a s velikými oklikami, začínaje od stvoření světa, od Adama a Evy, až konečně po dlouhé řeči k pravému jádru se dostane, že mladý ten šuhaj (ukazuje na ženicha) společnici si hledá pro celé živobytí, že slyšel o kráse a statečnosti jejich dcery a že se tedy přišel ptáti, či by mu ji za ženu dali. — Otec ptá se nejdřív ženicha, zdali zná jeho dceru? Ženich obyčejně přisvědčí. — Potom zavolá teprv dceru, ukazuje na ženicha a ptá se jí, zdali šuhaje toho zná. Děvče sklopí oči, začne *mrviť* v ruce zástěrku a zašeptajíc že ano — odběhne do komory. — Když dcera odešla, ptá se otec starejšího, z jakého domu ženich je, může-li mu dceru svěřit, aby se jí křivda nestala. — Tu začne starejší povídat, mnoho-li má ženich sám aneb otec jeho koňů, statku, země, mnoho-li peněz, jak velká je rodina, a konečně chválí statečnost ženichovu. — Otec vyslechnuv ho míní, „když to takové, že není proti tomu, a jestli dcera na to přistane, že také z domu prázdna nepůjde," a hned vykazuje, co jí dá. Poté pošle pro dceru, a když přijde, povídá jí, že mládenec onen za ženu ji žádá, jestli by i ona vůli k němu měla? — Když děvče přisvědčí, ptá se jí ještě, má-li nějaké znamení od něho? Tu ona ukáže na stříbrný prsten na ruce, a když se ptá ženicha, má-li nějaké znamení lásky od ní, ukáže též stříbrný prsten na ruce.[10] — Potom tedy je otec požehná a nevěsta, odstranivši se na chvíli, přinese v pěkném, vlastní rukou vyšívaném *ručníku* (šátku) jablka, ořechy, slívky sušené a pěkné péro, což dá ženichovi jako *záručnuo*. Ženich se poděkuje a dá jí též pěknou *hrdou* (drahou hedbávnou) šatku a starejší

[9] V některých dědinách má nevěsta při námluvách svého starejšího *(oddávač)*, který zastává místo otcovo, někde je teprv při svatbě.

[10] Prsteny vymění si milenci buď sami, nebo si je pošlou po babách při *obzerání ohniska*.

dává zase v jeho jmenu — matce čižmy, otci klobouk a v tom několik kusů stříbrných neb zlatých peněz. — V Gemeru dává starejší i nevěstě šatku místo ženicha. — Po *sdání* je oběd a po obědě zahraje gajdoš a družba zatancuje několikrát kolem s nevěstou, potom děkujíce za vše ubírají se domů. — V Gemeru dostane ženich od rodičů nevěstiných koláč *(veniec, caltu)* na cestu, který mu dají na koně; je to veličizný koláč, který se péci musí ve zvláštní peci. — Koláč ten, když přijede domů, rozdělí v polovice, jednu polovici pošle zpátky nevěstě, druhou si nechá. Jedna i druhá strana rozkrájí poloviny na tolik kousků, kolik chce hostů pozvat, a potom každému po kousku pošlou do domu a to platí za pozvání na svatbu. — Ženich pozve si ještě svaty a svatky (muže a ženy), nevěsta starejšího *(oddávače)*, *širokou*[11] (starosvatku), družice a ostatní družinu svatební. — Obyčejně pozvou celou dědinu. — Mezi ohláškami dějí se veliké přípravy k svatbě z obou stran a hosté posílají do domu nevěstina i ženichova *pocty* (dary). — Po třetí ohlášce, hned v pondělí, sejde se svatební družina z ženichovy strany v jeho domě, všickni v oděvu svátečním. Na dvoře stojí vůz pro nevěstu uchystaný *(korjuha)*. Zpředu na voze stojí pěkný smrček, na jehož haluzkách červené stužky a bílá husí péra přivázána jsou, koně též stužkami, kvítím a peřím jsou okrášleni. Když jsou všickni pohromadě, dají synovi požehnání a přejí, aby se vybral v šťastnou hodinu pro dobrou gazdinu a Pánbůh aby jim pomáhal veselí počínat. — „Pánbuoh daj!" odpoví starosvat a za ním všickni. — Potom vynese jim matka na vozy koláčů a *hriato*[12], aby měli po cestě co rozdávat. — Svatové a svatky, sta-

[11] V Trenčínsku nazývá se *rúšnica*, protože má *rúcho* (věno) nevěstino pod dohledem, když ji k ženichu do domu vezou.

[12] Pálenka s kořením a medem vařená, oblíbené pití při hostinách.

rejší se starosvatem posedají do vozů, mladý zať, družba a mládenci na koně, zástavník jede před korjuhou. Jak se pohnou ze dvora, začnou mládenci střílet, gajdoš hrát a ženy zpívat, což přes celou cestu trvá. — Koho na cestě potkají, tomu dají jíst a pít dosyta, ať je kdo je. — Když přijedou k domu nevěstinu, najdou dvéře zavřené. — Družba zaklepe na dvéře a začne zpívat:

Otvárajtě dvere, novotná rodina,
iděme zďaleka, veru nám je zima,
pusťtěže nás, pusťtě, aspoň pred čeľustě,
ak nás nepustítě, zvalíme ohniště;
otvortě, otvortě, vari nás neznátě,
vari nám to diouča ukázať nědátě? — Atd.

Po chvíli ozve se hlas starejšího z nevěstiny strany *(oddávače)*, že co tam hledají a odkud přicházejí? — Starejší ze ženichovy strany odpoví asi v ten smysl: Přicházíme znedaleka, jsme družina mladého zatě, který má svoji mladuchu v tomto vašem dvoře, pro niž si nyní přišel. — Tu starejší otevře, vítaje uctivě veškerou družinu. Oba starejší podají si ruce a pytač prosí oddávače, aby jim mladuchu dovedl, načež tento odejde. Za chvíli přivede děvče, které kdesi v domě uchytil. „A či to ona?“ ptá se starejšího. „Veru to nie ona, má veľké zuby, veľa by nám zjedla,“ odpoví starejší. Děvče odběhne a starejší přivede druhou, ale nikoli ještě pravou. „Je maličká, nevládla by robiť,“ praví se mu. Po třetí teprv jde do komory, kde nevěsta s družicemi sedí, a přivede ji pytačovi. Jak ji mladý zať, který byl dosud mlčky mezi mládenci stál, vidí, přiskočí k ní volaje: „To je ona, to!“ — Po tomto přivítání jdou všickni do sednice a následuje oběd. Tu je pečení, tu je koláčů, tu je hriatého! Po obědě *vymetají* stoly na dvůr, začnou tančit a tancují do bílého

rána. — Ráno zaplétá v komoře matka dceři naposled vrkoče, a družice při ní stojíce a krášliti ji pomáhajíce, zpívají:

Kukulienka zakukala,
matka diouku zapletala.
„Nepleťže, mamka, nepleťže tuho,
už nebudem vaša dlho.“ –
„Čiaže budeš, diouka moja?“
„Šuhajova mladá žena.“

Když je přistrojena v zelené sukni, svatebním kožíšku, partu s rozmarýnovým věncem na hlavě, odvede ji široká s družicemi do sednice, kde ženich a svatebčané na ni čekají. As o deváté hodině, když byl pytač nevěstu ještě jednou vyprosil od paní matky a pana otce a od rodičů požehnání obdrželi, jdou na *sobáš*. Napřed nevěsta s družbou, za nimi mládenci a družice v bílých sukních, kvítím a stužkami okrášlené, za těmi starejší s ženichem, široká se starosvatem a naostatek svatové a svatky. — Před chrámem zastane průvod a svatky zazpívají:

A té hájske zvony ako smutně zvonia,
tej bielej Aničke vienok z hlavy zronia.
Ten hájsky pán farár peknú kázeň káže,
nějednej paněnke slobodu zaviaže. Atd.

V kostele dávají ženy pozor, a jak nevěsta s lavice vstane a k oltáři jde, hned sedne některá na její místo, aby nevystydlo, že prý by tak záhy zchladla láska jejich manželská. — Nevěstě radí ženy, aby vstoupla při oltáři ženichovi na nohu, že bude potom jemu rozkazovat. — Po sobáši když jdou domů, zpívají ženy nevěstě: „Už si ty, Anička, už si naša, už sme zaplatili od tvojho sobáša,“ a již vede si ji mladoženich. — Když se mladoženstvo

z kostela domů vrátí, začnou nakládati na vůz nevěstino věno. Pod stromek postaví se *láda*, doprostřed vozu položí se peřiny, které dávají domácí, než je na vůz položí, některým ženám potěžkávat. — Mezitím loučí se mladucha s rodiči a s celým domem, ona vlastně jen pláče a smutně vzdychá, ale družičky, věrné tlumočnice jejího citu, vyslovují v písních to, co ona si myslí, pro sklíčenost srdce ale vysloviti nemůže. — Již je věno vynešeno a družice začnou truchlivou notou:

Zostávajtě zdravy, mojho otcovo prahe,
čo vás prekráčaly moje biele nohe.
Zostávajtě zdravy, mojho otcovo kľučky,
čo vás otváraly moje biele rúčky.
Eště sa vás, mamučička, spýtať mám,
či ja s vami eště ďalej bývať mám? –
Ach ni so mnou, diouka moja, ni so mnou,
koho si si vyvolila, ten s tebou. –
A ja som si vyvolila z ruže kvet,
lepší je muoj najmilejší něž ten svet. –

Družice dozpívaly a družba přichází, aby odvedl nevěstu k vozu. Slzíc loučí se s otcem, s mateří, děkuje za dobré vychování, přejíc jim, aby zdrávi zůstávali a za ní *nebanovali*. Po rozloučení s rodiči a rodinou odvede ji družba a široká k vozu, na němž naložena malovaná její truhla a vedle ní vysoká hromada strakatých peřin. Nevěsta postaví se pod vysoký smrček zpředu, družice stanou okolo ní a široká, majíc na starosti věno její a dary, sedne na truhlu. Když se byli mladoženich se starejším rodičům poděkovali za nevěstu, chystají se k odjezdu. Ženich veze si nevěstu sám. Mládenci vystřelí, zástava, na jejíž žerdi tři červená jablíčka nabodnuta jsou, zavlaje v povětří, gajdoš spustí dudy na tři *húčky*, ženy zpívajíce

začnou šátkami nad hlavami točiti a vesele vyjíždí průvod ze dvora. Jen nevěsta smutně zpět se ohlíží po rodinném svém domě. Na konci dědiny zatáhli mládenci cestu, nechtíce propustiti nevěstu; nuž ale když jim ženich za ni dobře zaplatil, nezdržují jich více. Brána u ženichova dvoru je zavřena, nemohou vjeti. Ženich práskne bičem a ženy zpívají:

Otvárajtě bránu pekně maľovanú,
veď vám my vezieme do domu gazdinu;
otváraj, mamuška, otváraj komoru,
veru ti vezieme mladuchu do domu.

Otevře se brána a průvod vjede do dvora. Nevěsta nesleze, až matka k vozu přistoupí a ji vítá, tu teprv skočí dolů, líbá jí ruku a prosí, aby ji za svou přijala a jí neubližovala, že bude dělat všecku robotu v pátek i v sobotu. Potom jde k otci a od otce k nejbližší rodině, kteří ji všickni srdečně vítají. Po uvítání vede ji široká do domu. Obyčejně jí položí na cestu dřevo nebo *metlu* (koště); zvedne-li to, je znamení, že je pořádná, přeskočí-li, je zlé znamení. Obyčejně se nenechá žádná zahanbit. Vstoupnouc do izby musí na chvíli na lavičku pod pícku sednout, aby prý *zvykla*. Zatím skládají ženy nevěstino věno s vozu a odnášejí do komory; družbovi ale naloží na chrbát velikánský koláč, který též na voze byl a rodičům se dá jakožto pocta od nevěsty. Starejšímu dají se dary od nevěsty pro rodinu určené, košile, fěrtušky, kápky (čepce) vlastní její rukou pracované, které on jim ve jménu jejím rozdělí, neopomena pochváliti přitom pilnost a šikovnost nevěstinu.[13] Potom následuje oběd.

[13] V některých krajích jak nevěstu do domu přivezou, hned ji očepí, a tu dává starejší dary teprv po očepení.

Nežli kdo ke stolu sedne, uchopí družba nevěstu za ruku a obejde s ní třikrát okolo stolu, potom teprv sedne každý na své místo. Nevěsta s ženichem vrch stolu, po boku ženichovu pytač i oddávač, starosvat a starší z rodiny. Po boku nevěsty družba, široká, družice a mládenci; ostatní sednou kam kdo chce. Jídel je, až se stoly prohybají. Než se hostina počne, zazpívá starejší krátkou nábožnou píseň. Povinnost družbova je baviti celou společnost, což některý, nadán přirozeným vtipem, výborně umí, vymýšleje si rozličné veselé a žertovné rozprávky, písničky i průpovědi, kterými společnost rozesměje. Od každého jídla předkládá nevěstě na talíř, ale ona nic nejí, i kdyby hlad měla, ani mnoho nemluví, ani se nezasměje, to by se pro ni neslušelo. V některých dědinách v Gemeru mají nevěsty zvyk, že si přehodí, aby hosté neviděli, že pláčou, všechny stužky, co jich u party mají — někdy i za 20 zl. —, zezadu přes tvář a s zakrytou takto tváří u stolu sedí, až se družbovi podaří trochu jich rozveseliti. Hosté jsou ale veselí, zpívají, zdravkují si, jedí, pijí do „nelze". Tu nese kuchařka ještě jedno jídlo, poslední to jídlo, „*kašu s medom*" (prosnou). „Otvárajtě ruku vašu, kuchárka prosí za kašu!" volá družba, a vezma talíř, podává ho od jednoho k druhému a každý dá kuchařce na varechu. S kaší končí se oběd, po obědě vynesou stoly ven a zavolají gajdoše s gajdami. „Gajdujtě, gajdičky, z tej sivej kozičky!" volá chasa, vítajíc s radostí oblíbeného hudce. Slovák svoje národní tance nejraději při gajdech tancuje, ty mu nejlépe do noty trefí. Když si byl družba od starejšího mladuchu k tanci vyprosil, vstoupne s ní doprostřed izby volaje: „Ustúptě, panny a mláděnci, něch si ja prevediem pannu vo venci!" Chasa ustoupí stranou a družba postaví se vedle mladuchy. Jak dudy zapískají, oprou si ruce o boky, klepnou podkovičkami a začnou se točiti, zprvu zvolněji, ale čím dál tím

rychleji, hbitěji, on okolo ní, ona okolo něho, jako dvě vřetánka. Náhle proti sobě zastanou, on položí ruce na její, ona na jeho ramena a tak kolísají a zvrtají se z boku na bok, až on ji náhle uchopí okolo těla a vzhůru vyhodí; a zase si oprou ruce o boky, klepnou podkovičkami a jako zprvu točiti se začnou jeden okolo druhého jako vřetena. Tak ustavičně se to opakuje a s takovou čerstvostí, že oči přecházejí dívajícímu se na neobyčejný ten tanec.[14] Dokud družba a po něm ženich s mladuchou tancují, nesmí nikdo jiný tancovat, teprv když potancuje mladoženstvo, může se točiti kdo a s kým chce. Nevěsta je ale ten večer ubohá; každý chce s ní tancovat a žádnému to nesmí odepříti. Když se již blíží k půlnoci, uchopí družba nevěstu za ruku, vede ji k starejším a žádá je, aby propustili mladuchu a mladého zaťa, že je již čas, aby se uložili. Starejší přivolí, ale přikazují družbovi, aby nevěstu zase ráno přivedl ve věnci a partě. Poté jdou nevěstu do komory *ukladať;* s ní jdou družice, široká, družba, s ženichem starosvat. V Gemeru číhají chlapci u dveří, a když družba nevěstu do komory vede, bijou ji kloboukami, aby prý první dítě chlapec byl. Družba ale skoro vždy chytrým způsobem jim s nevěstou upláchne a do komory za nimi nesmějí. Také je tam v některých dědinách obyčej, že nevěsta, než ji do komory odvedou, družbovi rozkrojiti dá na dvě stejné pole červené jablko. Obě ty poloviny složené schová za *záhreň* (ňadra). Když je potom s ženichem sama v komoře, dá jemu půl a sobě nechá půl, což znamenati má, aby i on tak upřímně všecko s ní dělil v manželství jako ona s ním to jablko. Vrkoče rozplétají nevěstě z jedné strany široká, z druhé družba. Ženich sedí vedle ní a družice snímajíce jí partu zpívají:

[14] Podobně tancují v okolí domažlickém oblíbené *kolečko* při dudech.

Ej mladá něvesta, pekněs pripravená,
všetka tvoja hlava švárně ozdobená.
Ale ju nebudeš už dlho nositi,
hněď v túto chvíľočku musíš ju složiti.
Kým si túto partu na hlave nosila,
dotiaľ si slobodně kam chcela chodila.
Ale už na partě stužky rozvezujem
a s tým ta paněnskej slobody zbavujem.
Daj z hlavy, daj dolu tú partu perlovú,
ktorú nesmieš klásti viac na svoju hlavu.
A keď ti rozpletú žlté tvoje vlasy,
budeš sa zvať ženou na budúce časy.

Nevěsta pláče. Když široká a družba vlasy jí rozpletli, stočí je široká do *kontíku* (uzlu); přes kontík uváže bílý plátěný čepeček do půl hlavy sahající a přes čelo položí bílý vínek, který vzadu na smyčku zaváže.[15] Tak je nevěsta *zavitá, začepčená.* Stužky z vlasů vezme si družba, nevěsta mu je ale vždy odkoupí, obyčejně za dvacetník, a rozdá je družičkám, jimž spolu děkuje za všecku lásku, kterou jí kdy prokázaly, prosíc jich, aby na ni i v manželství nezapomínaly. Po rozloučení odejdou všickni z komory, přejíce mladoženstvu dobrou noc. Ráno jak se rozbřeskuje, přijdou svatebčané s gajdošem k domu vyhrávati „hejnam". Později jde nevěsta provázena širokou a svatkami (někde s družbou) do kostela *na vádzku*[16]. S nimi jde některý z chlapců domácích, nesa na holi nastrčený veliký koláč a jazyk z dobytčete zabitého na svatební hody. V kostele odříkává kněz nad nevěstou modlitby z knihy, požehná ji a potom jdou okolo oltáře ofě-

[15] V některých krajích mají místo vínku šátek složený, někde zase mají čepce celou hlavu zakrývající a krajkami lemované, ty nemají vínkův.

[16] Když jde šestinedělka k úvodu, říká se též někde *na vádzku.*

rou. Za to dostane kněz veliký ten koláč, jazyk a mimo to od nevěsty červený šátek.[17] Obyčej ten, pokud mi známo, panuje v Novohradě, Zvoleni i v Gemeru. V Novohradě druhý den po svatbě odpoledne nesou svatebčané nevěstě darem *kohúta* a *koláč*, někde *mrvánik*, někde *pletěněc* zvaný. Obyčejně kohouta zařežou, upekou a potom ho společně i s koláčem snědí. V Nitransku když je po sobáši, jdou svatebníci k obědu k nevěstě, po obědě sebere se mužská chasa a chodí po ulici s kohútem, kterého jeden z nich na žerdi přivázaného nese. Před každým skoro domem zastanouce zpívají a tancují, začež je hospodář vínem počastuje. Před domem představeného zatknou žerď s kohoutem do země, družbovi zavážou oči a se zavázanýma očima musí kohoutovi hlavu stíti. Když ho třetí ranou nezabije, musí platit pokutu, která se dá hudebníkům. Ale žádný nedá se zahanbit; jakmile ví, že družbou bude, cvičí se tajně tlučením po něčem s zavázanýma očima, že potom i na první, druhou ránu kohouta dočista zabije. Se zabitým kohoutem jdou zpátky do domu nevěstina, kde se potom hoduje a tancuje do bílého rána. Třetí ráno vedou nevěstu do domu ženichova. Všecek její nábytek i peřiny naloží se na vůz, a dostala-li krávu, vedou ji ověnčenou za vozem. Svatky po cestě tancují a zpívají až k domu. Na prahu, když se po dlouhém čekání do domu dostali, vítá nevěstu mužova rodina a matka podává jí přeslici, bochník chleba a vpíchnutý v něm nůž, což znamenati má, že jí bude svobodno chleba si ukrojiti, když bude pracovati.

V Horní Lehotě ve Zvolenské stolici jde nevěsta po sobáši s *belušnicemi* (ženy na svatbu pozvané) do svého

[17] Tentýž způsob panuje i v okolí domažlickém. Jmenují to *húvod* a děje se to hned po oddavkách. Taktéž dostává kněz koláč, který mu na holi nastrčený přinesou, slepici a nevěsta dá mu červený šátek. Jeť vůbec nápadná podobnost obyčejů svatebních v okolí domažlickém (viz Včela 1846) a na Slovensku.

domu a mladý zeť se svaty též do svého. K jídlu dostanou každý bílý chlebík *(beluše)*. Potom jde mladý zeť se svaty nevěstu *pýtať* (prosit o ni). Když přijdou do mladušina dvoru, zavrou belušnice dvéře a zpívají:

Eh čože to, matka, za ľud idě?
eh jest pravda, za ľud idě? —
Ani s koníčka něsadajú,
len Marišku diouku von pýtajú.
Eh veď sa to páni dolničane atd.

Otevře se jim a vejdou do izby. Starejší nese pod paží nevěstě dar, čižmy. V jedné je dvacetník, v druhé fěrtuška. Podávaje jí to praví: „Já jsem starejší a nesem ti čižmy, abys bosa nechodila. Ale dar za dar. My žádáme toto lůžko, aby tvůj muž měl kde hlavu sklonit.“ Když jde z domu, zpívají belušnice:

Zaďakuj, Mara, z toho bieleho domu von,
kdě si trpela daromných rečí veľa v ňom,
zaďakuj ty matěri, už máš čas,
už ty sa od něj odberáš.

Nevěsta se poděkuje rodičům a vedou ji k mladému. Ona s družbou jde napřed a svatové tancující za nimi. Ženich jde při vozu, na němž naložen nevěstin nábytek. Belušnice jdouce za vozem zpívají:

Pošibaj koně, vozáre,
ďalekú cestu němáme,
pošibajže ich po hrive,
ať námněstanú na mlyně.
Pošibajže ich po chvostě,
ať nám němstanú na mostě.

Když přijedou k domu a dvéře, které zavřeny jsou, na zpívání a volání jejich, že vezou nevěstu, se otevrou, vjedou do dvoru. V *pitvoru* (předsíni) je prostřená *huňačka*[18], přes niž nevěsta přejíti musí, aby prý ráda huňačku nosila, a matka podá jí medu, aby měla sladké řeči jako med. Potom ji vede družba do chyže, obvede třikrát okolo stolu a sednou za stůl; mladý zeť k ní a svatové okolo nich. Po jídle tancují a po tanci jdou nevěstu *ukladať*. Družba vezme jí partu, napíchne na vidličku a zabodne do *hrady*[19]; potom vedou ji s dudami a zpěvem do komory. Když ji začepili a uložili, rozejdou se svatebníci domů. Ráno časně přijdou budit mladoženstvo. Nejdřív zazpívají nábožnou píseň a pak začnou:

Keď som išla hore briežkom,
zapadla mi hlava sniežkom.
Keď som išla hore druhým,
zapadla mi veľmi tuhým.

A tu přijde nevěsta z komory s hlavou *zavitou*; zaobalíc si ruku do bílého šatu, podává ji jednomu po druhém a dává se jí do ruky dar, obyčejně na penězích. Po snídaní jdou svatebníci *biť kohúta*. Kohout vecpaný v hrnci postaví se na zem, starejší drží ho za provázek a družba musí mu cepem hlavu *zroniť*. Když mu ji zroní, nastrčí na *žrď* a jdou k nevěstě. Ta mu dá pěknou šatku, z které si udělá zástavu. Potom se *poskladají* (udělají sbírku), jdou do hospody a *svetí Hajnala*. Tím ukončí se svatba. — Některé obyčeje při svatbách rozličně se různí. Někde po oddavkách rozdělí se svatebnictvo a každý jde se svými

[18] Zástěra široká a dlouhá, z hrubé bílé vlny tkaná, které ženy v tamějším kraji po domácku nosí.

[19] Hrada, grada — příční trám ve stropě.

hosty do svého domu, někde pohromadě jsou prv u nevěsty, potom u ženicha, a v okolí Ďarmot jde po sňatku nevěsta se svými hosty do ženichova domu a ženich se svými do jejího domu, a někde dokonce i v hospodě se muziky odbyvají. V některých dědinách *očepí* se nevěsta ráno po příchodu do domu ženichova, v některých před půlnocí. V Novohradě vezme si družba nevěstin věnec při čepení, v Gemeru v některých dědinách musí jej v noci chytrým způsobem z ložnice, kde nad ložem mladé nevěsty na klinci visí, dostati. V Novohradě a též Rusínky mají o svatbě hlavy *brlienem* (barvínkem) ověnčené. Velmi pěknou mají píseň v okolí Ďarmot, kterou při čepení družice zpívají:

Oj vienok, pekný vienok brlienový[20],
veru jej on dolu spadol.
Oj vienok, pekný vienok brlienový,
kděže jej on dolu spadol?
Oj vienok, pekný vienok brlienový,
v matěrinom dvorci – atd.

Když je nevěsta sirotek, zpívají družice, než jdou na oddavky, velmi truchlivé písně, zvlášť oblíbená je následující:

Tá Marina matka tam po raji chodí,
tam po raji chodí, od Boha si prosí:
Pustiž ty mňa, Bože, na jeden biely svet,
mám tam jednu dcéru, za muž mi ju berú.
Veru ťa nepustím, čo by ti tam bolo.
Dal som ja jej ľudí dobrých,
dary odberati, svatov privítati. –

[20] V Kollárových Zpievankách, díl I, je na str. 244. Je tam ale chybně *bolingový* místo *brlienový*.

Když byla nevěsta velmi chudá aneb sirotek a byla pořádná a počestná, chodila před svatbou prositi *na poctivou krásu* a dávalo se jí plátno, peníze i obilí. — Způsob ten býval v krajích slovenských, nevím ale, zdali se dosud udržel. —

U Rusínů panoval ještě v předešlém století obyčej, že si chodívali pro nevěsty na pouti a trhy k účelu tomu zvláště zřízené. Takový dívčí trh (maď. leányvásár) držíval se dvakrát za rok v Krásném Brodě u basiliánského kláštera, kamž se děvčata a vdovy s příbuznými svými a ženichové též se svými rodinami sešli. Mladé nevěsty prostovlasé, ověnčené věncemi z barvínku a stužkami, vdovy ve vínkách. Kolik tisíc lidí se tam vždy sjelo a sešlo. Někdy věděl již mladý parobek napřed, kterou si vybere, a děvče vědělo, kdo pro ni přijde, ale mnoho jich bylo, kteří se po prvé viděli. Obyčejně přistoupil ženich k děvčeti, které se mu líbilo, a podávaje jí ruku řekl zcela krátce: „Keď ti treba chlopa, poď do popa," — a když mu děvče podalo ruku, smluvil se s rodinou, co by za ni chtěli, a po smlouvě šli do kláštera a pop je oddal. Potom pili, jedli, tancovali a jeli domů. Někdy strhly se při takových trzích a poutích rvačky, když děvče ženicha nechtělo, příbuzní při její straně byli a ženich upustit od ní nechtěl. Byl-li ale ženich bohatý, přinutila rodina děvče, že si ho musela vzít, byť i nechtěla. Někdy byli zase mladí srozuměni a rodiny bránily, tu si obyčejně ženich nevěstu mocí unesl — a potom mu ji museli dát. Takový obyčej panoval až do roku 1720, potom se to zapovědělo a od té doby drží se i mezi nimi námluvy a svatby solidněji s některými rozdíly jako u Slováků. Nejdřív pošlou bábu na zkumy, zdali smějí přijít, a potom jde *starosta na obzory*. Smluví se s rodiči, a když je po úmluvě, musí mu nevěsta, která je zatím ukryta, přinést sklenici vody, při čemž si ji prohlíží, záhadné otázky jí

dávaje, na které když chytře odpoví, za hodnou uznána je. Obyčejně vědí i nejhloupější, jak odpovědít mají. Potom jsou *svatánky* (námluvy). Ženich přijde večer k nevěstě se starostou; nevěsta je schována. Na stůl položí matka bochník chleba a jde pro nevěstu; když ji přivede, postaví se obě strany proti sobě ke stolu, rodiče představí dceři ženicha, kterého ona ale dobře zná, a přes chleba podají si nevěsta a ženich ruce a spolu i pěkné šátky co *záruči*. Rodiče jim dají požehnání a jde se k jídlu. Za dva neb tři týdny pošle ženich po některém známém nevěstě dary a kulatý velký koláč, který na žerdi nastrčený nese. To samé stane se ze strany nevěstiny a chystají se k svatbě. Večer před svatbou vijou děvčata věnce v obou staveních a dělají zástavu z červeného a bílého šatu, květinami a pentlemi ozdobenou. Na vršku je kytka a v ní zvonek, aby mohl družba svatebčanům znamení dávat.

Trhy takové držívaly se také v Marmarošské stolici; v Satmárské stolici držely se na den svaté Máří Magdaleny a v Biharské drželi je Valaši na den sv. Petra a Pavla, až do začátku nynějšího století. V Sabolčské stolici chodili na *odpusty*[21] do Máriapócs, kde se též hned námluvy a svatby odbývaly. Obyčej ten musel být tenkráte mezi Rusíny, Valachy i Maďary rozšířen a draho musívali ženichové nevěsty platiti, neboť rozkazuje kníže Rákóczi satmárskému komandantu zámeckému, aby nedovolil prodávati ženy za tak mnoho peněz, poněvadž když ženich tolik za ni dá, potom v hospodářství nedostatek mají; má tedy určiti, aby žádná žena za více peněz se nekupovala než za třicet zlatých. — „Za jidášský peníz," smávali se prý lidé. Nyní není o tom jen památky.

[21] „Odpust — rozpust" říká Slovák, poněvadž se na takových poutích jen rozpustilosti tropily.

V některých stolicích panuje místy mezi mladými ženami nezpůsob, že nerády mají, ba že se i za to stydí, když zůstanou hned v první době manželství s *útěžkem*[22]. Nevčasná tato stydlivost zavádí mnohou tak daleko, že si od toho pomáhá a raději zdraví svoje zhubí, než aby měla první rok již dítě. — Nesvědomitých bab najde se všude, které lehkovážným takovým ženám rady dodávají[23]. — Bývá ale často takovéto prohřešení se proti zákonům přírody trpce trestáno. — Na štěstí není zpozdilost tato obecná a nejméně slyšeti o tom mezi Slováky. — Obyčejně těšívá se mladá žena, když *zbadá* (pocítí), že je matkou, a nejvíc na *prvodieťa*, a muž radostí unešen slibuje jí: „Žena moja, keby si ty chlapca mala, držal bych ti dojku, kuchára, kuchárku, šafára, šafárku!“ — Což by si ona míti ani nežádala. — Když má přijíti žena do *polohu*[24], uchystá jí bába lože do kouta jizby a zastře je bílými záclonami, aby na ni cizí lidé neviděli a jí neuřkli. Tam ženu po porodu uloží *(zapostělí)* a tam *drží postieľky*, jak v Novohradské i jinde říkají. — Porod odbývá se na zemi, na slámě, a sice proto, že se Pán Kristus též na slámě narodil. — Když přijde ženě *voja-*

[22] Těhotná, *těrchavá, hrubá, samodruhá.*

[23] Pokud vím, užívá se nejvíce *nětata* (Juniperus sabina). Zdá se, že i následující národní píseň na to poukazuje, začínajíc:

Na hore rastie nětata,
něboj sa, mladucha, dieťata.

V Čechách zná ji venkovský lid pod jmenem *klášterská chvojka* a znám v lidu i její účinek.

[24] Slehnouti, do kouta přijíti, *držať postieľky, pováľať sa.* Srbové a Slovinci zovou šestinedělí *bábiny* a křestné jejich hody podobají se slovenským.

tování[25], naleje bába svařený malinový kořen na dno převrácené dížky, s níž to musí žena vypíti. — Horší než tento pověrečný, ale neškodný lék je to, že dávají nezkoušené, sprosté tamější báby ženám při porodu pálenku píti, aby se opily a bolest necítily. — Podléhají tam vůbec ženy, zvlášť při rodění, tolika nesmyslným pověrám, škodlivým zvykům a tak nelidskému zacházení nerozumných bab, že se to ani psáti nedá. — Bylo by velmi zapotřebí, aby v každé obci byla dokonale v babictví vyučená bába, by konečně přestaly panující tam hloupé předsudky a nešvary a ženy aby nebyly v nejnebezpečnějších chvílech svého života dány do rukou nevědomým bábám, jejichž ledabylou zkušenost, než jí nabyly, mnohá žena zdravím i životem zaplatit musela, neboť ,,běda slepici, na které se jestřáb učí". — Jak se dítě narodí, vykoupá je bába, zavine a položí pod stůl, na němž leží načatý chléb, aby dítě dlouhá léta chléb se stolu toho jedlo. — Potom vloží je otci do náručí, a když je otec požehnal, položí je někam stranou, ale hlavou, nikoli nohama proti dveřím, aby neumřelo a vynášeti se nemusilo jako umrlec. Do první koupele hodí se peníz, aby bohaté bylo, a do plének zavine se mu kousek chleba a soli, aby je nikdo neuhranul. — Narodilo-li se na *nov*, předpovídá se mu, že bude krásné, na starém měsíci narozené nebývá prý krásné, ale což platno — není každý den nov! — Dítě *v čiapce*[26] narozené bývá šťastné. — *Krst* odbývá se záhy po porodu, ale děvčata krstí se obyčejně ráno, aby se též časně vdala. — Před křestem roznáší se *radostník*[27] kmotrům a rodině a spolu zve bába kmotry, jichž

[25] Bolesti ku porodu. ,,Už mi žena vojatuje, daj Buoh, aby sa šťastlivo pová˙ala." I při dobytku říká se ,,vojatuje".

[26] *V košilce* říká se v Čechách, když si lůžko s sebou přineslo.

[27] Někde koláč, někde pálenka medem sladěná.

bývá několik. Chlapcova prvního kmotra zovou v Gemeru *krstný otěc*, kmotru děvčete *krstná matka*. Než jdou ke křtu, postaví se s děvčetem kmotra, s chlapcem kmotr na práh a třikrát přes něj dítě pohoupají, aby vždy vesele přes něj kráčelo. Hned po křtu, v kostele, dávají kmotři dítěti do vínku (do križmy) a jde se obyčejně do hospody, kde otec kmotry *hriatým*[28] hostí. Při rozchodu potom zve je na křestní hody, které za týhoden po křtu se odbývají. — Od porodu, až dokud žena nejde k úvodu, přinášejí každý den ženy něco *do kouta*; ta plný *vahančok* (okřín) žita neb pšenice, ta *žltú kašu*, ta hrách, ta zase rozličné pečivo, ona živé *sliepky* a tak každá, co jen může; dokud postelkyně leží, přinášejí i dobré polívky každý den, a tolik se všeho nanosí, že toho má mnohdy celá rodina dosti. — Hosty na křtiny zve bába. — Je-li chlapec, pozvou se mimo kmotry i ostatní ženatí muži vesničtí; je-li děvče, zvou se jen ženy,[29] z mužů jen starší hlavy obou rodin. Na hostinu sejdou se ženy hned odpoledne. — Bába zastává gazdinu a gazdina šestinedělka sedí na zastřené posteli. Okolo stolu, na němž hojnost jídel, sedí ženy, vesele hovořice a na jídlech si pochutnávajíce. Hriatého, někde i vína, plné žbány, plné hrnce, jako vody. — Po jídle připíjí se na zdraví postelkyni i dítěti, i kmotrovi i kmotřičkám. — Zpívají se rozličné zpěvy. Rozhárané hriatým, stávají se ženy vždy veselejší a rozpustilejší a konečně jedna s druhou do tance se pustí. — A tu jedna z nejveselejších, zdvihajíc pohár, zazpívá:

Jakže ja mám domu iti,
doma kážu vodu piti,
a muoj kmotor víno dáva,
od toho ja buděm zdravá!

[28] Pálenka teplá medem sladěná.

[29] Kmotrám zvaným jen na křestní hody říkají v Trenčínsku kmotry pohárikové. — „Za jakú ťa zvali?“ — „Len za pohárikovú.“

Dozpívajíc napije se, zavýskne si, a zvrtnouc se na opatku, chytne do tance vedle stojícího gazdu, který ji na oba boky v kole vykrútí. — A *garazda* (vřava) ta trvá celého půl dne. — Když se počíná svečeřívat, tu ženy složí se vespolek, jdou do hospody, a nakoupivše vína, donesou je postelkyni darem. — Večer přibudou muži a jí a pije se znovu, zpívá a rozpráví se, robí se figle a na zdraví se připíjí kdekomu. A když je všecko snědeno, přijde kuchařka s obvázanou rukou a prosí, že se spálila, aby jí dali něco na bolest; každý dá jí dle možnosti. — V okolí Krupiny je takový způsob, že dávají mužští, na křtiny zvaní, peněžitý dárek *dieťaťu na kašu*, který se klade na destičku ležící vedle šestinedělky, na níž uhlem vykresleno je dítě. — Pozdě v noci rozejde se rozhárané kmotrovstvo a nejeden z nich jde domů *s těžkými krpcemi*. — Druhý den jsou zase hody, k těm sejde se ale jen nejbližší rodina. — Třetí neb čtvrtý, u Rusínů šestý týden jde žena k úvodu *(na vádzku)*. Kmotry jdou s ní a jedna nese koláč *(bolestník)*, který dá žena po úvodu knězi. — Jakmile se vrátí ženy domů od úvodu, vezme kmotra dítě, a je-li děvče, rychle je rozvine, aby *hábočky neztrácelo*, a je-li chlapec, položí se mu pod hlavu knížka, aby se dobře učil. — Kladouce dítě do kolébky, přikládají k němu klíč, aby dobře spalo, a otcovu košili, aby je *strigy*[30] neukradly, neboť se věří, že mohou strigy a *bílé* ženy *položnici*, dokud je v šestinedělí, dítě ukradnouti neb za svoje proměniti. — Takováto *premienčata* jsou zlá a samopašná a obyčejně i neduživá; jmenují je také *kaliky*.[31] *Odmena* za takové premienče stává se prý tím, když se zlé to dítě na záspí tak dlouho mrská, až si je striga, bolestným křikem pohnutá, za pravé vymění.

[30] Čarodějnice, divé ženy.

[31] Kaliakati, neduživěti; také mrzáci.

— Obyčejně ale chovají rodičové takové děti s velikou péčí, věříce, že je Bůh pro ně požehnávati bude. — Po úvodu uctí žena kmotry ještě naposled, a teprv přáno jí oddechu. — Před úvodem nesmí žádná šestinedělka z domu vyjíti, sice by se jí zlé povodilo, a za oněch časův:

Za starých bohov,
za boha Paroma,
něsmela žiadna
v dome samotná
byť postěľkyňa.
Kmínske kmotričky
prišly do chyžky
s horúcim železom,
a ním v postěli
hladily, trely
matku s dieťatom[32].

V Zvolenské a Gemerské stolici povídá se, že postěľkyňa před úvodem zemřelá pokoje v hrobě nemá a že chodívá v noci dítě svoje *kolísať* (kolíbat). Kolébky bývají obyčejně ze dřeva, některé i vyřezávané, malované, a viděla jsem i visuté kolébky, jako mají leckdes v okolí domažlickém chudší ženy. — Je to plachetka ze silného konopného plátna, na jejímž konci přišity jsou silné popruhy, za něž se pověsí, obyčejně k trámům u stropu, u lože matčina, tak aby na ni matka dosáhla a děcko do ní vložiti mohla. Ačkoliv kolébky v novějších časech u pánů z módy přicházejí a proti kolébání dětí se brojí, nicméně je považuje selský lid za tak nevyhnutelný kus domácího nábytku, že se v mnohých místech nevěstám k věnu dává, jak u nás, tak na Slovensku. A mnohou

[32] Viz Kollárovy Zpievanky, díl I, str. 5.

moudrou hlavu a mnohého švarného junáka vykolébala selská matka na takovéto kodrcavé kolébce! Při kolébání zaznívají z úst ty kolébavky, jimž děti tak rády naslouchají a při jichž zvuku mimovolně očka se jim ukrádají, když matka nad kolébkou nakloněna zpívá:

Hajajže mi, hajaj, puojděme do hája,
nabereme kvieťa, obložíme dieťa.
Búvajže mi, búvaj, a sa něnadúvaj,
lepšie je ti spati něž sa nadúvati.
Huli beli, usni, prídu za tebou sny,
oj sníčky do hlavičky od tvojej mamičky.

A když se dítě ubere do spánku, přisedne matka ke kolébce a nohou kolébajíc pracuje. A když se děcko ve spaní usmívá, myslí si matka: „Andělíčci s ním hrají.“ — Jako u nás v Čechách selské ženy děti dlouho kojí, tak i na Slovensku ženy dvě i tři léta děti kojí *(nadájejí)*, až si dítě stoličku přinese. — Když dítě dlouho nemluví, dává se mu jísti vyprošený chléb. — Nehty nestříhají matky malým dětem, ale je okusují, aby nekradly (i v Čechách). — Překročit dítě se nesmí, sice by nerostlo.[33] — Když dítě levačkou[34] po něčem sahá, říkají matky v Novohradské: „Nie s tou, to je ruka súsedova.“ — Když vypadne dítěti první zub, káže mu matka, aby ho přes hlavu za pec hodilo a řeklo: „Ježibabo, stará babo, tu máš zub kostěný, daj mi zaň železný.“[35] — Když pláče, říká matka: „Něplač, dieťa, prídě bobo a vezme ťa.“

[33] Ani mladý dobytek. I v Čechách známá pověra.

[34] Krchňačka, galbačka, kršná ruka.

[35] V Čechách v Hradecku tentýž obyčej je, ale říká se: „Jedubabo, stará babo, tu máš zub“ atd. Také u Srbů je ten způsob a říkají přitom: „Na, ty vrana, koštan zub, daj ty meni gvozden zub.“

Lékaři na Slovensku jsou z většího dílu jen pro šlechtu a měšťanstvo, selský lid zřídka hledá lékařské pomoci, ne že by mu jí třeba nebylo, ale jsouť sedláci fatalisté, věří, že každá nemoc člověku souzena, a má-li se uzdraviti, že se uzdraví i při domácím léčení, třebas i bez léčení, je-li mu ale souzeno umříti, nepomůže tu ani doktor ani bába, ani zaříkání ani latinská kuchyň. — Dělá se obyčejně nemocnému, co kdo radí, jeden den to, druhý den ono; některé nemoci, jako hostec, *suchoty* (souchotě), dávají se *zacitovať* od bab, některé zhojí důvěra v zázračnou vodu studánek, což jest ze všech nejlepší prostředek, neboť voda jest nejlacinější lék — kdo mu rozumí. Někdy, u zámožnějších lidí, když chorému ani žádné koření ani zaříkání nepomáhá, hledají přece u lékaře pomoci, bývá to ale obyčejně teprv potom, když chorému smrt již na jazyku sedí. Když vidí domácí, že se chorý k smrti blíží, složí ho na zem, aby lehčeji umřel, a potom tiše modlí se okolo něho, udušujíce i pláč, aby skonávajícího *nezamodlili* ani *nezaplakali*.[36] V Novohradsku okolo Ďarmot, když nemůže nemocný dlouho skonat, obkuřují ho *(obkedí)* bylinou, a sice, jak jsem z popisu poznala, durmanem (Datura stramonium). Jak nemocný skoná, otevrou (u katolíků) hned okno, aby mohla duše volně odletět, jak říkají (i v Čechách). Potom obléknou nebožtíka do čistých šatů, a když je oblečen, přicházejí sousedé, aby se při něm s domácími modlili a zpívali, což trvá, dokud je nebožtík v domě. Když ho do rakve kladou, dávají pozor, aby na něm ani stéblíčka slámy nezůstalo, neboť by se prý na polích neurodilo aneb že by úrodu krupobití

[36] Hlasitou modlitbou a nářkem ho z poklidu nevytrhovali, aby mohl lehce umříti.

zmařilo. — Pod hlavu dávají se mu tříšky, které truhlář z desek na rakev ostrouhal a které vždy k potřebě té v rakvi nechá. Někdy přikládají nebožtíkovi do rakve, co za živobytí rád měl, buď něco z nářadí, valašku, fajku, děvčatům nějaký šperk, *patričky* (růženec) a do rukou voňačku. V Trenčínsku, Gemeru a Novohradsku dávají umrlému do rukou peníz[37] na prievoz. V těch samých stolicích, pokud vím, dává se, když nebožtíka k hrobu nesou, veliký bochník chleba k hlavám rakve, který se po pohřbu buď v hospodě, buď doma mezi přátele, co na pohřbu byli, rozdělí.[38] V den pohřbu, než kněz do domu přijde, vynese se rakev do pitvoru aneb na dvůr, sejde se rodina a sousedé a tu začne *nariekanie*, aneb jak se také říká, *vykladanie*. Umřel-li muž, *narieka* ho žena, když syn, matka, a nemá-li matku a má sestru, tedy sestra nad rakví jeho vykládá. — Trefilo se mi v r. 1855 býti přítomnu v dědině Rybárech ve Zvolensku pohřbu *(pohrabu)* mladého gazdy, který byl na choleru umřel, jež tam právě v celém okolí zuřila. — Když jsem přišla do statku, stála rakev již na dvoře přikryta bílou, červeně vyšívanou plachtou. Opodál stál vesnický lid, kolo rakve rodina a nad rakví sehnutá stála vdova, monotonním zpěvem vykládajíc všechny nebožtíkovy ctnosti a svůj žal i ztrátu. Náhle zamlkla, vrhnouc se na rakev s žalostným rykem, po chvíli zase povstala a lomíc rukama dále naříkala:

Ej gazdičku muoj sladký, úprimný –ej —
něnazdala som sa v útorok,
že ťa budém nariekati vo štvrtok – ej –
ej jak rada bych ťa opatrovala,

[37] I Srbové dávají umrlému do ruky peněz.

[38] Tentýž způsob panuje i u Srbů i v Čechách v okolí domažlickém.

božiu pomoc pre těba volala – ej, ej –
ale veď těba už ništ nebolí,
rany tvoje sú vystrábené
a duša tvoja ta von vyletěla – ej, ej –

a tak to šlo, až přišel kněz. Slovo *ej* se protahuje tak žalostným a tklivým hlasem, že to posluchačům až srdce proniká. — Která nemá pražádného vtipu k vykládání, poprosí za sebe některou z rodiny, aby si nedělala hanbu, neboť se potom o tom rozpráví ve vsi, jak uměla která pěkně nariekať. — Některé ty výklady bývají velmi prostosrdečné, jako nářek matky u hrobu syna:

Snilo sa mi snisko,
že vyskočilo oknom biele psisko.
Ej Jano – Janíčko –
ej ty si to psisko.
Nepuojděš ďaleko,
nežž puojděš hlboko,
kdě slnce nehreje
a vietor něveje.
Ej Janko, muoj Janko,
čo ti my tam dáme,
kosák a či jarmo?
Ej veď nebudeš sekať
ani brázdy orať,
ej Jano – muoj Jano![39]

— Vykládá se obyčejně doma nad rakví, u hrobu, někde i po cestě k *cintěrínu*. — *Němá ho kto nariekať*, tím vyrozumívá se největší opuštěnost člověka. Když umře sirotek, je-li šuhaj, vykládá obyčejně jedno z vesnických

[39] Viz Kollárovy Zpievanky.

děvčat, je-li starší muž, jedna z žen; buď se k tomu zvolí, buď samy nabídnou. U jedné dědiny též ve Zvolensku vyhodil jednou Hron neznámého utopence. Když ho sedláci našli, odnesli ho do dědiny, vystrojili mu *pohrab* a nejkrásnější děvče nad rakví jeho naříkalo a tak prý pěkně, rozprávěla mi stará žena jedna z toho okolí, jako by to její rodinný brat býval, až se při tom všickni lidé rozplakali. — Obyčej tento, pokud vím, zachoval se nejvíce u katolíků, jako se vůbec pohanských, národních starých mravů a obyčejů a pověr více zachovalo u katolíků než u evangelíků, jimž se to od duchovních i světských představených přísně zakazovalo pod pokutou vězení a *bíršágu*[40]. — Po obrácení lidu gemerského na evangelickou víru vydal cech štelařský[41] r. 1585, v řeči slovenské, artikule Muráňské, pečetí stvrzené od pana Juliusa z Herbersteina, téhož času nejvyššího kapitána na Muráni. V art. XVII přikazuje se rychtářům a obcím: „Pohanské nad mrtvým tělem naříkání, davíkání, kvílení, rukoma lámání, které bývá s vyčitováním kdejakých skutků a účinků mrtvého spojeno, má se preč zanechati, krátce —“

Ale přes zápovědi se přece mnoho pohanských zvyků udrželo mezi lidem, dokonce mezi obyvateli lesů a hor. — Tak na př. ještě v r. 1643 pochoval sedlák v Heľpě v Gemeru, Ďuro Hanin, ženu svoji pod strom, bez kněze. Když se to proneslo, musel udělat 600 skverkových (modřínových) šindelů, on ale pravil, že jeho otcové též tak pochovávali, proč by on to učiniti nemohl! V některých krajích je způsob, že šuhaje děvčata a děvče šuhajci

[40] Peněžitá pokuta. Slovo maď. bírság.

[41] Štelaři jmenovali se ti, kteří drželi hamry a buď sami v nich dělali aneb jiným dělat dávali, kteří si ale rudu vždy roztápět dávali u hutmanů (Besteller).

k hrobu nesou a pochovávají,[42] načež ukazuje i pěkná národní píseň:

Na zelenej pažiti
leží Janík zabitý.
Kto ho zabil? – My neznáme,
avšak mláděnca my paněnky pochováme!

Po pohřbu slaví se *kar*, ať již zemře svobodný neb ženatý. — Kar slaví se vždy v domě a zváti na kar chodí po dědině hrobaři, co mrtvého do hrobu kladli. — Je-li pohřeb ráno, ustrojí se oběd, je-li odpoledne, večeře; každý dá dle možnosti, chudý alespoň chléb a pálené.— Před jídlem modlí se všickni za mrtvého. — Než se potom domů rozejdou, zaděkuje nejstarší z hostů za všechny ostatní, zavíraje obyčejně děkování přáním, aby je rozveselil Pánbůh ten, co je byl zarmoutil.[43] —

V Trenčínsku v okolí Bytče, když přijdou z pohřbu domů, vejde nejprv do izby, kde mrtvý byl ležel, nejstarší z rodiny, a když byl dvéře i okno otevřel, začne valaškou do všech čtyr úhlů izby štochat volaje: „Kdě si? — Tu-li si, iď von!“ — Tak volá do třetice. — Když se mu nic neozývá, je znamení, že se duše nikde neukryla, ale že odletěla, kam ji Pánbůh povolal. V témže kraji je způsob, když umře děvčeti matka neb otec, že musí býti celý rok *na pokore* (v smutku), musí totiž nositi černou kasanicu (sukni), černé nohavičky (punčochy), nesmí se *resiti* (zdobiti), ani *helékati* (zpívati). Syn nosí na znamení smutku černou stužku okolo klobouku.

[42] I v Čechách v okolí domažlickém je ten způsob.

[43] Obyčej ten panuje i po Čechách, ale nejvíce, když umře svobodný. Ze hřbitova jdou potom přátelé, mládenci a družičky do hospody a tam zapíjí se dušička, někdy i zatancuje. — I v Srbsku slaví se hostiny po pohřbu, ale v domě.

„Nebuděm banovať, ani horekovať, kúpim čiernu stužku, buděm pokorovať," zpívá si *želiar*, jak tam nazývají šuhaje, který nosí smutek po otci neb matce; děvče zovou *želiarica*. Po roce jdou na *omšu* (mši), dají na modlení a jsou prosti *pokory*. — Mši za mrtvé jmenují *záduš-nica*. —

SVÁTKY

Ze všech ročních svátků slaví se nejvíce vánoce čili *kračún*, jak svátky ty jmenovitě v Novohradské a v Gemeru nazývají. Na vánoce musí míti každý ne-li celý, alespoň zčásti nový oblek, jídel musí býti hojnost jak v domě bohatého, tak v chýžce chudého, zkrátka všude a ve všem musí býti patrný Štědrý večer a Boží hod. — Na Štědrý čili Dohviezdný večer postí se každý dospělejší člověk přes celý den a matky slibují i dětem, pakli jísti nebudou celý den, že uvidí večer zlatého beránka, ale nevidělo ho prý ještě žádné, jako u nás v Čechách slibované dětem zlaté prasátko. — Do večera musí býti vše upraveno, aby když hvězda vyjde, všickni domácí pospolu k večeři zasednouti mohli. — Stůl pokryt je bílým plátěným ubrusem; v každém rohu leží bochník chleba a uprostřed stolu mísa naplněna obilním zrnem. V Trenčínsku pokládají stůl obilními klasy, než ho pokryjí ubrusem, do každého koutu izby postaví nevymlácený snop a podlahu postelou slámou, na níž rodina v noci spává přes celé svátky, na památku, že i Pán Kristus v Betlemě na slámě ležel. — V Dětvě (ve Zvolensku) položí se na stůl veliký koláč, v němž je *od všetkého korenia*. Koláč ten pekou gazdiny na Štědrý den přede vším jiným pečivem a zaměšují naň těsto rukoma; — zaměsivše vyběhnou do sadu otírajíce si ruce o stromy, aby mnohé ovoce rodily. — Koláč zůstane ležet na stole přes celé svátky a po svátcích teprv rozdělí se mezi domácí. — Taktéž stůl po-

kryt zůstane od Štědrého večera až do Nového roku přes celé svátky, a chléb na něm i obilí, aby po celý rok požehnání bylo v gazdovstvu a chléb nikdy na stole nechyběl. — Obilí co svěcené se uschovává a z jara mezi jiným se vysívá, aby se prý hojněji urodilo. Sláma s podlahy a ze snopů nevyhodí se, ale spálí. — Také bývá vždy za stolem prázdná mísa uchystána, do níž hospodář při večeři od každého jídla tři lžíce ukládá; to je výsluha domácímu statku (dobytku), o němž se povídá (jako i v Čechách), že o půlnoci mluví řečí lidskou, a to že prý si povídají o svých hospodářích, přejíce hodným, aby se jim dobře vedlo po celý rok, zlým pak, aby *skapali*. — A proto dá se jim po večeři ode všeho trochu, i oplatky i chléb[44]; slepicím dávají praženého ovsa, aby hodně vajec nesly, a kohoutu mimo to i stroužek česneku, aby bujným byl. — V Dětvě, též o Štědrý večer, kladou okolo stolu řetěz, který tam ležet nechávají přes celé svátky a potom stranou ukládají. — Po tento čas nepůjčí také žádný sedlák koně, ani bratru, boje se, aby se mu v letě neztratili. — Z jara, když prvníkráte s koňmi neb voly na pole jedou aneb když prvníkráte krávy, *těľce*, ovce *na pašu* vyhánějí, pouštějí je z chlévů přes ten řetěz, aby se celý rok držely tak pohromadě, jako se držel řetěz tento od Štědrého večera do Nového roku. — Ve Zvolensku uvaří gazdina trochu hráchu, napolo jen; před večeří jde do izby a hodí do každého kouta hrst, aby požehnání boží bylo v celém domě po celý rok. — Někde zase hodí gazda první tři lžíce hráchu, co se k večeři na stůl přinesl, na stěnu; když mnoho zrn na stěnu se přilepilo, je to znamení, že

[44] V Čechách je tentýž obyčej; ale na mnohých místech dávají caltu, ořechy a jablka od večeře nejen dobytku, ale hrst hodí se do studně, hrst do sadu a hrst do ohně; voda aby čistá a zdráva zůstala, sad aby hodně rodil a oheň aby domu neškodil.

bude hojná, pakli ale málo, že bude špatná úroda v příštím roku. — Jídel štědrovečerních, rok co rok na tento den se opakujících, bývá několikero. — Přede vším jiným jedí se oplatky potřené medem. Gazda sám namaže každému půl a jedí je stojíce. V Trenčínsku omočí gazda, když byl všechny podělil, dva prsty pravé ruky do medu a dělaje jednomu po druhém na čele kříž přeje: „Pánbuoh ti daj šťastného Štědrého večera a štěstia, zdravia, božího požehnania po celý rok.“ — Po oplatkách následují polívky; nejoblíbenější je zelná, *zaprávaná* kyselou smetanou; potom přináší se na stůl jedno za druhým, zelí, hrách, kaše, opekance, koláče, někdy i pirohy a *krúč*[45]. Buchty s mákem a medem nesmějí o Štědrý večer nikde chyběti, jak u Slováků, tak u Čechů, jako u Rusínů na doleních krajích *kutja s mákem*[46] býti musí a u chudých horálů trenčínských *púčky*[47] s medem a mákem. Když je přinesou na stůl, střehou již děvčata, aby tomu, který je u stolu nejmladší, první lžíci púčků od úst utrhly. Které se to podaří, ta se prý do roka vdá. — U evangelíků bývá i rozličných masitých jídel k večeři. — Poslední jídlo bývá smíšenina sušeného vařeného ovoce, švestek, hrušek, křížal a j., čemuž v Čechách muzika říkají. — Po večeři hrá se o ořechy a mladá chasa a chudobný lid chodí pod okna koledovat, začež obdařeni bývají koláčemi a všelikým jídlem. — Děvčata lijí vosk skrze ořechové škořápky a olovo přes rukověť klíče, soudíce z podoby litiny na stav budoucího manžela. Že to ale klam, zná i lid, neboť národní pořekadlo „*prelial mu olovo*“ značí někoho oklamat. — Také chodí děvčata třásti be-

[45] V zelných listech zakrútěná prosná kaše pečená v smetaně. Mimo půst přidá se do ní sekanina rozličného masa.

[46] Vařená kukuřice aneb pšeničná zrna politá medem a mákem posypaná.

[47] Jako naše šlejšky, co se jimi husy krmí, ovšem že z bílé mouky.

zem; z které strany se jim přitom ozývá štěkání psa, z té strany přijde jim ženich.[48] — Některá zase na sv. Tomáše (21. prosince) zakousne prvníkráte do červeného jablka, druhý den po druhé a tak každý den kousek ukousne, až konečně na Dohviezdný večer, když sezvánějí po třetí na *utiereň*[49], sní poslední sousto a jde do kostela. Prvního šuhaje, kterého na cestě stretne, zeptati se musí na jmeno; toho jmena dostane muže. — Šuhaj zeptati se musí děvčete na jmeno.[50] V trenčínských horách spouštějí děvčata o Štědrý večer kahance na vodu, které si urobí z dubové kůry. — Dovnitř dají kousek loje, skroutí z nití knot, rozžehou a spustí do potoku, kterýž jim, je-li zamrznutý, šuhajci prv vysekají. — Obrátí-li se kahanec hore vodou, nazdá se děvče, že se vdá na horní konec, plyne-li dolů vodou, že se vdá na dolní konec dědiny; nepohne-li se od břehu, nevdá se ten rok, potopí-li se ale, zarmoutí se děvče, že musí umříti. — Která milého má, ta spouští dva kahance, za sebe a za něho jeden; když pak vidí hořící ta světélka dolů vodou pěkně pospolu plynouti, raduje se, že za sebe se dostanou, odtrhnou-li se ale od sebe kahance, vzdechne si a není už jí do zpěvu. — Obyčejně přijdou za děvčaty i šuhajci a je přitom škádlení, zpěvu a smíchu dost. — Místy odlívá ten, který první zrána vodu do domu přináší, buďsi chlapec, buďsi děvče, ode dne sv. Lucie (13. prosince) až do vánoc každý den trochu té vody do jisté nádoby. O Štědrý večer, když má jíti na utiereň, umyje se jí. — Při kostele kdo jí — neb jemu — líce utře, za toho se dostane, — byla-li to stará žena — tedy to značí smrt. Jinde zase, když sezvá-

[48] V Čechách říkají děvčata přitom: „Třesu, třesu bez, ozvi se mi pes, kde můj milý dnes!“

[49] Půlnoční mše, jitřní; v Trenčínsku „predděnná omša“.

[50] Též v Čechách znaná pověra v okolí Nymburka.

nějí po třetí na jitřní, běží děvčata k potoku neb k řece, umyjí si líčka a takto s mokrými líčkami jdou do kostela. — Po kostele jak domů přijdou, hned ulehnou, a tu prý se jim v noci *prisnije* budoucí jejich manžel, přijde utříti každý své nevěstě bílým ručníčkom líčko. — Která vidí ve spánku starého, dostane vdovce; které stará žena líčko utře — ta prý umře. — Ve Zvolensku v některých dědinách dávají děvčata vykvétat *čerešňové halúzky*, které řezají na sv. Kateřinu a potom v teplém místě chovají, aby do vánoc vykvetla. Kterému děvčeti nevykvete, ta se nevdá, ba říká se o ní, že není panna; které vykvete, ta vezme si ji do kostela na půlnoční, a který šuhaj ji ulapí, za toho se dostane.[51] — Dětvanští šuhajci když jdou na utiereň, vezmou do čižmy krejcar; když potom jdou z kostela, stretnou prý se s duchem budoucí své nevěsty. — Také sní každý, nežli jde na jitřní, kousek česneku, aby ho na cestě čert nevzal, který prý česnek nerád cítí. — Kdo by chtěl *strigy* viděti, kteréž se znají *nevidomými spraviti* a obyčejně o půlnoci na Štědrý večer rejdy své provádějí, ten musel by prý počnout robiti na sv. Ondřeje (30. listopadu) stolčík o tří nohou; každý večer až do kračúnu musí na něm něco udělati, tak aby s ním na Štědrý večer hotov byl. — Potom nechť ho vezme do kostela na utiereň, tam se naň posadí a uvidí prý, co po kostele a zvlášť okolo oltáře strigy *vyrábají*. Někteří zase odkládají od sv. Lucie do vánoc, tedy třinácte dní, každý den po jedné tříšce, ale vždy z jiného dřeva, z jedle, dubu, buku, jabloně a j. Na Dohviezdný večer o půlnoci složí se tříšky do hromádky, podpálí a k tomu ohníčku prý se přijdou všechny strigy z celého okolí ohřívat, a tu je tedy člověk ten vidí a pozná. A tak

[51] V okolí domažlickém dávají děvčata višňové větve vykvétat, které řezají na sv. Barboru.

panuje množství ještě jiných pověrečných zvyků v na tento večer. Na Boží hod *polazují* sousedé a přátelé *z dom do domu*, přejíce jeden druhému šťastné a veselé svátky, při čemž obyčejně jeden druhého poctí koláči, hriatým aneb vínem. — Gazdiny přijdouce o Boží hod z kostela, vezmou každá vrecko (pytlíček), v němž je lněné neb konopné semeno, a běhajíce s ním z místa na místo potřásají jím, aby dlouhé bylo konopí a dlouhý len. — Chasa chodí po dědině s betlemem. Betlem představuje malý, z papíru udělaný kostelíček. Nese ho anděl a za andělem kráčí bača, dva valaši, *honělník*[52] a jeden v obráceném kožichu zašit, který dělá starého psa. — Vcházejíce do domu, pozdraví zpívajíce hospodáře, potom vejdou do izby a začnou provozovati vánoční pastýřskou veselohru. Nejprv zazpívá anděl tenkým hláskem „Gloria!“ — a potom zvěstuje radostnou novinu, „že se narodil spasitel, světa vykupitel, v městě Betlemě, ve sprostém chlévě!“ — Dozpívav umlkne a vystoupí valach Fedor. „Kdě to tu spievajú? Či to ptáčkove, či to žiačkove?“ ptá se udiven a volá na bratra Stacha. — Vystoupí Stach, ustrašen, a že co ho Fedor volal, zdali mu ovce zašly do hory, či mu jich vlk potrhal? Fedor povídá mu, jak po hoře bloudil, až krpce zedral a fujaru ztratil, a konečně mu povídá o zpěvu andělově a o jasnosti, která stojí nad Betlemem. Stach diví se tomu, ptá se po bačovi a tu se bača k němu vleče, jako by nesl plné cedidlo sýra, odříkávaje si zpěvavým hlasem:

Ja som bača z Rimavskej Soboty,
něnaučil som sa žiadnej roboty,
kreme búčky, smrečky preskakovať
a švárne dioučence milovať! Atd.

[52] Malý chlapec na salaši, co přisluhuje valachům a bačovi v kolibě.

Doříkav podá valachům i honělníku páleného a všickni pijí, na zdraví si připijejí, i starý pes se hlásí, aby na něho pamatovali. — Napivše se *zahajdukují si* a potom ulehnou všickni mimo bystrého Fedora, který zůstane hore ovce hlídat. — Valaši spějí a Fedor chodí dokola, jako by *košiar*[53] obcházel, zpívaje, jak má krásné ovce bělice, že mají zlaté zvonce, ale že je už pást nebude, nech je pase kdo chce. Dozpívav uloží se i on k ostatním, řka, že už tři noci nespal, že si musí trochu podřímnout, nechť hlídá ovce pes. Pes vstane, chodí okolo, a tu vystoupí zase anděl a počne zpívat:

Gloria in excelsis Deo!
Vstávajtě, valaši, vstávajtě,
ovečkám pokrmu dávajtě;
oznamujem vám vesele,
že se narodil syn boží v mestě Betleme!

Anděl odstoupí. Fedor vyskočí a křičí: „Vstávaj hore, bača náš, narodil se pastýr náš!“ — Bačovi se počalo chutně spáti, ani se mu nechce vzhůru vstáti, ale Fedor volá, aby rychle vstali, ukazuje jim jasnou zář nad Betlemem. Bača vstane a všickni čtyři začnou zpívati:

Dobrý pastýr se narodil,
bystré ovce vyslobodil;
radujtě se, valaši,
pri betlemskom salaši! Atd.

Při zpívání hajdukují a potom navrhne bača, aby šli do Betlema vítat novorozeného Ježíška a dary mu *oferovať*. „Ale keď k Bohu puojděme, čože my mu vezmeme?“

[53] Ohrada, v níž ovce zavřeny jsou přes noc.

ptá se bača druhých, a když povědí, co mu dáti chtějí, zazpívá bača:

Nuž my tedy, pastuchove, do Betlema poďme,
pomaličku, potichúčku, dieťatko nězbuďme.
Jedenkaždý k němu klekni
a dúverně jemu rekni:
Vítaj, králi, vítaj!

Dozpívavše pokročí ke stolu, na němž postaven chrámeček představující Betlem. Nejdřív přistoupí k jeslím Fedor řka:

Ja Fedorík,
bystrý pacholík,
darujem těbe jabĺčko
jako moje srdiečko:
vezmi sebe a hryz!

Fedor odstoupí a přistoupí bača:

A ja těbe darujem takého barana,
čo ho nězješ od večera do rána,
k tomu eště sud žinčice, hrudu syra,
aby těba vychovala tvoja matka milá.
Vezmi sebe!

Po bačovi přistoupí Stach:

A ja těbe darujem takú klobásu,
čo ťa trikrát ňou opášu,
a k tomu eště medu hrnček.
Vezmi sebe!

Naposled přistoupí k jeslím honělník:

Daj Boh štěstia, Paněbože malučičký,
kdě si sa vzal v tejto pustej maštaličky?
Ja som honělník, švižný pacholík,
keďby si sa do mojej koliby nadaril,
tak bych ťa opatril, ohníka ti zavatril,
a kdě by si ma poslal, ta bych bežal,
a ty by si bystubohu v kolibe ležal!

Když byl i honělník obětoval Ježíškovi ochotnou svou službu, nemaje nic jiného, zazpívají všickni píseň vánoční valašskou, zatancují *od zeme* a je konec hry. Gazdina je obdaruje koláči, ovocem, někdy i penězi, a bača přeje gazdovi ve jmenu všech šťastné a veselé svátky, stálého zdraví, konče řeč nábožným pozdravem: „Sláva Bohu na výsosti, pokoj ľuďom dobrej vuole! Pochválen buď Ježiš Kristus!“ — Celá ta hra odříkává a odzpěvuje se hlasem jednotvárným a některé strofy se opakují. — Na Štěpána chodí se děvčata před slunce východem k potokům neb k řece mýt, aby celý rok zdrávy zůstaly. Silvestrův večer slaví se též hostinou skoro jako o Štědrý večer. — O Nový rok chodí přátelé a sousedé jeden k druhému přáti si nového roku a učitelové a kněži chodívali po domech koledou, říkali tomu kantácie; to však nyní přestalo. V některých stolicích chodí děti na Nový rok *s hadem*, který je z dřevěných článečků složen, které se roztáhnouti a stáhnouti dají. Chodíce s ním po domech, zpívají:

I šol Pánbuoh, šol do raje,
Adam za ním poklekaje:
Zo všech stromov užívajtě,
leč ten jeden zanahajtě,

ktorý stojí vprostred raje,
bielym kvietim prekvitaje!
Učinil se diabol hadem,
podviedol Evu s Adamem! Atd.

Při zpívání stahuje a roztahuje jeden z chlapců hada k vyražení domácích. Dostávají za to koláče a peníze. — Na Tři krále chodí čtyři chlapci po dědině *s hviezdou*. Jeden, co hvězdu na žerdi nese, je *hviezdonoš*, ostatní jsou tři králové. Když vešli do izby a pozdravili, začne Kašpar: „My tri králi z ďalekej krajiny prišli sme medzi tento lid něznámy, zeptati se, kdě jest ten kráľ narodzený, novou hviezdou oznámený," a dále zpívá jednotvárnou melodií, aby je *napravili* na cestu, že mu nese darem zlato. Po něm začne zpívat Melichar, jak se jim podivná, jiným hvězdám nepodobná hvězda ukázala a na cestách je předcházela, a proto táže se na obydlí novorozeného krále, dokládaje, že mu nese darem kadidlo. Naostatek ozve se Baltazar, král *murínský:*

Ja som Arábie kráľ,
mám od slnca opálenú tvár,
u nás nikdy zima něbýva,
tam prehorko slnce pálieva.
I ja som dal onej hviezdě víru
a iděm obetovať túto myrhu.

Když odzpívali, dostanou od gazdiny dary, pečivo, ořechy, jablka i peníze, začež když hvězdonoš se poděkuje, jdou o dům dále. — I v Čechách chodí okolo Tří králů chlapci po dědinách přestrojeni za tři krále, jeden v obyčejném oděvu je průvodčím jejich; ten jde všude před nimi do stavení a nese obdržené dary. Vejdouce do světnice dají obyčejné pozdravení a Kašpar začne: „My tři

králové z daleké zemi jdeme, od východu jest příchod náš," aneb: „My tři krále jdeme k vám, štěstí a zdraví přejem vám." Tak a podobně vždy začínají, zpívajíce dále, kterak jim hvězda zvěstovala narození krále v městě Betlemě, jemuž přicházejí obětovat darů. Když odzpívají první dva králové, volá průvodčí na mouřenína:

„A co ty černý tam vzadu
vystrkuješ na nás bradu?"
„Slunce je toho příčina,
že je tvář má opálená!"

odpovídá černý král a dále zpívá, jak jej hvězda až z mouřenínské země do Betlema přivedla a jaký dar nese novorozenému králi. — Nato zazpívá průvodčí:

Sáhněte, hospodáři, hodně zhluboka,
ať vás ruka nebolí do roka.

Přitom obrátí se k hospodáři a hospodář věda již, co to znamená, sáhne do kapsy a dá jim každému po penízi; hospodyně dá jim sušeného ovoce neb calty. Když se byli poděkovali a nového roku přáli, odejdou. — Od Tří králů do hromnic chodí malá děvčata v některých stolicích, jmenovitě v Gemerské, *s kolébkou.* Jsou tři děvčata a chlapec, ten představuje Josefa a je ustrojen jako tesař. Nejstarší z děvčat je Marie, mladší dvě jsou její družky. Tyto bíle ustrojené jsou prostovlasé, Marie má ale hlavu bílou plachetkou zavitou a v ruce nese kolébku ze dřeva hezky vyřezanou, v níž leží dítě. Když vejdou do sednice, zůstane Josef u dveří stát. Maria přikročí ke stolu a postavíc kolébku na stůl začne kolébati; družky stanou vedle ní a všechny tři zpívají:

Daj Pánbuoh večer veselý
najprvej hospodárovi,
prišli tri králové od východu,
klaňali sa tomuto rodu:
aj my sme sa im prišli klaňati,
víru pravú im oferovati.
A na ich stole červená ruža,
a ich paněnkám pekného muža,
a pánu otci holbu vína,
žeby vychovali strojného syna,
a pani matki praženičku[54],
žeby vychovali strojnú paničku.

Když dozpívaly, zavolá Marie Josefa, aby zakolébati šel dítě, že ji ruce bolí. Josef nechce kolébati, že aby si kolébala sama, když mu je máma; potom ale přece jde a kolébaje zpívá mrzutým hlasem:

Hajaj, belaj, kolebám ťa,
jak něusněš, prekotím ťa.

Dozpívav zvrátí kolébku a uteče ven. Marie zvedne kolébku a po obdržení od hospodyně darů a poděkování se za ně, jež družky zpěvným hlasem odříkávají, odeberou se za Josefem.

Nejbujnější veselí panuje o masopustní hody (*fašanky, končiny*, ostatky). Po celé tři dni a tři noci nerobí se nic jiného, nežli že se jí a pije, zpívá a tancuje a rozličné figle provádějí. Po tyto dny neviděti ani smutku ani nedostatku, všude jen radostné veselé tváře a na každém stole hojnost jídel a pití. Každá stará babička, a byť i vyschlá byla jak krkoška (vinný pařez), poskočí si v ty dni,

[54] To, co naše vaječníky.

aby *měla vysoké konopí*. A což teprv veselostí rozháraná mládež, té nohy od tance ani neustávají! V masopustní pondělí a úterý chodí mladí chlapci *s rožněm*. Rožeň je buď celý železný, buď dřevěný se železnou špicí. Když vejdou do izby, vbodnou rožeň do stropu (do povaly) a točíce se pod ním dokola zpívají:

Fašanky, fašanky, veľká noc prídě,
kdo němá kožucha, zima mu budě.
A tam hore, na komore,
mačky (kočky) sa vám na slanině –
choďte si ich zohnať
a nám kus odrezať;
naša kapsa úbohá
všetko bere, čo Buoh dá,
i slaninu i meso.
Hopsa, chlapci, do povaly,
aby stě vysoké konope mali.

Dozpívajíce vytrhne jeden z chlapců rožeň z povaly a hospodyně vtekne mu naň kus slaniny neb masa.[55] Před časy bývalo v obyčeji, že přenášívali řemeslničtí pořádkové poslední masopustní dni svoje pokladnice (lády), při čemž míval každý pořádek zvláštní svoje radovánky a obyčeje; tak ku příkladu držívali učeníci kovářští při přenášení lády souboje s pikami v brnění. *Krzniari* (kožišníci) když ládu přenášeli, mívali při tom celý průvod maškar. V čele průvodu šel sbor cikánů, hudebníků,

[55] V Čechách v okolí domažlickém chodí též chlapci o ostatcích *s rožněm* po domech. Vejdouce do sednice zůstanou u dveří stát a točíce rožněm říkají: „Dejte šišku na špičku, dejte šišku na špičku!“, až jim hospodyně usmaženou dlouhou šišku na rožeň vtekne. Chlapci chytají v ty dny i baby do kola a skákajíce s nimi a pozdvihujíce je do vysoka volají: aby vysoké konopí bylo.

potom běhoun pestře oděný a za ním zvolna kráčel kůň, na němž seděl jezdec. Kůň zahalen byl od hlavy až po samu zem v červené sukno, aby nebylo viděti, že je dřevěný, beznohý, uvnitř dutý a na hřbetě že má otvor, v němž stojí nejsilnější z tovaryšů kožišnických, nesa na bokách celou těrchu dřevěného koně. Vrchní část těla, viděnou od lidu, oděnou měl v pěkný národní kroj, na hlavě *kalpak* s perem, v ruce vytasenou šavli a na vycpaných neohebných nohou čižmy s ostruhami, ale spodní část těla, ukrytá za červenou pokryvkou, oděna byla v sprostém jen šatu a na nohou statně vykračujících viděti bylo lehké jen krpce s opánkami. Za jezdcem nesli čtyři muži na nosidlách květinami a pentlemi ozdobenou pokladnici a vedle nich kráčeli z každé strany dva Turci, nesouce na žerdích nastrčené citrony. Za nimi následovali údové pořádku krzniarského se ženami a dětmi. — *Bečváři* (bednáři) bývali bíle přistrojeni a ládu mívali též pentlemi okrášlenou. Mladší tovaryši kouleli po cestě obručemi a vždy vyznamenal se jeden neb druhý provedením nějakého kousku, v němž se buď síla, buď obratnost jevila. Tak povídá se o jednom šuhaji, že postavil na obruč dva poháry vína proti sobě, že obruč zdvihl do výše a rychle jí několikrát zatočiv zase na zem ji položil, aniž by se byl který z pohárů zvrátil. Víno vypil potom starší na zdraví obratného šuhaje. Jako v Čechách *bití kohouta* o posvícení a na Slovensku o svatbách zhusta ještě panuje, tak mívali i řezníci na Slovensku zvláštní svoji slavnost *bití husy*, kterou držívali na *Smetnou středu* (Popeleční). Živou hus opletenou motúzami pověsili na provaz mezi dva stromy; když byla hus pověšena hlavou dolů, postavili se šuhajci v řad, a na dané od staršího znamení se rozběhnouce, snažil se každý, aby v běhu ulapil husu za hlavu a jedním rázem ji odtrhl. Místy jezdili šuhajci na koních a mistři stojíce v řadě z obou stran práskali

bičmi, pobádajíce takto koně k rychlejšímu trysku a šuhaje k větší pozornosti. Kterému se podařilo odtrhnouti huse hlavu *naraz*, ten dostal krásný hedbávný šátek a květinu na klobouk, což mu obyčejně podala některá hezká mistrova dcera.

Ještě jeden obyčej měli řezníci, který zachovávali až do osmnáctého století; když učeň tři léta řeznickému řemeslu se byl učil, dostával o masopustní dny *za vyučenou*. To dělo se následovně: Dvě kádě naplněné čistou vodou postavily se před dvéře staršího pořádku. V jedné kádi nechali vodu čistou, v druhé ale pomísili ji *krombožincemi*[56]. Zrána musel se učeň ustrojiti do čistých nových šatů a potom obkročmo sednouti na širokou tyč. Takto na tyči jako na koni sedícího nosili dva silní tovaryši po městě a on házel dětem suché švestky. Potom následovalo koupání. V košili jen a v plátěných nohavicích musel se učeň v přítomnosti staršího a celého pořádku střemhlav nejprve do špinavé, potom do čisté vody vrhnouti; to musel udělati třikrát po sobě. Kdyby se byl chtěl chouliti, vstrčili ho mistři tím hlouběji do ledové té lázně; ale obyčejně to každý statečně přestál, jsa proti zimě otužen. Běda ale dívákům, jestli se mu který smál, když vlézti musel do špinavé vody! Po tomto nevolném a nepříjemném vykoupání stal se z učně tovaryš. — Obyčej ten ale dávno již pominul, jakož i mnoho jiných.

[56] Tak říká, kdo se ostýchá říci „kravské lejno".

KRAJE A LESY VE ZVOLENSKU

Stolice Zvolenská (maď. Zólyom) obnáší $50\,^{6}/_{10}$ □ mil a dělí se na horní a dolní *vidiek*[1]. Od stoličního města Bystřice k Breznu je horní, dolů k Zvoleni dolní vidiek. — Na sever hraničí stolice Zvolenská přes Harmanec s Turcem, od severu k východu táhnou se vrchole vysokých hor a holí od Prašivé, Baby, Čertovice k vysokému (6240′) Ďumbieru[2], činíce hraniční čáru mezi Liptovskou a Zvolenskou stolicí. Na východ hraničí s Gemerem a Kráľovou holí, jihovýchodně pak obklíčena je vrchy do 3000′ vysokými, Fabovou, Vysokým dielem, Kýčernou, Vieprem klenovským. Jihozápadně k stolici Novohradské táhne se hranice pod vysokou Poľanou v dolině vígľašské přes Malý Kriváň, Ostrocký vrch, Javorinu a Pliešovské lazy ke Krupině. Od Krupiny zatáčí se přes nižší vrchy, výběžky to Fater, po levé straně doliny Neresnice, kde hraničí se stolicí Honťanskou, k Zvoleni a severozápadně přes Kremnické vrchy, kde s Těkovskou stolicí hraničí, opět k severu. I v středu stolice je samé horstvo, mezi nímž nad jiné vyniká Poľana a Viepor ľubietovský. Vrchy ty nejvíce porostlé jsou, jen některé z nich jsou holé. V dolejším vidieku porostlé jsou rozličným stromovím, klenem, habrem, javorem, jasanem, břízou, pěknými jedlemi a smrkovím, zřídka dubem; v horním vidieku nejvíce je buků, smrků a jedlí. Tam, na hranici gemerské, jsou ještě pralesy, tam samá je *horvať*[3], jak Slováci tamější říkají. Mezi horstvem tím viděti úzké doliny, svěží pažití

[1] Okres, také *ochodz* říkají v Liptově. [2] *Ďumbier* říkají Slováci v některých stolicích zázvoru, tak i Srbové říkají *ďumbir*. [3] Samý les, *hora* — les.

porostlé. Údolí hronské a vígľašské zelenají se ještě, když hole již sněhem obsypány jsou. Pole v horských těch údolích jsou obyčejně při svahu vrchů. V dětvanské a vígľašské dolině viděti tak zvané *lazy*[4], místa na sklonu vrchu, vykolčená, zoraná; na každém lazu, obyčejně uprostřed polí, jsou chýže, v nichž bydlí sedláci, každá rodina pro sebe. Roztroušená ta stavení velmi pěkně vyhlížejí.

Hron (maď. Garam) je hlavní řeka Zvolenské stolice a *hlaví* se — jak Slovák říká — v Gemeru nedaleko Telgártu pod Kráľovou holí. Po krátkém běhu vtéká do Zvolenské stolice a ruče pospíchá k Breznu. Před Breznem vtéká do něho potok Rohožná, pod Breznem Černý Hronec, přitékající zpod Viepra klenovského tajůplnými pralesy. U dědiny Valaské vtéká do něho Bystrá. Potok ten přitékaje zpod Ďumbiera, náhle za bysterskou železodílnou pod vysoký vrch se ztrácí a na protější straně vrchu u dědiny Valaské dvěma prameny tak silně *vyvěrá*, že mlýn u samého vrchu postavený žene. Od mlýna vtéká přímo do Hronu. Voda jeho tak teplá jest, že Hron i v zimě na té straně, kde potok do něho vtéká, nikdy nezamrzá. Od mlýna, kde pramen vyvěrá, až k trativodu je přes vrch půl druhé hodiny chůze, potok ale na ten kus cesty celý den potřebuje, o čemž se mlynář nesčíslněkráte přesvědčil. Když vodu na mlýn buď zahatit aneb nahnat chce, musí vždy přes vrch k trativodu; když ráno vodu zahatí, teče mu na mlýn ještě celý den, až večer náhle téci přestane, a naopak, když ráno ji nažene, teprv večer s náramnou prudkostí na protější straně vyvře. Pustili také již živou kačici i piliny do trativodu, což za

[4] V Gemeru také *stožky* je jmenují. Srbové také mají *laz*, místo, kde je „mnogo šume isječeno a drveta popadala". *Carev laz*. Ve Zvolensku je *Králův laz*.

stejnou dobu na druhou stranu vyplynulo. Podobných trativodů je v slovenských horách mnoho; o některých neví se ani, odkud přicházejí a kam se tratí.[5] Sesílen některými ještě horskými potoky pospíchá Hron dále okolo Lopeje, Sv. Ondreje, Ľupče k Bystřici, kde pod horou Urpínem Bystřice do něho vtéká, s níž širokou krásnou dolinou k Zvoleni teče, kde přijímá Neresnicu a Slatinu, která s Očovou zpod vysoké Poľany přitéká. — Za Zvolení zatočí se náhle k Budči, k Sv. Kríži a Těkovskou stolicí spěchá k Levicům a Ostřihomu, kde do Dunaje padá. Tok Hronu obnáší 24 mil. Voda jeho, čistá jak krystal, má běh rychlý, proto jmenují ho Slováci „bystrým šuhajem". Mezi vysokými, rozličným stromovím obrostlými břehy vrhá se ruče se skal, rezko plyne dolinami. Tu žene mlýn, tu pílu, tu hamry, onde zase dílny na dráty, na klince (hřeby), tamto veliké železodílny, kde se ohromné bľachy valcují, a z pralesů černohronských tisíce tisíců sáhů dřeva odnáší na svých plecech dolů k Bystřici ten bystrý šuhaj s svým černým bratrem Hroncem; když se ale rozhněvá, naděl á velikých škod. Líbilo se mi, co starý jeden Slovák na cestě ze Zvoleně o Hronu mi povídal, že vraj (prej) je v Hronu taká potvora a ta že má hlavu v hronské studánce na Kráľové holi a chvost v Černém moři. — Když jí prej tam cos o chvost zavadí, rozjedí se a smykne *driekom*, a tu že se vyvalí voda ven z koryta, až všecko zatopí.

Nejširší a nejpěknější dolina v celé stolici je dolina hronská, od Bystřice k Zvoleni se táhnoucí, dobré dvě míle dlouhá. Jako zamodralý pás vine se Hron středem jejím mezi polmi a svěžími lučinami, po nichž keře vrb jako kytice rozsázeny jsou okolo vesnic a jednotlivých statků, hájemi zastíněných, až na konec doliny, kde se

[5] Srbové jmenují trativod *ponor*.

pod zámkem zvolenským stranou točí. Z pravé strany, severozápadně, ohražena je dolina vysokými vrchy Kremnickými, mezi nimiž hole Krížna vyniká, jejíž *sochorec*[6], když sněhem se osype, bývá lidem jistým znakem brzké zimy. Jihovýchodně táhne se od samé Bystřice od Urpínu, hory to vápencové, v níž se pěkné otisky lastur nalézají, po levém břehu Hronu řada nižších vrchů až k Zvoleni, kde se dolina s obou stran úží a vysokým, smrky a jedlemi obrostlým vrchem uzavřena je, výběžkem to hor Šťávnických. Tam v nejužším konci údolí nad Hronem stojí na vrchu starý zámek zvolenský, dosti ještě zachovalý, oblíbené to sídlo krále Matyáše i mnohých velmožů, památné pro mnohé znamenité děje i bitky, které se pode zdmi jeho vedly. Na protější straně údolí, na příkré skále, viděti zbytky zbořenin; lid tam říká „Na pustém hradu". Za zámkem vede cesta do údolí Neresnice, kde viděti podivného tvaru skaliska; má to býti tvar trachytského konglomerátu. Na jednom z nižších vrchů na levém břehu Hronu, asi tři čtvrtě hodiny od Zvoleně, viděti Sliač, podivuhodnou to koupel, která od pradávna lidu známa byla, jíž se ale všeobecnější známosti a povšimnutí teprv poslední léta dostává. Tři zřídla teplá jsou na samém vrchu, as 1200′ nad mořskou hladinou, tři studenější jsou uprostřed vrchu na západní straně. Horní tři zřídla slouží jen ke koupelím. Všechny tři jsou ve veliké síni, tři kroky jedno od druhého vzdáleny, zábradlím ohraženy. První, nejmenší, ale nejsilnější, má 25° R tepla, druhé, největší, jen 22°, třetí, menší o něco než prostřední, je nejchladnější. Když vstoupíme do prvního zřídla, které se také nejvíce užívá, zdá se býti voda studená, ale za malou chvíli se teplo zvyšuje, kůže víc a více červená, potí se, svědí, nic jinak, než jako by žahavkami

[6] Vrchol hory, lesa; také *šporec* říkají Hronci.

sežehána byla. Přitom ustavičně jako by elektrické proudy tělo pronikaly, a když se postavíme na místo, kde voda veliké bubliny hází a nejvíce se pění a čpí, otřese to tělem, jako bychom se elektrického stroje dotkli, že to některý člověk ani vydržet nemůže. Nachází se v této vodě veliké množství uhličnatky, která oddělujíc se od kysličníku vápnitého tento usazuje co koru vápenitou, sama pak co neviditelný plyn na hladině vodní zůstává. Tím se dychání koupajících velmi obtěžuje, a kdyby ho ustavičně korouhvičkou nad hlavami koupajících se nerozháněli, snad by se zadusili. Nepotrvá se dlouho v koupeli; jisté znamení k odchodu je lehké mrazení těla. — V druhém zřídle netřeba plyn rozháněti, necítí se také žádných elektrických proudů, ač tělo svědí a pálí; v třetím pak zřídle ani toho není, ač i ta koupel velmi sílí a od obecného lidu nejvíce se užívá. — První zřídlo se užívá nejvíce při seslabnutí čiv, proti některým ženským chorobám a *zrádce* (padoucí nemoci). Na západní straně, kudy voda do Hronu vtéká, okazuje se žlutá kůra vápencová a potahuje trávu, listí, dříví, a cokoliv k ní přijde, podobnou usedlinou, při čemž ale pouze obal je nerostní, vnitřek však, stéblo nebo dřevo, zůstane neporušeno. Také šaty koupajících se, bavlněné neb plátěné, po druhé třetí koupeli zhnědnou, zkornatí a vyčistit se více nedají. Dolejší zřídla, Josefovo, Dorotino a Adamovo, slouží jen k pití. První dvě jsou vlažná, chuti jako železité, třetí ale, nejníže na vrchu položené, je silná, studená ,,kyslá voda'' čili *šťavica*, která lahodně chutná. Obecný lid chodí pro ni s velikými dvouuchými žbány, které buď v plachtě zabalené na hřbetě nesou, aneb za popružku přivázanou na obou uchách. Jak vodu do žbánů nalijí, hned je pevně zapchají. Před třemi léty, když i v tamější krajině cholera zuřila, dával okolní lid nemocným šťavicu pít, poněvadž jediné ta žízeň jim hasila. Také k za-

kvašování těsta upotřebují gazdiny šťavicu, aby rychleji kysalo. Proto snad nazývají vodu takovou nejen *šťavicou, kyslou vodou*, ale i vodou *kvasnou*. — Jeť na Slovensku vůbec množství minerálních vod, kyselých, hořkých, slaných, i *teplíc*, kde vře voda *živým ohňom*, jak lid říká. Ve Zvolenské stolici je přes dvacet kyselek, mimo lázeň sliačskou a bystřickou, která síru a magnesii v sobě obsahuje.

Hory Zvolenské stolice bohaté jsou na rudy. Je přísloví, Báňská Bystřice že je měděnými, Šťávnice stříbrnými a Kremnice zlatými zdmi ohraděna. V Panské Dolině[7] (Herrengrund) a Starých Horách (Altgebirge) dobývá se ruda měděná, která stříbro v sobě obsahuje. Ve dvou nejstarších dolech těží se tato ruda již po devět století. V prvních dobách mnoho se jí vytěžilo a byla na stříbro bohatší, poslednější doby je největší výtěžek 3000 centů mědi a 2000 váhy stříbra. — V bystřických a jakubovských[8] hamrech dělá se z mědi, z níž stříbro již vyloučeno, plech i vyhloubený tovar (vertiefte Waare, kotle a p.), jehož se mnoho do Slezska vyváží. — Tamtéž je voda cementová a štola ledová. Stojící v ní voda vždy z jara mrznouti začne a do léta zmrzne v tuhý led, který v zimě teprv zase roztaje. — V Podkánové (Ratzengrund)[9] je štola 2000 sáhů dlouhá, spojujíc doly Panské Doliny se starohorskými; v Panské Dolině znamenitý je vodovod, 21 000 sáhů dlouhý, který potřebnou hnací vodu pro

[7] Obecný lid neříká Špania Dolina, ale Panská Dolina, aneb jen krátce *baňa*. [8] Jakubova osada nad Bystřicí, od níž se vrch Pancier k Panské Dolině táhne. [9] Podkánová, nyní malá vesnička, byla původně slovenská, a genealogie její jest následující: Jistý Kán měl na tom místě níže Starých Hor báně. Ti, již v báněch jeho pracovali a níže dolů domky stavět si začali, říkávali: „My robíme pod Kánom!“, a jak to již někdy bývá, říkalo se potom i vesnici Podkánová. Němci přeložili to nemotorně „Ratzengrund“, jako by to pocházelo od potkanů (krys).

čerpadelní stroj rudní v Panské Dolině, 2071′ vysoko ležící, s hory Prašivé, 5114′ vysoké, přivádí. V Tajově je huta a vyrábí se tam též kamenka (auripigmentum). V Malachově a okolí jeho je dvanáct stup na střelný prach. Čilejší život panuje ale v dolinách horního vidieku, kde se mnoho železné rudy dobývá, zvlášť na Hronci, Polhoře, Jaseném, Bystré, Moštenici, Ľubietové, Vajskové, Ponikách a jiných více, kde se také hned ruda čistí a ze železa tovar robí. Tu jsou báně komorní (císařské), tu *geverkské*[10], onde viděti stoupy, kde se ruda[11] tluče (Pochwerk) stúpním hámrikem, jejž *baníci*[12] *železem* nazývají, a žerď, na které železo přiděláno, *strela* (Schiesser). Tu jsou ohromné pece, v nichž *surovina* (surové železo) se roztápí, aby kovatelnosti nabyla, tu hamry, kde se tlapky na plech dělají, který se potom v dílnách na válcech vyrábí. Tu pilnikárny jsou, tu horské *kuzně* (kovárny), kde se rozličné potřebné nářadí ková, tu *maše*[13] na *klince* (hřeby), jichž se do roka nakuje do třech milionů kusů všeho druhu. Ze všech konců ozývá se klepot, bušení a ve dne v noci *jachtají* pece od horoucnosti. Jsou ještě i staré pece (zvláště v Gemeru), kde se ruda železná jen jednou pálila a tak čisté železo bylo, že se hned zpracovati mohlo. Pece ty nazývají se podnes *slovenské pece*. Povídají staří baníci, že byla tehdáž ruda mnohem čistší a doly že byly bohatší než nyní. Stává se, že přicházejí havíři při kopání na zastaralé práce, čemuž říkají „prísť na *starca*“.

[10] Poslední náležejí jednotlivcům, kteří dle kuksu (akcie) na to složeného větší neb menší částku z celého důchodu přijímají a také útraty vyplácejí. Jeden Gewerk může míti sto i více akcií, z nichž se opět každá na osminy děliti může, takže na jeden kuks i osm majetníků býti může. [11] Rudu, v níž je drahý kov, jmenují *kameň*, kámen je *skalka*. [12] *Baniar*, *baník*, kdo v báních pracuje; *haviar*, kdo v dolech kope. [13] Maša, veliký stroj na vodě, ku př. na klince, na dráty a pod.

V lesích jsou *uhliska*, kde se v *miliach* (milířích) uhlí pálí, jehož se náramné množství k topení pecí spotřebuje, a na Černém Hronci jsou rozsáhlé *drevorúbaniska* čili tak zvané *císařské handle* (dřevařství), o nichž dále obšírně promluvím. — V Hriňové a Sihle jsou sklené hutě, odkudž se sklené zboží na Dolení zem a dále až do Turecka zaváží. — Kdysi bývaly i zlatoryže ve Zvolenské stolici, což doposud nejen pověsti lidu v hronských údolích dokazují, ale i vysoké, rozsáhlé, starou horou (lesem) porostlé, opodál břehu Hronu, při Predajné pod Jasenou, níže Brezna, potom výše Brezna po Bacúch až do Gemerské stolice táhnoucí se *halně*[14]. Snad nepřijdu nevhod, když zmíním, co se mezi lidem o věci té rozpráví. Bůžka vládnoucího zemskými poklady volají baníci *Kovlad* a paní nad zemskými poklady je *Runa*. V Dolní Lehotě ji nazývají *Zemná pani* a povídá se o ní následující: Ve Vajskové, dolině pod holemi, bývaly za předešlých časův bohaté báně na zlato, jež se z rudy dobývalo. Nalézají se tam až dosud hluboko mezi holemi, na místech vozům nepřístupných, veliké hrby trosek a ukazují se tam i stupiště, v nichž lidé podnes žijící kusy železa našli. — Pod Velikým Gáplem, podle Ďumbiera, nad Horní Lehotou, jsou vskutku prastaré halně černých trosek, nepovědomo ale, z jakých to dob a z jaké rudy. — Nyní pominulo tam všecko bohatství. Příčinu toho zchudobení vykládá si lid následovně: Baníkům, kteří tam pracovali, sjídal vždy kdosi potravu. Číhající na zloděje dostíhli ženu, vysokou, *dúžu*[15], s tak velikými prsníkami, že je dítěti, které na *chrbtě* nesla, přes *plece* hodila a tak je kojila. Vlasy měla zlaté. Rozpáleni hněvem svázali ji a hodili do

[14] Hromady drobného nepotřebného kamení z dolův vyházeného, aneb písku od zlata vypraného, aneb trosek z rudy vypálených. [15] Pevného těla, silnou.

Vajskové[16]. Kdyby byli znali, kdo je, nebyli by tak učinili. *Byla to Runa.* Vajsková nesla ji do Hronu a Hron až proti Kremnici (také Šťávnici jmenují), kde ji na písek položil. Tam ji našli *lútostiví* lidé, vazeb zprostili, nachovali a opatřenou propustili. Neřekla jim, kdo je, ale od té doby zmizelo bohatství z Vajskové, že se nelitostiví lidé naostatek i vystěhovat museli, a Kremnice naopak zbohatla, neboť *čeho se Runa dotkne, to pozlatí.* Po násilném jejím vyhnání z Vajskové bývalo prý slyšeti po horách volání silným hlasem: „Runa, Runa, děti ti plačú!" A to byl prý její muž, který ji hledá. Totéž povídá se i v Horní Lehotě o Stupku, dolině od Ďumbiera k Bystré se táhnoucí, a dokládá se, že bývala Runa vymalována nad brezňanskou branou se strany Veňocie (jmeno předměstí). Když vítr silně duje, říkají tamější lidé: Runa plače![17], a děvčata, když jdou do hor, volají po hoře: Runa, Runa, daj nám zlata plné suná[18]!

Nalézá se také vícero vzácných minerálií ve Zvolensku. Na Jamešné, Trivodách krásné kapalínové chalcedony na hnědé železné rudě (Brauneisenstein). Ruda ta dobývá se v Gemeru nad Jelšavou ve vrchu *Kiaru.* Tamější lid a baníci ji nazývají *kiarnica* a od toho má i vrch jmeno Kiar. V okolí Španí Doliny nalézá se brochantit, erinit a euchroit, jakož i vyhraněný celestin a aragonit. U Ľubietové libetenit a dřevěné opály šedé barvy na Čelíně pod Vieprem ľubietovským. Lid je nazývá *dúhová skala,* slídu, které je mnoho v žule Ďumbiera, *mica, blisk,* a vápenec štěpný (Kalkspat), u Poniků *švor.* Žluté, prohledné topasy (křemeny), jež tu a tam se nacházejí, jmenují *paromova skala* (také *hromová*) a povídají, že je

[16] Potok pod dědinou. [17] V Čechách Meluzina. [18] Suno, sudno — almárka, police, skříně. (Též v Domažlicích se tak říká.)

v nich blesk zavřen, a kdo takový kámen u sebe nosí, že je chráněn před zlými nemocemi. Také malachit nalézá se ve Zvolensku a u Hronce černý burel. Povšimnutí hodna je i Tufna, sluj vápencová v Harmanci, v níž se mnoho kostí z předpotopních zvířat nachází, jakož i v jedné sluji na Hronci. Hory vulkánické zove Slovák *skaly žiarne, ždiarne*, břidličné hory nad Breznem, mezi Zvolení a Gemerem, *kýčerny*, skály vysoké, rovně dolů běžící jako zdi, *skaly štítové* a veliké desky a tabule žulové *bľachy*. Skálu mramorovou v Gemeru[19] za Revúcí *marvaň skala*. Také říká Slovák *živá skala*, jako „živá voda". Živá voda je, která teče a nikde nestojí, živá skála ta, *která má kořeny hluboko v zemi a roste*. „Hodně si narásla!" pravil horár v Horní Lehotě, přijda ke skále, kterou nebyl dlouho viděl.[20] Vysoká sedla mezi dvěma horama zovou *prieslopy, priehyby*. Pod Prašivou za dědinou Hiadľom, když se k liptovské Korytnici přechází, je prieslop, a když se s Poľany dolů k Zvoleni jde, u Očové. Názvosloví pro přírodní útvary a vlastnosti, jakož i pro všechna svá zaměstnání má Slovák bohaté i rozmanité, poněvadž každá stolice své zvláštnosti má.

Hospodářství vede se vůbec po celém Slovensku dle evropského, a nikoli dle asiatského způsobu jako mezi Maďary; také nejsou v horních stolicích tak úrodné půdy

[19] Šedý mramor s červenými šlehy, není ale tvrdý. [20] I v jedné staré slovenské písni, kde se opěvá hrdinství slovenských vítězů při dobývání hradu Děvína (v Novohradsku) proti Turkům, mluví se o živé skále:

„Děvín zámok nevezmetě,
s hanbou od něho puojdětě,
bo *živú skalu* strieľatě."

Zříceniny Děvína posud viděti na skalnatém vrchu za Lučencem.

jako na Dolení zemi, obyvatelé tedy i potřebou nuceni lépe božích darů zužitkovati a s nimi hospodařiti, což se také stává. Pole jsou lépe zorána, při staveních viděti stodoly s humnem, viděti i chlívy pro dobytek. — Obilí ukládá se do sypáren a komor, sláma do stodol, seno na povaly (půdy) neb seníky. Krav drží se ve větších hospodářstvích více než v doleních krajích a také se lépe chovají. Stavení jsou ve městech zděná z kamene, po dědinách a v horách nejvíce dřevěná, doškami a šindelem krytá. Pěkně vyhlížejí stavení dřevěná selská na lazech, stojíce osobitě uprostřed polí a malých hájů jedlových neb březových, jež schvalně na vykolčených těch čistinách státi se nechaly. Zhusta viděti v dolinách těch, obyčejně na výšině, kostelíčky, nejvíce v slohu gotickém stavěné, z nichž nejeden velmi starý a památný. Všude panuje větší pořádek, čistota, větší živost a pracovitost nežli mezi Maďary, jak ve městech, tak v dědinách. I ty cesty *hradské* lepší jsou o mnoho.

Nejúrodnější *nivy* jsou v hronské dolině od Ľubietové k Zvoleni. Tu rodí se pšenice i rež, pšeno *(žltá kaša)*, čočka, hrách, bob, tu i pěkná zelina i výborná ovocina, zvlášť vyhlášené slivky (švestky) bystřické, s nimiž Krupinčanky obchod vedouce do krajů doleních jezdí a za obilí je vyměňují. Víno roste jen v Krupině, ale „jde o něm chýr[21], že je kyselé jako štír!“ Lenu se mnoho neseje, poněvadž na dolením vidieku dobrého pole raději na obilí použijí a na horách na zeleninu a krumple (brambory). Seje se jen u Ľubietové, Zvoleni a Garamségu, kde ale tak pěkný se rodí, že se spišskému vyrovná. Zato seje se mnoho konopí, zvlášť na horách. Ženy samy si plátno tkají a nosí je buď bílé neb na modro barvené. Tenší

[21] Pověst.

plátno kupuje se od Oravců. Tučná pastva po celém poříčí Hronu a v lesích nahražuje *ďatělinu*, které se málo seje. Na salaších pliešovských, dětvanských, brezňanských robí se dobrá bryndza, která se daleko zaváží pod chybným jmenem „Primserkäs“. Máslo z obou Revúc zaváží se s mědí, železem a papírem do Pešti a dále. Obilí, kterého pole nedávají s potřebu, přiváží se z Těkovské stolice a Lučence, kamž zase na trh vozí sedláci z Dětvy, Očové a Hrochoti šindle, latě i potřebné ode dřeva náčiní k budování stavení. Za stržený peníz kupují si obilí. Na panství vígľašském a dobronivském drží se mnoho ovec, *birek*, jichž pěkná vlna též na lučenských trzích se prodává a daleko zaváží. Hrubá vlna spotřebuje se v domácnosti na halenové sukno, jež se na *siahu* měří. Obyvatelé pohronských dědin, Kordíčtí, Králičtí, okolo Poniků a Povrazníku, dělají rozličné věci ode dřeva, *gredy* (trámy na stropy), desky, *mažiary* (moždíře), okříny, mísy, lžice i koše a košatiny. Zvolenští a Ľubietovští jsou hrnčiarové, bečvárové, a prvnější i barvíři pláten na modro. V Radvani u Bystřice dělá se mnoho klobouků hrubých pro sedláky. Ti všickni jezdí s výrobky svými na dolení kraje, kde je buď za peníze prodají, buď za obilí vymění. Surové kůže přiváželi se ze Spiše; v Bystřici je mnoho koželuhů, kteří zase zboží svoje do Pešti zavážejí. I v domácnosti se mnoho spotřebuje, an i ženské nosí boty z korduánu. Ženy baniarů a haviarů, již jsou nejvíce chudí, dělají pěkné *čipky* (krajky), které Dolnolehoťané daleko do světa i s jiným zbožím roznášejí. Med přiváží se z Gemeru, poněvadž ho není v stolici dostatek a žádná domácnost bez něho býti nemůže, alespoň o hodech. „Po kaši, po medě poznať Slováka všadě“ je přísloví. Na horním vidieku, kde nemají včely při staveních dostatečnou a přiměřenou pastvu, vynášejí je na jaro v úlech, buď dřevěných klátech neb slaměných koších,

k lesu na pastvu, kde je nechají v ohraděných včelínech do jeseni. Vidouc nízkou, chatrnou ohradu včelína divila jsem se, že se nebojí zlodějů, ale řeklo se mi, jednoho jen zloděje že se je co báti, totiž *macka* (medvěda), který si rád na medu pochutná, když může.

*

Obyvatelů má stolice Zvolenská 100330, naskrze Slováky náboženství katolického a evangelického; evangelíků je většina. Židé nesmějí se zdržovati ve Zvolenské ani v Těkovské stolici, ani v Gemeru a Hontu. Divokých cikánů se ale mnoho potuluje po dědinách. — Báňská Bystřice (něm. Neusohl, maď. Besztercebánya), stoliční město, je velmi pěkné a živé, a Slovák nepřeje si nic lepšího než býti „za živa v Bystřici a po smrti v nebi". — Dolnovidiečané jsou dílem havíři a baníci, dílem řemeslníci a dílem sedláci. Z obyvatelstva toho jsou nejbídnější a nejchudší první, pracujíce po celé své živobytí v dolech a báních. Chlapci osmi- devítiletí musejí již s otcem do bání, aby pomáhajíce při prácech několik krejcarů denně vydělali a práci zvykali. Jsouť také všickni zsinalí a vychudlí. Ženy jejich jsou známé *pletárky* krajek, pomáhajíce tím výrobkem rodinu živiti. — V dědinách okolo Bystřice a v pohronském údolí dolů k Zvoleni viděti velmi krásné ženské, zvláště děvčata, když jich jde v neděli *čata vycifrovaných*[22] do kostela, v zelených sukních, černých čižmách, bílých fěrtuškách, červených šněrovačkách modře lemovaných, majíce u košil široké bílé rukávy červeně vyšité, an od ramenou a od party na hlavě[23] rozličnobarvé stužky jim vlají. Také ve všední den

[22] Zástup vystrojených. [23] Náčelka tři palce vysoká, zlatem vyšitá, uvázaná dozadu, kde je veliká růže ze stužek. Co nevěsty mají na ní věnec ještě zelený.

sukně bílé plátěné, modré fěrtušky a *lelík*[24] od týla dolů visící, stužkami propletený, pěkně jim sluší, neboť parta a sukně zelená jen v neděli se nosí. Ženy chodí v bílých plátěných čepčokách, obšitých širokou krajkou, která jim okolo čela a skrání tak pěkně leží, že by neměly hlav přikrývati bílým *ručníkem*[25], an si beztoho každá pod paždí svinutou plenu nese, červenou přízí krásně vyšitou. V zimě nosí každá žena modrý kožíšek, černým beránkem obšitý. Co je při nich zvláště pěkné, jest jejich čistota.

Nejkrásnější ráz mužů jsou Dětvané, Očované a Hrochotští[26]. Krásnějších vzorů pro rekovské postavy by malíř nikde nenašel. Těla mají jako z ocele, obličeje výrazu plné, smědé a zpod hustých obrví, z černých očí září smělost a odvaha. Zuby má každý jako zeď a vlasy dlouhé, husté, černé jako *žížoľ*. Zpředu mají je zapletené v pletence *(kečky)*, které jim od čela po obou stranách tváře dolů visí, což sice na první pohled nápadné je, nicméně ale pěkně k tvářím těm sluší. Oděv jejich sestává v letě ze širokých bílých *gatí* z plátna konopného, nepříliš dlouhých, dole bílými přeznými třísněmi lemovaných; na nohou nosí krpce neb čižmy. Košile je též z takového plátna, s krátkým tílkem, ale velmi širokými otevřenými rukávcemi, červeně vyšitými. Okolo nahého *drieku* nosí *opasok* z hnědé neb červené kůže na střevíc vysoký, na němž mají zpředu širokou mosaznou *pracnu* (přezku), řetízky, gombíky a podobné ligotky navěšené. Když kam jdou, mají v něm peníze, nůž, vrecko s dohánem, a co potřebují. Okolo krku volně jest položen černý šátek hedbávný, zpředu na uzel uvázaný; konce visí dolů, jen tak pro parádu. V letě když kam jdou, hodí

[24] Vrkoč. [25] Šátkem. [26] Hrochoť leží vysoko na Poľaně, níže leží Očová, Želibuk a Očovské *Dúbravy*, pod nimi jsou Lazy Dětvanské.

přes ramena kabanici, bílou vyšívanou, z halenového sukna. V zimě nosí přilehající nohavice vlněné, krátký lajblík bez rukávů *(oplecko)* s kožešinou navrch, a přes sebe *širicu*[27] hnědou neb bílou, také bohatě vyšívanou. Na hlavě nosí starší muži po domácku nízké, bílé, beránkem obšité čepice, jinak širáky s neobyčejně širokou střechou, od polovice nahoru vyhrnutou. Širák takový je velmi těžký a hodí se jen pro hlavu Dětvana. Na cestu béře každý silnou valašku a po boku viseti má torbu. V ozorných těch postavách zdálo se mi vždy že vidím obrazy starých našich reků.

Z těchto dědin, potom ze Slatiny a Muoťové byla polovní čeleď krále Matyáše, když za svého pobytí na zvolenském zámku polovával po lesích zvolensko-gemerských a horách zvolensko-liptovských na medvědy a divoké kance. Od něho jmeno má od té doby Kráľova hole, kde rád lovíval, a Králův laz, vysoký vrch mezi Peklem a Babou, kde lovíval černou zvěř. Ty, kteří s králem na polovačky chodili, obdařil listinami, jimiž osvobozeni byli ode vší roboty, pročež slobodáši se zvali. Zůstali svobodni od roboty i za pozdějších králů, vyjma že museli, kdy bylo třeba, donášeti dopisy od vrchností na stoliční úřad a hotovi býti k službě vrchního išpána.

Povídá se o Dětvanech, že jsou diví chlapi a že rádi kradou, zvláště koně, voly, ovce, při čemž potřebí více odvahy než chytrosti. Dětvan když krade, nekrade z potřeby — jsou to obyčejně synkové zámožných sedláků, kteří na takové lovy vyjíždějí — ani ze zlomyslnosti, nýbrž z rozkoše, z překypující bujnosti. Neokrádá chudého, nedobývá se pod zámky, nedotýká se zlata ani stříbra, ani drahých šperků, to měl by za špatné, ale koně

[27] Delší a se širšími rukávy než kabanice.

neb vola z pastvy, berana z košiaru se salaše odvésti v noci, s nebezpečenstvím života, to zdá se mu věc dovolená, a čím větší při tom nebezpečenství, tím větší jeho radost a chlouba, neboť jen o tu jim je a nikoli o koně neb berana, což tam co do peněz velkou cenu nemá. Takové dobrodružství nezdá se nikomu hříchem, ba Dětvanka nešla by ani za takového šuhaje, který by se nemohl nějakým hrdinstvím proukázati, neboť vře posud i v žilách jejích, jako v žilách bratra neb milence, nezkažená ještě krev smělých odvážných předků, kteří se v domácích lesích s medvědy a kanci pasovali, kteří se s Turkem pohanem pod Bělehradem bili a vítězili tu i tam. Jediné onou překypující silou a bujností, které někdy nedostačí tichý život rolníka, mohou se násilné ty výstupky omluviti. A nyní to také již přestává.

O králi Matyáši ozývá se dosud z úst lidu, jmenovitě zvolenského, nejedna pověst, zvlášť o jeho lovech na krotké, plaché srnky a laně, které se mu prý mnohem lépe líbily než divoká zvěř ve vysokých lesích. Slyšet o tom nejednu píseň, na příklad:

Stratila som, stratila,
čo som rada nosila,
stratila som zlatý pás,
našiel mi ho kráľ Maťáš.

Maťáš kráľu, daj mi ho,
dám ti turák[28] *na pivo,*
zídě sa ti napiti,
keď budeš zver loviti.

[28] Groš.

Dětvané a Zvoleňané ho vděčně vzpomínají a povídá se vůbec o něm, že byl švarný šuhaj a dobrý král.

Zvláštní ráz lidu jsou dřevorubaři v pralesích na Černém Hronci. Než ale mluviti budu o jich životu a zaměstnání, chci promluviti o Hronci samém.

*

Černý Hronec vyvěrá v středu pralesů pod Vieprem klenovským a teče pod horu a dědinu Dobroč. Od Dobroče teče k dědině Pustému okolo Látek, Korni, Fajtova na Jánošovku a k Balogu. S druhé strany Balogu je Vydrovo a Závodia, mezi nimiž potůček Vydrový protéká a do Hronce se vlévá. Od Balogu teče na Jergov, Krám[29], pod nímž je horárna (myslivna). Výše Krámu je Čierna Dolina a dědina Medveďov, nad níž vysoko na hoře druhá horárna v lukách, již zovou Zákľuky. Níženi Zákľuk z pralesů přitéká silný potok Kamenistá a okolo Krámu (koliby) teče dolů do Hronce a s ním spojena po nedlouhém toku do Hronu. Nad vtokem Hronce je c. k. železodílna Hronec (Rohnitz), níženi v pěkném zákoutí je píla, obydlí polesného a myslivce; lid tam říká *Na Štiavničkách*. Vrch nad vtokem Hronce do Hronu nazývá se Chvatimech, naproti je Hradisko a níženi Brezová, kde je opět c. k. železodílna. Okolo Brezové vede cesta k Horní Lehotě a na Ďumbier, který týmě své do oblaků vypíná, a podle něho k severu řadí se Veľký a Malý Gápeľ, hoľa Baba, Čertovica, Peklo, černá se dlouhý sochorec Kráľového lazu, nejníženi pod Ďumbierem zelenají se krásné vrchy Hrádek a Okošená nad Lehotou a od nich dolů běží Riavka, vtékajíc pod Brezovou do Hronu. Voda Hronce zdá se býti černá, což někteří od popele z uhlisk, splaveného z lesů do vody, odvozují, ale ona je černá

[29] Krámy jsou dva, tento je dědina, druhý jen koliba.

i v pralesích, kde nejsou žádná uhliska, kde ničehož není než stromy, rostlinstvo a voda. Netřeba tomu dlouho zkoumati, proč voda Hronce černá vyhlíží, kdo se podívá na tučnou, černou prsť, která všude po lesích, kudy Hronec teče, vysoko leží a též i jeho ložisko tvoří, a když si vody *načrie* a vidí, že je čistá jako *boží slovo*. — Z Brezna na Krám počítá se 1 1/2 hodiny[30], na Dobroč 3 1/2, na Sihlu pod Homolkou 6; a vede tam postranní cesta polná. Nad vtokem Hronce do Hronu začínají pralesy a táhnou se po levém jeho břehu až přes Viepor klenovský. Dědiny od Hronce po Dobroč jsou bydliště dřevorubařů, v posledních létech přidána k nim i Sihla, 3 1/2 hodiny od Balogu v hlubokých lesích ležící, a v lesích z obou stran Hronce ležících jsou c. k. dřevorubařské dílny černohrončanské[31], jak se všechny společným jmenem nazývají. Okres těchto černohrončanských rubanisk leží, krom Sihly, proti jihu, od východu na západ, a obnáší výše 40 000 jiter lesa. *Handělců*, jak dřevorubary všeobecně jmenují, je 1500 chlapů. V Balogu je kostel. Ještě jsou jedny c. k. dřevorubařské dílny, totiž *beňušské*, nad pravým břehem Hronu, nad Breznem, severně pod Zvolenskými Karpatami, bezprostředně pod Beňušskou hoľou, 4000′ vysokou, která přes Čertovicu s Ďumbierem sousedí. Na jih sousedí s polhorským hájenstvím (revírem) na Černém vrchu, Zelenou a Fabovou hoľou, níže ji s městskými grunty a lesy; na východ s Gemerem při Bacúchu a na téže straně sousedí s koburgovskými lesy, na sever se končí na chlumech hoľ a hraničí s liptovskými pány, na západ hraničí zčásti s městem Breznem, zčásti s hájenstvím šťávnickým (Jarabá). Lesa mají as o polovic méně než černohrončanské dřevorubařské

[30] Na vrchovom (koni) neb voze, a uherské jízdy. [31] K. k. Schwarzwasser-Holzhandlungen.

dílny. Strminy má ale vyšší a doliny kratší než na Černém Hronci, a proto je plavačka dřeva do Hronu snadnější.

*

Dle starých letopisů bylo hornictví v Báňské Bystřici již v 7. a 8. století zavedeno pod slovanskými králi Pannonie od Slovanů. Bystřice jmenovala se dříve Nová Ves a později teprv dostala jmeno od potoku Bystřice. Co se povídá o vynalezení rud, že v Šťávnici před 8. stoletím svině kus stříbra vyryla, v Kremnici že proto báně založili, poněvadž ve volatech zabitých slepic zlatá zrna nacházeli, a vynálezce měděné rudy v Panské Dolině že byl medvěd, je pouhá báje. Také se nemůže s jistotou říci, že by prastaré rudné doly a halně trosek, porostlé starou horou, od Kvádů pocházely, ač sídla jejich, než je Římané vytlačili, nejvíce na pravém břehu Hronu a v Gemeru byla, a že byli znalí hornictví. Mohly by i od Slovanů pocházet, jako *slovenské* staré pece, o nichž jsem se již zmínila.

Nejstarší doly v okresu Báňské Bystřice jsou v *Haliaru* na Starých horách. Původně jmenoval se vrch ten *Holý vrch*, když ale mnohem později (r. 1200) Němci nové doly v Panské Dolině vynalezli a dobrý z nich výtěžek měli, jmenovali haliarské staré hory (rozuměj doly), z čeho povstal název Staré hory pro celé pohoří. Z dolů těch se dosud těží a jsou již spojeny s panskodolinskými.

Když říše Slovanů klesla a Maďaři uherskou zem opanovali, povolal nejdříve král Štěpán Svatý Němcův do země, aby hory vzdělávali; po něm pak opět král Gejza II. V 11., 12. a 13. století vzkvetlo hornictví ve Zvolenské stolici u velikém stupni. Po vpádu Tatarů r. 1241, kteří všecko poplenili a zhubili, povolal Béla IV., když se z Dalmacie byl vrátil, Němcův z Mišně, Sas, od Rýna a z Durynska, které dílem v Báňské Bystřici, dílem v druhých

báňských městech osadil. Noví tito osadníci psali se v listinách „novi hospites de villa Bistricia“ a obdrželi od krále Bély IV. r. 1255 velkých svobod, kterých jim následující králové potvrdili. Mezi jiným měli právo vlastní soudní moci, jsouce vyjmuti od soudní moci úřadu stoličného; dále měli právo nejen ve vlastním okrsku, ale i v celém hájemství Zvolenské stolice doly na zlato a stříbro a jiné kovy zakládati. Ode všech daní a kontribucí byli osvobozeni, vyjma urbár z vydobytých kovů. Při kolbách a turnajích bylo jim dovoleno nositi saský štít. V čas vojny byli povinni ozbrojeni krále do boje provázeti. Již za krále Bély IV. bylo ryžování zlata a dobývání stříbra rozsáhlé; a jmenovitě v Báňské Bystřici pod rychtářem Ondřejem (Ondráš) tak se hornictví zvelebovalo, že mu daroval král celé prostranství, lesem porostlé, mezi Báňskou Bystřicí, Ľupčí a Poniky. Za oněch dob byly nejbohatší ryžovny v údolích ľupečském, moštenickém, bukoveckém, sobotnickém[32], jasenovském[33], jarabickém[34] a bockém. Tam nalézala se veliká ložiska zlatého písku, který ale tak dočista jest vyryžován, čili jak tamější lid říká, *vybašován* (bašovať, bašoviar od něm. waschen), že se v pozůstalých tam halněch málokdy zrnko najde. — Až do časů krále Zikmunda dobývali skoro výhradně jen zlato a stříbro, nevšímajíce si rudy měděné, až se našli jednatelé, kteří tuto na stříbro bohatou rudu skoupili a do Krakova, Vratislavi a Varšavy rozvezli, kde se stříbro z mědi vylučovalo. — Jak veliká byla moc horníků a spolu nájemníků dolů, poznati z toho, že synové Jana Thurza, jakož i jejich švagři, bratří Fuggerové, od krále Vladislava II. titul „camerarii regii“ (komorní královští) obdrželi.

[32] Sobotnica, vrch mezi Lehotou a Magurkou nad Ľubietovou. [33] Hora Jasenová nedaleko Povrazníka. [34] Pod Beňušskou hoľou.

Hned z počátku, když Gejza král a potom Béla Němců do země povolali, přišlo jich tolik a ještě za těmi ustavičně přicházelo, že konečně práce v báních pro ně nedostačovala. Ustanovilo se tedy, že jedni k zhotovování potřebného nářadí, druzí k stavění sliváren a hamrů, jiní opět k pálení uhlí a rubání dřeva ustanoveni budou. Tito poslední posláni jsou výše Bystřice do lesů, ,,hore Hronom", aby tam dřevo rubali a k Bystřici dolů spouštěli, tak aby i z lesů osoh[35] byl a příležitost k badaní po zlatě. Započali tedy drvoštěpové tuto jim vykázanou práci v 13. století od místa, kde nyní most lučatínský přes Hron vede a kde úzkým prosmykem skrze Železnou bránu do Ľubietové viděti, ,,hore Hronom". Zaopatřovali dřívím a uhlím jak Bystřici, tak Ľubietovou, královské to svobodné město, které svá práva od Ludvíka I. obdrželo. Že první tito dřevorubaři v lesích hronských a baníci Němci byli, dokazuje dosud užívané názvosloví banické i dřevorubařské, ku př. hámrik, klufta, ding, šichta, šlog, zinkholc, griecpal a j. Tak i některá ještě německá jmena rodinná, jako Auxt, Schwandtner, Taxner a j. — Jmena vesnic jsou ale z většího dílu poslovenčena, ku př. vesnice při Bystřici ležící, odkudž se dřevorubařům a baníkům strava donášela, jmenovala se dle starých listin Kostführerdorf, nyní se jmenuje Kostiviarska; Deutschdorf — Německá, Eichdorf — Dubová, Granfurt — Medzibrod, Schleifdorf — Brusno (kde se nářadí brousilo), Kaufdorf — Predajná (kde se trhy týdenní držívaly). Vrch jeden jmenují *Komov* a povídá se, že tam bydlel jistý Stuhlreiter, a když prý zimního času nebo za velkého sucha od níže bydlících sousedů Fojtovců do Hronu pro vodu chodili, volával prý na ně: ,,Kom of, Vetter Veit, kom of!" — totiž aby k němu šli pro vodu. Jiní ale název vrchu

[35] Užitek.

jinak vykládají, totiž od husitů, kteří po vypovědění z Čech nejvíce v Malém Hontu, Gemeru, Zvolensku se usadili. Ti dali prý jmeno vrchu tomu ale *Chomov*, na památku podobného v jich domově.

*

Dlouho bránili se Němci proti poslovenčení a zakladatelové baníctva i měšťané tak o zachování sebe a své národnosti pečovali, že do 17. století žádného jiné národnosti člověka mezi sebou trpěti ani řemeslům vyučovat nechtěli, což často k veřejným stížnostem, ano i k bitkám příčiny zavdalo. Avšak daremné bylo toto namahání; jakkoliv se jim poštěstilo až do 17. století národnost a přednost ve městech a dědinách horních udržeti, déle nemohli, a to z následujících příčin: Když vojnami v předešlých stoletích zuřícími celé dědiny vypleněny byly a obyvatelů prázdny zůstaly, našlo se ihned Slováků, kteří na těch místech nové dědiny stavěli, je osadili a zalidnili. Kde ještě pozůstalých Němců našli, těch nikoli násilím, ale pěkným způsobem, davše jim poznat krásu jazyka a dobrotu srdce svého, na svou stranu dostali, vzdorující tomu vymřít nechali. Tak stávalo se i s Maďary za prvních dob vlády uherské. První králové uherští mnohým zasloužilým Maďarům ve slovenských krajích, jako v Oravě, Turci, Liptově a j., statky darovali. Když potom na statcích těch bydleli mezi poddanými, bylo jim potřebí naučiti se i jejich řeči; to stalo se, i naučili se jí tak dokonale, že svou vlastní zanedbali i zapomněli a Slováky se stali. Proměna taková potkala mnohem častěji Němce v báňských městech bydlící. Práce jejich v báních byly požehnány; každý tedy, když bohatství svoje natolik rozmnožil, že nemusel sám pracovat, přestal pracovati a najmul do práce cizích, jak do bání, tak pro dům. Tu usilovní kolem bydlící Slováci nejprve co dělníci, sluhové,

nosiči, pastýři do měst báňských povolaní se osadili, napotom povolavše za sebou i rodiny, v krátkém čase se rozmnožili, měšťany stali a časem i hodností dosáhli, k čemuž jim i zákony napomáhaly, nařizující, že se musí každému bez rozdílu národnosti a řeči právo měšťanstva, mistrovství atd. dáti. Protivili se tomu ovšem Němci, však ale peněžitými pokutami bývali k plnění zákona přinucováni. Tak r. 1608 Bystřičtí nechtěli jednoho Slováka za měšťana přijmout, odvolávajíce se na články svoje, dle nichž nejsou povinni jiného mimo Němce mezi sebou trpěti, ale nic platno—museli 2000 zl. pokuty platit a prohráli. I osazovali se Slováci pomalu mezi nimi, a počet Němců se menšil a městečka, dědiny, dříve jen Němci obydlené, stávaly se slovenskými. To stalo se s celým téměř Malým Hontem, Zvolenskem, hoření částí Gemeru, se všemi báňskými městy, Rožnavou, Ružomberkem, vyjma Kremnici, kde se ještě slabé stopy Němectva udržely. Osud ten potkal i dřevorubaře černohrončanské, a snad nejdříve. Nemohouce stačiti, aby dostatečnou potřebu dříví dodávali, nuceni byli jiných ku pomoci volati. A kdo rychleji chápe se výrobku nežli Slovák! Ihned byli hotovi vyměniti pluh za sekeru. Četným počtem se přihrnuli a ukázali Němcům, seč jsou. Ku konci 16. století a na počátku 17. celé rodiny, jako Belko, Berčík, Bukovec, Medveď, Ťažký, Muránsky, Caboň, Javorčík, Zemko, Kováč a j., když založené od Němců dědiny nepostačovaly, nových si pozakládali. Tak založili prvně Závodu, Medveďovu, Kršskovu Dolinu a j., a v krátkém čase tak se rozmnožili, že Němce počtem dalece převyšovali, neboť ubývalo Němcův, takže v oné době jen deset rodin pozůstalo: Auxt, Dekret, Gürtl, Kliment, Schön, Schwandtner, Taxner, Schwarzbacher, Stuhlreiter a Thurn, a ti byli již poslovenčeni. Od té doby ještě i z těch několik vymřelo, takže jen pramálo němec-

kých jmen slyšeti jest. Má tedy pravdu maďarský spisovatel Fejér, když při popisu uherské země mluvě o Slovácích na ně žaluje: „Weh' dem ungrischen Dorfe, weh' dem deutschen, wo sich Slovaken einnisten, denn die würgen and're Nationen rein heraus!“

*

Lesy od hamrů černohrončanských po levém břehu Hronce přes Viepor klenovský se táhnoucí a část lesů vysoké Poľany jsou pralesy, jak Slovák říká, *staré hory* tisícileté. Tam nikdy ještě se neozýval buchot seker, tam dosud nebylo dřevorubarství. Tam kmeny stářím jen a bouřnými větry vyvrácené a polámané padají a ležeti zůstanou, až *zbútlejí* (zpráchnivějí), jak to leckdes na vývratech a polomech[36] viděti.

Vysoké tyto lesy sestávají nejvíce z jedlí, smrků, buků a částečně na jižních stranách smíšeny jsou s javorem a jasanem. Místy je samá jehličina[37], místy čistá bučina. — Beňušský revír nemá pralesů a málo jasanů, má ale více *kosodřeviny* po holech, které na Černém Hronci není.

Buk ve vysokých těch lesích vyrůstá vedle smrku a jedle do stejné s nimi výšky[38], do 100—120′, v průřezu 5—6′. Stává se při nich i štíhlejším. Jako nádherný sloup z kamene vykřesaný vypíná se *hlaný* (rovný) jeho kmen vysoko do oblaků a nad ním rozprostírá se široká koruna, složená z mohútných, klikatých, vzhůru se vypínajících *konárů* (větví), ozářená paprsky slunečními, pronikajícími lesklým, tuhým, krásně zeleným listem, z něhož hlavně sestává černá, vysoko okolo kmene ležící prsť,

[36] *Vývrat*, kde stromy od větru vyvrácené i s kořeny; *polom*, kde polámané. [37] Mladý les jedlový nebo smrk nazývají *sihla, sihlina; sihliak* je mladý smrk. [38] Roste s nimi *na pretěk* — o závod.

neboť lístek bukový kde odpadne, tam zahyne. Kde jich více pohromadě stojí, tvoří vysoké jeho kmeny ozorná sloupořadí. — Někde, jako v lesích Viepru klenovského, stojí osamělý na zápole skály, upoután na tvrdý kámen mohútnými, jak z železa ulitými kořeny. Skalní orel st ví své hnízdo ve vrcholu jeho a rozličná dravá a bukvic milovná *ptač, kaňúr* (káně), jastrab, *kršiak* (Falco lagopus), krahulec, sojka, oblétá jeho hlavu a odpočívá na širokých jeho ramenech. A pod ním v zápolách skalních kotí *(kotia)* se a *zimují* medvědi i *jazvec.* Když se mnoho bukvic urodí, medvědí to pastvy, těší se myslivci, že bude i mnoho medvědů a že budou dobré polovačky. Z jara, když vyhánějí buky *bluosť*[39], zpívá si valach:

Rozvíjaj sa, búčku, zhusta poľahúčku,
až sa ty rozviješ, valachov prikryješ. –

Z dříví bukového dělají se kláty, též potřebuje se k vodním stavbám, nejvíc ale k topení a pálení uhlí. Nejvíce je jak na Černém Hronci, tak v beňušském revíru stromů jehličích, jimiž porostlé jsou skoro celé Tatry. Jedľa, kterou okolo Brezna a v Gemeru také *háštra*[40] zovou, a *smrek* jedné jsou *rástvy* a vyrůstají obyčejně do výšky 120—150′; našly se ale již jedle a smrky 160′ a 186′ vysoké v objemu 6—7′. Ovšem co vzácnost. — Když se přijde ze světlého lesa javorového a jasanového, oživeného zpěvem ptactva, do lesa jedlového a smrkového, má všecko jiný ráz. Tu vypínají se štíhlé kmeny s kůrou rozpukanou do náramné výše a okolo nich rozkládají se tuhou *štětí* porostlé větve, oddola až k vrchu, tvoříce krásné pyramidy, v zimě v letě zelené. Silné kořeny na

[39] Puky na listnatých stromech. [40] Háštrovuo drevo, háštrina.

povrchu rozložené pokryty jsou vysoko kluzkou štětí, po níž nechodí se tak měkce jako po pažitu mechem prorostlém v lesích listnatých. Někde jen při potůčkách a *mokradlinách* pokryto je kořání mohútných těch stromů vysokým mechem a bujně rostoucím *paprutěm*[41]. V temnu větví hnízdo má veverka a v sousedství jejím, na větvičce, zlatohlávek. Zpěv drozda plavého, na jmelí se popásajícího, jednotvárné tesání zobáků žlun a datlů, hledajících podkorní hmyz, čvikot sýkor, krákání *harvanů* a chřest padajících šúlek *(šišky)* jedině přerušuje tichost zasmušilého lesa. Tu a tam viděti zpráchnivělý kmen ležeti, porostlý mechem a houbou fialovou[42], a kolem něho vyráží mladá sihlina. Na světlejších místech jsou polštáře hadího mechu (Lycopodium clavatum) a ploníku, a houby jedlé i nejedlé, hřib, ryzec, modrák, lišky, *mliečе* (Agaricus lactifluus), smrž, kuřátka, *sivienka* (Agaricus violascens), hřib penčurák (Boletus esculentus), jelenice, fukavica, muchotravka a jiných více kysají pod jedlemi i bukem. Tu a tam viděti vedle světlokoré jedle a tmavozeleného smrku starý strom s opršelou hlavou, s kůrou drsnou, rozpukanou, na jehož uschlých větvech dlouhé svitky šedého mechu visí. V máji a červnu prodchnuty jsou jehličí lesy silnou vůní pryskyřice, již lid *živica* nazývá. Na Ďumbieru vystupují smrk a jedle do 4500′, ve vyšším pásmu řidnou již, zakrňují, a kde kosodřevina začíná, zcela přestávají. *Kosodřevina (kleč)* nalézá se tu i tam v podhoľních lesích na holých vrchách, také v beňušském revíru; po vrchách černohrončanských ji nevidět. Na Viepru klenovském, porostlém nejvíce jedlí a smrkem, na samém vrchu je pěkná zelená louka. *Sosna borovice* je nejvíce po hranicích Liptova a *sosna červená* v Gemeru a na Fatrách, kde vystupuje do 3000′. Modřín

[41] *Peračinou* — kapraď. [42] Cantharellus clavatus.

(*skverk* v Gemeru), *červený smrek* je nejvíce v Gemeru, jakož i *tis*, kterého není ve zvolenských lesích. U Tisovce — který zajisté jméno má od tisu, jako Jelšava od jelše, Klenovec od klenu, Jasenová od jasanu a pod. více — bývala asi někdy tisina, jak o tom i lidé povídají, nyní ale je tam jediný jen strom nedaleko města, u sklonu vysokého vrchu nad minerální studánkou. „*Ten pametá istě starého Bebeka.*“[43] Má asi 40′ výšky, kůru rozsedalou, červenohnědou, opadající, větve velmi stěsnané, jehliny velmi dlouhé, lesklé, tmavozelené, vespod bělošedé. Ovoce jeho jsou červené jahůdky, květe v březnu a máji. Pěkné merhované jeho dříví potřebují nejvíce soustružníci, i jest velmi vzácné. Domácí lid šetří ho jako památky po pradědech zděděné, a někdy jen že si z něho vyřeže některý z gazdů pohárik, když jde na polovačku, aby se měl z čeho napít. — *Jalovec nízký* (Juniperus nana) nejvíce mezi kosodřevinou, ale *jalovec obecný* (borovčia) všude po suchých holech a vrchách hojně roste. Z bobulek jeho dělají pálenku *(borovička)*, a také je rády zobají *čvíkoty* (kvíčaly)[44]. Z mladých výhonů kosodřeviny dělá se z jara olej, známý pod jmenem karpatského balzámu, který se dříve i v lékárnách potřeboval a jejž olejkáři doposud po krajinách roznášejí. Dříví jedlové a smrkové potřebuje se k budování (stavění), k topení, na prkna, na šindel, latě, kláty, dužiny a rozličné jiné věci. Z *mazoru*[45] dělají si handělčané *pucky* (klíny) na štípání dříví. U Valachů moravských je *mosor* oblitina na jedli, která se stane vytékáním mízy *(mizgy)*, když se byla jedle nařízla. Nechá se potom buď vyhníti nebo se vypálí a z mo-

[43] Jako u nás říkají „pamatuje Žižku“, tak v Gemeru na Bebeka pamatují, který byl pánem na Štítníku (maď. Csetnek) v 16. století. [44] Také *borovčiak* — Krammetsvogel. [45] *Hrča* (boule), výrostek na jedlovém stromě. Také se říká *krkoška*.

soru dělají si valaši rozličné nádobí k salašnictví potřebné, gelety, črpáky a pod., které jmenují *mosorky*. Tamtéž mají pro jedli čtvero pojmenování; *mládka* je tlustá jedle, *mláčina* prostřední, *krova* slabá a *lata* nejslabší.

Nižší lesy od Poľany a Viepru ľubietovského a podél Hronu jsou více listnaté a smíšené z rozličného stromoví. Jihovýchodně v rozsáhlých lesích vígľašských okolo Dětvy, Očové staré krásné jsou lesy dubové *(dúbravy)*, smíšené s habrem *(hrabem)*, klenem, jasanem, javorem; výše na Poľaně jsou buky a stromy jehličnaté. Javorem porostlé jsou celé vrchy, jako Javorov na hranici Novohradu. Na Fatře vystupuje javor do 3000′. Javor dosahuje 100′ i více, jasan přes 100′, v objemu 5—6′, brest až do 90′, tak i habr. Dříví jasanové, javorové, jakož i brestové nazývají *drevo fládrovuo* a rozeznávají dle tvaru žilek trojí druh: *vlasáč* je nejvzácnější, *očkáč* nejkrásnější, *kvetáč* nejobyčejnější. Dříví potřebují hlavně truhláři, ale domácí lid bere je na rozličné věci; z jasanu a javoru mají obyčejně vozíky, domácí a kuchyňské nářadí z buku, lípy, osiky. Z *černého* klenu (babyky), který při svahu nižších vrchů roste co nízký, ale košatý strom, dělají se rúry k dýmkám i dýmky. Slovák má rád les javorový a říká, že les bez javora jako děvče bez frajera; v jeseni, když les *ožlutní* a listy padají, smutně se naň dívá ptaje se ho: „Ej javor, javor zelený, čo si tak smutný v jeseni?“ a javor mu odpovídá: „Jakže ja nemám smutný byť, keď zo mňa spadol kvet i list!“ — Podél Hronu a Hronce ve vlhčinách roste *jelša*[46] *černá* (Alnus glutinosa), vysoko na vrchách družná *jelša bílá* (Alnus incana) a v pásmu kosodřeviny *jelša zelená* (Alnus viridis). Břízou bílou i ovislou porostlé jsou některé nižší vrchy, viděti ji ale také vysoko v lesích, kde mezi jedlemi rostouc, světlým svým kmenem,

[46] *Jelcha, olcha.*

okolo něhož lístky na hebkých větvičkách ustavičně pohrávají, dává pěkný pohled. Drobná, keřnatá, po zemi rozvlečená bříza karpatská roste v pásmu kosodřeviny. Z břízy dělají si pastýři dlouhé trouby, břízu staví chlapci prvního máje před okna svým děvčatům *k poctivosti*[47], *brezovicu* chasa ráda z jara pije a březovou húžvou prý čerta vážou.

Osika obecná je v lesích i na podholech a z dříví osikového dělají se *vahančoky* (okříny), koryta a podobný domácí *riad*. Tu a tam po stráních poľná *čerešeň*, hruše, plánka, jejichž ovoce děvčata sbírají a na *poslinku* k zimním přástvám suší, nemajíce nic lepšího. I břeků, *oskoruchů* a na skalinách podhoľních *mukyň* je dosti a *oskorušky* i břekyně a mukyně uležené donášejí ženy do města na prodej. Z břekyň pálí ženy i pálenku, jakož i z trnek a *chabzy;* trnkovou užívají proti *mrchavému kŕči* (žaludeční křeči). *Jarabina* (jeřáb) roste více na jižních stranách. Mnoho druhů je vrboví a bujného vzrostu. Podél břehu Hronu a Hronce nejvíce vrba *široká* (Salix amygdalina), *žltice* (vitellina), *červenice*, *košiarka*, *rakyta*, *zlatolýčí* (helix). V močarinách a *žumpách*[48] údolí podhoľních *vrba křehovka* (fragilis), *hluchá* (triandra), hořká (pentandra) a *dievča*, čili jak se také nazývá, *híva* (caprea), na níž roste houba anýzem vonící. Po suchých vrchách a úbočinách okolo lesů rozličných křovin hojnost *drieňu*, jehož květ mají při sobě nositi děvčata, které rády *driemajú;* trnoslivka[49], z jejíhož dřeva si chlapci topořiska k valaškám robí, hloh, šípek, z něhož ženy dobrý letkvar na prodej vaří. Líska, radost to chlapců, veverek a sojek, nejvíce v nižším pásmu po *rubiskách*[50] rostoucí, vystupuje ale až do 3400′, kde menší keř tvoří. Čtyry *lieskovce*

[47] Někdy smrčky. [48] Bahno — Sumpf. [49] Višeň horní. [50] Mejtíštích.

při sobě srostlé jmenují děti *hránočka*, a na *hvizdáke* (vyškeřené oříšky) chlapci hvízdají. Sousedkou její bývá na rubiskách *kalina*, kterou lid sbírá a suší pro zastavení krve. V světlých lesích na skaliskách a suchopárech keře *biriučiny* (ptačí zob), svídy, dříštělu *(drakovo jahodia)*, zimolezu *(psie trpče)*, keříky *hoľního ribezu*[51], *poľského egrešu*[52], růže hoľní (Rosa alba) a při potůčkách mezi křovím *korošina*[53] bujně vyrůstá. U stavení všude viděti keře černého bezu *(baza)*, z jehož dřeni děti skákavé *pikulíčky* dělají a jehož léčivý květ v žádném domě chyběti nesmí.

Jakmile zima pomine a jaro se probudí, objeví se s ním po lesích, holech, vrchách a dolinách hojnost rozmanitého květenstva: čistiny, hole, louky pokrývá svěží *ruič*[54]. Tu v světlých lesích květe jaterník, *kľúčiky* (Primula veris), *krvavník*[55], *lataj*[56], žluťucha[57] a na vlhčích skalách Ďumbiera žlutý a bílý pryskyřník, koníklec alpinský, růžová sitná (Primula minima) a ve výši 5000′ drobounká silenka (Silene acaulis). V stínu listnatých lesů květe vonná fialka, něžný *perlokvítek*[58], *bibolenka*[59], *kokoríc*[60], *medvědí česnek*[61], hlaváček a na travnatých čistinách fialový *peruník*[62]. *Vlčí lýko* (Daphne mezereum) roste až po kosodřevinu a tvoří pěkné keře. Na Ďumbieru, v nižších údolinách a podle potůčků květou šafrán, zvonček karpatský a hoľní, *medvědí úško*[63], mák žlutý, fiala žlutá, kyseláč[64], vstavač[65], dobronika, bezvršec, česnek planý[66] a na skalinách hoľ *hydozel*[67], kamenná růže[68], hrmotresk

[51] Ribes alpinum *(víno sv. Jana)*. [52] Zahradnímu angreštu říkají *strabočky*, také *kosmačky*. [53] Rhamnus frangula. [54] Mladá tráva i obilí. [55] Ficaria ranunculoides. [56] Caltha palustris. [57] Ranunculus montanus, alpinus. [58] Convallaria maialis. [59] Galanthus nivalis. [60] Convallaria multiflora. [61] Allium ursinum. [62] Iris germanica. Srbové ho jmenují *perunica*. [63] Cortusa. [64] Rumex alpinus. [65] Orchis globosa. [66] Allium fallax. [67] Arabis alpina. [68] Sedum roseum. Netřesk.

a *lupkameň*[69]; na Kozím hřbetu Ďumbiera ve výši 4000′ *len* alpinský, na holech *klinčok* (karafiát) hoľní a na pažitnatých místech ve výši 4600′ roste klinčok kartuziánský. Na pastvinách vysokých hoľ *plesnivec*[70] a *květ sv. Jana*, *biele králiky*[71] a ve výši 5000′ nalézá se Arnica doronicum. Na místech úslunních *kres*[72], harmún, kopretina bílá a na pastvinách hoľních *turanka*[73], kterou pastevci při sobě nosí proti mátohám, kterou se vykropují znečištěná od mátoh místa a kterou mají v Novohradsku gazdové ve všech čtyrech úhlech izby i nad prahem zastrčenou, aby mátohy dovnitř nemohly. A po vrchách, lukách a lesích hoľ a podhoľ pľúcnik, všivec, *čistec* červený, bílý a žlutý, šalvěj[74], ambružka, *křížový květ* (vítod), *dobrá mysl*[75], *polní polej*[76], na suchých stráních *divizna* velkokvětá, *sláměnka*, *ľubovník*[77], ve kterém matky dcery koupati mají, aby se chlapcům líbily, a krásné trávy: *perlička*[78], *milota*[79], *lipnice*[80] a jiných více. Ve tmavých lesích jehličích kapradiny bujní: *rebrinie*[81], *paprutka*[82], v zápolách skalních *osladič* a na skalách *slezinník*. Tu a tam korytem Hronu leknín žlutý kvete mezi sítinou aneb rákosím a po močarinách a *mlákách*[83] lesů podhoľních a hoľních je hojnost rozličných trav, trsť, bezkolenec, riznačka[84], poháňka, suchopýr, *ostrica*, sítina, skrípina, na pastvinách horních lesů bika obecná (maxima), spadicea a v lesech jedlových albida. V zápolách Ďumbieru u hoľních potůčků a na pastvinách hoľních Juncus trifidus, Juncus silvaticus, Agrostis alpina, Phleum alpinum,

[69] Saxifraga aizoides, muscoides a více jiných. [70] Gnaphalium supinum a leontopodium. [71] Chrysanthemum segetum a alpinské. [72] Anthemis tinctoria. [73] Erigeron acris — alpinus. [74] Bledožlutá, až na 3000′; glutinosa — nemorosa. [75] Origanum vulgare. [76] Dictamnus fraxinella. [77] Helianthemum. [78] Melica nutans, altissima. [79] Eragrostis poaoides. [80] Poa. [81] Polypodium masculinum. [82] Aspidium lonchitis. [83] Mokřiny, kaly stojaté. [84] Dactylis glomerata.

Festuca varia. Vrchol Ďumbiera pokryt je *pľúcnikem* (Cetraria islandica). V močarinách obyčejná *močiarna chvojka*[85] a leckdes i vodní bolehlav a vodní opich se najde. V tmavých lesích *blyštěk* kopytník, který až do 4500′ vystupuje, *krasavica* (Belladonna), na světlejších místech po stráních náprstník žlutý, *brambořík*, okolo kmenů živých i po zetlelých kmenech a po zemi vine se *zízoleň*[86] a na pokrajích lesů vysoké keře větviny bílé[87]; na holech modrokvetoucí kručinka *(pichlavá žltačka)*. Na neúrodných nevzdělaných místech *burana*[88] se plemení a *větrník*[89], a na rolích písčitých chundele *siroty diouky vlasy*[90]. Místa rašelinná v lesích a na horách (*traseniska*[91]) porostlá jsou nejvíce vřesem *(riasa)*, pastvou to včel. A v jeseni viděti po zelených holech kvésti krásných hořců, žlutý, uherský, kropenatý, křížový, zeměžluč *(hlístník)*, na hoľních loukách v okolí kosodřeviny Swertia perennis, tmavofialově kvetoucí, a v lesích malin, černic (ostružin), *čučoriedek* (borůvek) a místy i jahodiček (brusnic) dost a dost lidem, ptačině i medvědům, když nemají právě nic lepšího. V některých místech mají ženy a děvčata na trhání jahod, borůvek, brusnic a jalovcových bobulek *hrabky* (malé hrábě), kterými je s keříků strhují, a dětem dělají z březové aneb jiné ohebné kůry kapsičky *(korčubky)*, do nichž si strhané jahody dávají. A když konečně všude v pohronských dolinách i na vysokých holech na zelené pažiti *mrazová sestrica*[92] vykvitne, je čáka, že se zanedlouho i hole sněhem osypou, a Valaši moravští říkají, že kážou naháčky děvčatům přásť.

Krčiny (pařezy) na rubiskách se nevykolčují, ale vy-

[85] Euphorbia palustris. [86] Také horní krušpán. Hedera helix. [87] Clematis. [88] Ononis spinosa. [89] Eryngium campestre. [90] Chundelka, Apera, že je rozcuchaná. [91] Jsou to obyčejně louky podmoklé *mlákami*, které, když se po nich chodí, jako by se třásly. [92] Colchicum, *zimomravka, jasienka, holopanna, naháček, bujakovo vajce.*

hnít se nechají; je tam dosud takový dostatek dříví, že se to považuje za zbytečnou práci.

Divoké zvěře je v lesích těch dosti, medvědi, vlci, lišky, *jazevci*, *rys*, který na dobytku velké škody dělává, *divoké mačky* (kočky), *ranostaje*, *kuny*, *lasice*, *veverky*, *zajíci* a na vysokých vrchách a holech na Ďumbieru, na Prašivé *hvizdáry* (*sviště*, Murmeltiere). V beňušském revíru není tolik jezevců ani kun jako na Hronci, divokých maček ale stejně. Králem nade všeckou tou čtvernohou zvěřinou je v lesích těch starý *macko*, který má svoji hlavní residencí v zápolách a jeskyních Viepru klenovského a kuřeti neublíží, jen když ho lidé nechají na pokoji. Ale handělec jak ho potká, nemůže odolat, aby s ním nešel v zápasy, a byť i napřed věděl, že se mu zle povede. Nejeden handělec může se pochlubiti jizvami od medvědích tlap, když se spolu potkali buď v lese, buď na ovsíku. Když je ale v jeseni dosti bukvic, nevšímá si macko ani ovsíka ani volů a v letě krmí se borůvkami, malinami, jahodami, šípky, a když se mu poštěstí, medem. Jedenkráte přišel medvěd v noci k osamělé v lese kolibě. Valach, nevěda, co to venku šramotí, otevřel, ale jakmile vystrčil hlavu, trkli s medvědem do sebe jako dva berani. Medvěd hned se obrátil a peloval do lesa, valach zavřel kolibu a ošíval si hlavu. Takovýchto komických výjevů vypravuje se mezi lidem mnoho.

„Urobme si medvediu zábavku!“ navrhl přítel Samko, když jsme vešli na vrch vysoké strmé zápoly a oheň *nakladli*, neboť Slovák jak kde chvílku postojí, již si naklade oheň. „No urobme!“ zvolali druzí, a Samko hned odskočil, urval od země velikánský kámen, zdvihl oběma rukama nad hlavu, a stoupna na samý kraj skály, dolů jej hodil. Po chvíli slyšeli jsme temné zadunění a bylo ticho. „Dobre sadol!“ zvolali šuhajci, jdouce si pro kameny. „Nuž hľa, taká je medvedia zábavka, a či sa vám ľúbi?“

ptal se mne Samko. Mně se líbila, ale myslila jsem si, že by se nehodila pro vyškrobeného, slabonohého šviháka.

Černé zvěře, divokých kanců[93], na něž král Matyáš polovával a jichž prý nejvíce okolo Viepru klenovského bylo, není již viděti. Před několika lety vidívali prý lidé ještě jednoho starého kance v lesích Viepru klenovského.

Vlků je pro strach a škodu lidu až mnoho; při velkých zimách přejdou jich celá hejna z Haliče přes hory, přepadají stáda a strašné jejich vytí ozývá se v noci i po dědinách. Běda člověku, který jim přijde do cesty, dokonce když jsou hladovi! Co nesmějí sedláci zbraň míti, rozmnožili se, ač jich dosti potlukou klícky a sekerami. V doleních stolicích, kde jich mnohem více je, drží sice páni honby na ně s velikými hostinami spojené, ale místo vlků střílejí se obyčejně zajíci a srnci. Vysazen jest od ouřadů plat za kůži starého vlka 4 zl. stř., za kůži mladého 2 zl. stř., za medvědí kůži 8 zl. stř.; stává se ale někdy, že je vlk ještě v lese a kůže už je propita. Nejlítější jejich nepřátelé jsou příbuzní jim psi ovčáčtí, z nichž mnohý nosí na těle znaky krutých s nimi bojů při hájení stáda. Chytávají se také do jam *na újesť*. Kde v lese mnoho vlků je, říká lid: tam je *vlčno*.

Lišek je ,,jako plev'' a tamější lišáci jsou tací chytří ferinové jako u nás: ,,Každý lišák nejprv na led klopká, potom teprv přeseň hopká,'' a proto nesnadno je chytiti. Ale někdy dají se chtivostí oklamati a při vší chytrosti padnou do pasti.

Vysoké zvěře, jelenů a srnců, je více v lesích listnatých světlých a v zahájených panských oborách. Srnce jmenují *roháč*, mladého srnce *kolúch*, laň *jelenica*, mladou *jelenča*.

[93] *Viepor, diviak, kúrňaz.* I Srbové říkají *divljak.*

Ptactva je v lesích, po vrchách a vodách hojnost všeho druhu, od malinkého střízlíčka, který si hnízdo na zemi dělá, až k orlu skalnímu, který k vrcholu Ďumbiera zalétá a hnízdo svoje na nejvyšších stromech a skalách staví. Strach ptáků, *kureněc* (kuřat), myší a *zemoryjů* (krtků) je káně, krahulec, jestřáb, ostříž a *kršiak* (Falco lagopus), na něhož, když letí, děti pokřikují: ,,Něvieš koleso krútiť!" Strašlivý, skuhravý hlas sov a pustovek lekává tmavým lesem jdoucího pocestného, a *kuvika*[94] když slyší matka, strážíc u lůžka chorého dítěte, strach ji pojímá a smutně na ně se dívajíc myslí: ,,Už mi ty zomreš, už sa *boží posol* ohlašuje."

Tetřevů *(hlucháň tětrov)* je více v beňušských lesích, tetřívků na rovině mezi březovím, holub *hrivniak* v lesích hnízdí a *prepelička* s koroptvičkou v polích. Po hájích a lesích hnízdí a živí se *jarabice* (jeřábek), *orešník* (Nusshäher), sojky, žlny, *krivonosky*, drozdi, datlové, kukačky, *glezg* (dlask), *hýli*, *blisky*[95], čižíci, sýkory, strnadi, pěnice, stehlíci, konopky, pipišky. Na Ďumbieru spolu s orlem skalním *škorvánok holní*[96], v údolích *škorvánok poľní* a v lesích *kotvrlka*[97]. *Dažďovnica*[98] hnízdí v skalách, *lastovica* pod střechami, a kdo by lastovičí hnízdo pokazil, toho *karha*[99] nemine. *Čvíkoty*[100] přilétají v jeseň; s nimi rády sdružují se *prskoty* čili *trskoty*, které skoro tak vyhlížejí jako kvíčaly, jenže jsou jarabější; bývají tam stálé. Volají: trrrrr, trrrrrr, od čehož snad jméno trskoty dostaly. Jedí se místo kvíčal a *lapají* se jako tyto do osidel. Okolo Bacúchu jich v jeseni mnoho bývá. Straka když na dvoře rapoce, je to paním znamením, že dostanou hosti. V močárech lesních, na bahnitých lukách, v rákosí při břehu Hronu zdržují se sluky, vodní *sliepky*, divoké

[94] Strix noctua. [95] Motacilla. [96] Alauda alpina. [97] Waldlerche, Alauda arborea. [98] Rorýs. [99] Trest, neštěstí. [100] Kvíčaly.

kačky, také *chrapačke* zvané, velcí a malí *rybáři*[101]. První je černý a má bílá prsa, druhý utěšených barev, kovové modré a zelené. Je to pěkné podívání na ně, když se ponořují do vody a ryby loví. Na Hroně viděti také *bočana*, černého čápa, a více ještě vodních ptáků.

Ptáci chytají se na *vábec*, na *věj ice*, do *osidel*, jako kvíčaly; aneb se střílejí, jako sluky, tetřevi a j. Nebylo ale dovoleno všude je chytati, jen na jistých vrchách.

Ryb v horských potocích a v Hronu je hojnost, zvlášť v prvnějších jsou pěkní a velicí pstruzi. V Hronu nacházejí se kapři, *lipně*, *mreny*[102], *bielačke* (bělice), *mieň*[103]. Ostatní ryby v Hronu, Hronci a horských potocích známy jsou jen dle prostonárodního pojmenování, totiž: *jelce*, *plže*, *hláče*, *hruzy*, *jelšovky* a *ovsenisky*[104]. Ve Váhu je ryba *hlavatka*, podobná lososu, až 70 liber těžká, kterou rybáři obyčejně z jara do Vídně zasílají. Má velmi chutné maso. Řeka Slaná je bohatší na ryby než Hron a o Tise říká se, že má více ryb než vody, ale ryby obou těch řek nemají tak chutné maso jako ryby bystře tekoucího Hronu a Váhu.

Tření se ryb jmenuje tamější lid *trelo (nerest, dibu)*; „ryby idú na trelo", když přicházejí z velkých vod do menších. Jako u nás říká se i tam kapru samci *mlieč* a samici *ikriňa*. Z jara, když se *potoky vytierajú*, to jest, když se již trochu oteplilo a led prostředkem taje a se trhá, puká *(sa vytiera* a *diery robí)*, chytají se dobře v místech takových ryby, zvláště s *ostnom*[105], kterým, jak ryba na místě od ledu prostém (na *vytrenuo* miesto) se ukáže, ji propíchnou. Tak chytají se také ryby z jara na Blatenském

[101] Kleine und grosse Fischer (?). [102] Mřena — Barbus minor; také *podustvy* jim říkají. [103] Aalruppe. [104] Gründlinge. [105] Ostěň, ostno; u Srbů *ostve*, *bodva*. Na dlouhé žerdi trojzubá železná vidlice. Dreizack.

jezeře. Bílé oblázkové kameny v potocích jmenuje lid *kačení mýdlo.*

Hadi, pokud mi známo, jsou v tamějších krajinách užovky hladká a obecná a zmije obecná. Povídá se o hadech mnoho báječného mezi lidem. Jsou prý mezi hady takoví, kteří na strom vylezou, jako valach pískají a pastýře i ovce zavádějí, a takový had má prý zlatou korunu. Hada *vinného*, který člověka uštípne, země více nepřijme, musí zahynout. Povídá se také, že se hadi časem schodí *dovedna*, a políhajíce okolo jednoho kamene, tak dlouho ten kámen nadúvají, až se celý jedem rozduje. Valach jeden našel prý takový kámen ještě celý rozdutý, a ze samopaše píchaje do něho *vatráľom*, rozpučil ho a jed zastříknul mu na prst. V okamžení byl celý prst nadutý a valach by byl z toho snad smrt měl, kdyby si byl rychle prst neodťal. Kdo taký kámen uschlý najde, je šťastný, neboť zůstává průzračný jako sklo, a kdo skrz něj hledí, vidí, kde poklady v zemi ukryty jsou. ,,Kameň duť s niekým na niekoho'' je pořekadlo národní a znamená zradu a zlé s někým na někoho obmýšlení. Slováci (i Čechové) věří, že kde domovní had, tam i štěstí v domě, a kdyby takového hada zabil, že by vyhynul dobytek a všecko štěstí z domu zmizelo. Děvčátko v dědině jedné dostávalo od matky každý den k snídaní mléko s kroupami, i vzalo si vždy svou mističku a šlo jíst na zápraží; jinde jíst nechtělo. Nevěděl otec, proč sedí děvče vždy na dvorku, a chtěje to vyzkoumat zůstal jednoho dne doma a dával pozor. A hle, viděl bílého hada zpod prahu vylézati, šmiknouti se k děvčátku a s ním jísti, a slyšel, jak mu děvčátko povídá: ,,Jez také kroupy, ne vždy mléko.'' Had se napil a vlezl zase pod práh. — Druhý den dával otec pozor, a jak had vyšel, vzal batyk a zabil ho — a hle — děvčátko umřelo s hadem. Podobný příběh vypravuje se i v Čechách. — Jsou prý i hadi, kteří se kravám okolo

nohy otočí a mléko jim cecají. Taková kráva nedá prý se již doma podojiti, kdyby ji tloukl. V považské jedné dědině měl gazda krávu, kterou cecal had; on to nevěděl, myslil jen, že je svéhlavá, že nechce dojit. Prodal ji přes Váh do jiné dědiny. Ale když přišla hodina, kde k ní had chodíval, utekla z pastvy, přeplavala Váh a v lesíku na staré pastvě čekala na hada; gazda ale šel za ní, a když přilezl bílý, hrubý had ke krávě, zabil ho, „a včuľka[106] i krava skapala," dodal starý pastýř, co mi to vypravoval. Lienisko[107] hadí, vařené v pálence, užívá se proti zimnici. S kůží ze zabitého hada hole a dlouhé roury u dýmek se povlékají. O Brtomile (Bartoloměji) hledá si had zimovisko, říká lid, a na to potahuje se i národní pořekadlo: „Premávaš sa ako had o Brtomile." Po výslunních vrchách pestré viděti jaštěrice, čili jak jim v Čechách také říkají, hadové panenky, po květinách poletují pěkní *letáčkové* (motýli), boží kravička; večír na pažiti mezi *iskerkami*[108] svítí *lienka*[109] jako hvězdička, v lesích *lapky*[110] a vosy bzučí a po zemi běhají velicí mravúchové[111], snášejíce si potravu do vysokých homolovitých obydlí, zbudovaných v lese z jehlin, sparušin a země. Na kmenech lýkožrouti, drevovrty, roháči a rozličná *chrobač* se živí a ve vodě vodní *štúr*[112] a vodní chrúst[113] se potápí a *hadův sluha*[114] houpá se nad vodou na lístku vrbovém.

Jak jsem již v předešlém čísle podotkla, patří k handlům černohrončanským čtrnácte dědin, totiž: Krám, Medveďov, Dolina, Jergov, Balog, Vydrovo, Závodia, Jánošovka, Fajtov, Komov, Látke, Pustuo, Dobroč a Sihla. K beňušským handlům, které s černohrončanskými spo-

[106] Ihned, trenčínský výraz; moravsky *včil*. [107] Když se had z kůže svlékl, *zlienil*. [108] Chudobičky, sedmikrásky. [109] Svatojanská muška. [110] Mušky lesní. [111] Mravúch, mravenec samec; mravka, samice. [112] Salamander. [113] Gyrinus natator. [114] Libellula. Říká se, že kde ona je, i had blízko.

jeny jsou a všecko s nimi společné mají, patří dědiny Bujakovo, asi hodinu za Breznem na Hronu ležící, v dolince čtvrt hodiny od ní vzdálený Filipov, povýše ní s druhé strany Hrona Gašperovo. Za Gašperovem půl hodiny je Beňuš, naproti za Hronem Puobiš, od Beňuše vlevo naproti holi Braväcuo, výše Podholia a pod samou holí Srnka. Půl hodiny za Beňušem vede cesta vlevo přes vrchy, s nichž viděti vrchol Kráľové hole, do doliny, v níž leží Bacúch. Naproti Bacúchu přes vrchy, vysoko na *Čertové svatbě*, v Liptově již je *Boca*, dědina to, kde prý ani vrabců není, protože se nemají čeho nažrat, — a kam, aby se vdaly, se přeje zlým děvčatům[115]. Čtvrt hodiny za Bacúchem, v úžině na rozhraní stolic Liptovské, Gemerské a Zvolenské, u paty porostlé hory, jest kyselka a při ní koupel. Koupel je chatrná jen, ale voda je velmi dobrá, studená jako led a tak silná, že se oči zalévají, jak jí pohárik vypije, a člověk je potom v stavu *klince* (hřeby) strávit. V malém dřevěném stavení jsou koupele pro dvě osoby a před stavením je zděné veliké ohnisko, střechou přikryté, kde si mohou uvařiti hosté, co se jim líbí, třebas guláš na kotlíku, jestli si přinesli s sebou maso, slaninku a cibuli, neboť v dědince by nedostali kromě černého chleba, soli, kyselého mléka a bramborů ničehož, a to by museli přijíti, když nejsou ženy v poli, neboť v takový den je v dědině jako po vymření. O dříví na oheň není nouze, starý Petráš, gazda koupelí, přinese celé jedliny a naklade je na oheň, aby hodně vysoko hořel. Povýše koupele je kyselka. Když jsem tam byla, byl v studánce nový kadlub[116] a starý kadlub, *rzavou*

[115] Bodaj si sa na Bocu vydala! [116] Kadlub je silný klát, as loket dlouhý, obyčejně smrkový, který se uvnitř vyhlobí a potom okolo pramenu do země zakope jakožto vroubení, aby se voda nerozbíhala, ale do něho se všecka sbírala.

usedlinou pokrytý, místy vyštípený, ležel nedaleko pohozen. Starý Petráš povídal nám, že to byl též smrekový kadlub a že byla dle svědectví starých lidí 130 roků ta *kyslá* voda ním zavroubena.

Všickni vesměs dřevorubarové, jak černohrončanští, tak beňušští, nepodléhají žádné jiné vrchnosti, ani stoliční ani zemanské, jedině komoře; žádnému jinému úřadu kromě c. k. hornicko-lesnickému. Zavázáni jsou smlouvou poslušnými býti komoře a po celý život obírati se rubáním dřeva, potřebného k pálení uhlí, k zhotovování a prodeji šindelů a *dask* (prken). Řemesla provozovati nesmějí handělci, aniž řemeslníkův mezi sebou trpěti, mimo ty, kterých jim nevyhnutelně třeba, jako *kováče*. S druhé strany ukládá smlouva komoře povinnost vykázati handělčanům půdu erariální na vystavění domků a na obsetí, platiti jim každoročně jistou sumu peněz za práci přes určený úkol vykonanou a dávati jim v čas potřeby obilí za laciný peníz.

Všickni drvoštěpové rozděleni jsou na osm tříd. — Třída *první* sestává z mužů přes 20 let starých, nejsilnějších, k práci nejschopnějších; ti rozděleni jsou na osmimužové spolky[117]. Každý takový spolek má svého vůdce[118], kterého si ze svého středu vyvolí. Obyčejně je to nejzkušenější. Ten je řídí, když jsou potom v lese, toho musejí poslouchat, jinak ale pracuje zároveň s nimi na jednom rubanisku po celý rok. Každý takový spolek povinen jest každoročně nejméně 40 *mil* (milířů) sáhového štěpného dřeva vyhotoviti. Každá taková mila obnáší deset sáhů[119]. Co výše 40 mil narúbají, za to dostávají 2 zl. stř. od jedné mily; — který spolek by ale výše 64 mil dřeva vystavil, ten dostane 4 zl. stř. odměny. Mimo to je každý ten

[117] Ding, od něm. Geding. [118] Dingovníka — Vorgedinger. [119] Baňské míry, která je větší než vídenská.

spolek povinen do roka jeden pár koroptví šťávnickému panu komornímu hraběti do kuchyně donésti a šest dní do roka k jeho užitku *polovati*. Dozorci brezňanskému musí každá gazdina do roka jedno slepičí vejce odvésti.

K *druhé* třídě náležejí muži, kteří sice mužům první třídy v práci postačiti nemohou, ale ještě dosti silni jsou. K těm přidáni jsou mladíci od 15—20 let. Povinnost jejich jest vystaviti za celý rok 65 sah dříví.

Třetí třída sestává z nastávajících invalidů a učňů, chlapců od 10—15 roků starých. Ti musejí do roka 30 sah dříví narubati.

Do *čtvrté* třídy patří poloviční invalidé, k rubání dřeva již neschopní, a malí chlapci. Povinnost jejich jest při plavačce dřeva pomáhati a děláním šindelů neb čeho jiného se zabývati.

K *páté* třídě počítají se skuteční vysloužilci, muži těžší práce zcela neschopní. Těm ponecháno ukrátiti si čas dle vlastní vůle.

Šestá třída sestává z pastýřů v zimě svobodných. Z těchto musí každý v šesti týdnech od listopadu do prosince 12 a během velkého a malého *sečana*[120] 8 sah dřeva narubati a od početí plavačky až do Jura po 20 dní při shánění dřeva po vodě pomáhati.

Sedmá třída jsou pastýři, kteří musejí i v zimě ovce na mraznicách opatrovati; ti nepotřebují jen 6 sah dříví do roka vystaviti, jež rubají okolo Martina. To se jim jen proto ukládá, aby se zbůhdarma mezi handělce nerátali (nepočítali).

Osmá třída konečně sestává z žen, služebných a řemeslníků. Tito zavázáni jsou též k obecní práci, a sice v čas shánění štěpného dřeva, když voda tak malá je, že

[120] Leden a únor.

se musí polena *griecpalami*[121] potiskovati, což jejich je prací.

Mimo to je handělcům od c. k. komory zakázáno: 1. Statkem[122] bez ohlášení nekupčiti, aniž *čariti*[123]. 2. Statek koupený a dohnaný šest týdnů osobitě pásti a kontumáciu vydržeti. 3. Kolčovati něslobodno. 4. Komorní grunty a užitky nezakládati[124]. 5. Cizího člověka a zběha nepřitulovati. 6. Atestátův dokonale proukázati. 7. Ohně klásti a statek pásti na *zahájených* baněch se zakazuje. 8. Nebrati ničeho na *záloh*[125]. 9. S fajkami a lúčemi po *budovách* nechoditi. 10. Každý čtvrtek komíny vymetati.

Tresty za přestupky byly zavření do *klády*, již posměšně i *katrla* zvali, a pověšení *huslí* na hrdlo. (Viz popis v Musejníku číslo 4, ročník 1858.) Oba tyto nástroje stávaly až do r. 1848 před obydlím polesného na výstrahu neposlušným handělcům.

Země mají handělčané od komory 1695 jiter, polí a luk. Při dobré úrodě mají obilí *reže* a *jarca*[126] 1140 měr, ovsa 6320 měr, sena 5525 centů, *mládzy*[127] 284 centů, což na nynější počet obyvatelstva již nestačí. Proto dává jim erár od dávných již časů žito a pšenici z určených k tomu *sypáren* za cenu vždy stejně levnou, nechť by zboží (obilí) na trzích o mnoho dražší bylo. Kdyby se ale státi mělo, že by tržní cena menší byla než erární, je každému svobodno koupiti si obilí buď na trhu, aneb je eráru tak zaplatiti, co trh platí. Dělníkům zvláště usilovným, potom ženatým a kteří mají mnoho dětí, dává se více obilí. Peníze za obilí srážejí se jim po částech z platu

[121] Železný hák na dlouhém topořišti, který má navrchu menší háček, jímž se dřevo ve vodě potiskuje; větším vytahuje se z vody. [122] Dobytkem rožním. [123] Vyměňovati ho za jiný. [124] Nedávati je do zástavy. [125] Nebrati na dluh, ale děje se dost. [126] Žita a ječmene. [127] Otavy.

za rubání. Je při tom pro ně ta výhoda, že mají i v čas drahoty laciný a dobrý chléb, že nepadnou *úžerníkům* (lichvářům) do rukou, a kdyby i který peníze promarnil za pálenku, že rodina přece chléb má.

*

Co se hospodářství týče, zůstává všecko při starém pořádku; kdyby se pole lépe vzdělávala, snad by i úroda větší byla; ale muži jsou skoro po celý rok v lese a od žen nemůže se to žádati, neboť leží na nich beztoho všecka starost o domácnost i vnitřní hospodářství. Nejvíce seje se ovsa, který ale krásou a vydatností oves jižnějších krajin převyšuje. Sejí ho tři druhy: rychlík, černý a obyčejný bílý. Réž daří se méně a ne tak pěkná, jarec ale též je pěkný. Pšenici na Hronci nesejí, jen místy okolo Brezna. Také hrách seje se, který když zraje, mládež k přestoupení sedmého přikázání láká. Šošovice se seje jen někde, pohanka jen pro včely, více ale *žlté kaše* (prosa), kterou každý Slovák i handělec rád jí, jenže si nedá žádný rád od jiného do ní foukat. V zahradách sází se fazol i bob, jakož i *kapusta* (zelí), již gazdiny zakvašují jako u nás. Největší starost jsou *krumpachy* (brambory), jak jim handělčané říkají, nejhlavnější část jejich výživy, kterou pekou i vaří a na rozličný způsob připravují, které se kutálejí do žaludku handělců ročních i storočních, do žaludku ošípaných i do brezňanských pálenic. — Ovocné zahrady pěstuje jen farář a představený a těm urodí se jen jablka, hrušek méně a švestky neuzrají. Smějí se handělčanům, „že prý pálívají pod stromy slámu, aby jim švestky uzrály.“ — Lenu seje se méně, konopí ale bujně vyrůstá. — Ovce poskytují krom *brynzy*, *oštěpků*[128] a *žinčice* i vlnu, z které ženy sukno tkají mužům

[128] Kulaté sýrce jak soudky, pěkně povrchu vytlačené.

na *kabanice*, *kološně*[129], huně na cedila a sobě na *huňačky*[130], jakož z lenu a konopí plátno na košile, gatě i sukně předou, tkají a šijí.

Domácí riad dřevěný, okříny, koryta, mažiary a podobné věci a nábytek v izbách robí si muži sami z dřeva osikového, javorového, bukového, lípového a vozíky obyčejně z javorového neb jasanového. — Hrnčoky přinesou jim *hrnčiari* z Českého Brezova (z Novohradské), jehly a kalouny handrár, kanafas Rusín, plátenník ze Šumiaca (v Gemeru), *krajce*[131] pletárky z baní; krpce, klobúky a některou tu parádu koupí si na čtvrtročních jarmokách v Brezně, což tvoří vždy velikou epochu v jejich živobytí.

Domky mají dřevěné, ale viděti již i zděné tu a tam. V zimě bývá okolo těch domků někdy ze dvou, někdy i ze tří stran široká zeď, vyrovnaná ze šindelů a dříví, že jen okna z toho viděti. V Horní Lehotě mají na staveních pavláčky při vrchu hezky vyřezané; nazývají je *trnác*.

Co se stravy týče, žijí *na hrubé strově* a nemají v čem vybírati. Ovsíkem se nejen koně a *hyd* (drůbež) chovají, nýbrž kde žitná mouka nevystačí, peče se z něho chlebík, i *postruhně*[132] se z něho dělají. Je to sice černé, drsné a mlandravé pečivo, ale šuhajci při něm až milo rostou. Mimo ovesný peče se ječný a režný chléb, obyčejná strava je hrách, bob, kapusta, *fucka*[133] z mouky černé neb krumplí a *strabačky*[134]. O svatbách a svátcích bývá *kaša s mliekom*, koláče, halušky s brynzou, národní to slovanské jídlo; klobásky ale, *braučovina*[135], slaninka, uděná baranina, brynza a oštěpky jen co lahůdky, *hockody*. Handělec nehledí tak na jakost jídel, jako na mnohost; jakost nahradí mu požehnaný apetit, a jakkoli „o hladě a *sme-*

[129] Úzké zimní nohavice. [130] Široké a dlouhé vlněné zástěry, které se nosí po domácku. [131] Krajky, čipky. [132] Placky. [133] Kocmoud, něm. Sterz. [134] Škubánky z mouky a bramborů. [135] Vepřové maso.

dě[136]“ dlouho vydrží, když se potom k míse dostane, není konca kraja, a *akuo jest, takuo zjesť*. Pálenku nepije často, neboť nemá k tomu příležitosti v lese, ale když se mu příležitost nahodí a má peníze, opije se „na matěru“[137]. Bohužel že se jim mnohdy od ziskuchtivých lidí příležitost k propití peněz a rozumu poskytuje; snadnoť nezkušeného lesního synka namluviti k vyvedení takového chlapstva. Obyčejně se pije dobrá vodička, o niž tam nikde nouze není, a o svatbách a křtinách „hriato“[138].

*

Děvčata nosí světlobarevné sukně, ženy modré; v letě boty, v zimě kapce[139]; košile vystřihnuté, složené do pásku červeně vyšitého, rukávce pěkně vyšité, oplecko, vlasy do vrkočů spletené, stuhami propletené; party nenosí. V zimě mají modré krátké kožíšky. Ženy nosí bělavé kožichy, strakatě vyšité, černou kožešinou lemované a delší než děvčata. Zpředu je mají zahrnuté dozadu, kožešinou ven, jako by měly frak. *Kápky*[140] mají plátěné s podbradkou; vzadu je do záhybků složena, širokou krajkou obšita, která u uší v záhyby složena až pod bradu padá. Pod *pazuchou* (paží) nese si každá žena bílou plátěnou plachtu, uprostřed a po kraji červeně vyšitou, složenou jako u nás kopa plátna — deštník to handělčanek, bez něhož žádná nejde přes pole. Na beňušských handlech je tentýž kroj, jen Bacúšanky mají kápky, jakých nikde jinde nevidět. Podobají se zcela čepci, v jakovém se obyčejně Maria Stuartka vyobrazuje. Muži nosí v letě krpce a v zimě obouvají přes ně kapce jako ženy. Košile z hrubého konopného plátna, s otevřenými rukávci, mají pod hrdlem mosaznou *spinkou* spjaty. Z téže látky mají letní

[136] Žízni. [137] Na mol. [138] Pálenka vařená s medem a kořením. [139] Vlněné tlusté punčochy, vysoké jako boty. [140] Čepce.

gatě; v zimě nosí přiléhající vlněné nohavice, kološně. Kabanici z bílého sukna, černými šňůrkami vyšitou, viseti mají v letě přes plece. V zimě vezmou pod ni *kožušok* pestře vyšitý, černou kožešinou lemovaný, krátký, bez rukávů, jen pod krkem zapjatý. Pod otevřené rukávy košile navléknou v zimě *rukávce*, pletené z bílé vlny, černě vyšité, od ruky po loket dlouhé. Okolo pasu mají široký *opasok*, na němž zpředu čtyry mosazné pracny jsou, jež oni *obránka* nazývají. Na opasku viseti má každý *vrecko*[141] s dohánem. Dlouhé černé vlasy mají nad čelem rozdělené a za uši sčesané aneb s obou stran hlavy do vrkočů spletené. Na hlavě široký plstěný klobúk aneb nízkou čapicu s okrajem nahoru vyhrnutým, buď z kožešiny, buď z vlny pletenou, buď z *trúdu*[142]. Nejhlavnější díl oděvu Hronce je *cedilo*, hrubá bílá huně, 3 lokte dlouhá, $1^1/_2$ lokte široká. Na všech čtyrech rozích jsou přišity dlouhé silné šňůry z černé a bílé vlny (frumbiery). Takové též jsou dlouhé třísně při jednom konci; nad nimi as tři čtvrtě lokte vysoko vyšity jsou černé *cifry*[143]. Huni tu složí Hronec ve troje a udělá z ní širokou kapsu, kterou po straně tak pevně šňůrami proplete, že je jako zašitá. Uvnitř má dvojí oddělení. Cifrovaný konec s třísněmi přehodí se navrch. Když jde Hronec do hory, naklade si do cedila stravy na týden i na čtrnáct dní, i co mu koli jiného třeba, potom přehodí si je přes plece a frumbierami pod hrdlem na pěkně vázaný uzel pevně zaváže. V hoře slouží mu někdy za *hlavnicu*, v zimě za *pokrovec*. Poraní-li se který z handělčanů aneb jinak ochorí, svážou dvě cedila *dovedna*[144], chorého položí na ně a tak snesou ho chlapi s hory dolů. Huně na cedila i třísně k nim dělají ženy, jakož skoro celý mužův oděv i čapicu i kapce i rukávce.

[141] Pytlík. [142] Z houby bukové. [143] Ozdoby na něčem. [144] Dohromady, vjedno.

Cifry ale, jak na cedilách, tak na rukávech, vyšívají si chlapci sami, nakreslíce si je dříve uhlem. Některý šuhaj má pěkně vyšité cedilo a třísně visí mu do samé kyčle. V ruce nese si každý sekeru (těžkou valašku), a krátkou dřevěnou fajku, nedrží-li ji v ústech, zastrčenou má za klobúkem aneb čapicí. Hrdla mají v zimě v letě holá a prsa taktéž.

*

Chlapi jsou vesměs vysokorostlí, pět až šest střevíců vysocí; těla, kostí a svalů zdravých, rázných tváří, přívětivého výrazu. Každý chodí trochu *rozkoleněný*, což si navyknou při řezání dříví. Otuženi jsou od nejútlejšího mládí. V nejtužších zimách viděti po dědinách malé děti sotva se vlekoucí s vyhrnutými košilkami, polonahé, bosé sáňkovati se po ledě a v sněhu se batoliti, a je jim přitom dobře, jako rybkám ve vodě. V robotě je handělec usilovný a vytrvalý, v nebezpečenstvích neohrožený, při polovačkách smělý. V chůzi po lese nevyrovná se mu ani *polovný*[145] pes. Zná dlouho *strážiť*, dlouho i spát, neohlížeje se po tom, či tvrdě, či měkce lehá. Divý je, ale přitom poslušný, uctivý a hostinný; jen když se opije, bývá odporný, *srditý*[146] a *bezočivý*[147]. Druhý den neví nic o tom, co dělal, a tiše se ubírá zas do práce. Pobožný je, ale rád si zakleje, takže se již příslovím stalo říkati: „Němuož ten bez toho byť, jako Hroněc bez čerta!“ Jakkoli neohrožen a smělý, bojí se *mátoh*[148]. Umí je ale také klamati; když ho pronásledují, *prekabátí*[149] se a tu oni myslí, že to není on, a nechají ho. Slovák, zvlášť obyvatel hor, oživuje rád celou přírodu vůkol sebe, a nemoha

[145] Myslivecký. [146] Lehko se rozzlobí. [147] Nemá studu. [148] Strašidlo. — „Něchodztě hen tou *kružinkou*, tam *máce*!“ varoval mne pastýř u Zvoleně, když jsem se ho na cestu ptala, ukazuje mně na cestu, která se do vrchu sem tam kroutila. [149] Obrátí kabát na rub.

si přirozeným způsobem vysvětliti mnohé neobyčejné, někdy i hrozné úkazy přírodní, přičítá je nadpřirozeným bytostem, zlým neb dobrým. Poklady zemskými vládne Kovlad, Runa a permoníčkové škádlí neb pomáhají horníkům; ve vodách vodní muž vládne a po lukách a hájích tancují v bílých plachtách víly a *bosorky*, a běda chlapci, který by do jejich kola se přilákati dal, tomu by nohy po kolena utancovaly, do smrti ho ulechtaly. Na *šarkana*[150] věří trenčínský horan a povídá, že obývá *štítné* skály a tam že za sedm let jedno veličizné vejce klade, z něhož za sedm let mladý šarkan se vylíhne. Šarkana prý jen černokněžník opanovati může, který pod zemí bývá a jedno jen oko v čele má. Ten že ho někdy *vyčituje*[151] ven, sedne na něho a v povětří s ním letí kraj světa, a to prý všecko na cestě ničí a hubí; jak na to národní píseň[152] poukazuje:

Ľaľa děti, děti,
černokněžník letí
v ohnivom oblaku,
sediaci na draku;
beda tomu lesu,
kadiaľ vezme cestu!
Všetky vody skalí,
celuo pole spáli.[153]

V pověstech slovenských vzpomíná se starý ježibabeľ, jak letí na černém oblaku s búrkou a *ľadovcem*, div že všecku pšenicu *nevydrvil*[154], a po druhé na sivém oblaku se sněhem a zimou.

O krádeži není mezi handělci slyšeti, vyjma že si někdy

[150] Křídlatý drak. [151] Vyvolá ven. [152] V Kollárových Zpievankách II. [153] Jako v Čechách o Krakonoši se povídá, když se stěhuje na Kačenčiny hory. [154] V Slovenských pověstech pana Dobšinského, I. sv.

trochu bramborů vykopají nebo petreněc trávy nasekají, o čemž se nikdo nezmíní. Chorob je mezi nimi málo a naskrze žádné syfilitické. V r. 1855 zuřila cholera *(zlá choroba, úmornica)* i mezi nimi a mnoho jich tehdáž umřelo, zvláště ženských. Bylo by jich bezpochyby ještě více umřelo, kdyby neměli tak rozumného a ve svém povolání neunavného lékaře a tak dobrého, lidumilovného faráře, který dnem a nocí z domu do domu chodě nemocné sám ošetřoval, čím mohl, jim pomáhal, dohlížeje, aby se nařízení lékařovo svědomitě plnilo. Někteří z chlapů, když je bolest chytla, napili se *děhtu* a někteří zase vypili plnou láhev léků najednou, aby to prý skorej pomohlo. Obyčejně dočkají vysokého stáří 80—90 i 100 let.

Co se vzdělání týče, to je chatrné; dílem mají daleko do školy, dílem bývá učení plavačkami a pasením hus a *těľců* (telat) přetrhováno. Číst umí každý, neboť se modlí z knížek, ale psaním se neobírají, a jestli který jednou za čas jméno svoje podepsati musí, je vidět, že umí lépe sekerou než perem zacházeti.

Ženy nejsou tak pěkny ani tak čistotny jako muži, což bezpochyby od toho pochází, že musejí mnoho a tvrdo robit. Ale silny jsou jako muži, a děvče naloží si na chrbát dvě kily krumplí a nese je přes vrchy pět hodin cesty do brezňanských pálenic, a ještě si cestou zpívá. Ale jakkoli těžce pracují po celý rok, přece, když je nějaká svatba, tancují tři dni a tři noci, aniž si která vzdechne, že ji nohy bolí. Děvčata velmi skoro *zakvítají*, ale zřídka která se *prespí*[155], což si za velikou hanbu pokládají. Co ženy jsou věrné, ale najde se i lehkomyslných, jako všude jinde.

Jako v celém tom okolí mnoho ještě starých zvyků

[155] Podnese.

a obyčejů se zachovalo mezi lidem, tak i mezi nimi panují rozličné zvyky a pověry na jisté dny v roce, o některých svátcích a slavnostech ročních, na př. na vianoce, o veľké noci, na turíce (na Ducha), o Jáně, na Jakuba, o fašankách, o svatbách, krstinách, pohrabech, po nichž se *kary* slaví, a jiných příležitostech. Hudba jejich jsou husle a gajdy — jež také barbora jmenují a gajdoše barboráš —, při nichž se dovůle *vykrútějí*.

*

Počátkem měsíce máje nastává handělčanům nový rok roboty jejich v lese. V ten čas sejdou se všecky osmimužové spolky *dovedna* a spořádají se. Některý spolek volí si nového vůdce, některý přistane k tomu, který mu vůdcoval v předešlém roku. Také si vyvolí každý svého *gazdu*, který, když ostatní dnem a nocí robotí, o žaludky jejich pečuje. Na místě nedostatečných robotníků volí se jiní z silnějších, mladších chlapů.

Když se byli spořádali, jdou do kostela na mši *(omšu)*; po mši, přejíce domácím dobrého zdraví, ubírají se do lesů na rubaniska, vykázaná jim od c. k. baňsko-lesnického úřadu šťávnického. První jejich práce, když do hory přijdou, je naklásti ohně *(zavatriti)*. Dokud jsou v lesích, nenechají ohně vyhasnouti, živíce jej stále velikými drúkami, okleskami a *zvonovinou*[156]. Potom vystaví si búdy z hrubých dřevců, letorostí a kůry, podobné stanům; uvnitř mají ložíska ze suché trávy a mechu, poživu a ostatní potřeby, co si byl každý v cedile s sebou přinesl. Potom přistoupí spolky k obvyklé práci, počínajíce *stínati* (poráženi) vysoké mohútné kmeny buků, jedlí a smrků, z nichž skoro každý, jak ze zkušenosti vědí,

[156] Dlouhé uschlé bukové větve.

8 i 10 sáhů čtyrstřevíčného dřeva dá. Stromy uvnitř rubaniska nejsou značeny, jen stromy hraničné, až pokud se rúbat má. *Odznaky* na stromy se dělají sekerou, na jejímž *obuchu* vyryt je úřední znak, totiž: BF[157] a SF[158], a nad literami je buď koruna, buď písmeny k. k. Ostřím sekery *okreše* se kůra do živého a potom se na okřesané místo udeří obuchem a vtlačí červenou hlinkou natřený znak. Kupci, když jich více koupilo stromy, dělají si do nich *zářezy*, aby napotom každý svůj kmen poznal.— A počne na rubaniskách veselý život; buchot seker, vrzání pil ozývá se lesem od svitu do mraku. Tu jedni stínají stromy, druzí je oklešťují, opět jiní *oklesky* do kup, *carajchy* zvané, rovnají; podál rozřezují kmeny na kláty, dle sáhovice dlouhé, někdy i delší, jichž všude jak snopů po rubanísku leží. S prací tou obírají se handělčané od počátku máje až do konce července — *od Jakuba do Jakuba*. Po celý ten čas nejdou domů jen jednou za týden neb za čtrnácte dní, když se jim *strova* mine, aby si novou zásobu přinesli; jinak jsou dnem a nocí v lese.

Co se rozměru času týče, řídí se dle slunce a některých hvězd, jimž zvláštní jména dávají. Že v nejkrásnějším jaru, od Jakuba do Jana, když v lese rubají, *slnko* včas ráno po čtvrté aj o čtyr hodinách zpoza hory vyskakuje a večer po sedmé teprv *sedává*, v jeseni pak a v zimě, když na mrazy rýznují, že skoro zachází a ráno dlouho spává, ví každý. *Biele zore* jim oznamují východ slunce, ráno. Že je poludnia, vědí, když jim *tuoňa* (stín) slunce vpravo padá. Když slunce zajde a *večernie zore* zhasnou, zaligoce se na nebi *večerná zornička* a s ní vyjde *mesiačok*. Je-li v poslední čtvrti, říká se: je na *votoch*. „Jaký votoch, taký *nov*“ (první čtvrt). Den před novým měsícem

[157] Beňuscher Försterei. [158] Schwarzwasser Försterei.

prednov děň[159]. Měsíc se *zaobkrúžil*, když je v úplňku. V polovici měsíce je na *priesvitu*[160]. Jaknáhle zornička vyjde, vycházejí vpravo nad ní *Kuriatka*[161] a *Kosci*[162]. *Něbožiec*[163] když přímo nad ně vyjde, je půlnoc. Po půlnoci *vykrútí* se navrch *Velký* a *Malý vůz*[164] vpravo od nich. *Kuriatka* a *Kosci* zapadají k ránu.

Vysoko stojí mesiačok,
choďže už domu, Janíčok,
Kosci zapadajú,
eh zore znamenajú,
domu ťa, Janíčok,
ej domu ťa volajú —

zpívá děvče chlapcovi, posílajíc ho z *ohledu*[165]. *Raňajšia zornica* den zvěstuje. ,,Obsypalo sa něbo hviezdičkami,“ říkají, když je obloha hvězdami poseta. Když hvězdy padají, říkají: ,,Hviezda sa *vysiakla*“ (vysmrkla). Je ale také pověra, že když hvězdy padají, lidé mrou, neboť prý má každý člověk svoji hvězdu, a když ta spadne a zhasne, i on umře. Kometu jmenují *božia metla*, a jak ji kdo vzpomene, neopomine přidati: ,,Nach Pánboh chráni“; když se někdy ukáže v jasné noci na severu světlá zář, říkají Slováci v Gemeru a Zvoleni, že je nebe otevřené, a že kdo by v ten čas pod ním stál, vzhůru by

[159] Na novém měsíci sbírá se *zanovič* (Genista tinctoria), jíž se vykuřují místa od *mátoh* znečistěná. ,,Zdrav zdravljače, nov novljače!“ pozdravuje Srb nový měsíc, a jak ho vidí, vytáhne měšec a zatřese ním proti němu, aby ho měl plný až zase do nového. (Vuk, Slovník.) [160] V Čechách říká lid *světlost*. V polovici dubnu je májová světlost, v máji červnová atd. [161] Plejady, i u Rusínů známé. ,,Už Kuriatka hore vyšly, keď moju Marku v úmoru našly.“ [162] Shvězdění v Orionu a Býčí hlavě. Říká se také *Kosy*. [163] Sirius. [164] Velký a Malý medvěd. [165] Když je *na volání*, jak se u nás říká.

byl vytažen. Blesk jmenují *jasná strela*, což i často v řeči co výraz podivení neb hřešení se užívá: „*Ej jasná strela.*“ — „*Bodaj ta jasná strela párala.*“ Hrom je *studený* a *horúci*. Studený nezapálí, i kdyby do slámy uhodil, horúcí ale podpaluje. Rusíni okolo Miškovce říkají blesku „paromova strela“ a hromu „parom“ a mají také „paroma *suchého*“, který nezapálí, a „paroma ohňovitého“, který zapaluje.

Když *na jar* (z jara) hřmí, dokud se les nerozvil, je to prý zlý znak zbojníkům. Povídá se: „Zahrmelo na suchú horu, nebudě chlapcom[166] štěstia slúžiť,“ a junáci zpívají:

Oj zahrmel Pánboh z něba
na suchú, holú horu,
nědaj sa, šuhaju, na zboj,
najděš si tam pomoru.

O duze povídají, že *vodu pije*, a kdyby člověk na tom místě, kde pije, stál, že by ho také vypila. Také prý mnoho žabiček vytáhne z vody, které potom s deštěm dolů padají. Za pravdu podávají tamější lidé, že jednou, když duha svítila, množství žabiček s deštěm dolů padalo. I jedna národní píseň začíná: „Hore Hronom, dolu Hronom dúha vodu pije,“ a korheľovi[167] vytýkají: „Piješ jako dúha.“

*

Také mají zvláštní některé přírodní průpovědi a pranostiky o povětrnosti, dle nichž se někdy řídí. Oblaky od jihu donášejí teplú chvíli a *dážď*. Od Tater (severu) přinášejí zimu a suchotu, od západu pěknou chvíli, ale nezřídka i chladný déšť, od východu skoro vždy pěkný čas.

[166] Chlap, chlapec, per excellentiam: chlap jako u Srbů hajduk.
[167] Piják.

Když někdy na západ zasvitne, jako by oblohu blesk přelítl, říkají: ,,Budě pekná chvíľa, nebo sa mluní,“ a beránky když po nebi běhají, praví: ,,Oblaka sa *sejú*, ažda nebudě *glho* pekná chvíľa.“ Obloha mrakami zatáhnutá je zaoblačena. *Mahla* když hore Hronom běží a z dolin do vrchů, následuje déšť; když dolů dolinami, pěkná chvíle. Totéž platí o zimě. ,,Ažda sa vyčasí, mahla padá z huoľ do dolín,“ říká se. Když se páry dolinami gúľajú a na hole vstupují, — déšť. Když má hole Baba kápku[168], *nědaždí-li*, alespoň *poromoní*[169]. Když hory (lesy) kúří aneb se černí, buď *odmek*, buď déšť následuje. Lastovičky *vylietajú* déšť, když nízko lítají a muchy lapají. Pinkava *déšť cvrká*. Králík (Zaunkönig) když nízko v carajchu (roští) zpívá, následuje špatná chvíle, když ale zpívaje výše vyletuje, pěkná chvíle. Divoké kačice, když se hore Hronu ukazují, déšť přinášejí; ryby, když za muchami vyskakují, pěknou chvíli; zvonů hlas, když se daleko nese, déšť a odmek. Pastýři ovec a statku vědí: když se ovce *striasajú*, že nastane *čluha* (slota). Statek (voli a krávy) když se ježí, srst se mu *štiepá*, že znamená popršku, a voli když večer vyskakují a chutě žerou, následuje zima, ku př. o Jáně na hoľách. ,,Vlk zimu nězje“ (přijde, třebas pozdě). Každoročně okolo Doroty bývají chujavice, metelice, sloty. Není-li mráz na Petra stolování, znamená to zimy trvání. Keď se v únoru zima nevysílí, na velikú noc čekej zimnou chvíli. Na hromice raděj vlka ve svém dvoře vidí gazda jako slunce na obzore. Když pěkně jasno na Romana, vtedy žatva požehnána. Jak dlouho *škorvánok* před hromicemi spievá, tak dlouho po nich mlčívá. Je-li o fašankách (masopustní dni) mnoho hvězd na nebi, budou sliepky mnoho vajec nésti, slunce-li svítí — mnoho

[168] Když má Sněžka kukli, Říp když namáčí. [169] Poprchne — pomrholí, drobný deštík.

reže se urodí. Na Gregora idě sněh do mora. Sněhy top, zime hrob. Prídě *ledylom*, zabije zimu hrom. Prišol marec, poberaj sa, starec (starý sněh). Brezňový prach nad zlato. Kolik žab před Jurom vřeští, tolik jich po Jurovi mlčí. Na pravidlo ale: ,,Do Ducha něspúšťaj sa kožucha, a po Duchu maj sa ku kožuchu" handělčané nanejméně dbají.

*

Jsouce s porážením a řezáním dříví hotoví, ku konci července jdou domu. *Vatriska* (ohniště), z nichž dnem i nocí modravé sloupy dýmu vystupovaly, vyhasnou a pusté zůstane rubanisko, jako bojiště po bitvě. Těla velikánů, jejichž témě hrdě do oblaků se vypínala, jimiž žádná bouře nepohnula, na jejichž ramenech orlové a sokolové se houpali, ti sekerou sťatí po zemi leží, holé, mrtvé drúky, a okolo nich zutínané jejich mohútné údy, zbaveny krásného zeleného roucha, jež složené na hromadách ošumělo a vyrudlo.

A když se neozývá po lese buchot seker a vrzání pil, přilétá z okolních lesů drobná chasa opeřenců, sýkory, zlatohlávkové, pipišky, uhelníček, čížíci, obveselujíce zpěvem opuštěné rubisko, kde předtím od nepamětných dob rok co rok svoje hnízdečka stavívali pod přístřeším padlých velikánů. Také datel černý, drozd plavý, křivka (křivonos), *orešnica*[170] přilétají někdy na bývalá bydliska; ale na oloupaných kmenech nemůže datel drevovrty, červotoče a rozličný hmyz podkorní hledati; na okresané jedličce nevisí *šuľky*[171], aby křivka semena vybírala; imeľové jahůdky na konárech smrkových, lahůdka to drozda plavého, obrány jsou na lep, a není lísek ani líškovců, aby si orešnica na jádrech pochutnala. A proto nepozdržují se dlouho v pustém rubanisku, odletujíce do okol-

[170] Nusshäher. [171] Jedlové šišky, v Gemeru *bucky*.

ních vysokých lesů, kde mají všeho hojnost. A k nim se druží *věštice* kukačka, kukajíc děvčatům s vysokého bučka, když se jí ptají, za kolik let se vdají.

Přes měsíc srpen a září zůstávají handělci doma. Za ten čas sklídí si každý osení z pole, pomalu si připravují zimní potřeby, obírajíce se mimo to domácí prací. Ku konci září a v říjnu bývají medvědí polovačky, nejmilejší to handělčanů zábavka, vesměs dobrých a jistých střelců. Mají obyčejně pušky dlouhé, *jednačky*[172] neb dvojky, někdy staré, *motúzami*[173] svázané, proto je ale přece silně nabijou *tenkým* prachem a *banštiakem*[174]. „Ten vraj už potom horí, keď z rúry vyndě," říkají. Stává se ale, že jim tolik prachu i pušku roztrhne, což se již nejednou stalo. Na důkaz, jaké nebezpečenství při takových polovačkách bývá a jak se handělci při tom chovají, podávám následující doslovní rozprávku handělců a horárů při ohni na kýčerňanském *grúni*[175] po medvědí polovačce. — Na smrku visí zastřelený medvěd, okolo ohně sedí a stojí patnácte střelců handělčanů, polesný, dva horárové (myslivci) a honci.

Polesný. Dajže tú kapsu, Maco, už by sa veru aj zedlo!

Maco. Ej veď už od rána hen! Ja som už aj mohol za plnú kapsu naspať.

Horár. Nuž a teraz by ťa bol medveď na spaní vzel.

Polesný. Už ten reku, Maco, dojel (dojedl), keď stě mu taký olovený motúz cez zuby pretiahli.

Jano Koncošovie[176] (k polesnému). Eh ale je to záhyb'ľ[177], vaša milosť! Oh len ma tak napínalo, ako som počul (slyšel): durk! durk! — jedno za druhým. A veď to aj šlo, len tak vrely tie zápače[178].

[172] Jednocevní. [173] Provázky. [174] Roztrhovací prach. [175] Lesnatá stráň. [176] Zvláštní tam skloňování jmen vlastních, jako u nás na *ic*. U ženských jmen přivěšují koncovku *uľa*: *Katkuľa, Maruľa, Zuzuľa*. [177] Obluda. Výraz jen tam známý. [178] Zápače, severní stráně vrchů. Tak ztuha se střílelo, že jako by v zápačích vřelo.

Polesný. Nuž akože preca bolo, Martině?

Martin. Nuž akože bolo, vaša milosť! Ja tam sedím koněc takýho kláta, popod takým smrečkom, a už ma aj veru driemoty začaly preberať, čvo to vše počujem honcov a vše zasa nič.

Stef. Dančiarovie. Ah veď to aj glho bolo, čím smo sa z tých srazov vykrútili.

Martin. Hiba ti raz počujem, ako keby voľačo zašúšťalo; vytrčím sa ponad klát, a *uon* (on) ti už míha popod takú *vyskyď*[179] proti mně. No len, reku, poď! Ale ma on hněď opáčil (spatřil), postál a ako by sa mi bokom obrátil. No len, reku, počkaj, a tie časy pritisněm k lícu a na milého medveďa — škrk!

Cibra. No veď stě mu kúpili krpčoke (krpce)! Aby skameněl!

Martin. Nědajbože! Ako to škrknutie počul, vrhol sa odo mňa, ako by ho pľacol, a tie časy Jano Koncošovie bác a starý Kondáš durk!

Maco. Veď mu Jano zaprášil!

Polesný. Tak je, na prvom strelcovi všetko záleží, ak ho prvý dobre nětrafí, už mu druhý málo urobí.

Horár. Kděže si ho zadržal[180], Jano?

Jano. Rovno na komoru[181], aj hněď tam na oba boke krú vybryzgla.

Starý Kondašov. A toto je, ľa, muoj šúst, vaša milosť! Tu mu prešla guľa cez šiju.

Kuba Tomajov. Ej už je toto mamuna[182], keď on taký dobitý eště mohol tak chlapov *miesiť.*

Tafira. Ej veď sa mi *zavidělo* (zdálo), vaša milosť, že ma títo budú brániť, veď nás tam bolo peť či šesť na tej

[179] Jámy po vykopaných pních. [180] Na kterou část těla namířil. [181] Herzkammer. [182] Něco hrozného, obluda, divota.

odrážke[183]. Tu ti medveď valí proti nám, a títo — poď preč! — Ani som ništ něveděl, *chima* keď mňa mal, a to mně vertě, tak mi sekeru z hrsti *vylúčil*[184], len tak zahvižďala — a mňa vpoly za pasy!

Horár. A či stě někričali ako zajac, keď ho pes chytí?

Tafira. Ba ozdaj (jistě) tí vo večšom strachu boli, čvo sa na nás dívali, ako ja. Veď som ani němal času báť sa. Potom kedy tedy priskočí *aú*[185] Maco švagor zozadku a medveďa obuchom bác po *ľadvoch* (ledvinách)!

Maco. Nuž ja som sa veru osmelil. Majtě sa — reku — chlapi! Bysťužebohu[186] prabohu! Ľaľa — seděm ti bohov do matěri, či něcháme chlapa zahubiť — ništ. Ako som sa ja ovalil tým obuchom, pustil švagra a mňa chvat za nohu. Tu zase švagor mik ho po zadku, a vše, čvo jednyho popustil, druhý po zadku ho bil.

Jano Koncošovie. Ej bola to bursa[187] medvedia!

Cibra. Ani gajdoša vám treba nebolo, šak to boly hodné gajdy, keď vám u uší *macko*[188] reval!

Tomáš Ryzankovie. Viděl som ja tú miešaninu zďaleka, ale som sa bál stiahnuť, že z týchto dakotryho[189] obkaličím. Tak ja k nim a tu som aú rúrou do boku zaprel a hněď bolo po ňom.

Polesný. A či vás pošpintal (poranil) voľaktorýho?

Tafira. Mňa ništ, hiba aú obránku[190] odtrhol.

Maco. A mňa hiba cez opasok jedným zubom štrajchol.

[183] Při medvědích polovačkách postaví se několik střelců a chlapů s mažiarami na počátku doliny až k stanicím střelců. Ti střelbou z pušek a možděřů, buchotem seker o stromy, křikem a výskáním medvěda plaší a *odrážejí.* [184] Vzhůru vyhodil. [185] Zvláštní to výraz handělců, znamená: *tamto, onde, tuhle, tu je.* (Chorvátsky *ovde.*) [186] Zvláštní to často užívaný výraz handělčanů: *Bystubohu prabohu! Bystužesvetě!* [187] V Brezně a okolí znamená hlučnou zábavu, téměř orgie, *bursovať.* [188] Starý medvěd; *mravučník,* mladý medvěd. [189] Na Hronci a v Gemeru říká se místo který — *kotrý, kotrá, kotruo;* jako Rusi. [190] Pracka mosazná na opasku.

Pacera. Eh veď ani němal *stihu* hlbšie *začierať*[191], keď stě mu vše zo zadku voške treli.

Kondáš. Na moj' dušu, by vás ten bol naučil po kostole hvízdať, nach by mu ja něbol mojími *cány klovy vyšparchal*[192].

Horár. Nuž Kuba, či stě vy boli voľakedy v takom páci?

Kuba. Jaj pán horár, keby vám chcel rozprávať, takto by vám vlasy hore dubkom vstávaly!

Horár. Eh čo tam po vašom cigánstve, veď vieme, že viac cigánitě, ako pravdu hovorítě.

Polesný. No už sme sa len dosť nabesedovali. Bertě, chlapci, toho medveďa. Poďme.

*

Počátkem měsíce října jdou handělčané zase do lesů *na popravky;* to jest opravovat a vyčisťovat od kamení, *ráždí, sucholistů* a všelikých *sparušin* (smetí) brevnami vyložené žleby, *flúdre*[193], po nichž se plaví štěpné dřevo (klufty) s vysokých dolin dolů do Hronce a Hronu. Druhá robota je obraceti na druhou stranu z polovice uschlé kláty, poházené sem tam po rubisku, a ukládati na místa, odkudž by se v zimě potom nejpohodlněji do dolin *rýznovati*[194] mohly. Potom chystají se *ryzny* (suché žleby), po nichž se kláty do dolin spouštějí. Kde mají vrchy příliš strmý svah, nevedou se ryzny prosto do dolin, ale dva- i třikráte se přetrhují, čemuž *zmetačke* říkají, poněvadž se na místech těch dolů letící kláty zastavují a dále postrkovány čili *zmetávány* býti musejí.

[191] Hlouběji se zakousnout; *načrieť* vody — nabrati. [192] *Cán* je podlouhlý kousek železa, z něhož se v železodílnách klince kují. Takový kus železa měl nejspíš handělec nabitý a tím medvědu *klovy* (Fangzähne) vyšparchal. *Šparcháč* — párátko na zuby. [193] Fluder. [194] Po ryznách (Holzriesen) dolů do dolin spustiti.

S opravováním flúdrů a děláním ryzen ujde jim celá jeseň, neboť za čas, co jich neupotřebují, mnoho se jich nehodami počasí vyvrátí a rozmete. Když se již bylo na horách *sezimilo*, hole sněhem se osypaly a země mrznouti počíná, tu nastává handělčanům nejtěžší a nejnebezpečnější práce, spouštění totiž klát do dolin. *Na mrazy rýznujú* — jak oni říkají — v noci, při měsíčku, za nejtužších mrazů. Ale handělčan od mládí otužen nedbá na zimu, a v největších těch mrazech, aby mohli pohodlněji pracovati, posvlékají si kabaně a tak polo *ošatrení*[195] válejí kláty sněhem zaváté k ryznám a buď celé, buď rozpilované dolů po ryznách spouštějí, ustavičně jsouce v nebezpečenství, aby klát ze žlebu se vysmekna údy jim nepřivalil, což se snadno státi může.

S náramnou rychlostí letí těžký klát po hladké ryzně a letě *fundží* jako těžká kule. A jakkoli práce ta těžká je a nebezpečná, přece každý ten chlap pracuje neunaveně dnem i nocí, až mu *znoj* (pot) na čele vyvstává, jen aby čím skuor dřevo s hor sválené v dolinách při potocích v *halně* (stohy) složené spatřil. Ale navzdor usilovnosti jejich zřídka si práci tu do vánoc odbývají; obyčejně okolo polovice měsíce ledna *(velkého sečana)*, tedy skoro „když se medvěd ve zimním spánku svém na druhý bok obrací" (v polovici zimy, 25. ledna na Obrácení sv. Pavla). Někdy stýskají si dost na těžkou práci a malý zárobok. Snad nebude zbytečné, když uvedu rozmluvu dvou handělců stretnuvších se, která je charakteristická a stav jejich objasňuje.

Maco. Dě stě sa rozohnali, kmotre?

Jano. Tu len aú[196] na Krám do pánov!

Maco. No veď muoj' dušu trafítě, len choďtě! Taký je nadrštěný, ako *diviak*[197].

[195] Zaoděti; šiator — stan; zašatriti — šatem se zaopatřiti. [196] Ovdě.
[197] Divoký vepř.

Jano. Nuž čož, azdaj sa mu dačo nëspáčilo (znelíbilo)?

Maco. Nuž prídě ti tam Ondro Momašovie, že mu vraj (prej) zusegr (Aufseher) málo *šichát* pri frodloch[198] napísal. Nědajbože, ako by si ho *helpom*[199] po nose zabil. Basoma těbe vraj zaňát[200] — či ja vraj těbe mám viac veriť ako špecifikácii?

Jano. Nuž to tak, hľa, dovedaj svoje, eště ti dajú napokon ublížiť.

Maco. No už je tak! A čvo sme sa i my *nakapali* cez šitku milú jaseň pri tých flúdroch!

Jano. A my! Hľaďtěže, kmotre, děveť párov nových flúdrov sme robili, šesť a *meru*[201] starých sme poprávali — vyše dvesto párov ryzáň nám prichodilo správať, *tri skoke*[202] na tri *zmetačke*. A to eště ako to, ale čvo sa pri tom prekliatom *zavlačovaní* nahrdlueš, že by si radšej pod dákou vatrou (ohněm) hlady mrel, ako na taký zárobok hľaděl.

Maco. A znáš ho, Bruotovho, šitko, šitko do bidla zobralo, ako by si hu vymietol, od Halniska až popred Bezle[203]. I len tie *joche*[204] sme museli nové *váľať*. A vietě, čvo to tam tie sparušiny (smeti), musel byť ozaj *záhybeľ* (hrůza)! A *zokle*[205]? Na moj' dušu by si ich ani děsiat nëbol obral, čo by sa na dačo boly hodily. Šitko to bolo kotruo popriek, kotruo do zeme koncom spratuo (zepřeto), kotruo na pazděr spráskanuo. Bola to pomora[206], čím (kým) sme my to slobodili a zasa do rovnosti spravili.

Jano. Počul som ja, že by stě radšej boli šitke tie *po-*

[198] Schichterlohn; denní plat při popravkách. [199] Porisko u sekery. [200] Je maď. klení. Baszom az anyát — jebem ti matěr. [201] Meru je počet 40; tedy 46. Meruročný chlap — čtyrycetiletý. [202] Co dřevo dělá, když je dolů horou rýznují. [203] Místní jméno. [204] Něm. Joch; příční dřeva, podpory žlebů (flúdrů). [205] Dřeva *okřesaná*, z kterých se žleby i ryzny skládají (Sockeln). [206] Trápení.

lepšķe[207] prežiadali (oželeli), čvo nám na tú *laňajšiu* (lonskou) inštanciu prišly. Ale stě len preca aj zarobili dačvo? Už akokoľvek?

Maco. No ver stě uhádli! Bohu prisám, krpce si zodral, huňu, *kološně*[208] si strhal, *riad* (nářadí) si *znivočil.* Keď len ja sám, či by stě verili, kmotre, novučičký nový *capín*[209] som zlomil, ako som jeden klátik vliekol. Sekeru som do tretiho razu *vyštrbil*[210]. A čvo to tak *na kameň* mrzlo, vietě, ako už v agventě po ondrejskom jarmoku býva, čvo si do kláta zaťal, ani sa ti sekera něstarela oňho, takuo to zamrazenuo bolo.

Jano. Šitko by to eště bolo, keby si sa mal ako vyprávať do tej roboty. Ale ako nám toho roku zbylo, eh — veď sa ani druhému siaťa něvrátilo. To vertě, kmotríčku, muoj ovsík na Loukove taký bol zametěný, ako by ho bol medveď zabil. A kedy aj dáky turák[211] medzi palce zachytíš, tu ti Brezňan hněď na hrdle a dávaj na záložnice![212] Kdě ho vezněš, tu ho vezněš, len sa ty škriab, dě ťa ani něsvrbí. Ži potom, bedák, na svetě!

Maco. Ja — už je tak, dajedon si aj *puorčoviny*[213] zaje, a druhý musí na krumpachoch (brambory) kapať, keď mu němá stará doma čvo do cedila dať.

Jano. Veď som i ja preto sa k pánovi rozohnal, či by ma němohol s pár německýma *zratovať*[214]. Máme my už

[207] Zvýšení platů. [208] Přiléhající vlněné nohavice. [209] Je nástroj podobný motyce, ale s delším a špičatým železem. Potřebují ho při zavlačování klátů, zapnouce ho do dřeva (něm. Zapfen?). [210] Udělal zub. Také *plen* udělati se říká. [211] 1½ krejcaru. [212] Brávají od Brezňanů na dluh; když potom dlouho neplatí, bývají upomínáni. Na to potahuje se i pořekadlo u nich známé: „Zedzme najprv meso a potom polievku; prišli by Brezňania a zedli by nám to oni.“ [213] Vepřové maso. Snad od lat. porcus? Není jinde v užívání. [214] Dáti na účet; *rátať* — počítat.

aj dačvo vyrúbanuo, nuž ale keď ti něvyplácajú, ako ti prichodí, a to aby bolo hněď. No veď uvidím, ako budě! Pozdravujtě sa, keď iděte domu.

*

Když kmeny s hor svaleny jsou a v halně srovnány, nastane *kálačka* (štípání, rubání), která jim asi do konce března trvá. Jaknáhle osmimužová některá společnost *kálačku* dokoná, dostaví se ustanovení od úřadu šacovníci, kteří zavázáni jsou přísahou, že práci svědomitě ocení bez uškození či komory, či dělníků. Ku konci března, když na horách *jihnouti* a sněhy *topiti* se počínají, opoví se jednoho rána plavačka a hned také shání se dříví po žlebích z pobočních dolin do Hronce a Hronu, takže v poledne téhož dne viděti již dříví dolů Hronem plovati. Při plavačce zúčastňují se staří, mladí i ženské, když třeba při menší vodě polena k rychlejšímu shánění griecpalami potiskovati. Stává se, že veliká těžká polena, nemohouce přes některá mělčí místa přeplavati, uváznou a na dno se ponoří (*zanoria*). Ty vytahují se v jeseni, když je nejmenší voda, a na břehu do *klietok*[215] se skládají, aby vyschly. Nenajde-li se na ně kupec, vházejí se při druhé plavačce, ku konci, když druhé dříví odplavalo, do vody. Jmenují taková polena *zinkholc* (něm. Senkholz). Z jara plaví se také mnoho *budového* (k stavění) dřeva, z beňušského revíru, po Hronu dolů v pltěch[216]. Dělá se tam též mnoho šindelů a je tam i píla. Šindel a lehčí dřevěné věci plaví se na *daštěnikách*[217]. Několik pltí *dovedna* svázaných nazývají *svezky*. „*Mali smo pet svezkov dolu Hronom.*“ Při spouštění pltí na vodu, při

[215] Do klece. Položí se dvě polena nadél, dvě napříč, tak od sebe, aby mezi nimi prázdný čtverhran zůstal. Tak se to naklade k vyschnutí. [216] Prám, vory. [217] Pltě z desek (prken) složené.

plavení dříví musí handělčan začasté i do vody; ale zvyklý od mládí na vedro, na bouře i na mrazy, nebojí se také ledové vody. Po páži (pazucha) ponořuje se do vody jako bobr — a nedostane ani kašel.

Plavačka trvá skoro do konce dubna a na počátku máje jdou zase do lesa na nová rubaniska. Tak stráví tři čtvrtiny svého živobytí v lese.

POSLEDNÍ MEDVĚD NA ČERCHOVĚ U CHODOVA NEDALEKO DOMAŽLIC A HONBA NA MEDVĚDA NA POLHOŘE V GAJDOŠOVĚ POTOKU NA SLOVENSKU

V Čechách, jmenovitě v Šumavě, povídají si lidé ještě o medvědích, a v Chodově byl sedlák starý, kterýžto když byl mladým hospodářem, s medvědem se pral, jak mi povídali. — Sekal dříví na Čerchově a medvěd naň napadl; on po něm sekerou, poranil ho, ale medvěd se rozlítil, skočil mu na prsa a do ramena se mu zakousl; sedlák nedbaje na bolest, popadl ho silnou rukou za chřtán, začal ho dusit, a tak se tahali spolu, až se mu poštěstilo sekeru chytit a zasadit medvědu smrtelnou ránu. Sám ale měl také mnoho ran. — To byl prý poslední medvěd, jehož v těch lesích viděli.

Takové události nejsou na Slovensku ve Zvoleňské a Gemerské stolici, kde ve vysokých, hustých a rozsáhlých lesích medvědů dosti, žádnou vzácností, a Hronci vědí o mackovi mnoho co rozprávět. — V Dolní Lehotě ve Zvolenské stolici je mlynář, který sám již čtrnácte medvědů zabil, a to je slovo, neboť honba na medvěda je vždy s nebezpečenstvím života spojena, dokonce na starého. — Ku konci srpna r. 1856 dostala jsem z Brezna od přítele G. Z., lékaře a velikého milovníka lovů, dopis, z něhož následující podávám, jak mně psáno: — „Co se polovačky (honby) týká, to jsem právě v sobotu na Polhoře v Gajdošově potoku, kde vždy medvědi bývají, pohonu (honbě) přítomen byl, dva jsme měli v pohoně, oba byli postřeleni, ale přece utekli, cestou všudy krvácejíce. Ve čtvrtek však minulého týdne byl Jan Kán, bývalý granátnický desátník v pluku Gyulayho (Ďulaího), a Pavel Libič od Gašperů[1] večer na postriežce (čekání) v ovse a medvěda postřelili těžko. Na druhý den šli proň, jako pro zabitého. Tu zrazu (znenadání) v huštině napadne Kán poraněného medvěda, medvěd se postaví, Kán mac-

[1] Poslední jmeno označuje statek, na kterém Libič bydlel.

kovi ale chladnokrevně pálí asi na 5 kroků pod bradu, až ho s ohněm namiešal[2]. Kule mu, jak se potom při pitvání (otvírání) ukázalo, prošla plícemi, střevy, až do hrubého masa, a přece se pokusa (šelma) vrhla na Kána, chytne ho za stehno, uhryzne, on se holí brání, medvěd chmatne po ruce. Jeden klov (kel, tesák) měl vystřelený, a přece ho druhým a ostatními zuby tak pošpintal (poranil), že má navrch ruky 4 a na dlani jednu díru; kdyby nebyl medvěd krvácením oslábnul, byl by Kána jistě roztrhal. Kán volal o pomoc, tovaryši přiběhli s drúkami (obušky), nemajíce pušek, medvěd se ale do nich pustil a na lomot (pokřik), který tím povstal, přišel horár (polesný) a dva dřevaři (handělčané) s puškami. Horárovi puška selhala, a v tom okamžení, jak se medvěd na něho obořiti chtěl, spustili oba dřevaři naň tak šťastně, že se více nehnul. Kána nesli domů s medvědem a měli macka po vůli onoho v jeho jizbě (světnici) stáhnouti. Chodím jej opatrovat (léčit), ruka mu velmi opuchla (otekla), a jestli se léčení nepodaří, to mu v zahybadle skrepení (v ohbí neb kloubu ztuhne). Prosil mne, abych ho co nejdříve vyléčil, aby prý mohl znova jíti na medvědy polovat. — Hle, to je chlap bysťusvetě[3]! Bukvic máme mnoho, medvědů je neméně a ještě jich bude víc. Budou to polovačky v jeseň (podzim) až radost. —“

[2] Namiešať — tolik co namísiti. Zde to slovo znamená medvěda tak blízko k sobě připustiti, že kulka i zátka (špunt) do macka vjede.

[3] Z německého „*Bist du* svetě!“ Nápodobně se říká: „Bysťubohu prabohu!“ místo „bože prabože“. Jinak také: „Tristo bohú prabohú!“ Kollár v Zpievankách, I. díl, str. 13 na ten výraz naráží:

Tristo bohú prabohú,
ja som stretou mátohu
tam v ulici na rohu,
chytala ma za nohu.

Mátoha je Slovákům to co obluda, strašidlo, odtud mátožník, člověk mátoze podrobený, mátati, matožiti, německy spucken.

SLOVENSKÉ STAROŽITNOSTI

Ze zápisků dr. Gustava Reusza
sděluje Božena Němcová

Gemer

Jedno z nejstarších a nejkrásnějších měst na Slovensku jest Gemer (maď. *Gömör*); s jedné strany přiléhají k němu samé vrchy vinnou lozou a stromovím porostlé a s druhé strany rozprostírá se úrodná rozsáhlá rovina, již řeka Slaná *(Sajó)* protéká. — Nyní zde ovšem většina Maďarů bydlí, ale patrno, že tomu vždy tak nebylo; dokazují to stará jmena vrchů, polí, řek a dědin, jež značí, že tato místa již v předmaďarské době Slovany osídlena byla. — Co jmeno Gemer značí, nevím, staří Hronci jmenují ho i *Hímer*. Na malém vrchu nad městem nalézalo se kdysi „castrum *Gumur*".

Na východní straně od Gemeru mezi vinicemi byl nalezen *pokroucený zlatý drát* 3 dukáty těžký a pak as 40 liber bronzů, ježto židům do rukou padly. Mimo to střepy z popelnic rozličně pokreslených.

Dražice
(maď. Perjésse)

Dražice je dědina v ratkovském okresu v Gemerské stolici a leží mezi Padarovci a Záhorami, od Rimavské Soboty as dvě hodiny zdálí. — Nyní tam bydlí čistí Maďaři. Chotár jest takměř kolkolem vršitý, dubinou porostlý. — V tamějším *háji*, když jistý sedlák dubový kořen vyvažoval, přišel na skalinu, stolu podobnou, a tam našel bronzových starožitností za kolik liber. — Chodil s tím k židům, domnívaje se, že to zlato, že mu ale mnoho za

to nedávali, ledakomus to prodal, a tak se část dostala do rukou dra Tomášíka v Chyžném, který to opět přátelům porozdával.

Tyto starožitnosti skládají se nejvíce z rozličných okras bronzových, pěkně dělaných, z perel a drátů všelijak zkroucených, dva kousky i ve způsobu květin, z plíšků větších menších a výše třiceti kusů nějakého nástroje též z bronzu, o němž se posud neví, k čemu by byl sloužil. — Starožitnosti tyto se nalézají dílem u důstojného pána Tomášíka v Chyžném, dílem u L. Reusza, faráře ve Veľké Revúci. —

Šivetice

Dědina v Gemerské stolici ležící, čistě slovenská. Na východní straně, blíže katolického kostelíčka zcela okrouhle stavěného, který stojí v *háji*, nalézá se mnoho střepů z popelnic, na nichž posud ozdoby viděti jest. — Mimo jiné maličkosti našel tu před několika lety katolický farář *bronzový hrot z oštěpu*. V čas povstání Maďarů nastrčil si jej na topůrko, a náhodou byla mu ulomena špice.

Plešivec

Městečko Plešivec (maď. Pelsőc, něm. Pleisnitz) leží v Gemerské stolici, v slanském údolí, celé plešivými skalnatými vrchy otočeno, mezi nimiž vrch *Plešivský* vyniká. Obyvatelé jsou čistí Maďaři. V jednom diplomu Bely IV. od r. 1242 vzpomíná se *Plesuch* (Plesucz). Tenkráte náležel hraběti Boršovi. Potom jej obdrželi Bebekovci a měli v držení až do roku 1565. Vystavěli hrad na rovině, jehož zbořeniny posud viděti. Rozdílný od toho

je *Zámčok plešivský*, který prý stál na Plešivském vrchu, jak pověst lidu praví; dějepis o něm mlčí. Odtudto se vydobyly *dva bronzové těžké celty;* jeden menší jednoduchý, druhý pokreslený čárkami.

Drienčany

Drienčany (maď. Derencsény) leží v ratkovském okrsku, v balogském (slov. blahském) údolí při potoku Blahu. Staré Drienčany více na rovině stávaly, nynější leží u paty vrchu *Bankovo* zvaného. Otočeny jsou Budikovany[1], Meleghegyem, Pápčou, Hrušovem, Lukovišti a j. Od Soboty i od Ratkové 3 hodiny vzdálí. Obyvatelé jsou Slováci. Drienčanský *háj* jest vrch vápenitý, skalnatý, na východ ležící. Od severu na jih hřbet jeho rozložitý podobný je *baradlu*. Na obou koncích je vidět ústí jeskyň. — Na severním konci jsou kolmé hlubočiny, kdež se voda sbírá a jiným koncem vytéká, — tak zvané trativody. V jeho chotáru se dva hrady nalézaly; jeden byl prý od husitů v 15. století vystavěn na lukách níže dědiny. L. 1451 král Matyáš vůdce českého Valgatu v hradu tom obklíčil, a zahativše poníže potok Blah, obležence vytopili. — Pro starobylost však znamenitější jsou náspy huňadovské a starý zámek při *háji*, blíže dědiny ležící, *Drienok* zvaný. — V náspech huňadovských se našel železný meč. V Drienku se našly: mosazná jakási hruška jako od šavle, bronzová hruška způsobu podobného, dvě zbraně jakés bronzové, rhombičný kámen vykřesaný.

[1] *Bankovo* a *Budkov* pamatují mne na dva vrchy u Balažovských Ďarmot, *Mankovo* a *Budkov*. Poslednější jmenuje lid také *vrch Gerecký* (Görög, Srb řeckého vyznání). Také *Krušovo* je nablízku.

Špani e Pole

Špani e Pole (maď. Ispánymező, t. j. županské pole) leží v Gemerské stolici blíže Ratkové, as jednu a půl míle od Rimavské Soboty, mezi Rybníkem, Brusníkem, Chválovou a Gesticou. Malá to chatrná dědina v hornatém kraji. Celý chotár záleží z vápenné půdy a za sucha sotva několik pramenů se tam nalézá. V čas pľúšti ale dělávají se tam dvě jezera. — Na cestě k Brusníku vedoucí nalézá se železná ruda. — Mezi okolními vršky, majícími svá jmena nejvíce od stromoví, jímž obrostlé jsou, jako Cerina, Lipina, Bukovina, vyniká nade všecky a svou homolovitou formou se odznačuje *Vinný vŕšok;* zdvihá se as 500′ nad dolinou a vrchol jeho jest křovím zarostlý a kamenitý. K němu přiléhá na východní straně vršek mnohem nižší, krásným lesem porostlý, od lidu *Háj* zvaný. Pod Hájem je *Špani e Pole.* Na celé té východní straně, po vršku dolů, po polích i cestách viděti je plno rozmrvených kousků popelnic rozličné tloušťky a velikosti. Na mnohých je viděti okrasy. Na též straně, dílem na samém vrchu, dílem po stranách, nalézají se propadiska, jaminy, větší menší, a někde u velikém počtu, zemí zasypané; gazdové praví, že si v nich nejeden vůl nohu zlámal. Při vyšetřování těchto propadisk se nalezlo, že ony vesměs kolmo do hlubiny sahaly. Každá taková jáma je oblá, 5 až do 7′ hluboká, nahoře $1^1/_2$′ široká, naspodku se ale rozšiřuje až do dvou loket šířky. Stěny jsou vesměs hlinou vymaštěné a vyhlazené. Naspodku se obyčejně popel nalézá a v popeli, jakž tamější obyvatelé dosvědčují, *bronzové* a *zlaté* šperky, přezky, kotoučky, prstence a j., což se obyčejně židům za laciný peníz prodává.

Když se vše pováží, poloha vrchu, *Háje*, rozdrcené střepy popelnic a starožitnosti v jamách nalézané, nemůže se jinak mysliti, než že tu kdysi pohanské obětiště

a pohřebiště bylo. Snad jmeno *Španie* (= spaní) *Pole* ukazuje spíše na místo, kde se k věčnému spánku ukládali, než na pole županské, jak si to Maďaři vykládají (?).

Pokoradza

Pokoradza (maď. Felső Pokoragy) leží v Gemerské stolici, a je Vyšná a Nižná Pokoradza, či jak ji také zovou, Pokoradz. Na konci hřebene, který dolinu blahskou (maď. balogskou) od rimavské dělí a kde se již do roviny níží, leží Pokoradza, od Rimavské Soboty as hodinu vzdálená. Nablízku dědina Zahorany. S jedné strany je vidět do úrodných rovin a v pozadí se rozprostírají lesy, skaliny a pustiny. Skaliny jsou písečnaté a mnoho tu starých lomů na kámen; i mramor se místy vydobývá. — Dědina je majetná, obydlena čistými Slováky. — Zdali slovo Pokoradza od *pokory* pochází čili jiný kořen má, nemohu rozlušťovati, že ale maďarského původu není, to jisto, poněvadž v maďarčině významu nemá.

V chotáru pokoradzském je vršek *Háj* zvaný. Podobá se velmi Háji nad Španiem Polem; vrch ten jest rolnatý, bučinou otočený, na vrcholu plochý, odkud jest utěšený výhled. V tomto Háji se nejen nesčíslný počet střepů, ale i celé popelnice vydobývají, a krom toho dle slov mého otce, jenž tu sám kopati dával, rozličné bronzové skvosty, píky, kopí, náčiní na koně a stříbrné peníze se nalézají. Že tam starožitnosti se vydobývají, jest tak známo, že mnozí na to zřetel obracují, jen bohužel více ze ziskuchtivosti, takže nejvíce vše vniveč přichází, co se tam vykopává. — Dle slov mého otce každá popelnice, která se tam našla, kamenem do homole vykřesaným přikryta byla. Vypravoval mi (r. 1843) takto: „Asi před třiceti lety byl jsem na Pokoradzi a na své oči viděl jsem

tam kameny, které více méně ze země vyčnívaly; když zem se odházela, bylo viděti kameny do podoby homole hrubě vytesané, s loket zšíří i zdélí. Pod každým tím kamenem, pod vrstvou země as na 8″ ležící, nalezla se popelnice. Popelnice ty byly velmi baňaté, dvouuché, s velkými otvory, zevnitř černé s okrasami rozličnými; udělané byly z hrubozrnné hlíny, as na čtvrt palce tloušťky. V každé byl popel a jeden peníz. Peníze, které se v popelnicích i vůkol nich v zemi nalézají, jsou veskrze z dobrého stříbra, $^3/_4$ lotu těžké. Na jedné straně sedí muž nahý na koni, ruce drží vzhůru zdvižené, a okolo něho jsou hvězdy, měsíc a rozličné znaky; na druhé straně je hlava, břečtanem otočena. Na některých i písmeny viděti Δ . O . aneb Π H I .“ [2]

Můj otec našel při jedné popelnici i zbroj jakousi, podobnou helebardě.

Mimo to našlo se tam mnoho bronzových věcí, jak jsem již podotkl, také ostruha z bronzu a sekerka železná na způsob fokoše, která se nalezla nedaleko *Gerke*. Tato dědina leží nedaleko Pokoradze a okolo ní též mnoho rozmrvených popelnic se nalézá, jakož i při *Bažovu*, blízkém to letohradu. Čára, kde se střepy ty zhusta nalézají, táhne se až výše dědiny ke starým lomům.

Tisovec

Tisovec (maď. Tiszólc, něm. Teisholz) je městečko v Gemerské stolici. Leží v hluboké dolině mezi vysokými porostlými vrchy; bezpochyby má jmeno od *tisu*, kterého tam v dávných časích mnoho rostlo, nyní je ale

[2] Těchto peněz má uniatský inspektor na muráňské dolině pan Benkar 12 kusů.

vzácný. — Na západní straně nad samým městem je krásný, velmi vysoký vrch *Hradová* zvaný a tam, praví lid, že stával kdysi hrad ,,kňahni Mangy", která tam přebývala a v pokrevnosti byla s vládařem hradu muráňského. Lid posud říká nahoře ,,Na hradovišti" a věří, že pod Hradovou veliké poklady leží. — Na západním konci vrchu strmí do výše jednotlivá skála (vápencová), majíc zcela podobu ohromné kulaté věže; přístup na vrch je velmi příkrý a jen s jedné strany možný. — Mimo pověsti lidu neví se o tomto hradišti nic. Matěj Šulek, učený kněz tisovský, ve svém rukopise takto poznamenal: ,,L. 1800 někteří po drahých pokladech bažící Tisovčané s velkou pilností hledali ukryté poklady pod Hradovou. Nenašli zlata ani stříbra, ale vykopali popelnici římskou neobyčejné velikosti; rozmrzeni nad zklamáním naděje rozbili ji. V těch místech se ale vždy mnoho střepů nalézá." — Na jiném místě takto mluví: ,,L. 1803 nalezla se celá zachovalá popelnice při velké skále u tisovské papírny, což je zjevným důkazem, že za starých časů zde mezi těmi vrchy za příčinou *baníctva* takový národ se zdržoval, jehož obyčejem bylo mrtvých svých na takovýto způsob pohřbívati." — Takto kněz Šulek.

Že by do těchto nepřístupných hor Římané se byli kdys prodrali, zde sídla svá založili a hornictvím se zabývali, o tom historie mlčí; naopak máme důkazy, že se tu hornictví od pradávných časů provozovalo, a sice od Slovanů, praobyvatelů. Podnes slují staré pece *slovanské pece*. Pochybujeme tedy také, že by ty nalezené popelnice římské byly, jak se učený kněz Matěj Šulek domnívá. Také nám divno, že odvozuje jmeno řeky *Rimavy* od latinského slova rimare, kdežto v celé rimavské dolině jmena vrchů, dolů, potoků a údolí čistě slovanského původu jsou, na př. Tisovec, Hradová, Suché doly, Zbojiská, Voňaca, Klék, Zlámance, Diel, Čeremošná, Lán,

Kýčera, Kysová, Bánovo, Zvadlivá, Remeta, Bukov diel, Havránkova, Huolková, Rzavo, Čicounovo, Korimovo, Strieborná, Mašna, Kučalak, Obadovo očko a mnohá jiná.

Kamenný oltář v Gemerské stolici

Blízko vysokého vrchu *Viepra* (viepr, viepor, vepř) nalézá se skalina mající podobu oltáře. Okolní lid nazývá ji *Oltárno*. Dle Korabinského je též takový kamenný oltář u Sabinova v Šarišské stolici, v lese, kde se obyčejně *majáles* (májovky) slaví.

MALOHONTSKÁ STOLICE

Vyšný a Nižný Skalník a Maginhrad

Tyto dvě dědiny leží v Malém Hontě při Rimavě. Otočeny jsou Príbojem, Zalužany, Rimavskou Baní, Kraskovem, Zahorany, Teriakovci, Vrbovci a Hrachovem. — Obyvatelé jsou Slováci.

Nižný Skalník (maď. Alsó Szkálnok) jest od Rimavské Soboty míli vzdálen. Jmeno svoje obdržely obě dědiny nejspíše, jak to i Bartholomeides dosvědčuje, od skalných lomů, jež tam oddávna se nalézají. Na východ totiž se vypínají vrchy, z nichž vydobývá se pískovec, který se nejen k stavbám, ale i k pracím sochařským potřebuje.

Vyšný Skalník leží od Nižného severně a za ním je *Príboj*, malá dědina při potůčku *Rojavě*. Nad Príbojem je utěšený okrouhlý vršek *Háj* zvaný, jehož plocha patrné znaky trojúhlu má. Tam se množství rozmrvených střepů z popelnic neobyčejné tloušťky nalézá. Když tam lámali jednou skálu, přišli na místa, která byla jako peciny vyhořelá, a v nich kusy těhel (měkkých cihel).

Mezi Nižným a Vyšným Skalníkem přetéká potůček Rojava louku *Kaplinka* zvanou, kde se popelnice a bronzové nářadí našlo.

Nad Vyšným Skalníkem strmí vrch *Pliešovo*, na němž i po němž všude střepy z popelnic se nalézají, taktéž na vrchu nad Nižným Skalníkem, *Vargovka* zvaném, a výše Vargovky v lomech kamenných našly se celé popelnice. — Níže Nižného Skalníka je vrch as 42′ vysoký, a to je *Maginhrad*[3]. Maginhrad je dopola okrouhlý, navrchu plochý a vidět ještě znaky, že tam kdys nějaké stavení stálo, ale nevelké. — Povídá se, že prý ten hrad husité vystavěli a jmeno svého vůdce *Macína* mu dali, a král Matyáš že jej zrútil. — Též na Maginhradu se mnoho popelnic nalézá. —

Nad Pliešovem je vrch vysoký *Strážnica*, odkud je utěšený výhled do celé krajiny. Dále na sever vypínají se vrchy *Čachovice;* na jednom z nich prý stával čachovický zámek. Nad Rimavskou Baní strmí vrch *Sinec.*

Když se vše to rozváží, není pochybnosti, že toto okolí kdysi velmi znamenité bylo a že tu obětiště i pohřebiště pohanských Slovanů býti musilo. — Co se týče historie Maginhradu, spočívá též jen na pouhé pověsti lidu. — Bylo by přáti, aby okolí to prozkoumal, kdo v oboru tom zkušen. —

STOLICE ZVOLEŇSKÁ

Baláže

Baláže jsou as hodiny cesty od Zvoleňské Ľupči vzdáleny. V hornatém tom, množstvím pramenů protékaném kraji našli na jednom vrchu tamější cikáni náhodou zre-

[3] Srov. Kňahňa *Manga* na Hradové u Tisovce.

zovatělý kotel, plný bronzových věcí. Mezi těmito byla kytice stočená z drátu bronzového, elastického, as 1/4 palce širokého, potom neelastické kusy, jež vyhlížely jako písmeno T. Tyto šperky, dráty, růže podobny jsou bronzovým věcem, jež se i jinde po Slovensku nalézají. Věci ty v kotli nalezené odevzdány byly panu Fr. Kubinimu. —

K těmto zápiskám pana Reusza připojuji opis *Hrádku hornolehotského*, který jsem sama před dvěma lety navštívila.

Horní Lehota je vesnice ve Zvoleňské stolici as 1 1/2 míle od Brezna vzdálená; stranou od silnice, která vede hronským údolím od Bystřice k Breznu, leží v malé dolině pod hoľou, t. j. horou *Babou*, obklíčena samými vrchy a vysokými horami. Severovýchodně vypíná Baba svou holou hlavu, za ní k severu ční do oblak vysoký Ďumbier 6240′ a od Ďumbiera k západu táhne se řada vysokých hor, vrchol přes vrchol, *Magura* 2578′, Čertová, Peklo, Králův laz, na němž král Matyáš, miláček to lidu slovenského, rád medvědy a kance lovíval, a j. K jihu jsou menší vrchy, mající jmena od druhů stromoví, jímž ponejvíce porostlé jsou, aneb od podoby, ku př. Okošená, Chvatimech, Javorina, Dúbrava, Brezová a j. Hned při Horní Lehotě je Brezová, která se táhne až k samému Hronu, kde strmo dolů padá; s té strany je nejvíc zarostlá, a ačkoliv rozličným stromovím, přece každý, kdo vidí nahoře ty silné krásné břízy stát, v sličném jich rostu, jak celé hoře světlejšího rázu dodávají, přisvědčí, že jí to jmeno jen přísluší. Proti Brezové je Chvatimech, Javorina a dole mezi nimi úzké údolí, jež protéká Hron. Pod samou Brezovou u Hronu je železná huť, kde se dělají šíny a plechy. Při dílně vzrůstá nová dědina, již pojmenovali dle vrchu Brezová.

Na západ je nízká návršina, dílem zoraná, dílem pažitem porostlá, a za návrším leží Dolní Lehota. Mezi těma

dvěma dědinami, na mezi při rozcestí, viděti kámen as na čtvrt lokte nad zem vynikající, mechem porostlý; pod tím kamenem prý leží Prdimucha, který býval *vlkodlakem*. Když po smrti, pochován jsa na hřbitov, z hrobu vstával a pokoje nedával, vykopali ho vesničané, hlavu sryli rejčem, položili mezi nohy, srdce probili osikovým kůlem a tam k rozcestí na mez pochovali, kde se posud říká „Prdimuchův hrob". Musel by to být hodný chlap, kdo by tamtudy v noci šel; toho prý by to tak pomátlo, že by se na jednom místě do rána motal, a přece domů netrefil, navzdor že dědina před očima. — Pod samou hoľou Babou vidět při sobě tři vrchy, jež svou homolovitou formou patrně od ostatních se liší. Prostřední z těch tří nazývá okolní lid *Hrádek*, má jej v jakési vážnosti a rozličné báje si o něm vypravuje. — Hostitel můj, ctihodný pan farář J. Ch. K., povídal mi jen to, že je pro starožitnosti zajímavý. — Poněvadž mne vše, co jsem v tamějších krajinách viděla, velice zajímalo, umínila jsem si jíti na Hrádek a pan Ch. K. slíbil ochotně mne doprovoditi.

Jednoho rána, když jsme viděli, že nemá *Baba kápku*[4] a hory že jsou jasné, vybrali jsme se na Hrádek. Starý Blažo, soused lehoťanský, šel s námi. Jdouce dědinou, upozornil mne Blažo na jedno z posledních stavení řka, že je to nejstarší v dědině a že v něm straší (máce). Je už velmi chatrné, dřevěné a se všech stran podepřené, aby nespadlo. Vskutku ve světnici toho stavení slyšeti v jisté doby divný jakýs hukot a hřmot, který jako by z podzemí vycházel. Nevyzkoumalo se posud, co by to bylo, nejspíše nějaká dutina neb pramen v zemi na těchto místech. Obyvatelům to již zevšednělo; více se báli, když před několika lety stará nájemnice, kopajíc jámu v svět-

[4] Jako u nás o Sněžce: Nemá čepec, nebude pršet.

nici pod ložem na brambory, aby jí nezmrzly, vykopala lidské hnáty neobyčejné velikosti, jako z obra prý. Z dědiny vyšli jsme na zorané dílem, dílem křovím a mlázím porostlé návrší. Chudé ženy a děti sbíraly tam trnky, z nichž se mocná kořalka pálí. Z návrší toho vešli jsme do lesa a lesem jdouce sešli jsme hlubokým hvozdem do nízkého údolíčka k potůčku *Riavka* zvanému, pod samý Hrádek. Potůček ten se žene od Baby dolů pod Hrádek, děle jej od západního vrchu, pak dále údolím na lehotský mlýn, od mlýnu k Lehotě a dále k Brezové, kde u železné huti do Hronu padá. Pod Hrádkem odděluje se od toho potůčku malý pramen a o dva kroky dále pod protějším od Hrádku vrchem náhle mizí. Toto mizení pramenů pod vrchy jmenují trativody a takových trativodů je v tamějších horách mnoho. O některých pramenech, které se tratí, nevědí, zdali a kde opět ze země vyvěrají, ale o mnohých to již vyzkoumáno. Znamenitá je v tom ohledu říčka Bystrá; ta se temení na Ďumbieru, pod Babou se tratí a dvě hodiny cesty as, u vesnice Valaské, mezi Breznem a Lehotou, ze země vyvěrá tak mocně, že hned nedaleko mlýn žene a šumným proudem do blízkého Hronu se valí, kterému takové teploty přidává, že na kus ještě od přítoku jejího i v největší zimě otevřen zůstává, kdežto nahoře i dole zamrzlo je.

Z úzkého toho údolíčka stoupá se již pomalu lesem strmou cestou nahoru k Hrádku, až se přijde na přehybinu, která je mezi východním vrchem *(Okošená)* a Hrádkem. Z přehybiny té je vidět Hrádek co zvláštní okrouhlou homoli, nahoře plochou; přehybina je odpola zorána, odpola porostlá pažitem, jímž se vine dolů malý pramének, u paty Hrádku se vyprýšťující. Po zorané i trávnaté půdě viděti plno střepů z popelnic, některé neobyčejné tloušťky, některé s okrasami, i bez okras. Z přehybiny od strany východní je na Hrádek nejvolnější

přístup, také tu není zarostlý, a zdá se, jako by se po třech tarasech nahoru vstupovalo. Hrádek je z těch tří vrchů nejnižší, nahoře plochý; od západního vrchu dělí jej potůček Riavka, na východ, kudy jsme přišli, je přehybina, kterou je spojen s vrchem na východ ležícím; na sever vypíná se vysoká hoľa Baba; na jih otvírá se výhled do nízké dolinky, kde vidět lehotský mlýn, na kostelíček, který nejvýše v dědině stojí, na Brezovou a okolní menší vrchy. Na sever padá Hrádek strmě dolů a ohromné žulové skaliska z něho vystupují; na nich pnou se do výše mohútné buky a smrky, zakotvené jsouce v jejich rozpuklinách. Jako síť svalstva opíná mocné jich kořání stěny skalisk. S té strany byla prý kdys brána a šance. —

„Eh, jaký to pekný výhľad, samá horvať (horstvo)!“ zvolal Blažo, když jsme na vrch vystoupli, máchna valaškou okolo hlavy, potom ale hned šel naklást hranici, by rozdělal oheň, neboť Slovák bez ohně dlouho být nemůže. Když hranice vzplanula, sedl na kámen a začal pipu nacpávat, my šli s panem Ch. K. po vrchu se podívat. — Prostranství na vrchu je velké a trochu prohlubené; na severní straně jako by někdy byly náspy bývaly a na východní straně široká cesta dolů vedla. Staří povídají prý i o studni a bráně, ale nyní žádné památky toho. Vrch je celý zarostlý, nejvíce bukem, dubem, smrkem; slunce sotva skrze hustě spletené koruny proniknouti může. Prsť je velmi tučná a rostlinstvo neobyčejně bujné. Mnoho tu leží setlelých kmenů, porostlých mechem a břečtanem. Pravil mi pan Ch., jak mu otec jeho vypravoval a jak nám i Blažo dosvědčoval, že tam rostly švestkové stromy i ribez, a starší ještě lidé povídají, že tam byla zahrada. To i pan Ch. pamatuje, že za jeho pacholetských let lehotské dívky každou sobotu jarního času na Hrádek *pro piera* (kytice) si chodily (v neděli sobě za oplecka a svým hochům darem za klobouk, jak tam

způsob). Rostly prý tam krásné ľalije, fialy, cyprusy a takové květiny, kterých jinde nevidět; Blažo dosvědčoval, že děvčata jen na Hrádek pro kytice si chodily.

Tam na vrchu také všude střepy z popelnic se nalézají, ne však tak zhusta jako doleji pod vrchem na přehybině. Pan Ch. K., jakož i jeho pan otec na mnoha místech kopati dali, ale ničehož nenalezli; sedlák ale jeden náhodou, vykopávaje pařez na vrchu Hrádku, celou úplně zachovalou popelnici našel. Na to pan Ch. nyní zřetel obrací, posud však ani tam kopání očekávaného výsledku nemělo. Chtivost po zlatě také nejednoho již zavedla hledat tam pokladů. Povídá se, že prý jednou před velikou nocí valach pod Hrádkem ovce pásl. Tu prý se najednou otevře před ním skála a ovce mu tam všechny vběhly. Pečliv o ně, aby mu tam nezhynuly, pustí se za nimi do otvoru, ale tu viděl prý jizby ověšené drahou zbrojí a plné skříně zlata a stříbra. Třesa se na celém těle spěchal, by ovce vyhnal, ničehož se ani nedotkna; sotva byl venku, skála s třeskotem za ním se zavřela, div mu prý paty neurazila. Báje ta zavdala příčinu k víře, že tam poklady leží, a že jich hledají. Ale mimo staré věci od železa, klíče, kusy zbroje, svícny nenašlo se ničeho.

Obešedše vrch vrátili jsme se umdleni k Blažovi, který seděl u plápolající hranice, že by se byl mohl nad ní vůl upéci. Sedli jsme k němu do trávy a on nám začal rozprávět o rozličných věcech, také o Hrádku. Za dávných, dávných prý časů přebývali na Hrádku *obríni*. Když se v těch krajinách lidé osazovati a lesy kolčovati počínali, také pod Hrádek přišli, lesy kolčovali a na vykolčených místech orati začali. Tehdáž prý obrín, co na Hrádku bydlel, jedinou dceru *(samoduočku)* měl, a ta vyjdouc si jednou na procházku, orající ty lidi pod Hrádkem našla. Neviděvši nikdy cos podobného, nemálo se podivila; nemeškajíc sebrala jednoho *rataje* (oráče) i s pluhem a vol-

kami do *ruba* (plátěné sukně) a nesla tatíkovi, chtíc zvěděti, co by to bylo. „Ľaľa tato, jaké to červíky nás podrývajú!“ zvolala vstupujíc do světlice. Jak prý starý obrín to viděl, zasmál se dceři řka: „Len ty ích zaněs ta, moja dcéra; kdě ryjú, tam na léto chlebík budě ruosť!“ Mladá obrínka tedy zanesla rataje bez všelikého ublížení na vyrobenisko a pomáhala jim napotom sama lesy kolčovať. Tak byla prý mocná, že jedle a smrky jako konopí vytrhovala a do hlubin metala.[5] Potom prý ti obři byli zahnáni od psohlavců. Také se povídá, že na Hrádku, když Tataři do země vtrhli, jedna paní bydlela a tu že Lopejané či Predajníci (obyvatelé dvou dědin v okolí) ve svých pálenicích (uhlíři) v hoľách (horách) před Tatary ukryli. Za to že dostali svobodu tam *salašom stávať* (na Hrádku totiž že jen oni smějí pásti svoje stáda a salaš si udělat). Hrádek prý nejspíš Tataři zrútili.

Že bylo na Hrádku někdy pohanské pohřebiště, lze se domýšleti dle nalezených pozůstatků popelnic, byl-li však obydlen a od koho, těžko říci, an není historických pramenů. Tradice lidu ale dlouho ještě mu budou dodávati báječného lesku, a i pro zkoumatele starožitností je zajímavý.

Znamenitou sbírku slovanských starožitností na Slovensku nalezených mají pánové Radvanští z Radvanic ve svém zámku v Radvani blíž Báňské Bystřice.

Též pan profesor Zipser v Báňské Bystřici má podobnou sbírku starožitností, z níž mnohé museum cizozemské již obohatil. Zvláště vzácné jsou prý starožitnosti nalezené na hoře Sitně u Šťávnice, kde prý stával kdysi chrám Svatovítův. Tam prý se nalezly peníze z časů Svatopluka a Mojmíra (?) a velmi vzácný a drahý meč.

[5] V Poutníku od 1847 Zápisky cestujícího po Slovensku, str. 75. Vrch Obřany pod Hostýnem a pověst podobná o obřích.

V Novohradské stolici znám je co sběratel starožitností baron Balassa, pán na Modrém Kameně (maď. Kékkő). Jmenovitě má znamenitou sbírku popelnic, nejvíce v sousedních dědinách v Hontu okolo Pribelců, Prikleku a v poblízkém okolí nalezených. — Slyšela jsem sama od lidu v ďarmotském okolí povídati, že tam u Pribelců stojí na vršku kostelíček starý a nedaleko že je zase vršíček a pod ním potok a do toho potoka že se ten vršek sesypává (půda tam písčitá). Že jsou v něm staré hrnce zahrabány, ty že také padají do potoka a že je v nich popel a peníze a rozličné věci, ale že prý již do toho nic není. Tedy se to zahází, rozbije aneb do vody padati nechává. Snad si toho pan baron všimnul. — Ten ale zasílá znamenitější věci do museum pešťanského.

Záhodno bylo by podobných sbírek privátních si všímati a znamenitější věci v nich okresliti neb popsati.

STAROŽITNÉ PAMÁTKY V PODHOŘÍ BUKU V STOLICI BORŠÓDSKÉ

Stará Huta

Když se vystoupí na *Avas*, vrch to nad Miškovcem, stoličním městem v Boršódské stolici, strmící, viděti na skupení krásných vrchů podhoří Buku (maď. Bükkhegyalja), odvětví to Mater, které se táhne od Tapolce (Teplice) k Diósgyőru (Diošděr) mezi Miškovcem a Apátfalvou k Harsányi, kde se potom náhle do rovni Slané (Sajó) a Tisy sklání. Nejvyšší jeho hřeben táhne se od Teplic k Diósgyőru a tu jsou vrchy, ač nepřesahují 1200 a 1500′, velmi strmé, těžko dostupné a hustým lesem zarostlé. — Mezi nimi čnějí nahé skaliny s hlubokými rozpuklinami a mezi vrchy hluboké kotliny travou porostlé a úzké dlouhé údoliny s potůčky.

V tomto pohoří nalézá se mnoho starožitných památek, jmenovitě v okolí *Staré Huty*. Překvapilo mne velmi, když jsem tamtudy r. 1850 chodil a v Staré Hutě, uprostřed Maďarů, Slováky našel, kteří v tmavém Buku skrytě žijíce věrni zůstávají řeči a mravům svým. — Stará Huta leží hluboko v Buku; když se tam jde z Miškovce, jde se hodinu cesty pod nizkými vrchy révou porostlými, za těmito přijde se do utěšeného lesa, potom do údolí *Tatárok* zvaného. Údolí toto jest pusté, malým potokem kříž na kříž rozervané. Na pravém boku táhnou se několik sáhů vysoké skaliny, v nichž vidět malé jeskyně a rozpukliny; nad nimi je les, s druhé strany strmina lesem porostlá. Uprostřed táhne se údolí z počátku široké, ale čím dále tím více se úží, až tvoří prosmyk, jímž sotva jeden vůz by projel. — Skaliska na pravém boku vystupují až do 100 sáhů výše. — Tím prosmykem přijde se opět do úzkého dlouhého údolí a do dědiny Stará Huta zvané, která se po jedné straně údolí as půl hodiny do délky táhne. Potůček podél ní tekoucí sotva jeden kámen (mlýn o jednom kamenu) hnáti může. Okolo dědiny je celé skupení vrchů; hned za ní je vrch Bučina zvaný, pak Repisko, Poľana, Žabica a nejvyvýšenější hřeben mezi ústím Tatárka a Starou Hutou jsou Velké šance a Malé šance. O těchto posledních chci něco více povědíti. — Od Staré Huty když se stoupá cestou jihovýchodně vzhůru skrze bučinu, přijde se as třicet sáhů zvýší na prostranství, ježto lid zove Velké šance. Prostranství toto tvoří trojuhelník, mající as hodinu cesty v obvodu. Na východ Šanců je údolí Tatárok, na západ Stará Huta, polohu k severu se táhnoucí zovou *Pod hroby* a tu pod ní jest hřbitov a na jih je malá dolinka. Země na celém tom prostranství je černá, tučná, dílem zoraná, dílem pastva; malé křovinaté háje jsou po ní roztroušeny jako kytice a tu a tam stojí několik stromů. — Malé šance leží výše

Velkých, k jihu, podobají se polooblým, několik sáhů širokým náspům a zarostlé jsou bukem. Mezi Malými a Velkými šancemi leží ona malá dolinka, do níž se svah obou Šanců snižuje; — dolinka ta je uprostřed velmi prohlubena, tvoříc kotlinu, která 30′ délky, 15′ šířky a 15′ hloubky má. Kolem toho kotlíku jsou as na sáh vysoké a na dva tři sáhy široké náspy. Vnitřek kotle je zorán. Okolí Šanců je hustým lesem zarostlé, ale vnitřní prostrannost jen zřídka kde. Po celé té prostrannosti, vyjmouc lesy, je vidět po zemi roztroušené střepy z popelnic; někdy jsou kusy zšíří dlaně i víc. Viděti na nich ještě okrasy; nejvíce jich je na poloze řečené *Pod hroby*. Tam se následující věci nalezly: 1. bronzový drát, svinutý do kola; 2. kus bronzu, zdá se, že od něčeho odlomený; 3. bronzový celt, uvnitř dutý, velmi těžký; 4. opět kus bronzu od něčeho ulomený; 5. bronzový nůž 2′ dlouhý, šířka čepele má uprostřed $2^1/_2$″, rukověť též není dlouhá; 6. popelnice z bílé hlíny 2′ vysoká, vydutá část má též 2′ v objemu; 7. bronzový kus v podobě podkovy a obroučka z bronzu.

Také peníze se našly. Jeden drobný peníz měděný, na jehož jedné straně viděti vlčici s hlavou svěšenou a pod ní při cecách leží dvě nahé děti (Romulus a Remus). Nad nimi jsou dvě hvězdy. Pod čarou na penízi jsou neznačné již písmeny, jak se zdá S. N. K. E. Na spodní straně je hlava šišákem přikrytá a pod ní zřetelně psáno: V. R. B. S., a neznatelně: ROMa. Jiný peníz pochází z dob císaře Domiciána. Je měděný, velkosti tolaru. Na jedné straně viděti lva s velkou hřivou a okřiveným chvostem, an v tlamě krátký nese kyj; na druhé straně hlavu, břečtanem otočenou, a okolo ní následující čtení: IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. COS. XIIII. CEN. P.ER: P. I.

To vše našlo se nejvíce „Pod hroby“ a chová se v archivu evangelické školy v Miškovci.

Mimo to našli tu 500 kusů peněz najednou, blízko prohlubně oné dolinky mezi Šancemi. Peníze ty jsou z velmi čistého stříbra a jako vyduté s jedné strany (brakteáty?). Na jedné straně viděti hlavu, na druhé koně, jemuž od hlavy jako by paprsky šly; nad ním je měsíc a hvězdy. Peníze ty se prodávaly po 25—30 groších v. č. — Náhodou se mi také ještě jeden dostal, který posud mám.

Gazda, u něhož jsem v Staré Hútě byl, povídal mi, že byl na Šancích nalezen zlatý prsten, který se skládal ze tří obrúček, vespol skroucených; onen sedlák, co ho našel, dostal zaň v Miškovci 60 zl. stř.; od koho, nemohl jsem se dopídit. Dále mi vypravoval, že se na Šancích často *hrnčoky* vykopávají, ale že bývají roztřepány; také peníze, ale po jednom dvou kusech jen; povídal, že ono tam všelicos bude skryto, ale že nikdo neví kde. R. 1853 se tam našlo opět bronzových věcí $5^1/_2$ libry, ale dostaly se do rukou miškoveckým židům, kteří bůhví kam jich zanesli. Byla mezi tím i zlatá obroučka. — Bohužel že nikoho není, kdo by se té věci náležitě ujal k prospěchu národnímu.

Kdo by na Šancích kdy byl přebýval, neví se; mezi obyvateli koluje následující pověst: Za dávných časů prý dva králové mezi sebou vojnu vedli. Jeden z nich v ústí Tatáraroku ležel a druhého, na Šancích ohraženého, zahubiti hodlal. Myslil, že mu to těžko nebude, an na Šancích jen psota a bída vládla, kdežto oni dosti stravy i obilí měli. Avšak této psotě na Šancích panující pomáhal jeden tátoš (kůň báječný okřídlený). Ten přivlékl z řeky Slané (Šajavy) „ozrutnou“ rybu, a když poslové z nepřátelského tábora přijíti měli vyjednávat o vzdání se, rozsekali rybu na drobné kusy, do beček (sudů) nasypali písku a navrch jen trochu obilí, co by se zakryl. Poslové viděvše to množství masa a plné bečky obilí, kde se byli jen psoty nadáli, vrátili se nazpět. Byl konec vojny, neboť se bál

nepřítel, že by sám do psoty padl, než by ti na Šancích všecku tu zásobu snědli.

Nejlepší úrodnost chotáru starohutského je v Šancích, jmenovitě v prohlubni oné dolinky mezi Šancemi, neboť je prsť všude černá a sypká. Odkud tamější obyvatelé přišli a kdy se tam usadili, neví se. Já se vyptával nejstarších lidí, každý mi odpověděl: „My od pameti sveta tu prebývame; naši pradědove a pradědov otcove vždy tu prebývali.“ — Nářečí jejich nesrovnává se s žádným na Slovensku zcela; nejspíše ještě podobá se turčanskému a trenčanskému. Hutnictvo se tu ovšem od prastarých časů provozovalo a možná, že ač nyní okolo Staré Huty železa není, přece někdy zde se dobývalo, jako doposud v nedalekém Diósgyőru, nač i jmeno *Stará Huta* ukazuje. Možná i to, že nynější obyvatelé potomkové jsou pozůstalých tu husitů. Než nalézané starobylé památky, celé i rozbité popelnice, důkazem jsou, že tu kdysi jiný ještě národ vládl, mocný a důmyslný. Nerád jsem se loučil s obyvateli Staré Huty a zajímavým okolím Šanců; výhled jest s nich utěšený. Na jih a západ porostlé vrchy, Bučina, Repisko, Žabica, s množstvím malých čistin (polí uprostřed lesa) a dolinek, na východ Miškovec, hernádské pobřeží, Tokajský vrch a rovina Potiská. Na sever dióšděrské vrchy a miškovské chlumy! Krásný to pohled! — Škoda, že mně okolnosti nedovolily déle tam pobýti, snad bych mohl zajímavější zprávy podati; tak ale podávám jen poukázky; snad si jich všimne, kdo k takovému badání i schopnosti i času má.

Okolí maloďurské v Buku

Malý Ďur (Jur, Jiří, Kisgyőr) jest velkými a skalnatými vrchy k Buku přilehajícími zavřen. Řetěz vrchů těch táhne se od Mater po Jager a Miškovec a vysokost jeho

až do 1500′ nad moře vystupuje. — Kdyby pro nic jiného, je chotár maloďurský pamětihodný již proto, že se v něm sedm starých hradů nalézá, a sice: *Leányvár* (Děvín), *Halomvár* (Chlumní hrad), *Hársasvár*, *Majorvár*, *Alsó-* a *Felsőkecskevár* a *Somvár*. Dědina Malý Ďur leží v úzké dolině a domky rozestaveny jsou skoro po samých skalinách; počítá se jich do 320. Obyvatelstva je as 1200—1400 Maďarů. Jsou-li čistého původu a zdali tam vůbec dříve Maďaři bývali, pochybno, když slyší člověk jmena rodin, dědin, vrchů, lesů, studánek; a sama výřečnost lidu neukazuje na čistý maďarský původ. Vyslovují *l* na konci jako *u*, místo *jól* řekne *jóu; e* široce vyslovují jako *ä*, *rét* jako *rät*, místo *vegy* — *vägy*, jako Slováci okolo Revúce v Gemeru zkädě, kläk, mäso a pod. Jmena obyvatelů: Hes, Kováč, Pop, Györgyi, Kún, Demeter, Liptai, Fejér (bílý), Szívós, Barsi, Szolnok, Veres (červený), Vysoký, Török, Patak, Szabó, Tollos, Bihar, Oros, Cegléd a j. Orosovci jsou katolíci, ostatní všickni vyznání helvetského.

Jmena vrchů a lesů ve směru severovýchodním k Děvínu jsou: Vajlakatag (vrch a dolina), Sáros Vajlakatag (cesta na Děvín vedoucí); výše Gerec (Gerec, Görög jmenují Maďaři i Srba) a Hársas (lesy; v posledním hrad téhož jmena). Jihovýchodně od Ďura k Latoru jsou vrchy Valjagallya a Klägagallya a mezi nimi doliny Somos a Ivánka; vrch nad Ivánkou zove se (maď.) Ivánkagallya, to jest Ivanovy konáry, ratolesti. Dále jsou lesy Tistany (od stromu tisu), Békeny, Čupreť, *Orbánc-Gomoca* (srov. *Obrúbanec* v Gemerské stolici, vrch), *Pusztafalu* (ukazuje na zpustlou vesnici, je ale les), *Vazka-Pulápa* (les i dědina; srov. Vajsková ve Zvolensku), *Udúsek*, Cigányfertő, *Remetevölgy*, *Agyagos* (lesy). — Studnička, do níž Maloďurčané pro vodu chodí, an vody k pití nablízku nemají, je $^1/_2$ hod. cesty vzdálí a nazývá se *Sövénykút* (Ševeňa =

studnička, či Živěna?). V okolí maloďurském ukazuje se posud místo, kde stával kostelíček od husitů prý vystavěný. V nynějším kostele je starý zvon, jejž má z toho kostela. Jsou na něm staré gotické písmeny vyryty. — Z toho všeho patrno, že Maďaři nejsou praobyvatelé tamějšího okolí; — než ohlídněme se na okolní hrady. —

Leányvár (to jest: Dívčin hrad čili Děvín) leží v chotáru maloďurském, asi půl druhé hodiny vzdálí, jihozápadně. — Od vysokého vrchu, Kömazsatető zvaného, odvětvuje se vysočina na východ běžící a tam se do roviny sklánějící. Na této vysočině zdaleka viděti *Dívčí hrad.* Strana oné vysočiny k východu obrácená jmenuje se *Görömböjská* (pod ní dědina slovenská téhož jmena), západní strana zove se *Csehvölgy (Dolina česká)* a strana k jihu obrácená *Lencsés* (lencse je čočka, šošovice). Z Miškovce vede cesta na Děvín podle potoka *Hejovä* k Tapolci (Teplici). Potok ten je odtok pramene, který se v Teplici velmi silně ze země vyřinuje, skoro pod samou strmou vápennou skalou, a přes Csabu, kde velký mlýn žene, do Slané teče. — Nad Teplicí vyjde se hned mezi vrchy a vápencové skály a pustou, ale romantickou krajinou se příjde na Děvín. Nevidíš tu ani kouska zdi a překvapí tě Děvín svou formou. Skládá se z ohradí venkovského, náspů a vnitřního zvýšeného prostoru, tak zvaného hradu. Forma náspů i ohradí jest podlouhlý kruh, skoro elipsa, a jde směrem od západu k východu po hřbetu vysočiny dolů. Na západ je nejvyšší bod, k východu se níží a tu jsou hradba i náspy otevřeny. Zevnější hradba může v obvodu míti 340 sáhů, hloubky as 3 sáhy a šířky 9 sáhů a jest jen nasypána, jakož i vnitřní náspy. Prostora mezi nimi obnáší as 25—30 sáhů do šířky a je dubinou porostlá. Vchod do náspů je též od východu jako u ohradí venkovského a ta sama podlouhlá okrouhlost. Obvod vnitřních náspů obnáší as 72 sáhů. Hrad má

něco přes 3 sáhy šířky a 5 sáhů délky a je též obdlouhlý, než to připomenouti sluší, že jde směrem od severu k jihu. Porostlý je dubem a bujným pažitem. Ačkoli forma náspů i sám ten hrad nápadné jsou, přece by nebylo nikomu napadlo, co onen hrad vlastně je, kdyby nebylo chtivosti lidské. Obyčejně věří lid, že jsou pod každým starým hradem poklady skryty, a tak si to i o Děvínu lidé povídají. — Několik odvážlivců umluvilo se, že budou tam kopati, což i vskutku udělali. R. 1845 zarazili jako havíři celou štolu a skoro na 30 sáhů hluboko do hradu kopali, až přišli doprostředka pod samý dvůr a v klenutí as 4′ vysokém se octnuli. Já tam byl r. 1847 a ti slidičové byli se mnou nahoře; vešel jsem do štoly s nimi, kdež mne náramný puch zarážel, jako od mrtviny. Klenutí to je z kamene vápencového na tři vrstvy stavěno, který pěkně soustředně poukládán není maltou vázán, nýbrž jen zemí zasypán. I ptal jsem se těch mužů, co tehdáž našli, a tu mi vypravovali, jak se v naději své zmýlili. V klenbě té našli čtyrúhlový kámen, pod ním popel a kosti; mimo to leželo tam as dvacet kusů zlatých peněz, zlatý had tloušťky husího brka, granáty, jakési zelené kaménky, provrtané k navlečení, vlna, kotvice a kříž, kterýž dle jejich vypodobnění takto vypadal: ✠ . Ty zlaté věci a granáty byly tuze od rezu chyceny. Já bych jim to ani nebyl věřil, ale oni mi velmi mrzutě si žalovali, že jim všecko královský fiskus, dověděv se o tom, vzal a že jim dal malou náhradu.

O původu Děvína ani pohádky; přehlídl jsem všechny spisy v miškoveckém archivu, kde bych se čeho dopídil, ale o Děvínu jsem nic nenašel, jen o Ďuru, Miškovci a Teplici. Nejstarší zmínku o tomto okolí našel jsem u „Anonyma Belae regis notaria“ tuto: *Ibi etiam dux Arpad dedit Bungernec patri Borsu terram magnam, a fluvio Tapolucca* (nynější Hejő potok, který z teplické kou-

pele vytéká a doposud i „tapolcai víz“ — teplická voda — se zove) *usque ad fluvium Sonyou* (Slaná, Šajava), *qui nunc vocatur Miskoucy* (Miškovec), *et dedit ei castrum, quod dicitur Geuru* (Győr, nynější Diósgyőr, hodinu cesty vzdálí od Miškovce), *et illud castrum filius eius Borsu, cum suo castro, quod dicitur Boscod, unum fecit comitatum.*

Jestli tomuto možno věřiti, tedy obydlení těchto krajů již do dávné předmaďarské doby patří, nebo by se ani Teplice ani Miškovec, Slaná a Ďur nevzpomínaly. Možná, an Děvín jen as hodinu od Teplice vzdálen jest, že též Bungerovi náležel.

Ku konci 13. století (1281) Štěpán, z krve rodiny Ákos zvané, vládnul Miškovcem. Tento vystavěl dióšďurský a szentlélecký klášter[6]; možná že také vystavěl avašský kostel v Miškovci. — V 14. století se Miškovec do rukou Séčich (Széchy) z rodiny Bolug dostal. R. 1325 drželi ho Petr a Dénes Séči. Z listiny jedné od krále Ludvíka I. r. 1364 viděti, že tehdáž Aranyos i Malý Ďur patřily k Miškovci, avšak r. 1368 Miškovec pod Dióšďur příslušel; snad že Velký Ludvík na výměnu ho zastavil. R. 1519 Bot Ondřej bán a po něm jeho vdova v záloze drželi Miškovec. Od této ho Marie, žena Ludvíka II., vyměnila a v dióšďurském hradě přebývala.

Po muháčské bitvě se Miškovec do moci Zápolského dostal a ten jej daroval Sigmundovi Balassovi. Tohoto vdova, Borbála Fancsi, panství ďurské spolu i s Miškovcem Ferdinandu I. testamentaliter poručila. Tak se dostalo do moci královské, až je Maxmilián r. 1564 Gabrielovi Perényimu poznovu za 63 000 uher. zl. zastavil. Po jeho smrti padlo na Gúthi Ország Honu. Tato byvši bez

[6] Klášter sv. Ducha (Szent-Lélek) stával na jednom vrchu vysokého Buku (pohoří) a posud je viděti značné jeho zříceniny.

dětí poručila je sestře Borbále, za Františka Töröka vdané, která měla několik dcer. Po ní drželi panství: Štěpán Homonay Druget, Nyári, Vesselényi Štěpán, Jan Kemény, František Rákóczi, Chermelek, Bosányovci a j. Konečně r. 1702 od Samuele, syna Samuele z Nyári, z Borbály Hallerové zrozeného, advokát Jan Dvornikovich pro král. komoru celé panství vyvadil, od kteréhož času je až dosud král. komora v držení má.

Z těchto zápisků nevysvítá jen to, že Děvín, patřiv buď k Teplici, buď k Ďuru neb Miškovci, jedněch s nimi pánů míval, že ale bezpochyby neobydlený byl, jako dosavad je. Že Slované v okolí tom přebývali, patrno z názvů čistě slovanských: Česká dolina, Teplice, Malý Tokaj (od toku?), *Sajó-Lada*, Dubicsány, Kaza (zkáza?) a j. V Görömbölyu, v Hamrech oddávna Slováci přebývají, v Staré Hutě, jak sami říkají, od paměti světa; v Latoru a Močoliaši usadili prý se ale Slováci teprv od 50 let. Pověst lidu praví, že na Děvíně a na Halomváru (viz o něm dále) *poludnice přebývaly a že si prý házely z Děvínu na Halom čili Chlum loptu* (lopta, bóka, míč). Pravilo se mi, že na Avasi, vrchu nad Miškovcem, též takový hrad stával; já Avas ohledal, to však nejsou takové náspy, je ale z Avase nejkrásnější vyhlídka na Děvín; též jest domněnka, že sloužil k vojenským potřebám, jmenovitě husitům. Tomu všemu odporuje položení vrchu k okolní krajině, vzdálenost vody, okrouhlá forma náspů, kdežto husité obyčejně náspy do úhlů stavěli, jak to vidět u Vadny, a pak i to, že by si nebyli zbytečně tak nákladných náspů vystavěli, neboť se nemýlím, pravím-li, že na tyto náspy 10 000 kubických sáhů země naveženo. Prsť na prostranství v hradě leží zvýší lokte, sypká a černá, to a síla dubů tam rostoucích ukazuje na starší dobu Děvína. Na pravdu není tu žádných důkazů, zde platí jen domnění. Mohlo se tu kdys obětovat některé bohyni, načež by poukazo-

vala pověst lidu o poludnicech a samo jmeno Děvín? Když podobu náspů, směr východozápadní, okrouhlost, že západní část zvýšená a že zdí není, považím a to srovnám s formou chlumů potiských, s Pokoradzou, Latorem, Španím Polem, Nitrou a jinými, mám za to, že je Děvín prastará *slovenská mohyla*, což i klenba pod dvorem hradu a vykopaný v ní popel, kosti a ostatní věci dokazují.

Halomvár (maď. doslovně *Chlumní hrad*). Dívajíce se s Děvína na jihovýchod k Jagru, pozorujeme oddělený od Buka vrch a od toho vrchu vysokou výšinu na východ se klonící; na této výšině strmí Halomvár. Od Děvína je vzdálen $1^1/_2$ hod. cesty; od Malého Ďura dělí ho jen úzká dolinka *Birákréti* zvaná, která se kolem severního boku jeho táhne k Harsányi, kde se s dolinou haršáňskou stýká. S té strany je Halom velmi strmý, ale k východu dolů se rychle snižuje a v rovině ztrácí, dílem poorán, dílem les, dílem mokřina beze stromů, kde se nalézá vzácný Ranunculus nodiflorus. Tato část jmenuje se Halomlaposta a odtud se jde na hrad. Složení náspů je všecko stejné s Děvínem, jenže je menší, obvod ohradí obnáší asi 300 sáhů. Sám hrad záleží z prsti, hlíny, písku a červeného kamene. Tam však ještě nikdo nezkoumal. Mezi hradbami rostou duby a na jižním svahu nachází se Aster amellus, Amygdalus nana a Orobus albus, jinde tam nerostoucí.

Od Halomlaposty na jih je strmý lesnatý vrch Kékkötő (Modrý) zván a pod ním dědina *Geszt*, od Gesztu 2 hod. vzdálí dědina Sály. Dolinu *Birákréti* mezi Halomem a Ďurem přetéká potůček *Remetefolgása*, pole k Ďuru se táhnoucí zove se *Hintosmező* a menší dolinka jedna *Melek*. V Meleku je louka zvaná *Tótkútjarek* (Slovenská studánka), ač tam již studánky není. K západu pod samým Halomem je slovenská dědina *Močoliaš* (od močálu), od

Maďarů *Pojď sem* přezvaná. Nedávno, as od 50 let teprv, vznikla, snad spolu s Latorem. Odtud se rozprostírají polohy až k Latoru.

Lator je od Malého Ďura as $1^1/_2$ hod. cesty vzdálen a leží u kořene vrchu Kecete zvaného, v hluboké kotlině, která též trojuhelník tvoří. Čára od západu k severu se táhnoucí je rovná, úbočí její jsou strmé, shora až do doliny křovím zarostlé. Západní úhel je tak snížen, že vysokost jeho jen as 70 sáhů obnáší; západní čára k východu běžící, z počátku strmá, křovím zarostlá, náhle se mění v ozrutná skaliska, které až do 100 sáhů výše vystupují a až k samé dolině se kloní. Délka té čáry obnáší 172 sáhů. Bok od severu k východu volno se sklání. Obvod celého prostoru činí 412 sáhů. V kotlině samé je malá návršina, 15 dlouhá a 6 sáhů široká, od úhlu západního as 20 sáhů vzdálená. Proti ní vodorovně je druhé návrší 12 sáhů dlouhé, 6 sáhů široké, od severního úhlu 100 sáhů vzdálené. Prostor kotliny obehnán náspy $1^1/_2$ sáhu zvýší, náspy ty jsou na straně severovýchodní vyzděny. Kde se čáry západní a severní sbíhají, vybíhá kotlina v úzký, 52 sáhů dlouhý chvost, který se k východu zatáčí. S obou stran skoro kolmo vzhůru vysoké skaliny se vypínají a západní strana strmě do doliny padá. Prostor mezi skalinami je někde 1 sáh a nejvýše 3 sáhy široký. Ku konci náhle dolů spadá a naproti němu je kulatý vršek zděnými hradbami obtočený. Při vrchu je zeď do kulata stavěná, as 3 sáhy vysoká, snad věž, bašta či co někdy bylo. Hradba dolejší i horní zeď jsou na jižní straně otevřeny, právě naproti východu ze skalního prosmyku. V prohlubině, která je mezi skalinami, od kotliny vybíhající, a mezi oným kulatým vrškem, na němž ona bašta stojí, viděti je posud kusy zdí, a bezpochyby že tam byly spojeny. Vršek ten kulatý, jehož kořen až po dědinu Lator zasahuje, s jedné strany potokem Vízfőtt a s druhé strany cestou je otočen.

Potok Vízfőtt vytéká ze sedmi studniček, které se v západním úhlu pod vrchem Kecetem ze země prýští nad kotlinou ve výšce as 70 sáhů. Cesta na severovýchodní straně vede od Ďura do dědiny Latoru a od té odděluje se jedna krátká, ale velmi strmá a již zcela zastaralá, která vede do samého hradu dolů.

Při první návršině v kotlině v severním úhlu jsou náspy rozkopány; tam vydobyly se popelnice, ale ovšem z neopatrnosti se potloukly. Kopalo se ještě výše, než celé popelnice nevydobyli; střepů ale tam leží všude dosti. Mimo to našel tam farář ze Sály, kamž Lator kostelem patří, zlatý peníz s nápisem *Caesar Augustus*, a v samém hradu nalezen byl pancíř a peníze velkosti dlaně.

Dědina Lator počítá asi 30 domků a je čistě slovenská; stojí teprv asi od 50 let. Historického neví se o Latoru ničehož, jen mezi obyvateli v Sály se povídá, že na Latoru Čechové byli a v skalinách že se proti nepříteli zatarasili.

Majorvár leží v té samé úzké dolině co Malý Ďur. Od Malého Ďura na jih se ustavičně jde dolinou až k patě příkrého vrchu, na němž Majorvár stojí. Jako Halomvár, Děvín, má i Majorvár onu podlouhlou formu, má též ohradu a náspy, ale je mnohem menší než onyno, maje jen 120 sáhů v objemu, a jde směrem od západu k východu. Na západ je velmi strmý a skalnatý. Hradiště uprostřed je prohlubené, stromovím a chrastím zarostlé, ale o zdech žádné památky. Na západní straně nad Majorvárem strmí vrch zvaný *Kis-Dobrák* (Malý Dobrák). O Majorváru se též povídá, že ho Čechové vystavěli a že v něm jeden z Jiskrových soubojovníků přebýval. Více se o něm neví. O *Kecskeváru*, *Somváru a Hársasu*, ježto všecky tři na vysokých vrších v chotáru maloďurském stojí, též historie mlčí. Na posledních třech jsem ale nebyl.

Na nížinách uherských množství chlumů se nalézá, od Maďarů *halmok* zvaných. Nejvíce jich mezi řekami Tisou a Dunajem, Tisou a Kőrösem (slov. *Karasa*). Tak od Tiszafüredu až po Mindszent, kde Kőrös do Tisy padá, 14 chlumů se nalézá. Některé z nich svá vlastní jmena mají; tak se chlumy u Földváru zovou Barta a Földvárihalmok; nedaleko Kúnhegyesa Garahalom, výše něho Török a níže Ketteshalom, při Csibakháze Egyeshalom, Sidóhalom, Kenyérvárihalom. Ostatní jsou u Örvényu, kdež má jeden jmeno dědiny, Örvényhalom, na pustině Szent-György (Svatojiřské) a u Szent-Miklóse. Dva chlumy jsou na pustině Sakaltašské.

Korabinský naznačil ve svém díle Geographisch-historisches Wörterbuch, str. 646, o chlumech u Szarvase následující:

„Tak řečené *halom, halmok* jsou v okolí Szarvase (v Békešské stolici) pamětihodné. Jsou zčásti přirozené, zčásti uměle nasypané, homolovité a o něco větší než chlum u Hainburka nedaleko Vídně. Počet oněch chlumů obnáší několik set a některé mají svá vlastní jmena.“

Dorner ve své „Topografisch-naturhistorische Beschreibung des Banats, Pressburg 1839“ pod článkem Die banatischen Sandhügel takto píše:

„Pořičím Karasu (Kőrös) rozkládá se rovina as 7 □ mil velká, větším dílem sypkým pískem pokrytá. Na této rovině viděti množství chlumů, od Valachů *bielo brda* zvané. Od Palanky až výše Karlsdorfu takměř v stejném rozestavení vynikají; směr jejich jde od jihovýchodu na severozápad. V polích alibunárských se ztrácejí. Tyto tak rozsáhlé chlumy skládají se z písku, jsou dílem holé, dílem travou porostlé, některé i lesem. Uvnitř těchto chlumů nalézají se kosti zvířecí, volů, jelenů, mezi těmi in-

krustované šuľky jedlové a smrkové, trupele z lip, z buků a železné i měděné střely, ježto starobylost pískových vrstev podivuhodně označují.“

Aradské chlumy (viz Perecsényi Nagy László v Tudom. Gyüjt.). Na aradských chlumech zdaleka viděti, že jsou uměle dělány. Tamější lidé jmenují je *tureckými* a *tatarskými*. Mají také ale mimo to svoje vlastní jmena, na př. *Vér*, *Csauz*, *Kátár*, *Leél*, *Halga*, *Csörsz* a j. Mnoho romantického si lid o nich bájí.

Vzhledem původu jejich platí tam mínění, že jsou trojí: *chotárské*, *strážní* a *hřbitovní chlumy* čili *mohyly*.

Již Anonymus vzpomíná, že Arpád chotárem naznačil vybojovanou krajinu; možná tedy, že v dolejších rovinách, kde ani potoků ani vrchů a dolin, ani kamene k naznačení mezí není, ze země je nasypali. Takové jsou *Iratos*, *Lölköház*, *Bankuta*, *Kakuc*, *Kamara* a jiných více. V uherských starých listinách se *cumuli regii* nazývají.

Strážní čili tak zvané tatarské, turecké chlumy nalézají se v Pešťanské, Stolnobělehradské stolici, u Gyuly a jinde.

Palatinalia iudicia až po Matyáše krále se na *chlumech* odbývala; ty chlumy zovou podnes *Bíróhalom*. V Novohradské stolici je nalezneš okolo Mohory, Romhánye a jinde.

Hřbitovní chlumy povstaly pohřbením velkých mužů, vůdců bitev. Anonymus, Koza a Thurócz o nich praví, že jsou nasypány *pagano more*. Takových chlumů se mnoho nalézá v Bělehradské stolici, v Batajském chotáru a v okolí jeho, kdežto Ethel nad Římany zvítězil. V chlumech těch nalézají se lidské a koňské kosti a podnes se jich tam sto nalézá. To samé značí chlumy orodské a chlum dombeďházský.

Před několika lety dal pan Draskóczy, fiškál v Nyíregyháze (v Sabolčské stolici), jeden z tamějších chlumů do polovice rozkopati, a tu uvnitř mohyly přišli na mnohé

vodorovné oddělení a komůrky, v nichž *popelnice* stály. V popelnicích našli *popel* a *ptačí kosti*. Chlum ten a mnohé jemu podobné jsou prostřední vysokosti a mají směr od západu na východ. Vrch je homolovitý, západní bok spadá kolmo dolů jako useknutý, východní se pomalu dolů níží, až s rovinou splývá.

Když před několika lety na slovo vzatý ruský učenec a zpytatel starožitností prof. Srezněvský po Slovensku cestoval, vyjádřil se o níreďházských chlumech a jim podobných, že se zcela podobají chlumům na rovinách ruských, s tím jen rozdílem, že ruské chlumy čelem na východ strmí a že jsou vyšší než níreďházské. Jakkoli úsudky o těchto chlumech velmi rozličné jsou, já srovnávaje podobnost níreďházských chlumů s ruskými mohylami a bera do úvahy i to, že v níreďházském chlumu popelnice, zvířecí kosti, peníze, trupele z lip a buků se našly, mám za to, že nejen ten jeden níreďházský, ale množství jiných podobou a položením mu podobných chlumů nic jiného nejsou nežli *mohyly*.

Kterého národu popel v nich skryt odpočívá, to ovšem těžko určiti, ale dalo by se vysvětliti otevřením více chlumů na rozličných místech se nalézajících. Bohužel že je málo u nás těch, kteří by se o takové věci starali a si jich všímali. Kdo by vůli měl, tomu překážejí okolnosti. Tudy stává se, že mnoho krásných a důležitých pamětností nazmar přichází aneb v skrytosti ležeti zůstává. Jest u nás velký poklad starožitností a bylo by velmi přáti, aby se našel i u nás muž, který by ho k prospěchu našemu vyčerpati znal.

HRY, HÁDANKY, PÍSNĚ A ŘÍKANKY

TĚLOCVIČNÉ HRY SLOVENSKÝCH CHLAPCŮ

Jak naši čeští chlapci, tak i mladí Slováčkové tělocvičné hry milují a malým pastýřům ovcí, kteří skoro celé léto na vysokých horách při stádech zůstávají, bývají jedinými. Na př. u nás v Čechách říkají ,,kotrmelce metat" a na Slovensku v Trenčínské stolici *košúty prevracať*; — když naši chlapci ,,kola v povětří" dělají, tamější zas *kolesá lámajú*. — Hru na mič též dobře znají, ale mič jmenují *loptu* a lopatku k odrážení miče, již naši chlapci palestru jmenují, oni *kampa* zovou. U nás volají chlapci při hrání: ,,Odraž palestrou" — tam ,,*Daj kampu*".

Na pretěky je, co u nás říkají ,,na dostíhanou, na honěnou" hrát; chlapci postaví se jedním *šikom* (do řady), jeden ustanoví cíl, až kam mají běžet, a když na ně zavolá: *Pohnitě sa!*, dají se v běh. Někdy se také jeden s druhým o něco *staví* (vsadí) — jestli dříve cíle doběhne; obyčejně jde tu ale jen o slávu, tak jako při *pasování*, čemuž naši chlapci říkají také ,,chytnout se do křížku". — Který v *zápasu* nepřemožitelný, má se nač pyšnit.

Slovenští chlapci umějí se též dobře *boriť* (pěstmi nabírat), to však mnohdy neblaze končí, když v rozháranosti a dychtivosti po vítězství jeden druhého pěstí do žaludku uhodí, až se druh skoro bez sebe na zem svalí. Při zápasech a borení odhodí chlapci vrchní oděv, široké rukávy u krátkých tílek košil se vyhrnou až po ramena a tak se potýkají.

A kterakpak hbitě se umějí *vyrieštiť* (vylézt) na stromy a po haluzích sem tam skákat jako veverky, jako u nás.

To ale málokdo dokáže, co jeden mladý valach z vesnice Valaskej (ve Zvolensku). Ten byl v takovýchto hrách mistr velmi silný a odvážný. Jedenkráte v dobré *vuoli*, dívaje se při pasení na mocný, velmi vysoký smrk, pravil druhým valachům, oč se s ním chtí stavit, že se na tom smrku *vydybí na hlavu* (postaví na hlavu). Žádný tomu nechtěl věřit, a bača sám řekl, že by se s ním chtěl *staviť* o berana a nové krpce, kdyby on to dokázal. — Valach neřekl nic, zaskočil do koliby a přinesl si ruční pilku; pak shodil čapku, huni, rukávy vyhrnul, sekerku i pilku strčil za pas a hajdy začal se *rieštiť* pomalu na smrk. — Lezl výše a výše, kde mu haluze překážely, odsekával si je a jen malé zadrápky nechával, aby se měl čeho držet nohou neb rukou. Když byl již velmi vysoko, kde se kmen začal k vrchu úžit, milý valach se pevně nohami a rukou do haluzí *zapel* (zapjal) a pilkou začal svršek stromu podřezávat. Podřízna ho, shodil dolů; když se mu poštěstilo, oddechl si, pak sekyrku a pilku pověsil na haluze, naplil si do dlaní, křikl dolů na druhy, aby dali pozor, a než se tito nadáli, *vydybil* se na sříznutém vršku stromu *na hlavu*. Zůstali podívením nad tou odvážlivostí všickni zaraženi, když ale valach zase na nohy se postavil a vezma sekyrku a pilku dolů slézal, šel bača chystat toho berana a druzí čekali pod stromem, až odvážlivec šťastně dolů slezl. Tímto kouskem stal se onen valach známým v celém okolí.

Naši chlapci házejí rádi kamenem do cíle, slovenští svými sekyrkami čili valaškami, také jimi rádi nad hlavami pohazují, čili jak oni říkají, *zvŕtajú*, poněvadž když sekyrku vyhodějí vzhůru, s velikou hbitostí a lehkostí se to stává, jako by se jim z ruky vyvrtla. Toto *zvŕtaní* sekyrek nad hlavami je způsob při valašském tanci *(hajdukování)*, kde tancuje vždy buď jen muž neb dva proti sobě. —

Přeskakování šibenic je velmi oblíbená hra. — Jsou-li při ruce, vrazí se do země na několik kroků jedna od druhé — dvě tyčky, které by měly při vrchu *rozpole*, totiž aby rozštípnuty byly jako vidle; do těch rozpol položí se příční tyčka hezky vysoko a šibenice je hotova. Nyní začnou zpívat:

Hore, chlapci, nohavice,
preskakujtě šibenice!
Bystusvetě, na dva razy
popľuj ruky, nězlom vezy! —

Popotáhna si nohavice a naplivna si do dlaní, jeden za druhým se rozbíhá a hop! přes šibenici jak kamzík. Který dobře přeskočí, je chlap; který uvázne, utrží posměchu. Nejsou-li tyče, narovná se chvoje, dřevců aneb i šatstva na hromadu a navrch se dá ještě klobouk a skáče se přes to.

Choj boky naprávať! zavolá jeden chlapec na druhého; ten přiskočí, postavějí se zády k sobě, jeden dá ruce za hlavu *(nazpak ruky)*, chytne za sebou stojícího za rámě u samého paží a vyzdvihne ho co možná vysoko nad hlavu. Když ho pustí, udělá to ten zase onomu — a tak si někdy hezkou chvíli boky napravujou.

Sůl vážit je také jedna tělocvičná hra pastevců slovenských. Jeden silný postaví se čtyrnožky (na ruce i na nohy) na zem; po boku sedne z každé strany jeden a ti dva položí mu nohy na hřbet, rukama ale chytne jeden nohy druhého, pevně se drží a tak se pomalu nahorů dolů převažují. Když ale spodní se natáhne, vážky zdvihnou koty vzhůru. —

Na bič hrajou rádi chlapci v Gemeru; a je to velmi těžká hra, při níž síly i hbitosti třeba. Pět neb šest nejsilnějších chlapců chytnou se za ruce a rozprostrouce se

postaví se rovnou řadou. Ti dělají dřevce biče. Těch chytnou se zase chlapci, kteří jsou bičem (násadkou), a poslední na konci je *švihák*. To je vždy buď ten nejhbitější neb nejchytřejší, neboť jak na síle doleních (dřevce) záleží k rozpřáhnutí se a zadržení, tak záleží na hbitosti šviháka, aby mrštným rozběhem udělal dobrou otáčku a bič nepřetrhl aneb sám daleko neodlítl a na nos nepadl.

Na koridona hrajou pastýři v Trenčínsku takto: Koridon musí být největší a nejsilnější; ten klekne na jedno koleno, na druhé koleno sedne si mu chlapec (již při hrání tom *beranami* jsou); koridon chytne ho okolo pasu a drží ho. Tomu chlapci na klín sedne třetí, tomu čtvrtý, pátý, až je jich dlouhý řetěz. Jeden druhého drží okolo pasu. Nyní se začnou pomalinku z jednoho boku na druhý kolébat, při čemž musí dát každý dobrý pozor, aby z klínu se nepošinul. To trvá tak dlouho, jak dlouho koridon vydrží klečet; najednou on ale svého berana pustí, nohu pod ním vytáhne a celý řetěz válí se smějící po zemi; když se seberou berani, honí koridona.

I

HRA NA PANNU

Tři chlapci se vyloučí. Jedno děvče je *panna*, ostatní její *hlídači*. Panna sedne, hlídači do půlkola okolo ní. Jeden z tří chlapců je *hlasatel*, jeden *Pardion* a jeden *Šalomoun*. Ti předstoupí před pannu a hlídače, hlasatel napřed, Pardion a Šalomoun trochu pozadu. Začne zpívat hlasatel jednotvárným hlasem:

Jede, jede Pardion,
jede, jede Šalomoun,
jede, jede celé naše rytířstvo!

Hlídači tímtéž hlasem:

Co žádáte, Pardione,
co žádáte, Šalomoune,
co žádáte, celé naše rytířstvo?

Hlasatel:

Vaši dceru krásnou
iako hvězdu jasnou;
ona má tři dvory
o devíti komorách.

Hlídači:

My vám ji nedáme,
my si ji necháme,
ona má tři dvory
o devíti komorách.

Hlasatel:

Poroučí se Pardion,
poroučí se Šalomoun,
poroučí se celé naše rytířstvo!

Tak se třikrát opakuje. Po každém zpěvu hlasatel s Pardionem a Šalomounem odejdou. Když po třetí přijdou a hlídači *pannu* ještě dát nechtí, neporoučejí se, nýbrž přiskočí, pannu *ukradnou* a pryč s ní utíkají. — Hlídači je pak honí, a který chytne *pannu*, je-li děvče, musí být *pannou*; je-li chlapec, *hlasatelem*, a hra se znova opakuje.

2

PROPLÉTÁNÍ (PREVÍJANIA) VĚNCŮ

(Hra děvčat na Slovensku)

Děvčata chytnou se za ruce a udělají kolo čili věnec. Nejdřív se několikrát kolem zatočí, pak stanou na jednom místě, kolo roztrhnou, krajní dvě děvčata zdvíhnou spojené ruce vzhůru a tak je drží *vozvysok*, tvoříce bránu. Nyní všechny ostatní, vždy *protisebně* stojící pár, tou branou procházejí, ale před branou se zase tak postavit musejí, aby se nový věnec tvořil, aby když starý rozvinut, nový již zavinut byl. Jak ze starého jen ty dvě děvčata bránu tvořící zůstaly vstoupí i ony v nové kolo a první dvě, co z kola byly šly a naproti nim stojí, musí novou bránu otevřít a opět se rozvinujou. Tak se proplétají v největším pořádku a rychlosti, a když to je na louce aneb u větší prostoře v dědině, pěkné na ta děvčata podívání. Ve Valaskej, dědině to mezi Horní Lehotou a Breznem ve Zvoleňské stolici, zpívají při tomto proplétání děvčata následovně:

Javor zelený,
šuhaj červený,
něchoď do lesa,
tam ťa obesia;

načo těbe les,
sám sa ty obes
Vološinovej[1]
Marieně na vez! —

3

HRA NA NEVĚSTU

(Ze Zvolenské stolice na Slovensku)

Tuto hru hrávají děvčata odrostlejší. — Schytí se za ruce a udělají kolo. Jedna stojí uprostřed. Děvčata začnou se pomalu točiti okolo ní a ona se v prostředku také točí a vrtí. Přitom zpívají monotonním hlasem:

Haj, mamko, mamko,
iděme do poľa žať,
keď nažněme,
dovezieme
ti domu nevestu
bielu jako holubičku,
červenú jako ružičku.

Jak to dozpívají, ta z prostředku běží, uchopí jedno z děvčat v kole stojících a začne s ní dokola tančiti; ostatní postaví se v páry a tančí za ní. — Za chvíli pustí jedna druhou a každá o sobě točí se a vrtí jak vřetánko, a zase

[1] Příjmení jednoho děvčete, kteréž se může měnit dle libosti.

schytí se za ruce a postaví v kolo. Která při tom nenalezla páru, ta je *něvesta* a postaví se uprostřed. Nyní se začnou ostatní opět okolo ní točiti a monotonním hlasem zpívati:

Haj, mamko, mamko,
už sme nažaly,
něvestu sme doviezly.
Čo nám za to dáš?
Dáš nám, dáš
medíka (medu) na koláč.[2]

4

HRA NA KUŘÁTKO A JESTŘÁBA

(Ze Zvolenské stolice na Slovensku, a nejvíc hrají jen děvčátka tu hru)

Vyvolí se nejdřív jestřáb, pak kvočna a ty ostatní jsou kuřátka. — Kvočna začne kvokat a kuřátka se okolo ní seženou a po zemi jako by zrnka hledala. — Jestřáb nedaleko sedí, kope jamku a ustavičně si říká: „Kopem, kopem jamku.“ — Kvočna jej vidí, běží k němu a ptá se ho: „A načo ti tá jamka?“ — „Vodu zvariť (svařiti),“ odpoví jestřáb. — „A načo ti tá voda?“ — „Kuriatko opariť.“ — „A kdě ti kuriatko?“ — „Těbe ho uchytím!“ — Vtom jestřáb vyskočí, chtě jedno kuřátko uchytit, kvočna se ale za ním pustí, začne ho tlouci roz-

[2] Na Slovensku je více her, kde *jen* děvčata hrají; někde mají i jisté doby, kdy hrají, jako na příklad v Dětvě (ve Zvoleni); tam děvčata svoje hry jen v *postě* provádějí. To se jich sejde i do sta i víc, buďto na návsi, aneb na humně; schytí se za ruce, chodějí dokola, rozličně se proplítají a přitom zpívají monotonním hlasem někdy velmi staré, krásné písně, do nichž zase jiné vplítají, aby to déle trvalo. *Kolovod* ten se obyčejně končí jednou zvláštní písní. — Někdy se ty děvčata přes celou dědinu a humna proplítají a pěkné je na ně podívání.

taženými rukami (jakoby křídlama), kuřátka se rozplaší a jestřáb s kvočnou se honí, který kterého chytí. Jestli chytí jestřáb kvočnu, musí ona býti jestřábem, naopak zase on kvočnou.

5

HRA NA SVINKU

Na prostranné rovné trati (trávníku, pastvině) udělají si děvčata a chlapci, kteří chtějí hráti, jámu as jako malý kotlík, také ji jmenují *kotlič*. Okolo toho kotlíku nadělají tolik menších jamek, kolik je *svinkovců* (hráčů). Jediný zůstane bez jamky a ten je *sviniar*. Každý drží v ruce hůl, sviniar mimo hůl drží v ruce ještě i okrouhlý kámen a to je *svinka*. První sviniar zvolí se všeobecným usrozuměním. Když vše připraveno, počne hra (*svinkati* aneb *hra na svinku* zvaná). Mimo sviniara vtekne každý svoji hůl do jedné jamky. Sviniar drží svinku a rád by ji buď přímo do kotlíku nebo do některé jamky hodil. — Ale to není snadno, pozornost je na svinku obrácena, a jak kterému do jamky přiletí, v okamžení holí ji odbije dále, druhý, komu do jamky padne, též tak rychle dále ji odbije, nechce-li být sviniarem; neboť kdo by ji rychle neodbil a jen o několik okamžení se opozdil, že by svinka v jamce ležeti zůstala, musí být sviniarem. — Padne-li svinka do kotlíku, rychle svinkovci z kotlíku ji vybíjejí, kdyby tam déle zůstala, než by deset napočítal, už by museli jamky přeměnovati. Mezitím co svinkovci svinku od jamky do jamky házejí a odbijí, *sviniar obchází kolem* a dává na vše pozor. Jak se který opozdí a jamku jen okamžení prázdnou nechá, sviniar přiskočí a vtekne mu do ní svoji hůl; ten, co zůstal bez jamky, musí pak býti sviniarem a sviniar stane se svinkovcem. Při této hře je potřeba veliké pozornosti, na všech stranách aby měli oči.

6

HRA NA PUKANKU

Při pršce hrají děti na venku rády pukanku. Užmolí a ulapkají kousky hlíny jako ořech veliké a ty hází zpozdálečí buď na vrata nebo na branky, kam se trefí, volajíce přitom:

Pukanka, pukanka, pukanka,
daj nám, bože, slnca
do novyho hrnca;
veď ti ho my dáme,
kedě sa vyhráme;
príď na naše vrátka,
dáme ti kus, kus blátka —
púk!

Přitom hodí uválenou hrudku na vrata, až se rozpleskne — pukne.[3]

7

VÁNOČNÍ HRA SLOVENSKÝCH CHLAPCŮ[4]

Osoby: Anděl, bača[5], Fedor, Stacho, Kubo, valaši[6]. Pes Zahraj.

(Fedor spí; *anděl* se objeví a zpívá:)

[3] V Čechách malé děti po návsích také tak hrávají o dešti; větší ale naznačí si třebas uhlem na vratech terč; bezové fukadlo také při ruce bývá, kulička z hlíny uválená se doň vloží, na samý kraj, foukne se, a již rozpleštěná leží kulička v terči neb vedle terče. Do bílých zdí střílet rodiče ale dětem netrpí.

[4] Jmenovitě ve Zvolenské a Gemerské stolici se hra ta od vzrostlých chlapců provozuje.

[5] Vrchní pastýř.

[6] Pastýři ovec.

Sem, sem, pastýri, k jesličkám Páně,
sem pospíchejte, krále vítejte;
v městě Betlémě, v tom sprostém chlévě
zplodila panna krásného syna
a do jesliček ho položila. Gloria!

(Anděl odejde.)

Fedor (se probouzí, mne si oči a kolem se ohlíží): Kděže to spievajú? Či to žiačkove, či to ptáčkove? (Zpívá:)

Chodil som, blúdil som
po betlémskych horách,
fujaru[7] *som stratil.*
Kdo by mi ju vrátil,
drahně bych mu zaplatil,
taký dukát bych mu dal,
čo by zhola nič něstál. —

Ale čo mám robiť? Či na brata Stachu volať? Hej, poď sem, bratě Stachu, som u veľkom strachu!

Stacho (přiběhne): Preboha, bratku Fedore, čo voláš? Asnáď ti zabehly ovce po horách?

Fedor: Ej veru zabehly, a či si ich něviděl?

Stacho (zpívá):

Ej tak sa mně počalo chutně spáti,
že sa mně něchcelo hore vstáti,
ptáčkove spievali, kukačky kukaly
pri salaši! —

A keď som sa prebudil, taká jasnosť mňa zašla, že som nič něviděl.

[7] Píšťala pastýřská.

Fedor: Ej bratě Stachu, něznám, čo máme robiť?
Stacho (zpívá):

Puojděme my za šuhaji,
čo na horách prebývají.

Fedor: A či si něviděl dakdě nášho baču?
Stacho: Tamhľa sa poza búčky vlečie a plno syra v cedile[8] vlečie.
Fedor: Choď preňho!
(Stacho jde k bačovi a bača s ním se vrací; za nimi přichází Kuba, pískaje na fujaru, a pes Zahraj chodí okolo, jako by ovce za ním hnal. Když přiženou, dělá Fedor, jako by košiar[9] otevřel, a Kuba, jako by tam ovce vehnal.)
Bača: Keď sme sa tak poschodili, dlho sa něobmeškávajme, ale si posedajme a napime sa z tohoto kulača (vytáhne kulatou láhev z dyní) a zajedzme z tutoho chliebca ovseného, tri dni, tri noci na mraze pečeného. — Na zdravie ti, Fedorko! Na zdravie ti, Stachajko! Aj těbe, Kubo! (Když všem třem připije, podá láhev Fedorovi.)
Fedor: Eh, bodaj babu vlci zjedli, čo tento trunk varila! — (A otřásaje se, podá druhým.)
Bača: No keď sme sa napili, najedli, políhajme trochu spať, bystrý Fedor budě ovce pásť.
(Všickni ulehnou na zem a dělají, jako by spali.)
Fedor (obchází chvíli košiar, potom se zastaví a povídá): Tri dni, tri noci som něspal, musím si za málo pospať a na Zahraja ovce zaněchať. No, nože hlídaj, starý pes! — (Lehne a usne; pes obchází košiar. Objeví se po chvíli)
anděl (a zazpívá):

[8] Vlněná taška, co se na hřbetě nosí.
[9] Proutěná ohrada, do níž se ovce k dojení a na noc zavírají.

Vstávejte, valaši, vstávejte,
ovečkám pokrmu dávejte,
oznamujem vám vesele,
že se narodil syn Boží
v Betlémě, na slámě!
Gloria in excelsis Deo! —

(Anděl zmizí; *Fedor* zaslechna hlas andělův, vyskočí a volá:)

Vstávaj hore, bača náš,
narodil se pastýr náš! —

(Bača i valaši vyskočí; Fedor povídá, co byl slyšel, a radují se všickni a začnou zpívati:)

Dobrý pastýr se narodil,
nás ovečky vyslobodil,
radujtě se, valaši,
na betlémskom salaši.

Bača: Keď sme vyspievali, puojděme na oferu k Jézuškovi. A či ty, bratě Stachu, znáš cestu do Betléma?

Stacho: Znám.

Bača: A ty, Fedorko?

Fedor: Znám.

Bača: A ty, Kubo?

Kuba: Eh veru znám.

Bača: A ty, starý Zahraju?

Pes: Ako by ja něznal, moja hlávka stará, múdra, v děviatich školách vycvičená.

Bača: Nuž dobre, ale keď my k Bohu puojděme, čože my mu vezmeme?

Stacho:

Ja mu vezmem jabĺčko,
ako moje srdiečko!

Bača:

Čo ty, Fedor, čo ty dáš?
A ty, Kubo, čo pridáš?

Fedor:

Ja dám mlieka na kašu,
aj syra zo salašu.

Kuba:

Ja mu vezmem barana,
čo ho nězje[10] *do rána.*

Bača:

Ja dám syra tri hrudy,
aj žinčice[11] *tri sudy,*
jemu, Pánu našemu,
z panny narodzenému,
eště k tomu klobásu,
čo ho triráz opášu.

(Odeberou se tedy do Betléma; když přijdou do chléva k jesličkám, kleknou, dary složí a bača začne:)

Daj Buoh šťastia, Paněbože malučičký, kdě si sa vzal v tejto pustej maštaličke?

Ja som bača z Rimavskej Soboty,
něnaučil som sa žiadnej roboty,
len búčky, smrečky preskakovať
a na salašu ovce pásať.
Ale keby si sa do mojej koliby[12] *nadaril,*
dobre by som ťa opatril.

[10] Nesní.
[11] Ovčí syrovátka.
[12] Obydlí pastýřů na salaši.

Ohníka by som ti zavatril[13],
a kdě by si mňa poslal,
ta[14] *by bežal,*
a ty by si, bystubohu[15],
v kolibe ležal.

(Potom vstane bača a začne hajdukovat[16] a valaši s ním. — Když potančí, pokloní se, odejdou a je konec hry. Potom ale ještě domácím, kde hru provozují, přejí): „Poněvadž nám milý Pánbůh ráčil dáti a dočekati Krista Pána narodzení, teda vám všem přejem zdraví dobrého a štěstí stálého a po smrti aby sme se s Jézuškom radovali a pesničky s anděly k jeho chvále prozpěvovali. — Sláva na výsosti, pokoj ľuďom dobré vůle! Pochválen buď Jezus Kristus!“ —

(Po tomto přání je domácí obdarují a oni jdou o dům dále.)

[13] Ohně nakladl; *vatra* — oheň.
[14] Místo *tam*.
[15] Zvláštní výraz slovenský jako u Čechů „*přisámbohu*“.
[16] Tancovat od země, jakž jen valaši tancovat znají.

HÁDANKY

1

V bielom som sa narodila,
v zelenom som rástla,
něraz si na mně oči
naša chasa pásla.
Teraz som v rúchu červeným,
ale srdcom kamenným —
a preca starí i mladí
majú ma radi. *(Čerešně — třešně)*

2

Němá dušu ani těla, a každý děň k Bohu volá. *(Zvon)*

3

Beží, beží, nězaleží, němá nohy, ani vuoz, ani saně, preca nikdy něustaně. *(Čas)*

4

Otěc má 12 synov, 52 vnukov a 365 pravnukov. Každý děň umrel mu jeden pravnuk, každých siedmich dní jeden vnuk, každý mesiac jeden syn, a keď všetci umreli, umrel i on sám. Čo to bol za otca? *(Rok)*

5

Kdo ho zbačí (uvidí),
nach ho potlačí;

kdo ho chce chovať (držet),
musí se varovať,
dávaj mu hlúpo,
a to jen skúpo,
ak mu dáš masť (sádlo),
budě ti rásť,
keď nerastie, budě krásť,
budě zbíjať,
mečom okolo hlavy svíjať,
z domu ťa vypere,
všetko ti pred očima zežere. *(Oheň)*

6

Letí, letí do hory,
samo k sebe hovorí;
má očičká račie
a krídělká ptáčie. *(Včela)*

7

Šilo, bodilo,
po vodě chodilo
a nikdy sa něnamočilo. *(Slunce)*

8

Sto prstov, peť krstov, štyri duše.
(Pohřeb, když čtyři nesou mrtvého)

9

Čierno je, nie je zem; bielo je, nie je sněh; zelenuo je, nie je tráva; má chvost, nie je krava. *(Straka)*

10

Hora (les), pod horou pole, pod poľom studničky, pod studničkami smrky, pod smrky jedly, pod jedly kaky, pod kaky kleky, pod kleky ťapy.

(Člověk: vlasy, čelo, oči, nos, ústa, břicho, kolena, šlápěje)

11

Ako ďalekože muože zajac do lesa zabehnúť?

(Do polovice, pak běží z lesa)

12

Zajac cez pole zabehá, pod ním samá diera, a preca do žiadnej něupadně. Ako je to? *(Přes strniště)*

13

Štyri mám nohy a štyri rohy, někráčam nohami, několem rohami. Čo na mňa naložíš, musím niesť, zo mňa žiješ a mně nědáš jesť? (Jestli se hned neuhodne a je to u *štolu*, dodá se:) Stojím ti pred nosom, a eště něvieš, kdo som? *(Stůl)*

14

Hora (les) hučí, baran blečí a kuoň ťahá.

(Housle, struny a smyčec)

15

Letí, letí, krídla němá, sadně na zem, nohy němá.

(Sníh)

16

Dvaja bratia zpoza jednoho breha hledia, ale sami seba uzrieť němuožu. *(Oči)*

17

Štyria bratia po svetě sa naháňajú a dohoniť sa němuožu. *(Kolesa)*

18

Do čoho němuože dieru vyvrtať? *(Do vody)*

19

Mám ja takého vola, čo se do stajně zmestí, iba jeho rohy nie. *(Nebozez)*

20

Děsiati bratia chodia; jedných peť chodí po cestě a tí sú vždy suchí, druhých peť chodí popod strechu a tí sú vždy mokrí. *(Deset prstů při předení)*

21

Čierny do kúpeľa, červený z kúpeľa. *(Rak)*

22

Kdě Pánbuoh eště něbol? *(Na súdě)*

23

Dobre som nepadol od divu, náš otěc mně ukázal na myši pasť živú, či stě vy ju eště něviděli? *(Kočku)*

24

Dolu stojí, dve má nohy; hore stojí, dva má rohy; na rohy si naberá, človek na ňu pozerá: keď na rohy nabere, človek jej to všetko pobere.

(Vidlička. Při jídle dá se dobře povídat)

25

Jedno beží, druhuo leží, tretia se díva, štvrtuo se kýva.

(Potok, kámen, tráva a strom)

26

Keď sa otěc tamto smeje
a tu matka slzy leje:
panna dcéra v takie časy
sedmorakej krásy pásy
oblieka si. *(Duha)*

27

Vyjdi na mňa, očesaj mňa, len mňa něuraz, dám ti druhý raz. *(Strom při česání ovoce)*

28

Po hore (lese) sa túlalo, šilo, bodalo, i tam sa najedlo i domov donieslo. *(Ježek)*

29

Cez (přes) celý svet je dlhé, a kura to prekročí.

(Kolej)

30

Stojí pníčok v hore, sem a tam sa kýva; na tom pníčku hrnok, na hrnku pokrývka, a pníčok sa kýva, pokrývka něspadně — kdo mi to uhádně? *(Makovice)*

31

Dvere něotvorí, oblok něvyborí, ani nězaklope, ani sa něohlási; preca prídě dnuka (dovnitř); i svetlo rozsvieti i zas ho zahasí, kedy chce vyletí a žiadna lidská ruka ho něulapí. *(Slunko)*

32

Keď som živá, živých chovám, keď som mŕtva, mŕtvych nosím, od živých nosená bývam. *(Máry)*

33

Opýtal sa Čuchoň Cvrkana, či je doma Hopcup? *(Myš, cvrček, kočka)*

34

Čo se nikdy nězděrie? *(Díra)*

35

Na zemi stojí lípa,
na lípě leží konopa,
na konopě stojí hlína,
v hlíně leží zelina;
na zelině leží vůl,
a cože je to?
(Stůl lípový, na něm ubrus konopný, na ubruse mísa, v ní zelí a na zelí hovězina)

36

Bol jeden strom, na tom strome 12 konárov (větví), na každom konáre 4 hniezda a v každom hniezdě 7 mladých. Kdo to? *(Rok)*

I

Pásli ovce valaši
pri betlemskom salaši.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.

Anděl se im ukázal,
do Betlema jít kázal.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.

Vstaňtě hore a choďtě,
Pána Krista najdětě.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.

Najdětě ho v jesličkách,
ovitého v plienočkách.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.

Maria ho kolembá,
a Jozef mu tak spieva:
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.

Na husličkách ju, ju, ju,
a na gajdách du, du, du.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.

2

Cintěrim, cintěrim, tá nová ohrada,
veď mi už v ňom leží tá moja porada,
veď mi už v ňom leží, veď mi hor něvstáva,
veď sa něopýta (neptá), jak sa jej dcéra má.
Jak sa jej dcéra má, jak sa opatruje,
po cudzej cudzině len sa oplakuje.
Koby ja som mala krídla za sokola,
veď by obletěla cintěrim dokola,
nikdě by něsedla, len na moj' mamky hrob,
vypoviem vám krivdy.
Aleže ja němám krídla za sokola,
němuožem obletať cintěrim (hřbitov) dokola.

3

Trebárs som chudobný,
ale bárs som dobrý;
ak němám peňazí,
napijem sa vody.

4

Za Váhom, za Váhom, na tej šachorině,
tam som sa raz vyspal ako na perině.

5

Dolina, dolina rozmarinou voněj,
rozpustil šuhajko vrané koně po něj,
rozpustil, rozpustil, němoh ich polapať,
sestričko má milá, chojže mi pomáhať!

6

Dobre ja poznávam, kotrý je mláděněc,
kotrý sebe chodí jak ružový veniec.
Dobre ja poznávam, kotrá je děvuška,
kotrá sebe chodí ako lastovička.

7

Ja biedny žebráčik,
muoj priatěľ mesiačik,
priatěľka palička (hůl),
stodola kapsička.

Prahy, mosty, stromy,
to sú moje domy,
smrti se něbojím,
o pohreb něstojím.

8

Straka a sýkorka

Straka rehoce
v Čiernom Potoce,
syn sa jej žení
na Dolnej zemi.

„Aké má šaty?“
„ „Dlhé po paty,
sukničku zlatú,
hlavu kochlatú.“ “

„Koho si bere?“
„ „Sýkorku Dorku.“ “

„Kdě hu povezú?“
„ „Do Ružomberku.“ “

9

Skřivan zpívá na Slovensku:

Hotuj biče,
pohoniče,
sej, sedliačku, sej!

Ori, ori, sedliačik,
ak nebuděš orati,
buděš na rok žobrati.

Když se skřivan přímo do oblak nese, křičí za ním děti: Nesiem Bohu sviečku!

10

Strnad volá:

Zle, zle zle, zle bez dětí;
keď (když) vychováš, uletí.

11

Napodobení žabích hlasů

Několik dětí kuňká a několik jednostejným hlasem říká:

Umrelo nám troje dětí,
kdože budě nariekati:
i ty i ja i Žofia,
i tá naša súsedkyňa

a žáby jen kuňkáním přikvakují; což se, když to děti dobře umějí, jako žabí koncert poslouchá.

Děvčenské

12

Ako je to peknuo, keď dve-tri spievajú,
jedna druhej sebe notky dodávajú.

13

Némám hrdělenka, ako som mávala,
keď som zaspievala, horička sa lámala (les se rozlehal).

14

Jakože nám budě, moja milá sestra,
cez tú našu roľu puojdě hradská cesta.

15

Těčie voda podľa vody,
puojděme my na jahody;
jahody se nězrodily,
nadarmo sme se nachodili.

Chlapecké

16

Aj, Jezúšku, spáso naše,
choj ty s nami na salaše,

na salaších dobre býva,
biele se tam vínko píva:
aj, Jezúšku, spáso naše,
choj ty s nami na salaše.

17

Vezmi, sestra, vezmi sáček,
puojděme my na ryby;
niže mlyna je vrbina,
tam nám rybka něchybí.

18

Pesničanky moje, ako vás zabudněm,
naspodek do truhly ukladač vás buděm.
A tú najpeknějšiu na sám vrch ja si dám,
keď ma kto vybije, tu mu ja zaspievam.

19

Ovce, milé ovce,
mátě zlaté zvonce;
prec vás pásť nebuděm,
něch vás pasie, kdo chce.

20

Lepší je Prešporek něž Trnava,
lebo je v Trnave voda malá.
Ako to vieš, že je malá?
Sama mi kráľovna povedala.

21

Eja veru, nĕbudĕm u Hlinčan obývať,
majú kalnú vodu, nĕmuožem ju pívať.

22

Ptáčku, sokolíčku, ič tam na pole,
a jak sa tam nĕnazobáš,
príď k mej stodole.

23

Tmavá nuocka, tmavá, zle po ňu choditi,
kdĕ jamy, kdĕ vršku, nĕviem kdĕ stúpiti.

24

Šavník, milý Šavník, čože za dĕdina,
nĕmáš tam kostola, ani toho mlyna,
ani toho mlyna, ani len tej píly,
kam stĕ sa poděly, vy šavnické víly!

25

Eja veru, valaše, nĕpúščaj na naše,
lepšia sa naše paše nĕž vaše salaše.

26

Horičko Cisova, čož si ošumela,
ako by si nikdy zelená nĕbola!

27

Eh, veru smo boly
tri vlastnie sestričky,
eh, veru smo se rozešly
ako lastovičky:
jedna je za Váhom,
druhá za Dunajom,
tretia si vandruje
za — — — — —.

28

Eh Kysuca, Kysuca, tá bystrá vodička,
sebrala mi stroje s mojho koníčka.

29

Eh veru, mlynaria, prečo němelietě,
prečo sebe od huor vody něženietě?

30

Rudo, rudo, rudofúsy,
viděl si tam naše husy?
Viděl, viděl, jedným očkom,
čo sa pásly za potočkom.

31

Keď som bol malučký, malučičký,
pásol som koníčky u vodičky:
chytali ma, lapili ma,
že som bol malučký, něchali ma.

32

Kršiak
(káně)

Kršiak letí, němá děti,
a my máme, nepredáme;
choj na horní koniec,
tam veľa (mnoho) kureniec (kuřat).

33

Hájičok, hájičok,
zelený hájičok:
kdože těba rozveselí,
keď tie ptáčky uletěli.

34

Nědobré je víno děťom,
lepšia je im kaša s mliekom.

35

Pásla som Belenu
za sukňu zelenú;
Belenu predali,
sukňu mi nědali.

36

Keď som bol maličký pacholíček,
stúpil mi koníček na malíček;
ach bože, bože, šak ma to bolí,
šak sa mi to už snáď nězahojí.

37

Hodmo, bodmo se bojuje,
hodmo, bodmo se raní:
hodmo, bodmo se bojuje,
hodmo, bodmo se bráni.

38

Fialinka tichá,
v skrytě libě dýchá.

39

Povedala sova, že je ona vdova,
že něpuojdě za muž, kreme za sokola.
„Moja milá sova, to by bol veľký krik,
keby ja těba vzal; dobrý těbe kuvik.“

40

Pod naším okienkom zima lebo mráz,
zamrzla studienka, něni vody raz.
Vezmi sekerečku, prerub studienečku,
budě vody zas.

41

Eh veru už tuším, že maširovať musím
od svojej rodziny do cudzej krajiny.
Porúčam na Boha tunajšie (zdejší) chodníčky,
nębudú ztaď chodiť na rok mé nožičky.
Eh buděm, kdě buděm, Boha chváliť buděm,
na jeho dobrotu nikdy nězabudněm (nezapomenu).

42

Kukulienka kuká, že by jedla mlieče[17],
a muděk jej mudká, že sa jej to vlečie;
kukulienka kuká, že by jedla huby,
a muděk jej mudká, že sa jej to hubí.

43

Malý koledníček

Ja malý žiačik
spievam ako ptáčik,
na tieto sviatky
ráč vám Pánbuoh dati
šťastia a zdravia
ako ľudia vravia[18].

(Když ho nechají čekati, zazpívá:)

Odbavtě mňa, oziabe mňa,
prídě vietor, uchytí mňa,
ak mně nemátě čo dati,
nach vás Pánbuoh obohatí.

44

Ukolébavky

Huli, beli, usni, prídu za těbú sny,
oj sníčky, do hlavičky, od tvojej mamičky.

[17] Druh hub.
[18] Praví.

45

Holusky, belusky, očima něbluskni,
keď očima bluskněš, něskoro usněš.

46

Hajonky, hajonky, niet ti tu mamonky,
tá ti šla do poľa nakopať korenia,
těbe do kúpeľa, pánom do jeděnia.

47

Slovenská matka aneb chůva hraje si s dítkem takto:

Navarila mamička kašičky:[19]
Poďtě sem, poďtě, moje dětičky!
Tomu[20] dala na mištičku,
tomu dala na paňvičku,
tomu dala na tanierik,
tomu dala na lyžičku,
tomu dala na vidličku —
a tomu najmenšiemu nič nědala,
ale mu prasiatko zaklala:
kvik, kvik, kvik![21]

[19] Přitom jede dítěti po dlani prstem, jako by míchala.
[20] Béře prst po prstu od palce do malíku.
[21] Přitom zalechtá dítě pod krčkem.

48

Slovenské dítě mluví k „pánbožkové kravičce" takto:

(Česky slunéčko čili berunka.)

D. Pánbožková kravičko,
kam poletíš?
P. k. Kdě je moja mamička.
D. Kděže je ti mamička?
P. k. Zaletěla k Dunaju,
tam sa pasie po háju;
zaletěla k dúbrave,
tam sa pasie na tráve!

49

Děti slovácké vidí-li lesního holuba (hrivnák), *takto mu zpívají:*

Chudý som, chudý,
na prutě sedím;
našiel som bobu,
hrivnáci zobú,
huk, huk, húk!

50

Na kavku (ve Slovensku) volají:

Kavky, kavky,
kdě letítě?
„Do Nového Mesta."

Zarúbaná cesta
kľúčom, povrazom.
Sedí baba za uhlom[22],
upadla jej lyžička
do sladkého mliečička.

51

Když krávy jdou, zpívají děti aneb matky malým dětem na Slovensku:

Bečí, bečí „mú“,
jedna za druhú;
jedna něsie mliečko,
druhá tĕliatĕčko,
tretia smetanu.

52

Na Slovensku přimlouvají slimáku (hleměždi), když ho děti chytí a v ruce drží:

Slimák, slimák,
vystrč rožky
na paruožky,
ak nĕvystrčíš,
upečiem ťa,
zjem ťa.

53

Kukulienka kuká,
že sa hora (les) puká;

[22] Za rohem.

jalovec sa smeje,
že sa zaoděje.

54

Kukulienko, kdě si bola,
žes tak dlúho někukala?
„Eh kuku, kuku, kuku,
seděla som na buku.“

55

A tam dole pri Bystrici
hudie vrabeľ prepelici;
prepelica poskakuje,
že jej vrabeľ muzikuje.

56

Poza humny straky, vrany orú,
liška plúži (vláči), zajac jej slúži.
A ovca žně; baran snopy viaže,
blcha skáče, na vuoz snopy hádže,
a veš lezie, do stodoly vezie.
Vrabci stoja, mlátiť sa stroja,
kohút veje, sliepka sa mu smeje.
Tri kačice cúdia (čistí) si pšenice,
kusá sviňa, ta vezie do mlyna,
potkan mele, myš mu mýto bere,
krava miesi, vuol jej vodu nosí.

57

Volání slovenské žnečky na slunce

Kolo, slunko, kolo, buď poludnia skoro[23],
eště slunko kolej, buď poludnia skorej.
Sluňatěčko moje, postojže mi v miere,
pokym[24] nesbereme toto pole biele;
sedaj, slunko, sedaj, rovenku si hledaj;
kým rovenku najděš, už načisto zajděš.
Zajdi mi, sluniatko, však mi ráno vyjděš.

58

Mladý čas je drahší od čistého zlata;
zlato se navráti, nikdy mladé letá.

[23] Dříve.
[24] Pokud.

EDIČNÍ POZNÁMKY

Tento svazek je souborem drobnějších prací Boženy Němcové, jež vznikly z jejího zájmu o Slovensko a z její hluboké lásky k němu. Je to literární žeň autorčiných čtyř cest „do Uher".

První cesta vedla Němcovou do Miškovce, kde byl její manžel úředníkem finanční stráže. 24. dubna 1851 vyjela z Prahy a přes Brno, Prešpurk (Bratislavu) a Pešť přijela 28. dubna do Miškovce. Kraje, které tehdy Němcová za svého třínedělního pobytu blíže poznala (14. května odjela do Tiszakeszi, odtud do Szolnoku a přes Pešť do Vídně a do Prahy), byly převážně maďarské a nesly ještě stopy maďarské národní revoluce z let 1848 až 1849. Slováci, s nimiž tu přišla do styku, byli většinou služebníci maďarských zemanů a pánů. Popis této cesty, která dala Němcové podnět k srovnávání života a charakteru obou národností, vyšel po třech letech, r. 1854, v Mikovcově Lumíru s názvem *Vzpomínky z cesty po Uhřích.*

Druhou cestu vykonala Němcová r. 1852; trvala od 20. srpna do 18. října. Jejím cílem byly Balašovy Ďarmoty, nové působiště jejího manžela. Setkala se v něm s básníkem Jankem Králem, který ji seznamoval s kulturním životem na Slovensku. V druhém zářijovém týdnu provázela manžela na jeho služební cestě do Banské Bystrice, do samého srdce Slovenska. Zde poznala slovenskou přírodu a slovenský lid z bezprostřední blízkosti; a od té doby se datuje její vroucí láska k nim. Z osob, s nimiž se tehdy v B. Bystrici seznámila, nutno jmenovat především dr. Gustava Zechentera, který se stal oddaným přítelem Němcových a neúnavným informátorem B. Němcové o Slovensku, Jána Francisciho-Rimavského, sběratele slovenských pohádek, který jí tu daroval svou sbírku Slovenské povjesti (z r. 1845), základ Slovenských pohádek a pověstí B. Němcové, a konečně Jozefu Szablakovou, od té doby věrnou její přítelkyni. Tento „výlet" z Ďarmot do Bystrice zachytila Němcová v cestopisné causerii *Z Uher.*

Třetí cesta B. Němcové na Slovensko trvala od 9. května do 17. října 1853. Tentokrát to byl vlastně nepřerušovaný pobyt v Balašových Ďarmotech, kam Němcová přijela s dětmi Karlem a Dorkou za manželem, jak se tehdy domnívala, natrvalo. Syny Hynka a Jaroslava nechala v Praze v rodině spisovatele Franty Šumavského. Avšak už v červnu 1853 byl Jos. Němec pro své revoluční smýšlení v r. 1848 zbaven místa a bylo mu zakázáno vzdálit se z Ďarmot. Když se ukázala marnou všechna naděje na příznivé vyřešení této existenční otázky a když v Praze těžce onemocněl syn Hynek,

Němcová se s dětmi vrátila do Prahy. Tento třetí pobyt na Slovensku byl pro literární tvorbu Němcové velmi důležitý. Dal jí možnost poznat zblízka a důvěrně život Slováků, jejich zvyky, obyčeje, písně i rozprávky. V Ďarmotech si zapsala Němcová i svou nejkrásnější pohádku „O dvanácti měsíčkách". Z poznatků, zážitků a dojmů z této cesty vznikl nejen obrázek *Uherské město (Ďarmoty)*, ale také značná část *Obrazů ze života slovenského*.

Už za tohoto pobytu v Ďarmotech a potom v Praze pojala Němcová plán studovat důkladně Slovensko po všech stránkách, sbírat národopisný materiál, jehož tu byly nepřeberné poklady, a zprostředkovat Čechům hlubší, intimnější poznání života slovenského. Tím by se — jak doufala — bylo odstranilo mnohé nedorozumění mezi Čechy a Slováky. Uskutečnění tohoto plánu umožnil Němcové až r. 1855 svým peněžitým darem 250 zlatých hrabě Kolovrat-Krakovský. Tak došlo k čtvrté a poslední cestě B. Němcové na Slovensko, tentokrát přímo do „horních Uher", jak se tehdy Slovensku obecně říkalo. Za necelé dva měsíce poznala sice Němcová jen Pohroní a část Gemeru, ale právě tyto kraje byly tehdy nejen zeměpisným, ale i kulturním centrem Slovenska. — Z Prahy vyjela 27. srpna 1855 a přes Vídeň, Bratislavu a Ostřihom, střídajíc vlak, loď i kočár, přijela 4. září do Sliače. Zde se léčila deset dní a pak se vydala na svou objevnou cestu do Pohroní. 16. září přijela ke známým do Banské Bystrice a za týden pak do Brezna (24. září). Brezenský lékař dr. Gustav Zechenter, milovník lovu na medvědy, vypravěč veselých příhod, amatérský malíř, geolog a botanik, s nímž se seznámila už r. 1852 v Banské Bystrici, umožnil jí poznání života černohrončanských dřevařů — handělců. Jozef Kúdelka, katolický farář v Čierném Balogu, zapůjčil později Němcové farní kroniku, jež je přímým pramenem její studie *Kraje a lesy ve Zvolensku*. V Horné Lehotě (od 29. září do 6. října) u evangel. faráře, básníka a sběratele lidové slovesné tvorby Sama Chalupky zaznamenala si mnoho lidových zvyků, pověr, dětských her, písní, říkanek a několik pohádek; seznámila se letmo i se slovenskými starožitnostmi. Lidové písně si zapisovala i v Tisovci, kde byla hostem zemana Juraje Daxnera (z Lehoty se vrátila do Brezna a do Tisovce přijela 10. října). Ve Veľké Revúci (13. října) vyjednávala s evangel. farářem Ľudevítem Reuszem o vydání slovenských pohádek a pověstí, jichž měl v opatrování několik rukopisných sbírek. Jeho bratr, lékař a botanik dr. Gustav Reusz, dal Němcové materiál k studii *Slovenské starožitnosti*. Mnoho cenného materiálu z historie hradu Muráně a muráňské doliny, místních zvyků, písní atd. přinesl Němcové i její pobyt (14. a 15. října) v Chyžném u slavného básníka hymny „Hej, Slované", evangel. faráře Samuela Tomášika. Z Chyžného se vrátila přes Tisovec a Brezno do B. Bystrice (19. října), odkud se rychle (21. října) na manželovo netrpělivé

vyzývání a po výstraze přátel, že by jí policie další pobyt na Slovensku znemožnila, přes Nánu a Bratislavu vrací do Prahy.

Čtvrtá cesta na Slovensko byla cestou poslední; Němcová se už na Slovensko, jehož kraj a lid si tak zamilovala, nikdy nevrátila. Na svých cestách poznala osobně všechny přední slovenské spisovatele (kromě Andreje Sládkoviče, evangel. faráře v dětvanské Hrochoti, s nímž si však alespoň dopisovala) a všichni se stali jejími přáteli. S nimi a s jinými, které zde našla, byla dlouho v písemném styku, ale Bachův policejní režim nakonec přerušil i toto spojení.

Obrazy a studie tohoto svazku jsme seřadili tak, aby byly zrcadlem jednotlivých cest B. Němcové na Slovensko. S takovým uspořádáním se časově shoduje též otiskování těchto studií v časopisech. První z nich — *Vzpomínky z cesty po Uhřích* — vyšla v Mikovcově Lumíru 4, 1854, str. 17—20, 40—45, 64—67, 89—93, 114—116, 139—140. — Cestopisný obrázek *Z Uher* byl napsán r. 1852 a vyšel tiskem až r. 1863 v 8. svazku Augustova vydání Sebraných spisů B. Němcové, avšak podle plánu autorčina a z jejího rukopisu. — „Národopisný obrázek od Boženy Němcové" *Uherské město (Ďarmoty)* byl otištěn v Časopise Musea království Českého (jejž tehdy redigoval V. Nebeský) 32, 1858, str. 272—286, 438—453, 555—568. — Následujícího roku 1859 v 33. ročníku Časopisu Musea království Českého vyšly *Obrazy ze života slovenského*, a to na str. 86—102, 503—518. — Nejzávažnější národopisná studie Němcové, *Kraje a lesy ve Zvolensku*, vyšla r. 1859 v 7. ročníku Živy, kterou redigovali Jan Purkyně a Jan Krejčí. — *Poslední medvěd na Čerchově u Chodova nedaleko Domažlic a honba na medvěda na Polhoře v Gajdošově potoku na Slovensku* byl otištěn v 3. svazečku Zábav mysliveckých, 1858, str. 41—44, které vydával Fr. Špatný. — *Slovenské starožitnosti*, které „ze zápisků dra Gust. Reusza sděluje Božena Němcová", byly otištěny v Památkách archeologických a místopisných, redigovaných K. Vl. Zapem, 3, 1859, str. 22—27, 58—63. — *Hry, hádanky, písně a říkanky* shrnujeme pod tímto názvem v souborný závěrečný oddíl. Článek „Tělocvičné hry slovenských chlapců" otiskla Němcová ve Sborníku, kalendáři učitelském na r. 1858 (vydaném redakcí pedagogického časopisu Škola a život, který redigoval F. J. Řezáč) na str. 188—190. „Hra na pannu" a „Proplétání (prevíjania) věnců" vyšly ve Štěpnici (příloze pedagogického časopisu Škola a život) 3, 1857, str. 3 (bez podpisu), „Hra na nevěstu" ve Štěpnici 4, 1858, str. 2 s poznámkou „Podává B. N.", „Hra na kuřátko a jestřába" je v témž ročníku 4 na str. 18 s podpisem „B. N." Následující 5. ročník Štěpnice r. 1859 přinesl tři hry: anonymně s podtitulem Ze Slovenska „Hru na svinku" (str. 66) a „Hru na pukanku" (str. 82) a s poznámkou „Pod. B. N." „Vánoční hru slovenských chlapců" (str. 114). — Z hádanek

je č. 1 ze Štěpnice 2, 1856, str. 127, čísla 2—17 jsou z následujícího ročníku 3, 1857, a to č. 2—4 na str. 16, č. 5—7 na str. 64, č. 8—10 na str. 80, č. 11—13 pod názvem „Slovenské hádky" na str. 96, č. 14 na str. 114, č. 15—17 na str. 127. Ročník 4, 1858 obsahuje čísla 18—25, a to č. 18—20 na str. 16 s názvem „Hádky", č. 21 na str. 48, č. 22 na str. 80 a č. 23—25 na str. 128. Ročník 5, 1859 má č. 26—27 na str. 16 pod názvem „Slovenské národní hádky", č. 28—30 na str. 32, č. 31—34 na str. 64 a č. 35 na str. 80. Ročník 6, 1860 přinesl jen č. 36 na str. 127. Všechny tyto hádanky jsou bez podpisu. Protože se však v některých z nich objevují tytéž chyby, které jsou charakteristické pro slovenštinu B. Němcové, máme důvodně za to, že je mládeži „podávala B. Němcová". Otiskujeme je všechny bez nadpisů, jež byly patrně jen redakční; snad jen ony uvedené „hádky" byly autorčiny. — Číslování hádanek, právě tak jako her, písní a říkanek, je editorovo. Písně a říkanky přinášela rovněž Štěpnice od r. 1855 do r. 1861. Neotiskujeme je v tom časovém pořádku, jak vycházely, nýbrž je seřazujeme do tří skupin: písně (č. 1—7), popěvky (č. 8—43) a jiné písně a říkanky (č. 44—58). Č. 1 bylo otištěno anonymně v ročníku 1, 1855, str. 20 pod názvem „Z vánoční písně pastýřů slovenských". Č. 2—6 jsou rovněž anonymní v ročníku 3, 1857, str. 95 a mají společný název „Slovenské písně (Pro dospělejší)". Č. 7 bylo bez podpisu otištěno v 7. ročníku, 1861, str. 83. Č. 8 bylo uvedeno jako „Slovácká" v trojici „Národních písní československých" ve Štěpnici 1, 1855, str. 7. Č. 9—10 byla otištěna se značkou „Pod. B. N." v 5. ročníku, 1859 na str. 35 pod shrnujícím názvem „Napodobení zpěvu ptačího". Č. 11 je z téhož ročníku 5, 1859, str. 66 a má značku „Pod. B. N." Č. 12—18 přinesl ročník 3, 1857 na str. 18 anonymně s poznámkou: (Ze zp. národ.), a to pod souborným nadpisem „Krátké popěvky. Slovenské: a) Děvčenské, b) Chlapecké" (č. 12—15, 16—18). Č. 19—22 jsou z téhož ročníku 3, 1857, str. 100, a to rovněž bez podpisu pod názvem „Popěvky dětské (Ze Slovenska)". Ročník 4, 1858 přinesl čísla 23—33, a to na str. 61 č. 23—27 s názvem „Slovenské popěvky" a značkou „Pod. B. N.", na str. 76 č. 28—31 se stejným názvem a stejnou značkou jako předcházející, a na str. 115 č. 32—33 opět se stejným názvem, ale bez podpisu. Č. 34—38 mají v ročníku 5, 1859 na str. 98 společný název „Zpěvánky" a značku „Pod. B. N." Č. 39—40 jsou z ročníku 6, 1860, str. 127, kde jsou označena jako „Popěvky slovenské" a mají značku „Pod. N." Č. 41 je jako „Zpěvánka slovenská" anonymně otištěno v ročníku 7, 1861 na str. 16. Č. 42 je rovněž anonymní „Slovenský popěvek" v témž ročníku 7, 1861 na str. 41. Č. 43 je z ročníku 4, 1858, str. 115, kde bylo otištěno anonymně mezi ostatními „Slovenskými popěvky". Č. 44 až 46 přinesl ročník 3, 1857 na str. 2 jako „Ukolébavky" v oddíle „Písně a ří-

kání (Na Slovensku)". Č. 47 je z ročníku 5, 1859, str. 50 a je podepsáno „Pod. B. N." Č. 48 je bez podpisu v ročníku 3, 1857 na str. 38. Č. 49 má v ročníku 5, 1859 na str. 82 značku „Pod. B. N." V ročníku 6, 1860 je na str. 2 pod značkou „N." č. 50, na str. 19 pod značkou „B." č. 51 a na str. 98 anonymní číslo 52. Č. 53—56 jsou v ročníku 3, 1857 na str. 2 bez podpisu jako „Jiné písně a říkání" v oddíle „Písně a říkání (Na Slovensku)". Č. 57 je opět anonymně otištěno v ročníku 5, 1859 na str. 55. Č. 58 je ze skupiny „Slovenských popěvků" na str. 115 v ročníku 4, 1858. — Že i ony nepodepsané popěvky a písně pocházejí od B. Němcové, máme dosvědčeno jejich užitím v některých delších pracích autorčiných nebo jejich otiskem v Augustově vydání Sebraných spisů B. Němcové anebo konečně i zachovanými zápisy autorčinými (zápisníky). Některé označené charakteristickým „Pod. B. N." nalézáme jen v Kollárových Zpievankách, přesto je však otiskujeme, neboť Němcová si často zapsala text shodný s textem Kollárovým nebo jeho variantu.

V XI. a XIII. svazku „Díla Boženy Němcové" (u Kvasničky a Hampla v Praze 1929 a 1930) otiskl Mil. Novotný řadu dalších prací se slovenskou thematikou, do našeho svazku jsme je však nepojali, a to z těchto důvodů: Práce otištěné přímo z rukopisu autorčina budou vydány v jiné edici. Práce slovenských autorů (Chalupky, Zocha), jež Němcová uváděla do Čech, a právě tak „Medvědí polovačka na Slovensku", kterou napsal dr. Gustav Zechenter a kterou Němcová jen přeložila do češtiny, vylučují se z našeho vydání samy sebou. Účast Němcové na dopisech B(ořivoje) N(ěmce) posílaných v letech 1852—1855 z Uher do Pražských novin je sice aspoň v některých případech jistá, Němcová však přece není jejich vlastním autorem, a proto je neotiskujeme. Ale vyloučili jsme i „Obrazy ze života Slováků", které vyšly r. 1858 v Poslu z Prahy (red. Vojtěch Bělák, pseudonym Františka Šimáčka), a to v přesvědčení, že jejich autorem není Němcová, nýbrž nějaký Slovák, patrně kněz ze západního Slovenska.[1] A rovněž jsme do tohoto svazku nepojali některé národopisné drobnosti ze Štěpnice, jejichž autorství je pochybné.

Naše vydání je pořízeno podle prvního, časopiseckého otisku studií a materiálií a obrázek Z Uher podle Augustova vydání z r. 1863. K tomuto obrázku třeba poznamenat, že patří k nejhůře vysázeným ze všech prací B. Němcové a že jeho text si vyžádal mnoho oprav, více než kterýkoli jiný. Rukopisy prací otištěných v tomto svazku nejsou známy.

[1] Viz Mil. Novotný, Dílo B. Němcové XIII, 1930, str. 214, XIV, 1930, str. 283 a také B. Haluzický, B. Němcová a Slovensko, Praha 1952, str. 215 n.

Ediční zásady, jimiž se řídí úprava českého textu, jsou tytéž jako ve všech ostatních svazcích Knihovny klasiků. Jejich základem jsou akademické směrnice pro úpravu textů (z r. 1947), ty však doplňujeme zkušenostmi získanými při vydávání Spisů B. Němcové. Úpravy a opravy se týkají především pravopisu, čítaje v to i změny tvarů jako *s přátely* na *s přáteli*, nebo úpravy t. zv. mluvnické shody jako *dni se zdvojnásobili* na *dni se zdvojnásobily* (130), *aby* (rodiče) *zdrávy zůstávaly a za ní nebanovaly* na *aby zdrávi zůstávali a za ní nebanovali* (161). Podoby přívlastků nebo přísudkových jmen si však vynutily ponechat výrazy typu *koně nebyly kované* (53), *koně krvácely, jsouce seštípané* (56, 57) a také ve větě *když to byly panské voly* (37), ba i nově psát *koňmi, které jsou zapřaženy* (125). — Autorčino rozkolísané užívání předložek *s* a *z*, zejména ve výrazech *se strany* a *ze strany* a jejich variantách, ponechávám beze změny, vyjímajíc několik málo případů, kdy byla nutná úprava. — Interpunkci měníme jen tam, kde je to s hlediska syntaktického nutné; zvláštnosti autorčiny interpunkce však zachováváme tam, kde mohou mít platnost stylistickou. V obrázku Z Uher, otištěném z vydání Augustova, vypouštíme řadu pomlček, jež jsme pokládali za neorganické.

Hláskovou podobu slov v zásadě neměníme; ponecháváme tedy podoby *jarmo, rasocha šnůrka* i *šňůrka, lonský, vídenský, shoulený, svadne, sviží, pohořská* a j. pod. Měníme však *dubeňky* na *duběnky, vřetaňko* na *vřetánko* (311)[2], *sítaři* na *sítaři, louby* na *loubi, úpraveném* na *úpravném* (62), *část, radosť* a pod. na *část, radost*, dále *tloušťka* na *tloušťka, zvlášť* na *zvlášť* a j.; *dřevené* a *dřevěné* sjednocujeme na podobu dnešní. Píšeme ovšem také *ctnost, prázdný* místo *cnost, prázný*.

Kvantita samohlásek odchylná od dnešního spisovného usu je respektována všude, kde jsou pro to důvody (v osobním usu autorčině, lidové mluvě a pod.). Zůstává tedy odchylná délka ve slovech *dívák, píjan, horál, na hráchu, kožích, kůřeti, majetníce, ohnísko, psísko, rubaníško, po páži, pléna, réž* (zkráceno jen tam, kde je tištěno kursivou a kde je proto chápeme jako citátové slovo slovenské), *séčka, sláměnka, uvázek, vládař, večér, žáctvo, z domů, do domů, nejjížnější, jinám, zajíště; klídí, sklídit, křikli, míhne, vlájou, výjmem, zdvíhl* a j. A zase obráceně krátká samohláska zůstává ve slovech *dymka, s hřivou, chvilemi, pas, pasovaný, pečinka, pořičím, prym*, gen. plur. *sah, sraze* (slovakismus), *trojuhelník, vaček, vyprodej; uhřatý; dratovat, opekat, odbyvají, valcují* a j. pod. Ponecháváme také kolísání *dynko* a *dýnko, hlinou* a *hlínou, jizba*

[2] Stránku uvádíme jen u dokladů, které se v ojedinělém případě odchylují od řady podob náležitých; neoznačené doklady jsou buď vůbec ojedinělé, nebo častější bez kolísání.

a jízba, jmeno a *jméno, mič* a *míč, štit* a *štít, leto* a *léto, nizký* a *nízký, pije* a *píje, žijou* a *žijou* a j. — Naproti tomu krátíme koncové *-é* v příslovcích a předložkách *nejprvé, prvé, dlé, podlé, vedlé* a základové samohlásky ve slovech *destíček, učítel, účňů, málé* (247), *málou* (79) a samohlásku předpony v *názývá* (155), *výkrútí* (175). Naopak zdloužili jsme samohlásku ve slovech *chram, nuž, lékarna; čeledin, mouřenin, nociky*, v zdrobnělinách typu *andělíčci, po deštičku, kastniček, ani stéblička, střízliček, v okruhlikách; budinské, trenčinské, debrecinský, nejvic* a j. na dnešní spisovnou formu. Délku zavádíme také v infinitivech *odnésti, prolézti, napíti, pobýti, použíti, přikrýt, uctíti* a j., jež měly základovou samohlásku krátkou.

Slova cizího původu píšeme dnešním zčeštěným pravopisem, označujíce v nich také délky, jak je dnes obvyklé, na př. *akcíz* (místo *akcis*), *anýz* (místo *anis*), *žaluzie* (místo *jalousie*); *akácie, intrády, seniorát, kalvínský, privátní* a mn. j. Ponecháváme však podoby *diéty, vulkánické*, neboť v nich délka odpovídá dobové výslovnosti.

Tvaroslovných oprav je poměrně málo. Tak *okom* změněno v *okem* (44), *na berana* v *na beranu* (142), *zbojníkám* v *zbojníkům* (253), *sľúk* na *sľúvek* (117). — Několik změn bylo nutno provést v tvarech přechodníků: dvě stály v struze *plákajíc* šat (na *plákajíce*, 56), handělci *obírajíc se* (na *obírajíce se*, 256), tovaryši *nemajíc* pušek (na *nemajíce*, 268), potůček *dělíc* jej (na *děle*, 282), klát.. *letíc* (na *leté*, 260), Majorvár... *majíc* 120 sáhů v objemu (na *maje*, 298), Kuba *pískajíc* na fujaru (na *pískaje*, 316), široká *maje* na starosti (na *majíc*, 161), kvítí čerstvou vůni *vydychujíce* (na *vydychujíc*, 74). — V šesti případech bylo odstraněno absolutně užité *jenž* a změněno v tvary kongruentní: kvítí, *jež*... kvitlo (74), slunko, *jež*... svůj pohled posílá (75), krásy, *jež* oko zří (75), zlato, *jež* se z rudy dobývalo (208), ženy baniarů, *jíž* jsou většinou chudí (212), ti, *jíž* v báněch jeho pracovali (206); — konečně změněno: zvyk zakořeněný, *jenž* (m. *jež*, 45). — Řada úprav koncovek různých tvarů je jistě jen opravou tiskových chyb, ačkoli na druhé straně je nápadné, že nejde o jevy ojedinělé, nýbrž vyskytující se s jistou pravidelností. Tak na př. bylo nutno často upravit v gen. plur. mask. *-u* na *-ů*, na př. *za lepších časů, mnoho hajduků, mošnu hroznů, lesních klinčoků, místo opánků, zlatých šajnů*. Podobně často se vyskýtalo v koncovce *-i*: *tolik oči, padání krůpěji, planých růži, od okolnosti, okolo skráni, ze širokých gati, 14 dni, při obzeráni* a také *kořeni, staveni, zboži, živobyti, léta letouci, ženati, žijici, modraji, nemaji, vstávaji i lehaji*, jež jsme změnili na náležité *-í*. A obráceně sporadicky se vyskytující dlouhé *-í*: *dětí, muží, pání, ke (při, v) kočí, na pažití, v nedělí, v Zvolení, okrasamí, bouřnými* měníme v *-i* krátké; přísudkové adj. *zavázání* změněno na *zavázáni* (240). Podobně bylo třeba upravit často i kvantitu tvarů zájmen *ona, oni* a j.

Slovenština těchto národopisných studií a obrázků není snadným problémem edičním. Jde tu jednak o hojné slovenské termíny v českém textu, jednak o přímé řeči slovenské a konečně o sporadicky se vyskytující slovakismy hláskové a j. A obráceně také o čechismy v přímých řečech slovenských. Pokud jde o slovenské termíny, vycházíme ze zásady, že se do českého textu mohou zapojovat českými koncovkami, proto v těchto případech nemůžeme dodržovat pravidlo o rytmickém krácení dvou délek ve slovenštině. Ale Němcová mnohdy takovým termínům dávala českou koncovku i v nominativě (na př. *žltice, červenice*); ani ty neměníme. Někdy, na př. v geologických a přírodopisných částech Krajů a lesů ve Zvolensku, autorka střídá termíny české se slovenskými; slovenské jsou zpravidla (nikoli důsledně) vysázeny kursivou, avšak je-li vysázen kursivou název český (možná omylem sazečovým), ponecháváme jej, neměníme jeho podobu na podobu slovenskou, jak činila některá jiná vydání (na př. *bramboříik, perlokvítek* neměníme na *bramborík, perlokvietok*). Nebylo by totiž správné domnívat se, že Němcová chtěla všechno, co na Slovensku poznala, také po slovensku pojmenovat, že však se jí to nepodařilo. Jí šlo o to, aby co nejvěrněji seznámila české čtenáře se svéráznou realitou slovenské přírody a slovenského života, a slovenského termínu užila jednak tam, kde českého nebylo (na př. *oplecko, širica, kapce, cedilo* a j.), jednak tehdy, když byl slovenský název nějak nápadný, odlišný od českého (na př. *holní ribez, siroty diouky vlasy, ruič* a j.), anebo když jím chtěla charakterisovat prostředí (na př. *hránočka, hvizdáke, kolísať* a j.). Tam, kde slovenský název byl nebo by mohl být stejný jako název český, dávala — jak se zdá — přednost názvu českému (na př. *medvědí česnek, dobrá mysl, vlčí lýko* a pod.). Proto jsme se varovali, abychom každý takový český nebo počeštěný název poslovenšťovali. — Že se v jejích slovenských názvech vyskytují chyby, je dáno jistě především tím, že některé názvy buď špatně zaslechla, nebo si nepřesně poznamenala. Ale celá řada chyb jsou jen sazečské omyly. Při této příležitosti připomínáme, že je tu zejména nápadné, jak často se ve slovenských (ale i českých) slovech vyskytuje nesprávné *o* místo náležitého *a*, na př. *durondzie, garozdy, hrona, chobzí, krekočky, kory, mlóza, orgovoň, obkoličím, sopún, šporchač, vojda, pluhová, zaruboná, zajtrojšej, dvoja, zošla* nebo také *při korici, kočici, Domokles, Polona, radvonští* a j. Tato záměna *o* za *a* vznikla patrně špatným čtením rukopisu. — Při písních, říkankách a hádankách je situace ještě poněkud jiná. Při zápisu samém měla Němcová vzor v zápise kollárovském, dnes nevyhovujícím. Kromě toho není jisto, zda anebo do jaké míry sama chtěla přiblížit tyto říkanky českým dětem vědomým počešťováním, anebo zda tak nečinila redakce Štěpnice. Písně a říkanky zcela počeštěné ponecháváme v podobě, jak byly otištěny, písně a říkanky „makaronské" však měníme

na znění slovenské. Nářeční znaky (pohronské nebo gemerské) slovenštiny nestíráme. Proto se vedle sebe vyskytují podoby jako *ľudský — lidský, šťastie — šťastia, tretie — tretia, kedy — kody, kto — kdo, sú — sa, sa — se* atd. Odborným poradcem pro úpravu slovenských textů byl znalec slovenských nářečí dr. Jozef Štolc z Bratislavy.

Slovenštinu píšeme pravopisem slovenštiny spisovné, ale s některými zdůvodněnými odchylkami. Píšeme tedy *i* místo *y* ve slovech *hiba, híva, kila, ribez* (místo *rybes, rybéz*), *rífy, richtár, striga, štyri, vari, zavatriti, divý* (místo *diviji*, 56), *nie* (místo *nije*, 59) a j., ale podržujeme starší psaní *bystu, ryzny, rýznovať*, v plurálových tvarech fem. min. času *boly, rozešly* a j. Označujeme měkkost slabik *dě, tě, ně*, jako tomu bylo v Pohorské vesnici a v Slovenských pohádkách a pověstech v těchto Spisech B. Němcové. Místo *děuka, větor, veněc, prstěnčok, naměšal* píšeme *dieuka, vietor, veniec, prstienčok, namiešal* atd. Od dnešního způsobu psaní předpon *s-, z-* se odchylujeme jen v adverbiu *zkadě*. Nezavádíme psaní *ô*, nýbrž ponecháváme autorčino *uo*. Místo *ä* (často psaného *ae*) píšeme *e* (*kečky, kleky, kermenovať, s medom, mesiar, obkedí, odmek, peť, smed, svezky* a j.) s výjimkou příkladů na str. 291 (*rät, vägy, zkädě, kläk, mäso*), kde *ä* zůstat muselo. — Autorčino psaní zájmenných tvarů *jich, jim, jimi* měníme na *ich, im, imi;* sporadické *ještě* a slovesné tvary *jsi, jstě, jsú* změněny na *ešte, si, stě, sú*. Místo spisovného *predsa* píšeme — jako v jmenovaných už edicích — *preca*, a obráceně autorčino *zráca* vždy *zrádca*. Označujeme měkké *ľ* vyjma v jihostředoslovenském *kelko* a v *zápola* a *polovati* (ve všech tvarech a odvozeninách), jichž se u nás běžně užívalo s *l* středním. Autorčin záznam obalovaného *l* jako *u* ponecháváme (*vouky, pounoc* a j.), i když je nedůsledné a jen v nemnoha případech. Od vydání Pohorské vesnice a Slovenských pohádek a pověstí se odchylujeme v tom, že nepíšeme podle výslovnosti *ou, au, eu*, nýbrž spisovně *ov, av, ev*. Podržujeme však důsledné autorčino psaní *diouka, dieuka, braučovina, sľúky* (místo *slivky*), *volaučí*. Ostatní případy tohoto typu psaní, jako na př. *Morauce, pokrouce, rokou, synou, vnukou, pravnukou* a j. rušíme.

Nejvíce oprav si vyžádala kvantita. Je to dáno už faktem, že jde o otisky časopisecké (třebaže v nejlepších tehdejších českých časopisech) v různých dobách, takže jednotná praxe tu byla téměř vyloučena. Jde opět buď o vliv české kvantity, nebo o autorčiny omyly. Úprava tedy záležela často jen v sjednocování nebo v důsledném dodržování kvantity náležité. Zavádíme tedy především slovenskou délku ať v slovech domácích, ať cizího původu: *Arábie, árenda, árendár, árendátor, Bacúch, Bacúšanky* (245), *bajúzů, blátka, cínar, cintěrín, čvíkoty, dážď, dcéra, dohán, drotár, dúbrava, dúha, dúhový, flúdry, hundsvút, chodníčky, chotár, išpán, viceišpán, kantácie, kántry, kápka, kľúče, komitát, kongregácie, krčmár, kuchárka, kúpeľ* (337), *lekvár, lúky, medovnikár, mládeněc*

(328), *mládza, néniček, obrín, obrínka, páni, pánu, pár, pás, plechár, pogáčky, rúbaniska, rúčky, sapún, sníčky, slobodáš, somár, tráva, trávička, vozáre, vráta, záduśnica; bystrá, divý, kotrý, kotrá, ľahký, Muránsky, opálenú, něvedomý, úbohá, úprimné, Pánbožková, vystrábené;* také *lučatínský, murínský, bárs, trebárs, kým, pokým, triráz, za málo; berú, hrajú, nepíjajú, nevyplácajú, vezmú, lámala, rástla, vyhútala, misíme, neľúbim, príde, postál, ráč, dúchať, kolísať, pýtať* (a všechny tvary), *rýznovať, zrúbať* a j.; právě tak dloužíme i slabikotvorné *r, l: kŕč, mŕtvy, tŕpče, vŕšok, zvŕtají, jabĺčko* a j. — Jinde ovšem slovenská výslovnost vyžaduje krátkou samohlásku, kde Němcová má délku; proto píšeme: *bača, biharčina* (místo *bíharčina*), *capovice, dežma, dvere, fujara* (místo *fujára*), *halně, halušky* (místo *halúšky*), *po hrive, huby, huně, hurky, husle, hvizdáke, hvizdáry, jarek, Kameň, kapce, karha, kel, kľučky, kočiš, krava, kura, kulač, kuvik, Kysuca, ľuďom, meno, miština, mlyn, mravka, muchy, pani, paňvička, za pasy, porisko, psisko, snisko, vatrisko, povaly, pytač* (místo *pytáč*), *raj, rany, raz, razy, rež, rož, ruža, ružička, šachorina, sihlina, spinka, za uhlom, Vološinovej, po zadku, zajac* (místo *zajác*), *zavlačovaní; jastrabová, malučký, malučičký* (místo *malúčičký*), *novučičký, popichané, rada, svoju, šarišská, šarišskopotocký, zdravy; niže, vyše, povyše, pomaličku, zrazu, mik; dať, dati, hrati, spati, prevracať, ukladať, zvať, plače, plačú, počul, pošibaj, něni, nězaleží, ukradně, uvijeme* a j. — Dodržujeme i pravidlo o rytmickém krácení dvou délek (ovšem jen v souvislém textu slovenském; v isolovaných slovenských slovech v českém textu jen potud, pokud je neporušují jejich české koncovky): *v čriepikách, hájičku, klátik, kľúčiky, mesiačik, mrvánik, pohárik; biely, driečne, s horúcim, kmínske, mŕtva, múdra, neznámy, párne, rudofúsy, sediaci, žiadna* a j.; *bývam, býva, dáva, díva, kýva, nevstáva, rozpúšťava, sedáva; hádam, poznávam, zaspievam, premávaš, kúpim, ľúbi, navráti, neohlási, páči, plúži, slúži, spáli, vláči; kážu, opášu, prídu, stiahnuť* a j. — Mnohdy bylo nutno obrátit kvantitu autorčinu, jestliže jsme chtěli, aby text byl opravdu slovenský, na př. *hámrik, slávičku, dúhe, dúžu, švárny, švárne, někráčam, porúčam* místo *hamrík, slavíčku, duhé, dužú, švarný, někračám, poručám* atd. Avšak nečiníme tak u termínu *služný*, který ponecháváme v této počeštěné podobě, jak se ho u nás užívalo. — U zájmen píšeme důsledně kvantitu slovenskou: *ja, nami, vami, tá, tú, túto, tí, títo* atd. — V nom. plur. neut. zavádíme délku: *kolesá, letá, suná*, rovněž v gen. plur. fem. a neut.: *dolín, huoľ, kureniec* a j. a také v adjektivu přísudkovém: *mokrí, zdravá, zdravú, nosená.* — Jmenné tvary adjektivní a participiální na *-o* měníme v nářeční tvary středoslovenské na *-uo: akuo, druhuo, jarmočnuo, peknuo, ťažkuo, spráskanuo, vyrúbanuo, záručnuo, zamrazenuo* a j. — Změnou kvantity je vlastně i změna *hábuočky* v *hábočky, bočky* v *buočky, nocka, obnocka* v *nuocka, obnuocka* (ponecháváme však *obloček*).

Kde kvantita ve slovenštině kolísá nebo ještě nedávno byla rozkolísaná, ponecháváme kvantitu autorčinu, na př. *šuľky* i *šúľky*, *pľúšťe*, *súsedkyňa*, *najdĕm* a j. Slova *figle* a *patričky* byla a jsou u nás známa také v této podobě, proto jejich kvantitu neměníme. Podržujeme i podoby *Betlem*, *betlemskom* (v Obrazech ze života slovenského) i *Betlém*, *betlémskom* (ve Vánoční hře slovenských chlapců).

Hláskovou podobu slov bylo rovněž nutno opravovat poměrně velmi často, a to především proto, abychom jednotlivé názvy uvedli na náležitou podobu slovenskou. Někdy bylo třeba přidat souhlásku nebo samohlásku; tak jsme změnili *ače*, *ačata* na *hače*, *hačata*, *čovek* na *človek*, *hadrár* na *handrár*, *kvoska*, *kvoskový* na *kvostka*, *kvostkový*; *kmotr* na *kmotor*, *z melia* na *z imelia*, *meliový* na *imeľový*, *mša* na *omša*. Jinde souhlásku nebo samohlásku vynecháváme: *egrešt* měníme na *egreš*, *rešetáři* na *rešetári*, *sverenica* na *verenica*, *vlaštovička* na *lastovička*, *voskorušky* na *oskorušky*; *v čerejepku* na *v čeriepku*, *hrnéček* na *hrnček*. Odstraňujeme české souhlásky uprostřed slov: *dřevorubaniska* (208), *jaštěřice*, *sestřica*, *kosařka* měníme na *drevorúbaniska*, *jaštěrice*, *sestrica*, *košiarka*. Měkčíme *medved* na *medveď*, *dáždovnica* na *dážďovnica*, *širicari* na *širičiari*, *drien* na *drieň*, *kňahna* na *kňahňa*, *varovkyna* na *varovkyňa*, *suknu* na *sukňu*, *utiernu* na *utiereň*. A opět obráceně měkkou souhlásku měníme v tvrdou; tak *hiď* jsme změnili na *hyd*, *oháňka* na *ohánka*, *obriň*, *obriňka* na *obrín*, *obrínka*, *truňk* na *trunk*, *Muráňsky* na *Muránsky*. — Jiné změny (hlavně souhlásek) jsou: *baraska* na *baracka*, *bireč*, *biréř* (57) na *bíreš*, *holemník* na *honělník*, *inač* (60), *junáč* (60), *inoš* (128) na *inaš*, *kočíř* (54 n.) na *kočiš*, *kukurienka* na *kukulienka* (160), *mažiaky* na *mažiary* (212), *ošťom* na *ostnom*, *pjesčoky* na *pyšťoky*, *pohran* na *pohrab*, *postřížka* na *postriežka*, *prevívánja* na *previľania*, *rubáč* na *rubáš*, *těrha* na *těrcha*, *pazuha* na *pazucha*, *drouhami* na *drúkami*. Pokud jde o změny samohlásek, připojujeme k těm, které jsme již uvedli na str. 350, ještě tyto: *aldomáš* na *oldomáš*, *četa* na *čata*, *čatky* na *čutky*, *hermančok* na *harmančok*, *housličky* na *husličky*, *jaša* na *jašo*, *jarmočna* na *jarmočnuo*, *jarac* na *jarec*, *kalup* na *kalap*, *kalapčiar*, *kalapušjar* na *kalapošiar*, *kordoun* na *korduon*, *mlaeky* na *mláky*, *vazy* na *vezy*, *maše* na *maša*, *postylky* na *postieľky*, *růže* na *ruža*, *suchota* na *suchoty*; slova *preték* a *pretíky* dostala podobu *pretěk*, *pretěky*. Odhodlali jsme se změnit i slovo *vjeděk* na *vidiek*, neboť je to slovo vzniklé autorčiným omylem.

Ve Vzpomínkách z cesty po Uhřích a v obrázku Z Uher užívala autorka slov *vrecek* a *oplecek*; změnili jsme je na *vrecko*, *oplecko*, neboť v dalších obrázcích už psala podoby správné. Slovo *služavka*, ve slovenštině neexistující a vyskytující se také jen v oněch prvých dvou obrázcích, měníme na *slúžka*; slovo *voloviar* (57), *voloviari* (72) podle pozdějších náležitých podob měníme na *voliari*. Slovům cizího původu *diskrecia*, *instancia*, *restouracia* (58),

restauracia, specifikacia, fiskal dali jsme slovenskou podobu *diškrecia, inštancia, reštaurácia, špecifikácia, fiškál.* Avšak slovo *fašanky* ponecháváme v této podobě, neboť je v češtině ustálená. Odstraňujeme kolísání *mladucha — mladucha* ve prospěch náležitého *mladucha* a napravujeme omyly v rodě a tím i v podobě slov *jedno hábí* (72), *kar přišel* (135), *koreno, korenko* (56) a *kosenko* (106), *mrchavá kŕč* a měníme je na podoby *jedny háby, kara přišla, kosienok, mrchavý kŕč.*

Mimo tuto terminologickou oblast jsou opravy hláskové podoby slov ještě hojnější. Jde většinou o odstranění čechismů, ale též o opravu skutečných chyb a omylů autorky nebo sazeče. Především bylo nutno v řadě infinitivů změnit koncové *-t* na *-ť: byť, dohoniť, gajdovať, hľadať, hvízdať, chodiť, chváliť, miesiť, naklasť, niesť, obzerať, oferovať, opustiť, padať, porobiť, robiť, zohnať, spievať, strážiť, ukázať, ukladať, uzrieť, vykonať, zacitovať, zroniť; krútiti, naměšati* a *poválati se* změněno na *krútiť* (235), *namiešať* (268), *poväľať sa* (172). Dále píšeme měkkou koncovku v *milosť, vyskyď, žrď, dosť, hneď, snáď, ztaď, peť, dvanásť; bystu* měníme v *bystu, dieťatu* v *dieťaťu, dieťatom* v *dieťaťom, daleko* v *ďaleko, tahá* v *ťahá; cikán, cikánstvo, cikániti, švakor* v *cigán, cigánstvo, cigániti, švagor* (ovšem v českém textu ponecháváme psaní s *-k-*). — Prosté *-z-* nahrazujeme slovenským *-dz-* v slovech *hovedzina, cudzina, cudzí, ochodz, vádzka, narodzený, medzi.* — Skupinu *-šč-* převádíme na středoslovenskou *-št-* tam, kde jde o text středoslovenský: *kúšťok, rozpúšťa, rozpúšťava*, české zakončení *-ce* u feminin na slovenské *-ke: lavičke, paněnke*, také *suší* na *suchí*, české *čtyri, čtvrtok* na *štyri, štvrtok, stošky* na *stožky, všulka* na *včuľka*, čechismy *Maďaři, přistal, řekni, skřepení, třetí, tři, při* (326) na *Maďari, pristal, rekni, skrepení, tretia, tri, pri*, a právě tak *všechny* na *všetky* (248), *zahvízdala* na *zahvižďala, cej šiju* na *cez šiju, jen* na *len* (108), *svobodáši* na *slobodáši.* Konečně sem patří změny *mističku* na *mištičku, koštěný* na *kostěný, laňašskú* na *laňajšiu* (262), *rozsieti* na *rozsvieti* (325), *zabuděm* na *zabudněm, zanachajtě* na *zanahajtě, děchtu* na *děhtu.* Tu a tam se vyskytující české *co* nahrazujeme slovenským *čo.*

Změn samohlásek je rovněž mnoho. Především odstraňujeme nahodilé psaní *ě* po retnicích a píšeme *besné, beží, človek, v dome, v mestě Betléme, dúverně, kvet, kvetáč, svet, svetlo, svetlá, vec; medveď, medvedia, něvesta, ošumela, veniec* a j. — Autorčino *é, e* nahrazujeme dvojhláskou *ie: chlieb* (ale *chleba* místo *chléb, chlieba*), *lienisko, okienkom, prievoz, studienka, srdiečko, čierny, čierna*; často zejména ve slovesných tvarech: *hudie, lezie, něsie, pasie, rastie, rastieš, těčie, vlečie* (také *vlječe* měníme na *vlečie*, 336), *vezie, upečieme, němelietě, něženietě, prevediem, podviedol* a j.; a také ve vlastních jménech: *Dančarovie, Koncošovie, Momašovie, Ryzankovie* (místo *Dančarové* atd.). Obráceně píšeme *e, é, i, í (ý)* místo autorčina *ie: paseka* místo *pasieka, žebrá-*

čik místo *žebráčiek*, *drenie v črevách* místo *drjeni v črievách*, *rečí* místo *rečie*, *slivkový* místo *slievkový*, *trnoslivka* místo *trnoslievka*, *hadí koreň* místo *hadie koren*, *živé piero* místo *živie piero*, *pod ním* místo *pod niem* (322), *tých* místo *tiech*. — Čechismy s *i*, *í* měníme na slovenské podoby s *ie*: *kvítím* na *kvietim*, *lík* na *liek*, *míšeninu* na *miešaninu*, *místo* na *miesto*, *mlíčko* na *mliečko*, *škrknutí* na *škrknutie*, *zdraví* na *zdravie* a j.; *bídný* na *biedny*, *bílé* na *biele* (331), *najmenšímu* na *najmenšiemu*, *striborný* na *strieborný*; *dozví* na *dozvie*, *něvíš* na *nevieš*, *nesmíš* na *nesmieš*, *neumí* na *neumie*, *nosivaly* na *nosievaly*, *vypovím* na *vypoviem*, *zpívá* na *spieva*, *zpívají* na *spievajú*, *svitit* na *svietit*.— České *á* a někdy také *a* po měkkých souhláskách bylo nutno změnit na *ia*: *baniari*, *čepčiarky* (místo *čepčářky*), *diabol* místo *ďábel*, *figliar*, *košiarníci*, *krzniari*, *krzniarský*, *sedliačik*, *sluniatko*, *sviniar*, *tĕliatĕčko*, *zimomriavka*, *žiačik*, *žiačkove*, *želiar*, *želiarica*; *lepšia*, *močiarna*, *raňajšia*, *žiadny* (a všechny tvary), *děviaty* (a všechny tvary); *škriab*, *zaviaže* a j. — Místo českého *ů* píšeme *uo*: *kuoň*, *Pánbuoh*, *vuole*, *muoj*, *němuož* (247, také *němóže* měníme na *němuože*, 323), *pomuože*, *puojděš*, *puojdě* atd. (také *pojděme* opravujeme na *puojděme*, 316), avšak *dolů*, *domů* měníme na *dolu*, *domu*, *zůstavajtě* na *zostavajtě*, *zustala* na *zostala*. Ostatní porůzné opravy jsou tyto: *skuoro* na *skoro*, *něskuoro* na *něskoro*, *skuorej* na *skorej*, *skour* na *skuor* (260), *napokuon* na *napokon* (261), *moct* na *muoct* (70), *rost* na *ruost* (285), *zumreu*, *zumreli* na *zomreu*, *zomreli*; *vravil* na *vravel*, *misil* na *misel*, *penízí* (72) a *penjezí* (327) na *peňazí*, *beran* na *baran*, *čeleď* na *čeľaď*, *knäz* na *kňaz*, *výhled* na *výhľad*, *hleděl* na *hľaděl*, *držel* na *držal*, *zadržel* na *zadržal*, *nesedne* na *nesadně*, *lehúčko* na *ľahúčko*, *polehúčku* na *poľahúčku*; *chymo* na *chima*, *oú* na *aú* (258). Dále opravujeme *narosteš*, *roste*, *narosla* na *narastieš*, *rastie*, *narásla*, *listek* na *lístok*, *posel* na *posol*, *škorvánek* na *škorvánok*, *zámek* na *zámok*, *nebe* na *nebo*, *chvíle* na *chvíľa*, *chvílečku* na *chvíľočku*, *narukyně* na *narukyňa*; *bjaleho* na *bieleho* (167), *šťastlivě* na *šťastlivo*, *večír* na *večer* (194), *líbí* na *ľúbi* (233), *nětrefí* na *nětrafí*; *uherský*, *v Uherskej* na *uhorský*, *v Uhorskej*, *který* na *ktorý* (i všechny tvary), *v kostele* na *v kostole*, *venku* na *vonku*, *kteděsi* na *kděsi* (72), *prokvitaje* na *prekvitaje*, *koupila* na *kúpila*, *bit kohouta* na *biť kohúta*. Česká podoba předložek *pro*, *ve*, *se* byla změněna na *pre* (také *preto*), *vo*, *so*.

Početně dost změn je i v tvarech sloves *býti*, *jíti*, *přijíti*, která se vyskytují nejčastěji; tak *sem* měníme na *som*, *byl* na *bol* (v písních), *jdem*, *jdeme*, *jdete* na *iděm*, *iděme*, *idětě*, *jít* na *ísť*, *přijíti* na *prísť*, *prijic* na *prícť*, *přijď*, *přijde*, *prijde*, *pride*, *prijdú* na *príď*, *príde*, *prídu*; *pojď*, *pojďme*, *pojďte* na *poď*, *poďme*, *poďtě*; *půjdeš*, *půjde*, *půjdeme*, *půjdete*, *pojděme* na *puojděš*, *puojdě*, *puojděme*, *puojdětě*. — Zvratné zájmeno *se*, jež se občas vyskytuje vedle náležitého *sa*, měníme na *sa*, vyjímajíc v písních, popěvcích a hádankách, kde necháváme *se*, vlastně gemerské *sä*.

I slovenské tvarosloví bylo nutno opravovat; mnohé opravy jsou tu však vlastně jen opravami chyb tisku. V singuláru maskulin měníme v genitivě *chliebce* na *chliebca* (316), *konce* na *konca* (245), *Viepru* na *Viepra* a rčení *z dom do dom* na *z dom do domu* (188), v akusativě *za muže* na *za muža* (65), vokativ *Zahraji* na *Zahraju*, v lokále *konáru* na *konáre*, *o hladu a smedu* na *o hladě a smedě*, *v Drienoku* na *v Drienku*, *po Jurom* na *po Jurovi*, v instrumentálu *mečem*, *pod Kánem* na *mečom*, *pod Kánom*. U neuter jsme opravovali především v přacích formulích, v nichž se vyskytují slova *zdraví* a *štěstí*; tak na str. 75 měníme *dobrého zdraví*, *Pánbůh daj vám štěstí* na *dobrého zdravia*, *Pánbuoh daj vám štěstia*, na str. 185 *Pánbůh ti daj štěstí*, *zdraví a božího požehnání* na *Pánbuoh ti daj štěstia*, *zdravia a božiho požehnania* a na str. 316 *Za zdraví ti* na *Na zdravie ti*, a podobně na str. 122 *na zdraví* na *na zdravie*. Z ostatních neuter jen tvar *prvodietě* byl změněn na *prvodieťa*, *nariekaní*, *vykládání* na *nariekanie*, *vykládanie*, *vajca* na *vajce*, *s vrecku* na *s vrecka*, *peklem* na *peklom*. — Z feminin jsme změnili jen tvar *ovce* na *ovca*, *z hrstí* na *z hrsti*, *Paně* na *Paněj* (14), *vuoli* na *vuoľu*, *na paše* na *na paši*; ve výrazech *koněc takej kláty*, *ponad klátu* měníme rod substantiva a tím i jeho tvary: *koněc takýho klátu*, *ponad klát*. — V plurále je změn více. V nominativě psaní *Maďari*, *hrnčiari*, *husiari*, *voliari*, *kraviari*, *koniari* (místo *Maďary*, *hrnčiary* atd.) je vlastně jen věc pravopisná. České tvary *dolničané*, *pradědové*, *pradědův otcové*, *ptáčkové*, *žáčkové*, *pastuchové* měníme na gemerské nářeční podoby *dolničane*, *pradědove*, *pradědov otcove*, *ptáčkove*, *žiačkove*, *pastuchove*, avšak *Brezňané* na *Brezňania*; *přípovedy* na *přípovedi*. — V genitivě plur. mask. byla nápadná častá česká koncovka *-ův* nebo dokonce *-u* (v obrázku Z Uher); tu všude zavádíme koncovku *-ov*: *bohov*, *honcov*, *chlapov*, *otčenášov*, *párov*, *stromov*, *valachov*; *tiech srazů* měníme na *tých srazov*, *par pogačku* na *pár pogáčkov*, *do Jankoviču* na *do Jankovičov*, *něľúbim ja Maďaru* na *něľúbim ja Maďarov*; *pet svezák* (femininální tvar) na *pet svezkov*, *do kúpelí* na *do kúpeľov* (54), *meru jeden rok* na *merujeden rokov* a j. — V dativě *pánům* měníme na *pánom* (337). — V akusativě *ľudia* na *ľudí* (31), *svaty* na *svatov* (169), *obzorí* na *obzory* (170).

Z adjektivních tvarů bylo nutno opravovat především tvary femininální. Tak v nominativě *boží metla* a *medvědí bursa* změnili jsme na *božia metla* a *medvedia bursa*; genitivní *dobré*, *Liptovské*, *z ktoré*, *mladé*, *té sivé* a také *vodnije* na *dobrej*, *Liptovskej*, *z ktorej*, *mladej*, *tej sivej*, *vodnej*. A právě tak dativní *jinčije* (69) na *inšej* a lokálové *na zelené pažiti* na *na zelenej pažiti*. Rovněž adverbium *najprvé* na *najprvej* (194). — V akusativě čechismy *dobrou vuolu*, *na suchou horu*, *žltou kašu*, *za jakou* opravujeme na *dobrú vuoľu*, *na suchú horu*, *žltú kašu*, *za jakú*. — V plurále *tunajší chodníčky* jsme změnili na *tunajšie chodníčky*, *lepšija paše* na *lepšie paše*, *sobášeny ludia* na *sobášení ľudia*.

Též u zájmen se často vyskytovaly české tvary místo slovenských. Měníme proto *moje* na *moja*, v genitivě *tebe, jí, od ní, té, oné* na *těba, jej, od něj, tej, onej*, v dativě *mňa, ma, tě, tobě, sobě, jí* na *mně, mi, ti, těbe, sebe, jej*; v akusativě *má, mne, tě* na *ma, mňa, ťa, na něj* na *naň, je* na *ho* a v lokále *té* na *tej*. Místo *tím, tiech, ty* píšeme vždy *tým, tých, tie*.

Ze slovesných tvarů opravujeme *počuju* na *počujem* (257), *zají* na *zaje* (262), *něstanou* na *něstanú* (167), *znají* na *znajú* (68), *němohú* na *němuožu* (323), *voní* na nářeční tvar *voněj* v rýmu s *něj* (místo *ní*, 327), *pohnětě* na *pohnitě* (305), imperativy *idi, prikrej* na *iď, prikry*.

Lexikální čechismy ze slovenských textů neodstraňujeme; na př. ponecháváme *těsto, jezdil, zeptati* se a j. Výjimku děláme jen v několika případech, a to na str. 54, 72, 76, 248; viz str. 362 n. Ponecháváme také všechny slovenské archaismy a biblismy, jako na př. *pastýr, valaši, víra, dúverně*, přechodníky *poklekaje, prekvitaje* atd. Biblické texty ve vánočních koledách neměníme vůbec. Ponechali jsme i autorčiny novotvary *pastorka, zdravkuje, zdravkují* (zkrátili jsme však *-a-* podle slovenského *zdravkať*), *Jezušek, Jezúšek*.

Zvláštním problémem v tomto svazku byla i maďarština, a to proto, že pramenem autorčiných znalostí maďarštiny byla jak mluvená řeč, tak psaná její podoba a že maďarský pravopis se v označování některých hlásek, zejména měkkých, liší od českého. Některá slova zaznamenala autorka tak, jak je slyšela (a někdy bylo pak obtížné je identifikovat), jiná tak, jak si je opsala. A mimo to nebyla její praxe ve všech studiích jednotná. Zprvu zaznamenávala jména obecná i vlastní spíše pravopisem maďarským, později dávala přednost záznamu podle výslovnosti. Východisko z této nejednotnosti jsme nalezli v těchto zásadách: V přepisu maďarských jmen — jak obecných, tak vlastních — užíváme dnešního pravopisu maďarského (od autorčina se liší psaním *c* místo *cz*). Pro čtenáře poznamenáváme, že maďarské *c* se čte jako naše *c*, *cs* = *č*, *s* = *š*, *sz* = *s*, *z* = *z*, *zs* = *ž*; *gy* = *ď*, *ty* = *ť*, *ny* = *ň*, *ly* = *j*; *ö*, *ü* se čtou jako krátké německé *ö*, *ü*, kdežto *ő*, *ű* jsou dlouhé. Chyby a omyly opravujeme a všude zavádíme maďarskou kvantitu, kterou Němcová označovala jen někde, po případě nesprávně. Maďarská slova, jichž se užívá také na Slovensku nebo jež jsou na Slovensku (po případě i českým čtenářům) obecně známa, píšeme foneticky: *betár, bogár, čárdáš* nebo *čardáš, čikó, čikóš, inaš, irmeš, kondáš, paprikáš, sarvaška* (kvantita upravena). Zásahy do hláskové podoby slov, jež je třeba vytknout, jsou tyto: *kuba* měníme na *guba, nenija* na *nénike* (56), *nenya* na *néne* (150), *ét funt baranyhús* na *hét font bárányhús*. Autorčino *tajok* přepisujeme *tályog*, ale její *šájo* ponecháváme, neboť je příliš vzdáleno od náležitého *sulyom* (čti šujom). — Za pomoc a přispění v otázkách maďarštiny upřímně děkuji

dr. Alfonsu Welterovi a dr. Vilému Peřinovi ze Slovanského ústavu Československé akademie věd.

O vlastních jménech, zejména místních, slovenských i maďarských je třeba promluvit souhrnně. Mnoho míst, jež Němcová ve svých studiích jmenuje, poznala přímo a jejich jména si zaznamenala buď jak je slyšela, nebo jak je přečetla. O mnohých však se jen dočetla (ať v jmenované už baložské kronice, nebo v zápiscích dr. Gustava Reusze, anebo v J. Čaploviče Gemälde von Ungern (!), po případě ve spisech Chr. A. Zipsera a Györgye Fejéra). Poněvadž však všechny její studie a obrázky vyšly až několik let po jejích cestách do Uher a na Slovensko, je velmi pravděpodobné, že jí pomáhala osvěžovat paměť mapa. Popis některých míst, jež autorka nenavštívila (na př. na str. 101), je vlastně popis mapy. Němcová používala pravděpodobně mapy království Uherského, kterou r. 1847 vydali Ludwig von Schedius a Samuel Blaschnek. Tuto mapu měl asi manžel B. Němcové jako mapu služební. Zdá se však, že Němcová znala také mapu Uher, kterou vydal r. 1808 Jan Lipský ze Sedličné, anebo aspoň obsáhlé Repertorium locorum k této mapě, které zpravidla uvádí vedle sebe jména maďarská, německá i slovenská. Některé omyly Němcové se shodují právě se zněním jmen tohoto Repertoria (na př. Dumbier, Hrochoty, Krivan, Vigleš a j.).

Slovenská jména místní Němcová psala jednak tak, jak je slýchala na Slovensku, jednak ve zčeštěné podobě, jak bylo tehdy zvykem, a kde byla odkázána na maďarskou mapu nebo na německou literaturu, tak, jak byla v těchto pramenech zachycena. Je tedy pochopitelné, že její zápis není prost omylů. Nebylo by proto správné, kdybychom otiskli místní jména tak, jak je v jejích studiích nalézáme. Ale na druhé straně by rovněž nebylo správné, kdybychom je všechna převedli na dnešní jejich podobu (třeba nářeční) bez zřetele na dobový usus český, vždyť jde o díla svým způsobem historická. Proto tedy ponecháváme autorčin způsob psaní tam, kde je obrazem dobového usu českého, jako na př. *Báňská Bystřice*, *Báňská Štávnice* (ale píšeme *Na Štiavničkách, jak lid tam říká*, 217), *Kremnice*, *Zvolen* i *Zvoleň* (také *zvolenský* i *zvoleňský*), *Rožnava*, *Králův laz*, *Košice* v jednotném čísle a j. V těch případech, kde autorka kolísá mezi podobou zčeštěnou a slovenskou (na př. *Březno* a *Brezno*, *Březová* a *Brezová*), zavádíme podobu slovenskou, u ní doloženou, důsledně: *Brezno*, *Brezová*; jména, která se vyskytují jen jednou, a to v podobě zčeštěné, uvádíme rovněž do podoby slovenské: *Sv. Kríž*, *Sv. Ondrej*, *Cerina* a j. Maďarské podoby slovenských jmen odstraňujeme. — Na rozdíl od obecných jmen neoznačujeme v místních jménech měkkost slabik *dě*, *tě*, *ně*, nýbrž píšeme tvrdě *de*, *te*, *ne* ve shodě s tehdy u nás obvyklou tvrdou výslovností těchto jmen. Ponechá-

váme však autorčino psaní *Děkýš, Dětva, dětvanský* atd. a *Těkovská stolice*, rovněž odpovídající výslovnosti.

V podrobnostech jsou naše úpravy tyto: Jen pravopisného charakteru je opravené psaní *Čalomija* (místo *Čalomyja*), *do Bytče, k Budči* (místo *Biče, k Bučí*), *Rimava* (místo *Rymava*), *Rimavská Sobota* a j. (kvůli etymologii jména na str. 206 ponecháváme však psaní *Podkánová* místo náležitého *Potkánová*). A právě tak psaní *ie* místo *ě, e: Ľubietová, Viepor, Drienčany, pliešovský* a j. a označování měkkého *ľ: Ľubietová, Ľupča, Poľana, Kráľova hoľa* atd. Sem možno zařadit i psaní *Nižný* a *Vyšný Skalník* místo *Nižní* a *Vyšní Skalník*. (Podobně píšeme i *Vyšná* a *Nižná Pokoradza* místo *Vyšní* a *Nižní Pokoradza*.) Důsledně píšeme *Gemer* místo autorčina *Gömör* (maďarské znění). — Délku upravujeme především v základových samohláskách; tak dloužíme *Dobróda, Gápeľ, Chválová, Jarabá, Koláry, Kriváň, Krížna, Kýčerná, Príboj, v Rybárech, Telgárt, Vígľaš, Kordíčtí, strážské, súdovský* atd., a naopak krátíme: *Baňa, Halnisko, Repisko* (místo *Hálnisko, Repísko*), *v Radvani* (212), *od Šah* (101) a j. Ponecháváme však kolísání *Vácov* (obvyklá česká podoba podle maď. *Vác*) a *Vacov* (slovenská výslovnost). — Bylo třeba zasáhnout i do hláskové podoby jmen, u nichž došlo k bezděčnému zkomolení. Tak píšeme: *Almáš* místo *Almáž, Budikovany* místo *Buďkovany, Budkov* místo *Buďkov, Děkýš* místo *Děukýž, Harmanec* místo *Hermanec, Hriňová* místo *Hrinová, Jasenová* místo *Jasanová, Kriváň* místo *Krivan, Krtíš* místo *Krtíž, Lysovec* místo *Lyrovec, Muoťová* místo *Muťová, Šah, v Šahách* místo *Šach* (58), *Šachách* (59), *ze Šumiaca* místo *ze Šumiacka, Vajsková* místo *Vajsko* (291), *Urpín* místo *Hrpín, Bukov diel, Čeremošná, Lán, Huolková, Strieborná, Zbojiská* místo *Bukův diel, Čeremošna, Láň, Holkova, Stříbrná, Zbojská* a j. *Lehota* a *Lhota, Spiš* a *Spíž, spišský* a *spížský* sjednocujeme na *Lehota, Spiš, spišský*. Patrně špatným čtením rukopisu vznikl tvar *za Hiadlou* místo *za Hiaďom*. Maďarským způsobem napsané slovenské jméno jsou *Hrochoty*, jež jsme opravili na náležité *Hrochoť*. Místo maďarských podob *Fajto, Jergo, Komo, Medved, Srnko* zavádíme slovenské *Fajtov, Jergov, Komov, Medveďov, Srnka*. *Filipová* měníme na *Filipovo, Bravačovo* na *Braväcuo, Pusto* na *Pustuo, Korna* na *Korňa, Lipča, lipečský* (podle maďarštiny) na *Ľupča, ľupečský* (203, 220). Za vliv neslovenských pramenů považujeme i psaní *Dumbier*, a proto je opravujeme na *Ďumbier*. Tvrdá výslovnost tohoto jména neexistuje na Pohroní a v t. zv. tvrdých nářečích na západě, s nimiž se Němcová přímo neseznámila, už se obecného jména *ďumbier* (t. j. zázvor), jež se stalo vlastním, neužívá; proto nebylo důvodu pro ponechání autorčina psaní. Vliv maďarských map (krátké *a* v koncovkách slovenských jmen) vidíme i v ojediněle se vyskytujících tvarech *v Dobšině, v Podkánově* a obráceně zase *v Tajové* a *v Liptové* (222) místo *v Dobšiné, Podkánové, v Tajově, v Liptově*, nechceme-li je

hodnotit jako tiskové chyby. Právě tak maďarský vliv je i důsledné psaní *Vigleš, viglešský*, jež opravujeme na *Vígľaš, vígľašský*.

Závažnější změnou podoby jména, znamenající i změnu rodu a čísla, jsou naše opravy: *Pojník* na *Poniky*, *Kostivarsko* na *Kostiviarska*, *Lukovištěm* na *Lukovišti*, *okolo Motora* na *okolo Mohory*, *Papočemi* na *Pápčou*, *Vrbicí* na *Vrbovcemi*, *okolo Pribele* na *okolo Pribelců*, *Balážovce* na *Baláže*, *v Jasené* na *v Jaseném*, *do Moravce* na *do Moravec*, *v Bátovci* na *v Bátovcích*. — Na maďarskou podobu *Tapolca* (a její tvary) jsme uvedli autorčiny *Topolčany* a *Topolču*. Její omyl vznikl patrně etymologisováním na základě maďarské výslovnosti tohoto jména (znamená *Teplice*, nikoli *Topolčany*), anebo kontaminací s *Tapolcsány* severozápadně od Miškovce.

V slovenských osobních jménech opravujeme především kvantitu. Píšeme krátce *Jano, Janko, Marka, Paľo, Palík* (místo *Pálík*), *Samko*. Podoby *Mišo, Miša, Míša* sjednocujeme na *Mišo*, a právě tak *Janoš* a *Jánoš* na *Jánoš*. Jméno *Míhal* a *Juníko* měníme na *Michal* a *Janíčko*. Jména *Velgota, Monga, Karabiňský* (278) opravujeme na *Valgata, Manga, Korabinský*. Píšeme jednotně *král Matyáš*, jak je v češtině ustáleno, a odstraňujeme tím podoby *Matiaš, Matáš;* jen v písni na str. 216 je ponechána podoba *Matáš*. Místo autorčina *Štulrajter* a *Stuhlrajter* píšeme *Stuhlreiter*.

Maďarská jména místní píšeme, jak je dnes obvyklé, maďarským pravopisem, označujíce v nich také náležitou kvantitu (kterou Němcová neoznačovala nebo jen sporadicky) a opravujíce i eventuální chyby. Důsledně odstraňujeme autorčin fonetický zápis jmen (téměř pravidelný ve studii Slovenské starožitnosti, ale i jinde) — tak na př. píšeme *Agyagos* místo *Ağagoš; Békeny, Tistany* místo *Békeň, Tistaň; Gyerk* místo *Ďerky; Szemeréd* místo *Semert* a j. Fonetické psaní ponecháváme jenom v názvu *Rákoš* a ve jménech slovenských osad *Almáš, Močoliaš*. — Zejména pak rušíme smíšené maďarskočeské psaní typu *Diosděr, diosděrský* a píšeme důsledně *Diósgyőr diósďerský*. Ponecháváme však podoby *Dióšďur, dióšďurský*, jak se v minulém století mezi Slováky běžně mluvilo.

Hláskovou podobu místních jmen měníme jen v nečetných případech. Tak dobové podoby *Abany, Börsöny* jsme změnili na dnešní *Abony, Börzsöny*, dále *Dubyčané* na *Dubicsány, Zakal* na *Szakál, Sombor* na *Zombor, Šalyo* na *Sály* (296), *Čibakház, Niregyház* na *Csibakháza, Nyíregyháza*. Maďarské nářeční podoby *Hatvany* a *Ispánymező* místo *Hatvan* a *Ispánmező* však ponecháváme. Jednou se vyskytující tvary *v Miškolci* (31) a *u Sob* (101) jsme změnili na *v Miškovci* a *u Szobu;* jméno *Sonvár* upravujeme na *Somvár* (291; podle 298) a *Močaliaš* na *Močoliaš* (295; podle 296).

Přídavná jména odvozená od jmen místních píšeme však foneticky jako autorka. Nejčastěji jde o ustálené a na Slovensku běžně užívané názvy sto-

lic, pohoří, po případě plodin a výrobků, na př. *Boršódská, Satmárská stolice* (v obou jménech označeny délky), *Hevešská stolice, Bereženské vrchy* (místo *Berešenské*), *Čerhátské pohoří, Karančské pohoří, Janovské hory, kečkemétské pusty, děnděšský, diošděrský, dobročský, kóšpallagský* (místo *košpalogský*), *pereslénský* (místo *perešlénský*), *füzešďarmotský, vešelénky* a j.

Také z osobních jmen maďarských odstraňujeme fonetické psaní a píšeme je dnešním pravopisem maďarským (zároveň opravujeme některé chyby). Zásahem do hláskové podoby jména je změna *Ákuš* na *Ákos, Bortala* na *Borbála, Deneš* na *Dénes, Ďorďy* na *Györgyi, Grasalković* na *Grassalkovich, Činka-panna* na *Czinka Panna.* Jméno *Zechy*, jehož výslovnost udává Němcová jako *Séči*, opravujeme na *Széchy.* Tradiční způsob psaní je ponechán (po př. zaveden) u jmen *Draskóczy* a *Thurócz;* podržujeme také podoby *Bela* i *Béla.*

Latinské názvy rostlin a ptáků jsme v deseti případech opravili na náležité podoby.

Zkratky zpravidla rozpisujeme, ať už jde o vlastní jména (na př. *sv. Ondřejský, M. Hontský, v M. Hontě, M. Krivan, B. Bystřice, Koll. Zpiev.* jako *Svatoondřejský, Malohontský, v Malém Hontě, Malý Kriváň, Báňská Bystřice, Kollárovy Zpievanky* a pod.), nebo o jména obecná (na př. *p., ctih. p. far., dr., šaj., mlad., j. v.* jako *pan, ctihodný pan farář, doktor, šajnů, mladou, jiných více* atd.). Zkratku *k. p.* rozpisujeme *(ku příkladu)* nebo měníme na *ku př.* Ponecháváme však zkratky peněžních jednotek (*zl.* = zlatých, *zl. stř.* = zlatých stříbra, *zl. v. č.* = zlatých vídeňského čísla, *kr.* = krejcarů), *sv.* (svatý), *j.* (jiný) atd. Podržujeme autorčin způsob psaní *děvčata patnáctišestnáctiletá.* Rovněž rozpisujeme výrazy *9tý, 10tý, 16tý.* Také latinské zkratky rozpisujeme.

Kursivu, kterou autorka zpravidla rozlišuje termíny slovenské v českém textu (i když ne důsledně), neběžné výrazy české nebo některá vlastní jména a pod. se zřetelem na zvláštní charakter tohoto svazku všude ponecháváme.

V textu našeho svazku bylo třeba provést řadu textových oprav. Většinu jich má již Miloslav Novotný ve svém vydání z r. 1929 a 1930, opravy naše jsou zde označeny v závorce slovem editor. Opravy jsou na těchto místech (stránka a řádek):

12, 30: *Ráno šli jsme...* (nově utvořený odstavec)
24, 34: ošetřené *s* všemožnou pečlivostí m. ošetřené všemožnou pečlivostí (editor)
35, 5: aneb *hnědé* modře m. aneb *hnědě* modře (editor)
54, 8: zastavovali nás *známí* m. zastavovali nás *známé*
54, 10: Kděže *iděš* m. Kděže *jeděš*
54, 19: Přes... *pustu* Kápu m. Přes... *pustú* Kápu

55, 27: čí *které* pole je m. čí *kterého* pole je (editor)
56, 10: *šošovice* méně než u nás m. *šošovicu* méně než u nás (editor)
57, 21: viděl *velmožné pány* m. viděl *velmožní pánové*
58, 4: Jestli se... něčeho nedopátrá m. Jestli se... něčeho *se* nedopátrá
59, 5: nejsme *známí* m. nejsme *známý*
60, 7: u stolu *býval* aspoň jeden inaš m. u stolu *bývali* aspoň jeden inaš
60, 14: *kapusta* se slaninou m. *pusta* se slaninou
65, 17: chlap mladší *od* ženy m. chlap mladší ženy
65, 33: na *dvě* sponky sepjatý m. na *dně* sponky sepjatý (editor)
66, 5: „ručníky"... při koncích červeně *vyšité* m. „ručníky"... červeně *vyšitý*
67, 7: kabanice... šnůrou *přidržené* m. kabanice... šnůrou *přidržená*
67, 8: kožený vaček (torba, taška), *do něhož*... m. kožený vaček (torba, taška), *do níž*
67, 26: No, *lenže* daj pozor m. No, *něch že* daj pozor
68, 7: *Jednu* z nich povídal nám m. *Jeden* z nich povídal nám
72, 1: Pánové v otevřené síni *kouřili*, krčmár přecházel... m. Pánové v otevřené síni *kouříce*, krčmár přecházel
72, 7: vyčasí *se* m. vyčasí
72, 12: *Němal som ja matěru*... (zrušen odstavec)
72, 17: *Potom mi vraveli* m. *Pak ma vravili*
73, 21: to jsou... *laciní* otroci m. to jsou... *laciné* otroci
73, 32: v stínu *dubů a javorů, které* se... *klenuly* m. v stínu *dubu a javoru, který* se... *klenuli*
74, 12: nad *krásnou* přírodou m. nad *krásou* přírodou
75, 12: poručili se *do* vůle Páně m. poručili se vůle Páně
76, 10: Veru by som s vami *šiel* m. ... *jel*
84, 10: ozdobené *s* všemožnou pečlivostí m. ozdobené všemožnou pečlivostí (editor)
98, 13: séčku *chystá* m. séčku *chytá* (editor)
112, 30: lusky... *zaprávané (zadělávané)* m. lusky... *zaprávaný (zadělávaný)*
129, 2: v čas senosečí... a *podobných prací* m. v čas senosečí... a *p. pracech* (editor)
152, 28: I stienka... se *vykalí* m. I stienka... se *vykálá* (editor)
153, 23: biele zore den *oznamují* m. biele zore den *oznamuje*
156, 24: volí *se* obyčejně z rodiny m. volí obyčejně z rodiny
158, 15: *(starosvatku), družice* m. *(starosvatka), družico*
161, 17: koho si *si* vyvolila m. koho si vyvolila

161: dole pod čarou vynechána vysvětlivka shodná s vysvětlivkou č. 6 na str. 157, neorganicky se vztahující k slovu láda

167, 10: *vejdou* do izby m. *vyjdou* do izby (editor)

176, 28: proti kolébání dětí se... *brojí* m. ... se *brodí*

206, 28: vrch *Pancier* m. vrch *Pancíra*

210, 31: *bo* živú *skalu* strieľatě m. *neb* živú *skálu* strielate

229, 9: dělají se vahančoky *(okříny)* m. dělají se vahančoky *(skříně)*

229, 19: vrba široká (*Salix* amygdalina) m. vrba široká (amygdalina)

230, 19: silenka (*Silene* acaulis) m. silenka (acaulis)

248, 21: *kadiaľ* vezme cestu m. *kudy* vezme cestu (podle orig. u Kollára, na nějž Němcová odkazuje — editor)

248, 30: Jako v Čechách o *Krakonoši* se povídá m. ... o *Krkonoši* se povídá (editor)

253, 26: Oblaky od *jihu* donášejí teplú chvíli m. Oblaky od *východu*... (editor)

259, 3: *Na* moj' dušu m. *Ba* moj' dušu

259, 6: či stě vy boli... *v takom* páci m. či stě vy boli... *v takovom* páci

259, 8: *keby* vám chcel rozprávať m. *aby* vám chcel rozprávať

295, 16: v Latoru *a Močoliaši* m. v Latoru *Močaliaši* (editor)

316, 27: *nože* hlídaj m. *nach že* hlídaj (editor)

334, 22: *Keď som bol* maličký m. *Když jsem byl* maličký (editor)

335, 18: budě vody *zas* m. budě vody *ráz* (editor)

FR. VÁHALA

Str.

9: *Rozloučení s milými přáteli* – z Prahy odjela B. Němcová 14. dubna 1851;

10: *manželé Kolár a Kolárová* – Jos. Jiří Kolár (1812—1896), jeden z největších českých dramatických umělců, představitel velkých tragických postav, a jeho choť Anna Kolárová-Manetínská (1817—1882), vynikající herečka;

11: *notabilita* – vynikající osobnosti; *dr. Bedřich Hebbel* – Friedrich H. (1813—1863) žil od r. 1845 ve Vídni, tehdy se patrně vracel z Berlína, nikoli z Řecka; *několik hodin v kruhu milých přátel* – F. M. Klácel, T. Bratránek, J. Helcelet, V. Vrbíková, členové Českomoravského bratrstva; *Gänserndorf* – město v Rakousích, východně od Vídně, nedaleko slovenských hranic; *Galanta* – železniční křižovatka na Slovensku, jihovýchodně od Trnavy; *Nána* – město na jižním Slovensku, nedaleko vtoku Hronu do Dunaje; *první to štací za Ostřihomem* – vlastně před ním, protože Ostřihom leží na pravém břehu Dunaje, dnes už v Maďarsku; *Vácov* – slov. Vacov, maď. Vác, město na levém břehu Dunaje při jeho ohybu k jihu;

12: *Budínské pohoří* – severozápadně od Budapešti, Pilišské pohoří; *Pešť* – část dnešního hlavního města Maďarska, ležící na rovině na levém břehu Dunaje; *přítel Bořivoj* – Josef Němec, manžel B. Němcové; jako dopisovatel novin užíval pseudonymu Bořivoj Bydžovský nebo značky B. N.; *Rusňák* – v Rakousku-Uhersku obvyklý název Ukrajinců z východního Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny; *guba* – maď., huňatý soukenný kabát nebo plášť; Němcová jej nazývá kuba; *most... okrasa to Pešti* – řetězový most přes Dunaj, 386 m dlouhý, postavený v letech 1842—1849; *do Budína nahoru* – Budín, část Budapešti, leží na pravém břehu Dunaje v pahorkovitém terénu; *všude množství známek bojů* – revolučního hnutí maďarského z let 1848 až 1849; maďarské národní vojsko dobylo budínské pevnosti 21. května 1849;

13: *generál Hentzi* – byl velitelem 4000 mužů císařského vojska, které zůstalo v pevnosti, když ostatní vojsko císařské 24. dubna 1849 z Budapešti odtáhlo; *lázně teplé, t. zv. turecké* – v Budíně je množství teplých pramenů (sirných, solných a j.) už z doby římské; t. zv. turecké lázně jsou jen jedněmi z nich; *předměstí Christianovo* – správně Kristinino, něm. Christinenstadt, maď. Krisztinaváros;

14: *pokrovec* – slov., houně, silná přikrývka; *karice* – lehký dvoukolový

vozík, kára; *pole Rákoš zvané* – maď. Rákosmező, t. j. pole pro shromáždění, shromaždiště;

15: *Kerepes* – čti kerepeš, asi 20 km východně od Pešti; *nuocka* – slov., nocleh; *konica* – slov., konírna; *Gödöllő* – město se zámkem východně od Pešti; *knížata Grassalkovichi* – čti grašalkoviči (Němcová psala Grasalkovići), rod srbského původu, za Marie Terezie povýšený do stavu knížecího;

16: *Hatvany* – Němcová uvádí místní maďarskou nářeční podobu, dnes Hatvan; *nepřikrývá jen půl plec* – nepřikrývá než půl plec, přikrývá jenom půl plec; *poloviční k* – zde asi plátno s bavlněnou osnovou a lněným útkem;

17: *okruží* – nabíraný límec okolo hrdla; *šátek na pokos uvázaný* – šikmo tak, aby uzel byl v týlu;

18: *krutá bitva v Hatvani* – dne 2. dubna 1849 tu maďarské národní vojsko vedené Görgeyem porazilo rakouské vojsko Windischgrätzovo; *stoliční služný* – viz str. 132 n.; *Gyöngyös* – město na jižním svahu pohoří Matra, záp. od Jagru;

19: *Kápolna, historicky známé místo* – zde Rakušané vedení Windischgrätzem porazili 27. února 1849 Maďary;

20: *širica* – slov., široký vlněný plášť; její popis viz na str. 34 n.; *Mezőkövesd* – čti -kevešd, jihovýchodně od Jagru; *Kövesd* – zkrác. z Mezőkövesd; *Harsány* – čti haršáň;

21: *Csaba* – čti čaba, vesnice u samého Miškovce; *předměstí Mindszent* – předměstí Všech svatých; *kostel vystavený od Čechů* – patrně husitů, bratříků Jiskry z Brandýsa nebo jejich potomků;

22: *stoliční dům* – v němž je soustředěna správa stolice; viz vysv. k str. 53; *nesjednocení řekové* – řecká církev, orthodoxní, pravoslavná, která se nesjednotila r. 1453 s římskokatolickou církví; sjednocení jsou t. zv. uniati; *možný měšťan* – zámožný;

24: *běsní psi* – vzteklí psi; *gabonavásár* – maď., čti -vášár, obilní trh; vásár – trh; gabona – obilí; *piac* – maď., tržiště, náměstí; *barom, marha* – maď., hovězí dobytek; *burgeři* – z něm., měšťané, měšťáci; *Hegyalja* – čti heďalja, česky Podhůří, pohoří táhnoucí se od jihozápadu na severovýchod mezi řekami Hernádem a Bodrogem; *Tokaj* – městys na svahu Hegyalje nad soutokem Bodrogu s Tisou; *Tarcal* – městečko západně od Tokaje; *Bükkhegyalja* – čti bykheďalja, Bukové podhoří nebo pohoří Buk, jak je Němcová nazývá; viz str. 286 n.; *hamry železné* – závody na zpracování kujného železa pomocí velikých bucharů poháněných vodním kolem, předchůdci dnešních válcoven; *Diósgyőr* – čti dyóšděr, město západně od Miš-

kovce; *Ónod* – jihovýchodně od Miškovce; *Hernád* – slov. Hornád, přitékající ze Slovenska přes Košice;

25: *kde stáli Rusové a kde Maďaři* – Rakušané zdolali maďarskou revoluci z r. 1848—1849 jen s pomocí ruského vojska vedeného I. F. Paskevičem; *Görgey* – Arthur von Görgey (1818—1916), původem Němec ze Spiše, maďarský generál v osvobozovací válce z r. 1848—1849, od 31. března 1849 nejvyšší velitel maďarských vojsk; 13. srpna 1849 se vzdal Rusům u Világose; svou kariéru skončil jako železniční úředník v Celovci; *mražené* – zmrzlina; *pletky* – slov., drobnosti, maličkosti;

26: *imortelky* – slaměnky; *Diana* – římská bohyně lovu; *pastorka* – patrně novotvar Němcové místo pastorkyňa, nevlastní dcera; *pošla mi za muža* – slov., provdala se mi;

27: *dosytky* – jídla na dosycení, desert; *Tapolca* – lázně jihozápadně od Miškovce v Bükkhegyalji, slov. se nazývaly Teplice; Němcová asi na základě maďarské výslovnosti tohoto jména píše Topolče a dále pak Topolčany; *barz šumná kúpeľ* – východoslov., velmi pěkné koupele, lázně;

28: *biskup ungvárský* – maď., užhorodský, zde řeckokatolický, uniatský biskup; *nadlovčí Dušek* – syn českého lesnického spisovatele Františka Duška, bratr Fr. Duška, ministra financí v Kossuthově vládě r. 1849;

29: *majáles, májovky* – jarní studentské slavnosti; *Edelény* – čti edeléň, městečko severně od Miškovce; *hundsvút* – darebák (nadávka);

30: *do pajet* – do bud s proutěnými stěnami, bouda se jmenuje pajta; *Koburg–Kohárý* – saský knížecí rod mající statky v Uhrách; *blátnice* – blátivá cesta; *direktor K–r* – patrně ředitel Katzer;

31: *slovensky i maďarsky je mýdlo sapún* – slovensky nářečně je sapún, avšak maďarsky szappan; *košiary* – zde z proutí pletené podložky nebo košatiny; *šájo* – slovo, které autorka buď špatně slyšela, nebo špatně zaznamenala; je to maď. *sulyom* (čti šujom), jemuž Slováci říkají vodní kaštan;

33: *ročka* – východoslov., škopek; *rajnica* – slov., rendlík, pánev; *košiarník* – kdo plete košiary, také košikář; *čepčiarky* – slov., prodavačky čepců; *šaty paninské* – zast., ženské, pro paní; *kaputy* – dlouhé svrchní kabáty nebo pláště zvláštního střihu;

34: *pogáčky* – slovo vlastně maďarské, slov. *pagáčky*, placky, placičky; *plechár* – slov., klempíř, prodavač plechového nádobí; *cínar* – slov., výrobce a prodavač cínového nádobí; *burnus* – volný široký plášť z těžké vlněné látky;

35: *hajduk* – zde ozbrojený osobní sluha; *honvéd* – zde domobranec ná-

rodního vojska z let 1848—1849; *vyjeli jsme do Jagru* – na jihozápad od Miškovce; až do Mezőkövesdu jela autorka stejnou cestou, kterou jeli do Miškovce; *vpravo Verpelét* – při cestě Němcové do Jagru je Verpelét vlevo, jihozápadně od Jagru;

36: *irmeš* – maď. psáno ürmös, pelyňkové víno, ürmösbor, náš vermut;

37: *lyceum* – zde katolická theologicko-filosofická fakulta; na jagerském lyceu se přednášela i práva; *komitátní dům* – stoliční, viz str. 22, Jager bylo hlavní město Hevešské stolice; *vysoustrovati* – zast., vysoustruhovat; *kalvarie* – návrší, kde bylo zobrazeno Kristovo ukřižování; *citadela* – tvrz, pevnůstka ve městě;

38: *partes* – obyčejně partesy, noty; *Debrecín* – jedno z největších maďarských měst jihovýchodně od Jagru;

40: *nachovati* – vykrmit, nastřádat; *šlep* – zast., vlečka;

41: *plitkati se* – patlati se;

42: *misíme* – slov. nář., musíme; *ništ* – slov. nář., nic; *tesék* – maď., čti tešék; prosím, račte; *parádská voda* – ze zřídla v lázních Parádu západně od Jagru na severním svahu pohoří Matra;

43: *tekintetes úr* – maď., čti tekinteteš úr, vážený, velkomožný pane; *ténsúr* – čti ténšúr, lidová maď. zkrácená podoba předcházejícího titulu; *ténsasszony* – maď., čti ténšasoň, vážená, velkomožná paní; *nagyténssaszony* – maď., čti naďténšasoň, velevážená paní; *Der tapfere Ungar* – něm., statečný Maďar (Uher); *der edle Ungar, das edle Magyarenvolk* – něm., ušlechtilý Maďar, ušlechtilý maďarský národ; *magyar ember* – maď., čti maďar ember, maďarský člověk, Maďar;

44: *Tót nem ember* – maď., Slovák není člověk, za Rakouska heslo maďarských nacionalistů;

45: *paní z „auslandu"* – něm., paní z ciziny; *Jednoho dne konečně rozloučila jsem se s přítelem* – 14. května 1851; *Tiszakeszi* – jihovýchodně od Miškovce;

46: *kurence* – slov., kuřata;

47: *pan generál baron Haynau* – jeden z nejúspěšnějších rakouských generálů v boji proti Maďarům r. 1849, nejvíce přispěl k jejich úplné porážce;

48: *vodní vlašťovka* – rybák (Hydrochelidon), rod racků; *Szolnok* – město jihozápadně od Jagru na Tise; *Abony* – čti aboň, Němcová píše Abany, jak uváděly soudobé mapy; *vpravo dolů se táhnou kečkemétské pusty* – při cestě ze Szolnoku do Pešti se táhnou vlevo dolů; *Világos* – čti világoš; Němcová jmenuje Világos v domnění, že je to ono místo, kde generál Görgey 13. srpna 1849 kapituloval před Rusy. Ve skutečnosti Világos u Abonye je bezvýznamná vesnice. Místo Görgeyovy

kapitulace leží mnohem dále na východ, severovýchodně od Aradu (dnes v Rumunsku Siria);

49: *čekal mne list, jehož obsah mne donutil rychle do Prahy se navrátit* – u prof. Vojt. Šembery, jejího přítele, že její syn Jaroslav onemocněl tyfem.

51: *Z Uher* – zlomek popisu cesty Němcové z Ďarmot do Banské Bystrice r. 1852;

53: *Starý Budín* – část Budína na místě starořímského Acinca; ostatní město bylo od 15. stol. nazýváno Nový Budín; *turecké lázně vroucí „živým ohňom"* – viz vysv. k str. 13; *libavské lázně ve Spiši* – lázně Ľubica u Kežmarku; *Hevešská stolice* – s hlavním městem Jagrem; *stolice* – v Uhrách a na Slovensku správní jednotka, asi tolik co župa; v době Němcové byly Uhry (i se Slovenskem a Charvátskem) rozděleny na 55 stolic; *Matry* – maď. Matra, pohoří mezi řekami Zagyvou a Tarnou, západně od Jagru; *smluvilo se nás několik...* – manžel B. Němcové podnikl desetidenní úřední cestu do Zvolenské stolice a Němcová se všemi čtyřmi dětmi jela s ním; doprovázel je jejich známý maďarský lékař;

54: *pán jeho* – Josef Němec; *vrecko s dohánem* – slov., pytlík s tabákem; *Koláry, Velká Čalomija, Ipolykeszi, pusta Kápa* – vesnice podél cesty na severní straně Ipľu; Němcová zaznamenává slovenskou podobu Koláry, ačkoli mapy mají maďarské znění Kovár; *Vorspann* – něm., přípřež;

55: *Janovské vrchy* – nikoli na západ, nýbrž na jihozápad až na jih, maď. Jenőhegy; ostatní pohoří jsou lokalisována dobře a pojmenována podle měst; *Hrušovské pohoří* – patří dnes k t. zv. Krupinské vrchovině; *Krupina* – město jižně od Zvolena; *Ipeľ* – dnes řeka tvořící hranici slovensko-maďarskou; ve slovenštině je Ipeľ rodu mužského, u Němcové rodu ženského; *vodná dieuka, lepá diouka* – stulík žlutý rostoucí ve vodě podobně jako bílý leknín; *nazvíce* – zast., ponejvíce, většinou; *sľúky* – slov. nář., slivky, slívy; *baracky* – z maď., broskve; *luka jsou vespol* – společná;

56: *chabdí* – chebdí, Sambucus ebulus, v lidovém lékařství velmi ceněno; *šošovice* – čočka; *dobytek rožní* – slov. rožný statok, t. j. rohatý dobytek, hovězí; *tuhá jeseň* – pozdní podzim, nebo spíše nepěkný, deštivý; *nénike* – maď., vlastně tetka, tetička;

57: *bzikavky* – druh much z čeledi ovádů; *Paľo, Palík* – slov., Pavel, Pavlík; *besné muchy* – slov., vzteklé, divoké mouchy; *vouky párne* – slov. nář., volci do páru; *naveky* – slov., stále; *narukyňa* – slov., náruční tahoun, po pravé straně ve směru jízdy; *betár* – maď. betyár,

není flamendr, nýbrž spíše zbojník, loupežník; *bogár* – maď. je vůbec brouk, nejen chroust; *Přes Nagyfalu* (čti naďfalu) a *Hídvég* (= Předmostí, dnes Ipeľské Predmostie) *přijeli do Palanky* – přejeli přes Ipeľ na levý břeh, dnes v Maďarsku; *Drégely* – čti drégej;

58: *zrútiť* – slov., zničit, zbořit; *Szent István* – čti sentyštván, sv. Štěpán, t. j. uherský král Štěpán I. (997—1038); *Béla* – míněn uherský král Béla IV. (1235—1270), který bojoval proti Tatarům a proti našemu Přemyslu Otakarovi II.; *Mátyás király* – čti máťáš kiráj, král Matyáš, t. j. Matyáš Korvín (1443—1490), nejslavnější uherský král, hrdina mnoha písní a vyprávění lidových; *Turek byl v zemi* – Turci ovládali větší nebo menší část Uher od začátku stol. 16. až do konce stol. 17. (r. 1699); *caparty* – zast., drobnosti, maličkosti; *francouzská vojna* – napoleonské války; *slavné reštaurácie* – stoliční volby v Uhrách; viz jejich popis na str. 133 n.; *iluminací* – původ. význam: slavnostní osvětlení, zde starosti; *Hont* – místo východně od Šah; podle něho dostala celá stolice jméno Hontská, Honťanská;

59: *zavrác* – slov. nář., zde zatoč, zahni, zajeď; *kúšťok* – slov., kousek; *nuocku pýtá* – slov., žádá nocleh; *barát* – maď., přítel; *Alászolgája, doktor úr* – maď., lidová zkomolenina z alázatos szolgája, doktor úr, t. j. váš ponížený služebník, pane doktore; *Liptovská stolice* – severně od Nízkých Tater, hlavní město Liptovský Mikuláš;

60: *šuľky, šúľky* – slov., šišky, zde klasy kukuřice; *páči sa mi* – slov., líbí se mi; *něch sa páči* – slov., prosím; *pletli slovenčinu a maďarčinu s latinou* – latina bývala v Uhrách úřední řečí;

61: *ver* – slov., věru; *koby vuoľu mal* – slov. nář., zde kdyby mohl; *dačo strach* – slov., zde co strach, nač strach; *dá koně do púta* – skloněnou hlavu koně připoutá k jedné noze tak, aby se kůň sice mohl pást, ale nemohl utéci;

62: *fruštik* – slov., snídaně; *figliar* – slov., šibal, čtverák, šprýmař; *Gyerk* – maď. (Němcová píše Děrky), slovensky Hrkovce, ležící na pravém břehu Ipľu; *Tompa* – maď., dnes Tupá; *pusta Szemeréd* – dnes Semerovce (Němcová psala Semert); *stacie* – stanice; *Moravce* – dnes Kostolné Moravce v okrese Šahy; *breskyně* – slov., broskve; *buoz* – slov. nář., bez; *tubirozňa* – slov. nář., lví tlama, hledík větší; *volaučí pyšťoky* – slov. nář., volavčí zobáčky, náprstník červený, Digitalis purpurea;

63: *kučeratka, kadeřavý balšám* – máta kadeřavá; *drenie v črevách* – slov., „dření ve střevech", křeče střevní; *pitvor* – slov., předsíň; *chyže* – slov., světnice;

64: *szolgabíró* – maď., slúžný, viz str. 132; *vraj* – slov., prý; *Turek panoval v Uhorskej* – viz vysv. k str. 58; *kelko* – jihostředoslov., kolik;

65: *verenica* – slov., zasnoubená, snoubenka; *fěrtušky* – zástěrky;
66: *ručník* – slov., šátek; *echarpesa* – franc., široká stuha; *parta* – slov., dívčí čelenka ze stuh; *končoky* – slov. nář., konce stuh; *shoulený* – zast., stočený, svinutý; *smečka* – zast. a nář., smyčka; *korduánové boty* – z korduánu, z jemné kozí kůže; *struček* – lid., snítka, větvička, ratolístka; *čeriep* – slov. nář., střep, zde květináč;
67: *kabanica* – slov., houněná kazajka, kabátec; *voľačo* – slov., něco, ledacos; *piero* – slov., kytička za klobouk; *nazpak* – slov., zpět, zpátky; *pratať* – slov., zde městnati, cpáti;
68: *súdovský hrad* – u dnešních Súdovců; *Lysovec* – dnešní Lišov; *pašalík* – turecké území spravované pašou; Němcová užívá slova pašalík omylem místo paša, vysoký turecký hodnostář a zároveň velitel vojska; *hajduci* – zde asi osobní ozbrojená stráž; *čo by sa spratały* – slov., aby se vešly; *hocako* – slov., všelijak, ledajak; *sobášení* – slov., ženatí; *voľaktorý* – slov., některý;
69: *buočky* – slov., zdrobnělina k bok; *Nádas* – čti nádaš, Nadošany, dnes Tekovské Trsťany; *Elesfalu* – maď., čti elešfalu, Jalakšová jižně od Bátovců; *cer* – dub cer; *Almáš* – dnes Jabloňovce, severovýchodně od Bátovců;
70: *žajdeľ* – žejdlík, asi 1/3 litru; *skuor* – slov., brzy; *hradská* – slov., silnice; *vrecko* – slov., zde pytel; *tělocvikář* – zast., kdo cvičí, kdo umí cvičit; *Damoklesův meč* – symbol stále hrozícího nebezpečí jako meč, který visel na niti nad hlavou Damokla, dvořana syrakuského tyrana Dionysia;
71: *ľaľa* – slov., hle; *Steinbach* – dnes osada Štampoch; *Dolení zem, Dolní zem* – rovinatá jižní část tehdejších Uher, z větší části dnešní Maďarsko;
72: *statočný* – slov., řádný, pořádný, zde spíše dospělý; *mrchavý* – slov., zlý, špatný, mrcha chlap;
73: *Kdo sám otrok, nezná vážit svobodu jiného* – autorčina obměna Kollárových veršů „Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou, ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok"; *pět zlatých šajnů* – pět zlatých, ale v papírových penězích, šajnech, zavedených v bývalém Rakousku r. 1813;
74: *Szanda* – v Čerhátském pohoří, které se táhne už v Maďarsku téměř rovnoběžně s Iplem; *brlien, maď. berlenk* – nářeční podoby, jejichž základem je maď. slovo börvén, t. j. brčál (= barvínek);
75: *tátoš* – slov., ohnivý pohádkový kůň; *Sitno* – hora nad Banskou Štiavnicí, 1011 m vysoká;
79: *Ďarmoty* – Němcová pobyla v Ďarmotech dvakrát: po prvé na pod-

zim 1852 (mezi 13. srpnem a 15. říjnem – tento pobyt přerušila jen cestou do Sliače) a po druhé v době od 12. května do 14. října 1853; *Novohradská stolice* – má jméno podle Novohradu, maď. Nógrád, města ležícího severně od ohybu Dunaje k jihu; *horní stolice* – v horách slovenských, Šarišská, Spišská, Liptovská, Oravská atd.; *Modrý Kámen* – maď. Kékkő, dnes okresní město severně od Ďarmot; *za časů Jiskry* – Jana Jiskry z Brandýsa (zemř. 1464), známého pův. táborského hejtmana, který se stal význačným magnátem uherským, když byl r. 1451 u Lučence porazil Jana Hunyada, říšského správce za nezletilého Ladislava Pohrobka; *když Turci tamějších končin dobyli* – v 2. polovině 16. stol.; *pašalik* – viz vysv. k str. 68; *Srbové* – Srbové prchající v 15. a 16. stol. před Turky usazovali se téměř ve všech městech uherských; Maďaři jim říkali Rácové, odtud Raizenstadt v Budíně;

80: *vězení dle pennsylvanského systému* – v něm se odpykával trest odnětí svobody samovazbou; *řecký kostel* – řeckokatolický;

82: *ošípané* – slov., vepřový dobytek, brav; *zhovárají se* – slov., rozmlouvají, baví se; *pazderna* – původně stavení, v němž se sušil a třel máčený len nebo konopí;

84: *Patvarce* – vesnice jihovýchodně od Ďarmot, slov. Potvorce, dnes v Maďarsku; *dolení stolice* – v rovinaté části tehdejších Uher, většinou dnešní Maďarsko; *robinie* – rod Robinia, trnovník akát, po případě trnovník lepkavý, slovensky agát biely a agát lepkavý;

85: *svit (Clematis)* – slov. nář., zde plamének plotní; □ *míle* – čtvereční míle, zhruba 55,06 km², t. j. 5506 hektarů;

86: *hét font bárányhús* – čti báráňhúš, 7 liber jehněcího; libra asi $^1/_2$ kilogramu;

87: *Görög* – Řek, řecký, zde řeckokatolický nebo pravoslavný, a to byli právě Srbové, Rácové; *Zombor* – město v Bačce, dnes v severní Jugoslavii, nedaleko Dunaje, tehdy bylo v jižních Uhrách; *Karlovice* – patrně město Karlovac jihozápadně od Záhřeba, sídlo pravoslavného patriarchy, jedno ze srbských středisek, třebaže je v Charvátsku; anebo by mohlo jít o město zvané Karlovci u Nového Sadu; *Nový Sad* – město na Dunaji severozápadně od Bělehradu, dnes už v Jugoslavii, tehdy nejvýznačnější kulturní středisko Srbů v jižních Uhrách;

88: *Levice* – město východně od Nitry a severně od Ostřihomu; *Levenz* je název německý, maď. je *Léva*; *dryák* – lék, zvláště zázračný, nebo také hustá šťáva, syrup; *Villum magnum* – lat., doslova: veliké (t. j. výborné, báječné) vínečko; *Sperment ranarum* – lat., ale slovo sperment je nějak porušeno; smysl názvu je asi žabí výměšky (snad pohlav-

ních žláz, sperma); *máz* – asi půl druhého litru; *Aegyptiacum* – egyptského;

89: *Gemersko* – Gemer, Gemerská stolice; *lot* – v bývalém Rakousku jednotka váhy, asi 17,5 g;

90: *klince* – slov., hřebíky; *lemeše* – zast., radlice; *Malý Hont* – území jihozápadního Gemeru se střediskem v Rimavské Sobotě, t. zv. Rimavská dolina; r. 1802 byl Gemer a Malohont sloučen v jednu stolici, která se od konce 19. stol. nazývala jen Gemer; *radvanští kloboučníci* – z Radvaně, dnes předměstí Banské Bystrice; *siaha* – slov., sáh, téměř 2 metry;

91: *Moravec* – Moravan; *kávéház* – maď., kavárna; *Slavonie* – zhruba část Charvátska mezi Sávou a Drávou; *Stará Turá* – město západně od Nového Mesta nad Váhom, nedaleko moravských hranic;

92: *Filekovo* – slov. Fiľakovo, maď. Fülek, město na jižním Slovensku jihovýchodně od Lučence; *Sv. Benedikt* – Sv. Beňadik, městečko na Hronu, východně od Zlatých Moravců, okres Nová Baňa; *oblokár* – slov., sklenář;

94: *akcíz* – potravní daň; *chabzí* – chebdí, viz vysv. k str. 56;

95: *fortepiano* – zast., klavír; *kruchta* – kůr, chór, vyvýšené místo v kostele pro zpěváky; *intrády* – krátká vstupní skladba pro trubky a kotle při slavnostních příležitostech;

96: *pochod Rákócziho* – jde o Františka II. Rákócziho (1676—1735), předního maďarského hrdinu v bojích za národní svobodu; na jeho počest pojmenován maďarský národní pochod Rákócziho pochod;

97: *požerné větry* – nepříjemné, až do morku pronikající; *čikóš* – maď. csikós, pasák koní;

98: *ryžovník* – kdo ryžuje zlato; *šerha* – gemerská podoba, středoslov. šarha;

99: *Szakál* – slov. Sokolovce, dnes už v Maďarsku; *Boršódská stolice* – sousedí se stolicí Gemerskou; hlavní město Miškovec; *vajda* – náčelník cikánů, cikánský král;

100: *pohoří Javorovské, Javor, Ostrocký vrch, Malý Kriváň* – jihovýchodně od Zvolena, horská skupina dnes zvaná Javorie; *jihozápadně od hor Janovských táhne se pohoří Novohradské* – správně jihovýchodním směrem; následující zeměpisné údaje jsou velmi přesný popis mapy; *úslunní strana* – obrácená k slunci;

101: *u Sklaboně* – dnešní název Sklabiná; *Ipeľ přijímá Lučenku s Tuharkou atd.* – přesný popis mapy Schediovy a Blaschnekovy; *šarina* – slov., sítina; *vodní fiala* – šmel; *česnek luční, jejž lid hadí koreň zove* – rdesno hadí kořen (Polygonum); *strieborník* – mochna husí; *korduon, Carduus*

crispus – bodlák chlumní; *pánbohov chlebíček* – patrně t. zv. slez přehlížený nebo slez nizounký;

102: *holeňky* – plody suché, nepukavé, s oplodím tenkým, srostlým se slupkou semennou; zde myšleny plody (semena) „svitu", Clematis; *obkedit* – slov. nář., obkouřiti, vykouřiti; *traňk* – zast., divotvorný, kouzelný nápoj; *jelša* – olše; *hrana* – slov., srostlice několika žaludů nebo oříšků; *Harant ve svém cestopise* – Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic (1564—1621), Cesta z království Českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Judské a dále až do Egypta z r. 1608;

103: *dentarie* – kyčelnice, rod rostlin z řádu křížokvětých; *ranostoj, Cytisus nigricans* – Cytisus je vlastně čilimník, který však Němcová jmenuje zvlášť; ranostoj je však odborně Coronilla, česky čičorka, neodborně také svlačec; *horní ribez* – asi Ribes silvestre, t. j. lesní, nebo petraeum, t. j. skalní; *břek* – keř nebo strom z čeledi růžovitých; *oskoruch* – oskeruše, druh jeřábu; *mukyně* – muk obecný, jeřáb (z čeledi jabloňovitých); *kila, prešpurská měřice* – asi dvě třetiny hektolitru; *marule* – slov. nář., meruňka; *tatarka* – pohanka tatarská, její zrna oloupaná slouží k přípravě kaše; *ricin* – Ricinus communis, skočec obecný; připravuje se z něho ricinový olej;

104: *tabák dobročský (Döbröer)* – z městečka Döbrö (nebo také psáno Debrö) mezi Kápolnou a Verpelétem v Hevešské stolici; *verpelétský* – z Verpelétu, jihozápadně od Jagru; *kóšpallagský* – Kóspallag leží v jižní části Hontské stolice, severovýchodně od Szobu; *lettingský* – Letting, maď. Vittnyéd ve stolici Šoproňské nedaleko Kapuváru v západním Maďarsku; *pereslénský* – buď z Pereszlénye ve stolici Hontské, západně od Šah na Ipľu, nebo podle stejnojmenného města v stolici Šoproňské; *žitnický v Gemerské* – je-li správný údaj, že jde o stolici Gemerskou, pak by to mohl být jen štítnický, podle Štítniku (maď. Csetnek) v okrese rožňavském severně od Plešivce; *rybárský* – pravděpodobně podle vesnice Ryba mezi Ďarmoty a Vadkertem, dnes v Maďarsku; *füzešďarmotský* – pojmenovaný patrně podle Füzesgyarmatu jižně od Bátovců v stolici Hontské; *řidice* – zast., řičice, řešeto, síto;

105: *miety* – slov. nář., značky (kamenné nebo dřevěné);

106: *výsypok trávy* – slov., nůše trávy; *zabudněm ťa* – slov., zapomenu na tebe; *Hoja, ďunďa, hoja* – dívčí hra, při níž se zpívá tato píseň; viz Kollárovy Zpievanky I, 3 a Kollárovy poznámky k ní; *Šárman* – maď. sármány, strnad;

107: *burina, Unkraut* – plevel; *Turopolčan* – obyvatel horské obce Turie

Pole severně od Modrého Kamene; *Javorinské pohoří* – Javorie, jihovýchodně od Zvolena; *nadole* – slov., dole, na Dolní zemi, v dnešním Maďarsku; *na konvenciu* – podle úmluvy, podle dohody;

108: *hrstě valí* – odkládá velké hromádky posečeného obilí; *musí za to stát* – ručit; *vuosta* – slov. nář., ostí, píchající tráva, pcháč;

109: *zástava* – slov., vlajka, prapor; *funt* – libra, asi $^1/_2$ kilogramu; *aby si zaskočili od zeme* – slov., zatancovali, zejména tanec odzemek;

112: *hajduk* – zde obecní sluha; *ponebí* – čes. nář., půda; *čutky* – slov., prázdné klasy kukuřice, když z nich bylo vyloupáno zrno;

113: *paštrnák* – pastinák, druh zeleniny; rostlina z čeledi okoličnatých; *tékvice* – slov., tykev; *luštiny* – zast., luštěniny;

114: *livy, hevery* – slov., tykve upravené k čerpání vína ze sudů; *přívar* – příkrm;

116: *tažidlo* – slov., závaží, jež tíží, zatěžuje konopí, aby zůstalo ponořeno; *povesence* – slov., svázané konopí; *5 zl. stř.* – 5 zlatých stříbrných; stříbrný zlatý byl rakouskou mincovní jednotkou od poloviny 17. stol., dělil se na 60 krejcarů; *durandzie* – odrůda švestek, kulaté, zelené, velmi sladké; *vešelénky* – druh švestek pojmenovaných patrně podle Veselénye v Novohradské stolici;

117: *Krupinčanky* – ženy z Krupiny, města jižně od Zvolena; *poslinka* – slov. častěji poslinok, křížaly na vzbuzení slin v ústech; *černice* – patrně ostružiny, ačkoli byly takto nazývány i borůvky; *20 kr. stř.* – krejcarů stříbrných, viz vysv. k str. 116;

118: *děnděšské* – z okolí Gyöngyöse, města na jižním svahu pohoří Matra, východně od Vácova; *strážské v Novohradské stolici* – ze Stráže, maď. Örhalom v oblasti Bal. Ďarmot v Maďarsku; *revoluce vypukla* – v březnu 1848 a trvala – později za krvavých bojů s rakouským císařským vojskem, podporovaným carským vojskem ruským – až do srpna 1849;

119: *fajta* – z maď., druh, odrůda; *biharčina* – pojmenování podle stolice Biharské ve východním Maďarsku;

120: *krekáčky* – pojmenování podle toho, že slovo krk vyslovují krek;

123: *znovu se zdravkuje* – připíjí, přiťukává na zdraví; slovo zdravkovat si Němcová utvořila ze slov. zdravkať; *dežma* – z maď., desátek; *příděra* – otvor;

125: *tályog* – maď., čti tájog, znamená vlastně hnisavé onemocnění, v našem případě asi zánět plic; *capovice* – kosmatá, huňatá kůže z kozla (capa) nebo ovčí z ovce capovice, s hrubou vlnou; *Beloň* – bělouš;

126: *Liptovanky* – ženy z Liptovské stolice (na severní straně Nízkých Tater);

127: *čuby, guby* – ve skutečnosti čuba je kožich, guba je kabát z chlupaté houně; *cent* – tehdejší vídeňský, měl asi 56 kg; *poltina* – podlouhlý a široký kus vepřového tuku, slaniny, polt;

128: *statečně* – řádně, pořádně;

129: *zl. v. č.* – zlatých vídeňského čísla (na rozdíl od uherských); *chotár* – slov., zde okrsek, katastr obce; *kurie* – zde zemanské statky;

130: *želiarové* – slov., podruzi; *exekvovati jmění* – zabaviti a eventuálně prodati v dražbě;

131: *notář* – v Uhrách a na Slovensku volený úředník, jehož úkolem bylo obstarávat písemný styk mezi poddanými a vrchností; *10 fl.* – florenů, zlatých, zlatek;

132: *Samko Chaloupka* – Samo Chalupka (1812—1883), sběratel, básník, spisovatel slovenský, přítel B. Němcové; Němcová pobyla na jeho faře osm dní od 29. září do 6. října 1855, za své poslední cesty na Slovensko; *regálie* – výhradní provozovací právo v určitém oboru, na př. v hornictví, mincovnictví a pod.; *išpán* – z maď., župan; *viceišpán* – zástupce župana, podžupan; *fiškál* – právní zástupce, advokát; *služný* – slov. slúžny, přednosta okresní politické správy a ve věcech soudních okresní soudce; *reštaurácie* – stoliční volby; *stoliční kongregácie* – stoliční shromáždění, na nichž se rozhodovaly soudní pře a pod.; *ius tripartitum* – lat., právo trojdílné, tak býval stručně nazýván uherský zákoník, jehož základem byl proslulý Verböcův spis Opus tripartitum iuris consuetudinarii (Trojdílné dílo práva zvykového); byl v Uhrách v platnosti od r. 1514 až do 1852;

133: *septemvirum tabló* – lat., soudní senát skládající se ze sedmi členů; česky se mu říkalo také sedmipanská tabule; *assessores* – lat., doslova přísedící; *komitát* – z lat., stolice, župa;

134: *Draskóczy* – čti draškóci, Němcová psala Draškoči; *kabel, kablík* – asi 120 kg; *úřady horní* – báňské, pečující o dolování; *úřady třicátkové* – stanovující a vybírající t. zv. třicátky, t. j. dávky a cla ve výši jedné třicetiny výnosu hospodářství nebo ceny zboží; *velkovaradínský kostel* – Velký Varadín je město v tehdejších východních Uhrách, dnes v Rumunsku Oradea, tehdy sídlo biskupa;

135: *Satmárská stolice* – v tehdejších severovýchodních Uhrách, dnes v severozápadním Rumunsku, jméno má podle města Szatmáru, rum. Satu Mare; *na císařských handlech* – jméno odvozeno z něm. Holzhandlungen, obchody dřívím, dřevařství, viz dále studii Kraje a lesy ve Zvolensku;

137: *Herenčany* – dnes v Maďarsku Herencsény, jihovýchodně od Bal.

Ďarmot, pod Cserhátem; *zemský sněm v Prešpurku* – uherské sněmy se až do r. 1848 scházely v Bratislavě;

138: *lyceum* – tehdy bohoslovecké (theologické) vyšší učiliště, vysoká škola theologická, viz také vysv. k str. 37; *Modra* – severovýchodně od Bratislavy, okres Pezinok; *Gemer* – dnes malé město v okrese Šafárikovo v kraji Banskobystrickém; *záložní jistina* – zde buď zakládací kapitál nebo kapitál reservní; *alumnea* – lat., zde stravovny studentů; *festinatum gratulatum* – lat., zde buď slavnostně blahopřát, se slavnostním blahopřáním, nebo s blahopřáním k svátkům; *caliscatum* – lat., sbírka s kalichem; *Pápa* – město v Maďarsku jihozápadně od Rábu (Győr), mezi Rábem a Blatenským jezerem; *Šarišský Potok* – tradiční český název městečka Sárospatak na pravém břehu Bodrogu na úpatí Hegyalje; *kolegium* – lat., privilegovaný (universitní) ústav založený na nadaci; bydleli v něm profesoři a studenti pohromadě (kolej);

139: *publici* – lat., světští; *legát* – lat., vlastně vyslanec (t.j. školy); *kurátor* – lat., zde správce; *contrascriba* – lat., spolupodpisující; *seniorát* – postavení nejstaršího; zde znamená, že bude příštího roku prvním a dostane 1000 zlatých ročního příjmu; *docírují* – jsou docenty, nejmladšími učiteli na vysoké škole;

140: *ferule* – hůl nebo metla;

142: *teremtovat a basamovat* – láteřit (říkat teremtete a basama); *parom* – slov., hrom, blesk; *prepytujem ích poctivú hlavu* – smysl asi odpusťte, s odpuštěním;

143: *salaše klenovské* – na jižních stráních Viepru klenovského, viz dále str. 201 n.;

147: *starootcovský* – starobylý, po otcích zděděný; *světlice* – světnice, velká jizba; *lády* – truhly, truhlice; *kozub* – otevřené ohniště, krb;

148: *dětné děti* – slov., děti dětí, vnukové a pravnukové;

149: *těstina* – slov., tchyně; *v partě je andělem* – dokud nosí partu, t. j. dokud se neprovdá; *není za muž súca* – zde dokud nedospěje pohlavně; *Chyžné* – vesnice jihovýchodně od Revúce, západně od Rožňavy, kraj Košický;

150: *nénička (mad. néne)* – omyl nebo neporozumění Němcové; Maďaři nazývají mladé ženy (paní) menyecske (čti meněčke), kdežto néne (Němcová psala nenya) nebo nénike je starší sestra, teta, tetička; jde tedy o kontaminaci slov menyecske a nénike; *pod stienkou* – slov., na zápraží; *nebolo by jedy* – slov., hněvu, vzteku; *Valaška* – z tehdejších jihovýchodních Uher, z rumunského Valašska nebo z jugoslávského Banátu;

151: *obnuocka* – slov., noční pastva; *pltník* – vorař; *kermenovať* – z maď., řídit vor, kormidlovat na voru;

152: *v čriepikách* – slov. nář., v květináčích (vlastně ve střípcích);

153: *zvŕtať valaškou* – slov., pohazovat, viz také str. 306; *bozkať* – slov., líbat;

154: *rozsrdí se* – rozhněvají se;

155: *do vidna* – slov. nář., do svítání;

156: *zástavník* – slov., nosič zástavy, t. j. praporu, vlajky, tedy praporečník, vlajkonoš; *mentiek* – slov., ozdobný sváteční kožíšek suknem podšitý, někdy bez rukávů;

157: *mrviť* – slov., muchlat, mačkat; *záručnuo* – slov. nář., záruka, první dárek nevěstin ženichovi na důkaz lásky;

159: *novotná rodina* – slov., nové příbuzenstvo; *čeľusť* – slov., otvor, jímž se do pece přikládalo, a ten býval v předsíni; smysl verše tedy je: pusťte nás aspoň do předsíně; *vymetají stoly* – vyházou;

160: *hájske zvony* – slov., v obci Háji v Turci; *zroniť* – slov., srazit;

161: *kľučky* – slov., kličky, kliky u dveří; *aby za ní nebanovali* – slov., aby netruchlili, netesknili; *dudy spustí na tři húčky* – slov., naplno;

165: *kým* – slov., dokud; *vyhrávati hejnam* – z maď., vlastně hrát budíček, probouzet hudbou; *jde na vádzku* – slov., na úvod;

167: *páni dolničane* – slov. nář., z dolního konce vesnice; *pošibaj koně, vozáre* – slov., práskni do koní, šlehni koně, vozko;

168: *do chyže* – slov., do světnice; *išla hore briežkom* – slov., šla nahoru do svahu, nahoru do kopce, nebo: nahoře na svahu; *svetí Hajnala* – svítí Hajnala; hajnal je maď. svítání, tedy pijí až do svítání;

170: *Rusíni* – běžný název Zakarpatských Ukrajinců; *Krásný Brod* – na východním Slovensku v okrese Medzilaborce; *basiliánský klášter* – pravoslavných mnichů basiliánů; *jde na obzory* – na prohlídku, prohlédnout si;

171: *Marmarošská stolice* – zabírající část Zakarpatské Ukrajiny od Chustu na východ a severovýchodní část Rumunska; *den Máří Magdaleny* – 22. července; *Biharská stolice* – jihovýchodně od Debrecína, s hlavním městem Velkým Varadínem – Oradea v Rumunsku; *Valaši* – rumunští Valaši anebo také Srbové, kteří byli také nazýváni Valachy, jestliže se zabývali chovem ovcí, pastevectvím; *na den sv. Petra a Pavla* – 29. června; *Saboľčská stolice* – východně od Tisy, hlavní město Nyíregyháza; *odpust* – slov., pouť spojená s odpustky; *Máriapócs* – poutní místo jihovýchodně od Nyíregyházy;

172: *dojka* – slov., kojná;

173: *na nov* – na nový měsíc, až do první čtvrti měsíce;

175: *figle* – šelmovské, čtverácké kousky a žerty; *položnica* – slov., šestinedělka; *odmena* – slov., výměna dítěte podvrženého za vlastní;
176: *kmínské kmotričky* – slov., šejdířské, zlodějské kmotřičky (protože chtěly dítě ukrást);
177: *búvaj* – slov., hajej, spinkej; *nadúvať* – slov., nafukovat, nadýmat; *koštan zub* – srb., kostěný zub; *gvozden zub* – srb., železný zub;
178: *latinská kuchyň* – léky z lékárny;
179: *na prievoz* – slov., na přívoz; *začitovať* – slov., zaříkávat; *trefilo se mi v r. 1855* – v prvních čtrnácti dnech zářijových 1855, když se léčila ve Sliači; *v Rybárech ve Zvolensku* – v hronském údolí severně od Zvolena, nedaleko Hájnik, kde byl katolickým farářem přítel Němcových Štefan Záhorský; Němcová ho denně ze Sliače navštěvovala a s ním byla přítomna pohřbu;
180: *rany sú vystrábené* – slov., rány jsou zahojeny, vyléčeny; *kosák* – slov., srp;
181: *hrad Muráň* – jeden z nejpevnějších slovenských hradů, leží severozápadně od Revúce; Němcová se s ním a s jeho artikuly seznámila za své návštěvy u Samuela Tomášika 14. a 15. října 1855; *Julius z Herbersteina* – známá postava z bojů proti Turkům v poslední třetině 16. stol.; *štelaři, Besteller* – ti, kteří si objednávají, objednávající si; *Heľpa* – v údolí Hronu východně od Brezna;
182: *v okolí Bytče* – Němcová psala Biče; Veľká Bytča na Váhu, západně od Žiliny;
183: *kračún* – slov. nář., z maďarského karácsony, vánoce; *v Dětvě ve Zvolensku* – východně od Zvolena;
184: *aby skapali* – slov., aby zhynuli, aby zahynuli; *tělce na pašu vyhánějí* – slov., telata na pastvu;
187: *na sv. Kateřinu* – 25. listopadu;
188: *polazují z dom do domu* – slov., chodí zpívat a přát dům od domu; *krpec* – slov., obuv vyrobená z jednoho kusu kůže a připevněná řemínky na nohu (podobná bačkoře); *cedidlo* – slov., viz jeho popis na str. 246; *Rimavská Sobota* – město na jižním Slovensku, východně od Lučence;
189: *zahajdukují si* – slov., zatancují tanec odzemek; *Gloria in excelsis Deo* – lat., sláva na výsostech Bohu; *oferovať* – slov., obětovat;
190: *žinčica* – slov., syrovátka z ovčího mléka (zbytek po výrobě ovčího sýra), užívalo se jí k léčebným účelům;
191: *nadariť sa* – slov., naskytnout, vyskytnout se, nahoditi se; *zavatriť ohníka* – slov., rozdělat oheň, zatopit; *bystubohu* – slov. zaklínací formule znamenající asi přisámbohu;
192: *napraviť na cestu* – slov., ukázat správnou cestu; *král murínský* – slov., mouřenínský;

193: *calta* – čes. nář., vánočka;
194: *žeby* – slov., aby;
195: *veľká noc* – slov., velikonoce; *kočky sa na slanině* – slov. nář., kočky jsou na slanině;
196: *těrcha* – tíha; *kalpak* – z mad., vysoká čepice lemovaná kožešinou; *pořádek krzniarský* – kožešnický cech;
201: *Brezno* – město v údolí Hronu východně od Banské Bystrice; *hoľa* – slov., holý nebo jen travou porostlý vrchol hory nebo horský hřbet; *Prašivá, Baba, Čertovica, Ďumbier, Kráľova hoľa* – vrcholy Nízkých Tater; *6240'* – 6240 stop, t. j. asi 2046 m; stopa (také střevíc) je asi 32 cm; *Fabová, Vysoký diel, Kýčerná, Viepor klenovský, Poľana* – hory hřebene Slovenského rudohoří směrem od východu k západu až po dolinu vígľašskou a dětvanskou; *vígľašská dolina* – východně od Zvolena; *Malý Kriváň, Ostrocký, Javorina atd.* – pokračování horstva směrem k jihozápadu ve skupině horské zvané Javorie; *vyniká Poľana* – horská skupina a vrch stejného jména na západním okraji Slovenského rudohoří severovýchodně od Zvolena a jihovýchodně od B. Bystrice, 1459 m vysoká;
202: *Hron, jeho tok atd.* – velmi přesný popis; i když tudy Němcová projela, jde patrně o popis mapy; *Telgárt* – dnes Švermovo; *železodílna* – zast., železárna (zejm. válcovna); *mnogo šume isječeno a drveta popadala* – srb., mnoho lesa vykáceno a stromy spadaly;
203: *okolo Ľupče* – Slovenská Ľupča; Němcová psala Lipče, což je vlastně maďarská Lipcse; *k Budči* – vesnice západně od Zvolena; Němcová psala „k Buči"; *tok Hronu obnáší 24 mil* – dnes se udává na 260 km; *rezko* – slov., bystře; *bľachy* – slov., plechy, také desky železné;
204: *trachytský* – mající ráz trachytu nebo obsahující trachyt; trachyt je bezkřemenná mladší vyvřelina;
205: *uhličnatka* – zast. název kysličníku uhličitého; *zapchať* – slov., zacpati;
206: *magnesie* – zde asi uhličitan hořečnatý; *Panská Dolina, Staré Hory* – dnes Špania Dolina a Staré Hory severně od B. Bystrice; *jakubovské hamry* – ve Sv. Jakubu, severně od B. Bystrice; *Podkánová* – vlastně Potkanová, poněkud na sever od Panské Doliny; k autorčinu (?) výkladu jména této osady připojila redakce Živy tuto poznámku: „Němci lépe pochopili smysl místního tohoto jména nežli ten, kdo si vymyslil nemotornou pověst o Kánovi. Prostonárodní ten etymologický výklad není o nic lepší nežli výklad jména Litomyšle = Líto mi šle, a jemu podobné";
207: *Tajov* – západně od B. Bystrice; Němcová psala „v Tajové"; *kamenka, auripigmentum* – žlutá arsenová ruda; *Malachov* – jihozápadně

od B. Bystrice; *stoupa* – zařízení na drcení nebo roztloukání něčeho, podobá se velkému moždíři; *Hronec* – západně od Brezna, před ústím Černého Hronce do Hronu; *Polhora* – téměř východně od Brezna v údolí Rohožné (dnes Pohronská Polhora); *Jasenie* – na jižním svahu Nízkých Tater pod Prašivou, mezi B. Bystricou a Breznem; *Bystrá* – pod Ďumbierem, severozápadně od Brezna; *Moštenica* – na jižním svahu Nízkých Tater, severně od Slov. Ľupče; *Ľubietová* – východně od B. Bystrice; *Vajsková* – západně od Brezna, severně od Hronu v údolí potoka Vajskové mezi Lopejem a Dolnou Lehotou; *Poniky* – jihovýchodně od B. Bystrice; Němcová psala Pojník, podle mapy; *tlapky na plech* – placky, kusy železa, z nichž se pak vyválcuje plech; *jachtať* – slov., klokotati;

208: *Hriňová* – v horách východně od Zvolena; *Sihla* – vysoko v horách Slovenského rudohoří, jižně od Brezna; *až do Turecka* – patrně do jižní části Balkánského poloostrova a do Rumunska, jež ovládali Turci; *zlatoryže* – ryžoviště zlata; *Predajná* – v hronském údolí západně od Brezna; *Bacúch* – vysoko na jižním svahu Nízkých Tater pod vrchem Čertovicou, severovýchodně od Brezna; *Kovlad* – viz stejnojmennou pohádku v Slovenských pohádkách a pověstech II; *stupiště* – místo, kde byly stoupy; *halně* – slov., haldy; *Horní Lehota* – severozápadně od Brezna; v Horné Lehotě pobyla Němcová koncem září a začátkem října 1855 jako host evangel. faráře Sama Chalupky; *Veliký Gápeľ* – vrch v Nízkých Tatrách;

209: *naostatek* – nakonec; *se strany Veňocie* – předměstí Brezna se jmenovalo Venecija (Benátky); *Jamešná, Trivody* – na severní straně Poľany, východně od B. Bystrice a Ľubietové; *Jelšava* – jihovýchodně od Revúce v muráňském údolí; *Špania Dolina* – Panská Dolina, viz dříve; *brochantit* – zásaditý síran mědi, krystalující v zelených krystalech; *erinit* – zásaditý arseničnan mědi; sytě zelený nerost; *euchroit* – fosforečnan mědi, rovněž sytě zelený; stejně jako brochantit a erinit velmi vzácný nerost; *celestin* – bezbarvé nebo namodralé krystaly síranu strontnatého; *aragonit* – krystaly uhličitanu vápenatého; *libetenit* – zásaditý fosforečnan mědi, sytě zelený s nádechem do černa; pojmenován podle naleziště Ľubietové, maď. Libetbánya;

210: *Tufna* – jeskyně v tufu vápenném neboli travertinu (druh vápence); *v Harmanci* – míněno pohoří severozápadně od B. Bystrice; *hory vulkánické* – sopečného původu; *horár* – slov., hajný, myslivec; *Hiadeľ* – severovýchodně od B. Bystrice (Němcová psala „za Hiadlou"); *Očová* – v horách východně od Zvolena;

211: *Garamség* – dnes Hronsek severně od Zvolena;

212: *ďatělina* – slov., jetel; *salaše pliešovské* – jižně od Zvolena okolo Pliešovců; *máslo z obou Revúc* – patrně Veľká a Malá Revúca, dnes Revúca a Revúčka; *Hrochoť* – severovýchodně od Zvolena pod Poľanou (Němcová psala Hrochoty, což je maďar. pravopisem napsané Hrochoť); *panství dobronivské* – Dobrá Niva jižně od Zvolena; *Kordíčtí* – obyvatelé horské obce Kordíky severozápadně od B. Bystrice; *Králičtí* – Králiky jsou horská obec západně od B. Bystrice; *Povrazník* – horská obec jižně od Ľubietové;

213: *báně* – doly nebo i lomy;

214: *žúžoľ* – slov., uhel; *driek* – slov., trup, tělo; *gombík* – slov., knoflík; *ligotky* – slov., lesklé cetky;

215: *ozorný* – slov., mohutný, statný; *Slatina* – dnes Zvolenská Slatina, východně od Zvolena; *Muoťová* – dnes východní předměstí Zvolena; *polovní* – lovecká; *polovati* – loviti, honiti; *polovačka* – lov, hon;

216: *bili se s Turkem pohanem pod Bělehradem* – v této souvislosti myšleny asi slavné boje s Turky z r. 1456 pod Janem Hunyadem, ačkoli je možno myslet i na boje z r. 1688 a 1717;

217: *Černý Hronec* – přítok Hronu zleva, vtéká do něho pod Breznem; *Dobroč atd.* – přesný popis skutečnosti; *Balog* – Čierny Balog nebo Čierny Blh; *Veľký a Malý Gápeľ atd.* – vrcholy Nízkých Tater; *Hrádek a Okošená* – viz str. 280 n.;

218: *načrie vody* – slov., nabere, načerpá; *Homolka* – hora v Slovenském rudohoří; *Zvolenské Karpaty* – Nízké Tatry; *sousedí s Gemerem při Bacúchu* – se severní částí Gemerské stolice;

219: *vynalezení rud* – objev, nález rud; *vynálezce* – nálezce, objevitel; *Kvádové* – západogermánský kmen, který v době Caesarově sídlil severně od Mohanu, těsně před počátkem našeho letopočtu protáhl Moravou a přešel až do severních Uher, na Slovensko; po 5. stol. n. l. o nich přestává historie mluvit; *když Maďaři Uherskou zem opanovali* – r. 892 opanovali Velkou nížinu uherskou, asi r. 906 vyvrátili říši Velkomoravskou a po r. 955 (bitva u Augšpurka) začali upevňovat své panství v Podunají; sv. Štěpán (997—1038) říši sjednotil; *Gejza II.* – (1141—1161) povolal mnoho Němců do země;

220: *kontribuce* – poddanská nebo válečná daň; *urbár* – vlastně urbura, daň ze stříbrných (nebo zlatých) dolů; *bukovecké údolí* – údolí potoka Bukovce, vlévajícího se do Hronu zprava – proti Ľubietové; *bocké údolí* – v němž leží Boca, už na severním svahu Nízkých Tater; *král Zikmund* – (1382—1437), syn Karla IV.; *Jan Thurzo* – starosta města Krakova v Polsku, se synem Jiřím si r. 1490 koupil od Jana Korvína, levobočka krále Matyáše Korvína, hutní práva v B. Bystrici;

bratři Fuggerové – Ulrich (zemř. 1510), Georg (zemř. 1506) a Jakob II. Bohatý (1459—1525) z měšťanské rodiny v Augsburgu, nejbohatší lidé své doby, bankéři císařů i papežů; právě Jakob II. najal si doly také na Slovensku (a ve Španělsku a v Tyrolích); *Vladislav II.* – Jagellonský (1471—1516), král český a uherský;

221: *hore Hronom* – slov., nahoru proti proudu Hronu; *lučatínský most* – v Lučatíně, severovýchodně od Slov. Ľupče; *Ludvík I.* – zvaný Veliký (1324—1382); *hámrik* – slov., kladívko; *klufta* – rozštěp nebo spojení dvou dřev; *ding* – viz str. 240; *šichta* – pracovní den, odpracovaný den; *šlog* – mýtina, paseka, rubanisko; *zinkholc* – viz str. 263; *griecpal* – viz str. 242; *Kostiviarska* – vesnice severně od B. Bystrice; *Německá* – severovýchodně od B. Bystrice; ostatní jmenované vesnice jsou na východ odtud; *Kom of, Vetter Veit, kom of!* – něm. nář., pojď nahoru, strýče (bratranče) Veite, pojď nahoru;

222: *vojny v předešlých stoletích* – války husitů v 15. stol., války s Turky v 16. stol., třicetiletá válka v 17. stol. a znovu boje s Turky v 2. polovině 17. stol.;

223: *výrobek* – zde výdělek, slov. zárobok; *Závoda* – je patrně Závodia u Čierného Balogu; *Medveďova* – je asi Medveďov tamtéž, neboť Krškova Dolina je právě v onom chumáči osad na Černém Hronci;

224: *maďarský spisovatel Fejér* – György Fejér, maďarský národopisec; *Weh' dem ungrischen Dorfe...* – něm., Běda uherské vesnici, běda německé, kde se Slováci zahnízdí, neboť ti ostatní národy úplně zaškrtí;

225: *zápola* – slov., skalní stěna, zejména převislá, mohutný balvan; *kršiak (Falco lagopus)* – slov., káně rousňák; *jazvec* – slov., jezevec; *klát* – slov., poleno; *jedné jsou rástvy* – slov., stejného stáří, růstu, vzrůstu; *120'—150'* – stop, t. j. asi 40—50 metrů;

226: *sihlina* – slov., jehličina; *hadí mech* – plavuň jedlačka, slov. plavun obyčajná; *ploník* – mech z této čeledi (Polytrichum); *mliečе (Agaricus lactifluus)* – podle dnešního názvosloví Lactarius, ryzec; Agaricus je pečárka, ta však nevydává „mléko"; *sivienka (Agaricus violascens)* – správně opět Lactarius violascens, ryzec fialovějící; *hřib penčurák (Boletus esculentus)* – hřib jedlý, Boletus edulis; *jelenice* – lošák jelení; *fukavice* – pýchavka; *muchotravka* – muchomůrka;

227: *merhovaný* – strakatě pruhovaný;

228: *jelša černá* – odb. olše lepkavá; *jelša bílá* – odb. olše šedá, slov. šedivá;

229: *břeky, oskoruchy atd.* – viz vysv. k str. 103; *skaliny podholní* – ležící pod hoľami, pod holými vrcholy hor; *názvy vrb* – dají se dost těžko

identifikovat; tak *červenice* a *zlatolýčí* je patrně tentýž druh, totiž vrba purpurová; stejný druh je patrně také *rakyta* a *híva*, t. j. jíva; *košiarka* – slov., je asi vrba košařská, slov. košikárska; Němcová píše kosařka; *drieň* – slov., dřín; *lieskovce* – slov., lískové oříšky;

230: *vyškeřené oříšky* – otevřené; *dříštěl* – odb. dráč; *biriučina* – jméno původu ukrajinského, dnes už na Slovensku nežije; *korošina* – čes. i slov. odb. krušina; *kľúčiky* – slov. nář., prvosenky, petrklíče; *krvavník* – odb. orsej jarní, slov. blyskáč jarný; *lataj* – slov. nář., blatouch bahenní; *růžová sitná* – prvosenka nejmenší; *perlokvítek* – konvalinka voňavá; *bibolenka* – sněženka; *kokořík* – je lat. podle dnešního názvosloví Polygonatum multiflorum; *peruník* – kosatec německý; *vlčí lýko* – lýkovec jedovatý; *medvědí úško* – kruhatka, slov. odb. kortúza; *kyseláč* – šťovík, slov. odb. šťav; *dobronika* – melisa lesní; *bezvršec* – rozrazil, lat. Veronica; *hydozel* – slov., huseník; *kamenná růže* – rozchodnice; *netřesk* je lat. Sempervivum, nikoli Sedum; slov. odb. skalnica; *hrmotresk* – slov., netřesk;

231: *lupkameň* – podle lat. pojmenování by to byl lomikámen vždyživoucí; *plesnivec* – je lat. Gnaphalium supinum, kdežto Gnaphalium leontopodium je protěž nízká, slov. odb. pliesnivček nízky; *květ sv. Jana* – kopretina; *biele králiky* – kopretiny, osenní a alpinská; *Arnica doronicum* – sloučeny dva rody: Arnica, česky prha, a Doronicum, česky kamzičník; *kres* – slov. nář., rmen barvířský, slov. odb. rúmen farbiarsky; *harmún* – slov. nář., heřmánek; *turanka* – slov. nář., turan ostrý; *ambružka* – světlík ambrožka, Euphrasia Rostkoviana; *dobrá mysl* – dobromysl, slov. pamajorán; *polní polej* – třemdava, slov. odb. tremdava; *ľubovník* – slov. nář., devaterník, slov. odb. devätorník; *perlička* – strdivka nící a strdivka největší; *milota* – milička menší; *rebrinie* – slov. nář., asi kaprad samec; *paprutka* – slov. nář., kapradina hrálovitá, slov. odb. papradina kopijovitá; *trsť* – slov., rákos; *riznačka* – slov. nář., srha říznačka, slov. odb. reznačka laločnatá; *poháňka* – poháňka hřebenitá, slov. odb. hrebienka obyčajná; *ostrica* – slov., ostřice; *skrípina* – slov. nář., skřípina, slov. odb. škripina; *(Luzula) spadicea* – bika kaštanová, slov. odb. chlpaňa gaštanová; *(Luzula) albida* – bika bělavá; *Juncus trifidus* – sítina trojklaná; *Juncus silvaticus* – sítina ostrokvětá; *Agrostis alpina* – psineček alpský; *Phleum alpinum* – bojínek alpinský;

232: *Festuca varia* – kostřava peřestá; *močiarna chvojka* – pryšec bahenní, slov. odb. mliečnik močiarny; *zízoleň* – slov., břečťan popínavý; *větvina bílá* – plamének; *burana* – jehlice trnitá; *větrník* – máčka ladní, slov. odb. kotúč polný; *Swertia perennis* – kropenáč vytrvalý;

233: *ranostaj* – hranostaj; *macko* – slov. nář., medvěd; *peloval* – uháněl, pelášil;

234: *klícky* – zast., klacky; *újesť* – slov., návnada na velkou zvěř;

235: *kuvik* – slov., kulich, sýček; *prepelička* – slov., křepelka; *blisk* – slov., konipásek; *pipiška* – chocholouš; *škorvánok hoľní* – slov. nář., skřivan lesní; *kotvrlka* – linduška lesní; podle latinského a německého pojmenování by to měl být skřivan lesní; *jsou jarabější* – jsou strakatější, kropenatější; *trskoty* – u nás obecně známy pod jménem cvrčaly (Turdus iliacus);

236: *velký rybár* – skorec obecný; *malý rybár* – ledňáček; *bočan* – zast. český název čápa černého, středoslov. bocian; *hláč* – vranka; *hruz* – mřínek; *ovsenisky* – mřenky, grundle;

237: *had vinný* – který se provinil, který je vinen; *schodí se dovedna* – slov., slézají se; *nadúvají kámen* – foukají a stříkají na něj jed; *ze samopaše* – ze svévole, svévolně; *vatráľ* – hůl k rozhrabávání ohně, také ovčácký obušek; *batyk* – slov., kyj, hůl;

238: *premávať sa* – slov., chodit sem a tam, s místa na místo; *o Brtomile (Bartoloměji)* – 24. srpna; *sparušiny* – slov., zde smetí; *drevovrty* – slov., červotoči; *vodní štúr* (Salamander) – podle latinského údaje by to měl být mlok nebo čolek, ale protože název je uveden mezi hmyzem, půjde o splešťuli blátivou (Nepa cinerea), které se také říká vodní štír; *vodní chrúst* (Gyrinus natator) – vírník (brouk); *hadův sluha* – vážka; *v předešlém čísle* – t. j. časopisu Živa;

239: *na Čertové svatbě* – Čertovica, hora nad Bacúchem;

240: *sáh* – zde krychlový, asi 7 krychlových metrů;

241: *plavačka dřeva* – plavení dříví po řece; *do Jura* – do Jiřího, do 24. dubna; *mraznice* – slov., seníky na travnatých stráních, kde se do zimy přechovává seno a ovšem i ovce; *okolo Martina* – 11. listopadu;

242: *osobitě* – zvlášť, oddělen od ostatních; *kontumácia* – ochranné opatření proti šíření nakažlivých chorob zvířat, spojené zpravidla s karanténou; *kolčovati něslobodno* – slov., není dovoleno (je zakázáno) dobývat pařezy; *atestát* – písemné potvrzení, ověření, osvědčení, vysvědčení; *zahájené baně* – slov., rubiska, mýtiny, na nichž je zakázáno pást dobytek nebo lovit zvěř; *Viz popis v Mus. číslo 4, ročník 1858* – ve studii B. Němcové Uherské město (Ďarmoty), v tomto svazku str. 135; *jitro* – plošná míra, 1600 čtverečních sáhů, t. j. asi 58 arů; *míra* – totéž co měřice, asi $^3/_4$ hektolitru; *cent* – vídeňský, 56 kg; *sypárna, sypáreň* – slov., sýpka;

244: *ze Šumiaca* – v údolí Hronu východně od Brezna, pod Kráľovou hoľou; *hockody* – gemer., jen někdy;

245: *Maria Stuartka* – skotská královna (1542—1568), známá svou krásou;
246: *hlavnica* – slov., polštář pod hlavu;
247: *střevíc* – stopa, asi 32 cm; *chodí trochu rozkoleněný* – s koleny poněkud od sebe; *strážiť* – býti na stráži, bdít;
248: *veličizný* – slov., velikánský; *Kačenčiny hory* – nář., Orlické hory, nebo také jen jejich část – Vrchmezí; *ježibabeľ* – muž ježibaby; *ľadovec* – slov., krupobití;
249: *petreněc* – slov., kupka, hromádka, co se unese na zádech; *syfilitické nemoci* – pohlavní; *neunavný lékař, lidumilovný farář* – dr. Gustav Zechenter, lékař v Brezně, vzácný přítel B. Němcové, a Jozef Kúdelka, farář v Čierném Balogu; *dvě kily* – dvě měřice, viz vysv. k str. 242; *velmi skoro zakvítají* – velmi záhy, brzy dospívají (pohlavně); *Slovenské pověsti pana Dobšinského* – Slovenské povesti, které r. 1858 vydali z materiálu Reuszova Pavel Dobšinský a Augustin Horislav Škultéty;
251: *Försterei* – zde revír; *k. k.* – kaiserlich-königlich, t. j. císařskokrálovský; *od Jakuba do Jakuba* – od 1. května (Jakub mladší) do 25. července (Jakub starší); *od Jakuba do Jana* – od 1. května do 24. června; *slunce sedává* – zapadává; *na mrazy rýznují* – viz str. 260; *biele zore* – slov., ranní červánky;
252: *jaknáhle* – jakmile, když, slov. akonáhle; *zanovič, Genista tinctoria* – kručinka barvířská; *zdrav zdravljače, nov novljače* – srb., buď pozdraven, nový měsíci; říkanka založená na zvukové příbuznosti slov novljak = nový měsíc a novac = peníz; *Vuk, Slovník* – Vuk Štefanović Karadžić (1787—1864), srbský národní buditel, tvůrce spisovné srbštiny, sběratel srbských národních písní a pověstí; uvedené říkadlo je známo jen z Karadžićova Slovníku; *keď moju Marku v úmoru našly* – slov., když mou Marku umírající našly;
253: *nědaj sa na zboj, najděš si tam pomoru* – slov., nedávej se na zbojnictví (nechoď loupit), bude to tvá záhuba; *per excellentiam* – lat., totéž co franc. par excellence, hlavně, především, vůbec; *pranostika* – zde lidová průpovídka týkající se předpovídání počasí;
254: *glho* – slov. nář., dlouho; *páry se gúľajú* – slov., koulejí, převalují; *odmek* – slov. odmäk, obleva, tání, vlhké počasí; *ovce se striasajú* – otřepávají; *o Jáně na holách* – patrně 24. listopadu, ačkoli jsou možná i data 21. nebo 23. října; *okolo Doroty* – 6. února; *na Petra stolování* – 22. února; *na Romana* – 28. února;
255: *na Gregora* – na Řehoře, 12. března; *ledylom* – slov. nář., lámání, praskání ledů; *marec* – slov., březen; *do Ducha* – do svatodušních svátků; *drúk* – slov., kus dřeva, špalek; *uhelníček* – druh sýkorek,

namodrale šedá s černou hlavou a černým krkem; *orešnica, Nusshäher* – sojka ořešník, Nucifraga caryocatectes;

256: *kýčerňanský grúň* – stráň vrchu Kýčerné, viz str. 201;

257: *čvo* – slov. nář., co; *čím sme sa vykrútili* – slov., až jsme se dostali; *komora* (Herzkammer) – v myslivecké řeči: srdce zvěře; *krú vybryzgla* – slov. nář., krev vystříkla; *cez* – slov., skrz, přes;

258: *chima keď* – slov. nář., teprve až; *reku* – slov., říkám, jářku; *hiba* – slov. nář., leda, ledaže;

259: *nemal stihu* – slov. nář., neměl už čas, nestačil už; *keď stě mu voške treli* – slov. nář., když jste mu stírali vši; *voľakedy* – slov., někdy, ledakdy; *vlasy by vám hore dubkom vstávaly* – slov., vlasy by se vám ježily; *cigánit* – slov., lhát;

260: *fundží* – slov., frčí, hučí; *zárobok* – slov., výdělek; *stretnuvší se* – slov., setkavší se, kteří se setkali; *na Krám do pánov* – viz str. 217, do vesnice Krám, kde byla myslivna, proto „k pánům“;

261: *zusegr (Aufseher)* – dozorce; *pri frodloch* – totéž co pri flúdroch, tedy při žlabech; autorčin výklad je tedy nesprávný; *dovedaj svoje* – slov., požaduj svoje, vymáhej svoje, uplatňuj nárok na svoje; *napokon* – slov., nakonec; *čvo sme sa nakapali cez šitku jaseň* – slov. nář., co jsme se nastrádali po celý podzim; *pri zavlačovaní* – slov., při tahání, stahování; *šitko* – slov. nář., všecko; *čvo to tam tie sparušiny (smeti)* – slov. nář., co jsou tam ty bažiny (místa, která v zimě nezamrzají, protože tam prýští ze země teplá voda); autorčin výklad, že sparušiny jsou smetí, není správný;

262: *inštancia* – žádost; *po ondrejskom jarmoku* – 30. listopadu; *veď sa druhému siata nevrátilo* – slov., vždyť se mu ani setí nevrátilo, nenamlátil ani tolik, co vysel; *dáky turák* – slov., nějaký turák; *Ži potom, bedák, na svetě* – slov., žij potom, chudáku, nešťastníku, na světě;

263: *máme dačo vyrúbanuo* – slov. nář., už jsme si něco vydělali (rubáním);

267: *Čerchov* – hora na hranicích česko-bavorských, 1039 m vysoká, jihozápadně od Domažlic; *Polhora* – na severním svahu Slovenského rudohoří téměř východně od Brezna, dnes na trati Brezno–Tisovec–Rimavská Sobota; *Hronci* – slovenští dřevaři bydlící v údolí Hronu; *Dolní Lehota* – západně od Brezna; *přítel G. Z.* – dr. Gustav Zechenter, viz vysv. k str. 249; *měli jsme v pohoně* – štvali jsme, stíhali jsme;

268: *bystu* – původ slova není jasný, snad vzniklo z bohu isťu, t. j. asi při bohu ujišťuji, nebo pod.; výklad Němcové (?) je zvláštní, ojedinělý; *ja som stretou mátohu* – slov. nář., potkal jsem strašidlo;

269: *Němcová je „sděluje ze zápisků dr. Gustava Reusza“* – dr. Gustav Reusz

(1818–1861), slovenský lékař a botanik, bratr Ľudovíta Reusza, evangelického faráře ve Veľké Revúci, sběratele slovenských pohádek; Němcová se s ním seznámila v Revúci 13. října 1855. G. Reusz jí dal rukopis svého otce Samuela, obsahující „krátký přehled starožitností, co dílem v Gemerské, Boršódské a Zvolenské stolici sebrali" s některými vlastními poznámkami „k vlastnímu použití";

271: *castrum* – lat., opevněný tábor, hrad; *Dražice* – Němcová píše Drašice; *ratkovský okres* – Ratková, vesnice jižně od Revúce; *mezi Záhorami*... – podle situace jsou to Zacharovce, maď. Zeherje; *chotár* – zde katastr obce;

272: *dr. (důstojný pán) Tomášík v Chyžném* – Samo Tomášik (1813—1887), evangel. farář, autor textu písně Hej Slované; Němcová pobyla u něho v Chyžném (jihovýchodně od Revúce) dne 14. a 15. října 1855; *Ľ. Reusz* – viz vysv. k str. 269; *v čas povstání Maďarů* – za maďarské revoluce 1848—1849; *Plešivec* – v údolí řeky Slané, jihozápadně od Rožňavy;

273: *celt* – předhistorická bronzová sekyrka; *Drienčany* – Němcová psala Drenčany a Dřenčany, mezi Rimavskou Sobotou a Ratkovou; *potok Blah* – dnes Blh; *otočeny Pápčou a Lukovišti* – Němcová psala Papočemi (podle maď. Papocs) a Lukovištěm; *baradlo* – slov. nář., velký skalní útes; *Valgata* – Němcová psala Velgota, přívrženec J. Jiskry z Brandýsa, velitel drienčanského hradu (zámku), hrdinný a přísný; nakonec se přidal k Oldřichovi Celjskému a zahynul, viz román Ľ. Kubániho, Valgatha; *huňadovské náspy* – patrně z doby bojů Jana Hunyada (1387—1456), maďarského národního hrdiny, proti Janu Jiskrovi z Brandýsa; *rhombičný kámen* – kosočtverečný;

274: *Ispánymező* – nářeční tvar maďarský, spisovně Ispánmező (čti išpán–);

275: *Felső Pokorágy* – čti felšé pokoraď, t. j. Vyšná Pokoradz, tak zní dnešní její úřední název; Němcová psala Vyšní a Nižní Pokoradza; *Zahorany* – leží mnohem severněji, nablízku leží Zacharovce, maď. Zeherje; jde tu tedy asi o kontaminaci dvou blízkých názvů; *dle slov mého otce* – t. j. otce dr. Gustava Reusze, evangel. faráře Samuela Reusze;

276: *8″* – 8 palců, t. j. asi 21 cm; palec je $^1/_{12}$ stopy, t. j. asi 2,63 cm; *lot* – 17,5 gramu; *helebarda* – halapartna, kombinace kopí se sekyrkou; *fokoš* – z maď., hůl se sekyrkou, valaška; *Tisovec* – Němcová jej poznala přímo, když tu byla 10.—13. října 1855 návštěvou u Juraje Daxnera;

277: *kňahňa Manga* – kněžna Manga; *Matěj Šulek* – (1748—1815), evangel. kazatel, naposled v Tisovci, skladatel duchovních písní a vydavatel

evangel. zpěvníků, autor veršovaných dobových historií; *za příčinou baníctva* – kvůli dolování (rud); *Rimava* – přítok řeky Slané s pravé strany; *rimare* – lat., v klasické latině *rimari*, rozrývati, rozkopávati a pod.

278: *Korabinský* – Jan M. Korabinský (1740—1811), gymn. prof. v Bratislavě, vydal Atlas regni Hungariae portabilis, t. j. Přenosný atlas království Uherského, a Geographisch-historisches Wörterbuch, viz i str. 299 a vysv. k ní; *Šarišská stolice* – severně od Košic, sousedila se Spišskou; nejznámější města Prešov, Sabinov a Bardejov; *Malohontská stolice* – viz vysv. k str. 90; *otočeny jsou ... Vrbovci* – Němcová psala Vrbicí; *Bartholomeides* – Ladislav Bartholomaeides (1754—1825), slovenský zeměpisec; *rozmrvené střepy* – rozdrcené, roztlučené;

279: *Baláže* – dnes Bláže severovýchodně od B. Bystrice; Němcová psala omylem Balažovce; místo tohoto jména je v Berehovské stolici; *Zvoleňská Ľupča* – Slovenská Ľupča, východně od B. Bystrice;

280: *před dvěma lety* – 3. října 1855; *při dílně vzrůstá nová dědina, již pojmenovali dle vrchu Brezová* – Němcová psala Březová, dnes Podbrezová, známá svými železárnami;

281: *vlkodlak* – podle lidové víry člověk, který se mohl proměnit ve vlka, po smrti mohl být upírem; *ctihodný pan farář J. Ch. K.* – Jan Chalupka, evangelický farář v Brezně; hostitelem Němcové v Horné Lehotě byl však Samo Chalupka, bratr tohoto Jana Chalupky, jde tu tedy o omyl; viz také vysv. k str. 132;

285: *psohlavci* – podle rukopisného slovníčku B. Němcové byl to název, který byl dáván Tatarům; jinak mythologické bytosti s psí hlavou; *když Tataři do země vtrhli* – r. 1241; *pan profesor Zipser v B. Bystřici* – Christian Andreas Zipser, banskobystrický geolog a botanik; jeho dílo Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuches von Ungarn (Pokus o místopisně mineralogickou příručku Uher, 1817) Němcová dobře znala; *Svatovít* – známější jako Svantovít;

286: *Príbelce, Priklek* – vesnice jihozápadně od Modrého Kamene a severně od Bal. Ďarmot; *podhoří Buku* – Bükkhegyalja západně od Miškovce; *Stará Huta* – dnes Óhuta v Maďarsku; *Avas* – čti avaš; *Apátfalva* – severně od Jagru; *Jeden drobný peníz měděný* – t. zv. centenionalis z doby Konstantina Velikého (4. stol. n. l.);

288: *Romulus a Remus* – podle pověstí zakladatelé města Říma a římského panství v Italii; *S. N. K. E.* – správně S. M. K. E., t. j. Sacra Moneta (posvátná mince) a K. E. znamenají mincovnu, patrně Kyziko u Dardanel; *V. R. B. S. ROMa* – lat., urbs Roma, t. j. město Řím; *císař Domicián* – vládl v letech 81—96 našeho letopočtu; *IMP. CAES.*

DOMIT. AVG. GERM. COS. XIIII. CEN. P. ER: P. I. – lat., je však třeba opravit nápis na tuto podobu: *IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. XIIII. CENS. PER. P. P.*, t. j. imperator caesar Domitianus augustus Germanicus, consul XIIII., censor perpetuus, pater patriae, česky: Domicián, imperátor caesar augustus (čestné přívlastky znamenající asi vznešený císař), Germanicus (protože dobyl Germanie, t. j. dnešních německých zemí), konsul po čtrnácté, stálý censor, otec vlasti; peníz pochází asi z let 88—89 n. l.; *brakteát* – ve starověku peníz dávaný mrtvým do hrobu nebo používaný za ozdobu, ve středověku běžná mince podoby plíšku i v našich zemích;

289: *groš v. č.* – groš vídeňského čísla; *ozrutná ryba* – slov., ohromná, obrovská;

291: *Leányvár* – maď., čti leáňvár; *Hársasvár* – maď., čti háršašvár, Lipový hrad; *Majorvár* – hrad-dvorec, tedy asi Dvorec ohrazený; *Alsó- a Felsőkecskevár* – maď., čti alšó- a felšékečkevár, Dolní a Horní Kecskevár, t. j. Kozí hrad; *Somvár* – čti šomvár, Dřínový hrad; *jól* – maď., dobře; *rét* – maď., louka; *vegy* – maď., čti veď, směs, smíšenina, nebo také různý, rozličný; *zkädě* – slov. nář., odkud; *Hes* – maď., čti heš (slovo, jímž se odhání nebo plaší drůbež nebo vůbec ptáci); *Györgyi* – maď., čti ďerdi (význam: Jiřího syn); Němcová psala Ďordy; *Szívós* – maď., čti sívóš, t. j. Houževnatý; *Török* – maď., Turek; *Tollos* – maď., čti tološ, t. j. Opeřený; *Oros* – maď., čti oroš, ale patrně to má být jméno Orosz, t. j. Rus; *Sáros* – maď., čti šároš, význam: blátivý; *Hársas* – maď., čti háršaš, t. j. porostlý lipami; *Valjagallya, Kläga gallya* – maď., druhá část názvů — gallya — znamená větev, haluz, význam základů se nedá určit; *Somos* – maď., čti šomoš, t. j. zarostlý dřínem; *Cigányfertő* – maď., čti cigáňferté, t. j. cikánská bažina, cikánská tůň; *Remetevölgy* – maď., čti remeteveľď, t. j. poustevnické údolí; *Agyagos* – maď., čti aďagoš, t. j. jílovitý; stejný název jako naše Jílové; *Sövénykút* – maď., čti ševéňkút, t. j. studna obrostlá živým plotem;

292: *Kömaszatető* – maď., význam asi: vrchol zvaný Kamenný cent; *ohradí* – zast., volná prostora před hradbami;

293: *královský fiskus* – státní pokladna; *Teplice* – Tapolca, viz vysv. k str. 27; *Anonymus Belae regis notarius* – lat., doslova Neznámý notář (písař) krále Bely; takto bývá nazýván neznámý spisovatel kroniky zvané Gesta Hungarorum (Dějiny Maďarů), v níž se vypravuje o pravlasti Maďarů a jejich stěhování do Uher, o jejich vpádech do okolních zemí atd. Anonymus býval proto pokládán za nejstarší pramen dějin maďarských. Moderní bádání dochází k názoru, že neprávem, protože

jak se zdá, kronika vznikla teprve za Bely IV. ve 13. století; *Ibi etiam dux Arpad dedit...* – lat., Tam také kníže Arpád dal Bungerovi, otci Borsovu, veliký kus země, od řeky Tapolucca až k řece Sonyou, která se nyní nazývá Miskoucy, a dal mu hrad, který se jmenuje Geuru, a onen hrad syn jeho Borsu se svým hradem, který se jmenuje Bocsod, spojil v jeden komitát;

294: *Aranyos* – maď., čti araňoš, jižně od Miškovce nedaleko Harsánye; *Velký Ludvík* – Ludvík I. Veliký (1342—1382); *Ludvík II.* – Jagellonský (1516—1526), zahynul u Moháče; *Zápolský* – Jan Zápolya (1487—1540), po r. 1526 uherský vzdorokrál proti Ferdinandovi Habsburskému (1526—1564); *testamentaliter* – lat., v závěti; *Maxmilián* – M. II. (1564—1576);

295: *vyvaditi* – zast., soudně získat, získat mocí úřední a pod.; *Malý Tokaj, Sajó-Lada, Görömböly* – místa jihovýchodně od Miškovce; *Dubicsány, Kaza* – čti dubičáň, na řece Sajó (v Maďarsku), asi v polovici vzdálenosti mezi Miškovcem a Rimavskou Sobotou; *Hamry* – Alsóhámor a Felsőhámor (Dolní a Horní Hámor) západně od Diósgyőru (a tím i od Miškovce); *Lator a Močoliaš* – maď., Mocsolyás, viz str. 296; *Vadna* – na řece Sajó mezi Dubicsányem a Kazou;

296: *Birákréti* – význam asi rychtářská louka; *Harsány* – význam asi: zvučný, sonorní; *Ranunculus nodiflorus* – lat., pryskyřník stranokvětý; *Aster amellus* – lat., hvězdnice (astra) pahoreční; *Amygdalus nana* – lat., mandloň nízká; *Orobus albus* – lat., hrachor bílý (pannonský); *Remetefolgása* – maď., čti -folgáša, asi zkomolenina z *-forrása*, t. j. poustevníkova studánka; *Hintosmező* – maď., čti hintošmezé, kočárové pole; *Melek* – z maď. meleg, t. j. teplý;

297: *od Maďarů Pojď sem přezvaná* – maď. Gyere ide; *Vízfőtt* – maď., vařený ve vodě;

298: *Sály* – čti šáj, Němcová psala Šály, Šalyo; právě tak jako všechny ostatní vesnice na jihovýchodní straně Bükkhegyalje;

299: *Kőrös* – maď., čti kéreš; všechna dále uváděná místa jsou položena podél Tisy s levé její strany; *Geographisch-historisches Wörterbuch* – Zeměpisný a dějepisný slovník; *Békešská stolice* – dobový název Békešské stolice s městy Békés a Gyula (čti ďula) a dnes zejména Békéscsaba v jihovýchodních Uhrách na hranicích rumunských; *Szarvas* – čti sarvaš, na řece Kőrös, západně od Békéscsaby; *Topographisch-naturhistorische Beschreibung des Banats* – něm., Místopisný a přírodovědný popis Banátu; *Banát* – kraj mezi Dunajem, dolní Tisou, řekou Maroš a sedmihradskými Karpaty; *Die banatischen Sandhügel* – něm., banátské písečné pahorky; *Valaši* – zde Srbové zabývající se chovem ovcí;

i pro ně se po několik století užívalo názvu Valaši; *bielo brda* – srb., bílé kopce, bílé pahorky; *Palanka* – na Dunaji východně od Smedereva v Jugoslavii, blízko hranic rumunských; *Karlsdorf* – vesnice východně od Alibunaru; *alibunárská pole* – severovýchodně od Bělehradu v Jugoslavii, kolem města Alibunaru;

300: *trupel* – ztrouchnivělý, rozpadávající se kus dřeva; *Arad* – velké město v dnešním západním Rumunsku nedaleko maďarských hranic; *Perecsényi Nagy László* – podle našeho pořadí jmen László Nagy Perecsényi, t. j. Ladislav Nagy (čti naď, t. j. Velký) z Perecsénye; *Tudom. Gyűjt.* – zkratka názvu Tudományos Gyűjtemény (čti tudomáňoš ďűjteméň), česky Vědecká sbírka, obrozenský časopis maďarský přibližně stejného rázu a hodnoty jako náš Časopis Českého musea; *Anonymus* – viz vysv. k str. 293; *Arpád* – bájný zakladatel maďarského královského rodu Arpádovců, vůdce Maďarů, který prý je zavedl koncem 9. stol. do Uher; *chotár* – zde hranice; *chotárský* – zde hraniční; *cumuli regii* – lat., královské pahorky; *Stolnobělehradská stolice* – se stoličním městem Stolním Bělehradem, maď. Szekésfehérvár, jihozápadně od Budapešti směrem k Blatenskému jezeru; *Gyula* – město na řece Kőrös na rumunských hranicích; *palatinalia iudicia* – lat., palatinské soudy; palatin byl až do r. 1853 v Uhrách zástupcem krále a v této své funkci předsedal nejvyššímu apelačnímu soudu v Uhrách; *Bíróhalom* – Soudní pahorek; *Mohora* – jihovýchodně od Bal. Ďarmot, dnes v Maďarsku; *Romhány* – čti romháň, severovýchodně od Vácova, dnes v Maďarsku; *Koza* – Šimon Kéza, maďarský dějepisec 14. stol.; napsal Kroniku Uher, sahající od nejstarších dob do r. 1357, tiskem však byla vydána až r. 1782; *Thurócz* – pravděpodobně Jan Thurócz (nar. 1420), který napsal Chronicon rerum Hungariae, sahající až do r. 1464; druhý Thurócz, Ladislav (žil na přechodu 17. a 18. stol.), jesuita, napsal Hungaria cum suis regibus (Uhry a jejich králové), Trnava 1729; tak pozdního dějepisce by Reusz necitoval jako pramen; *pagano more* – lat., podle pohanského zvyku; *Bělehradská stolice* – Stoličního Bělehradu; *Batajský chotár* – Bata je na pravém břehu Dunaje severně od Moháče; *Ethel* – v latinských kronikách se vyskytující název hunského krále Attily (zemř. 453); *orodské chlumy* – u Glogovce východně od Aradu; *chlum dombeďházský* – severozápadně od Aradu; *Nyíregyháza* – čti níreďháza, město v severovýchodních Uhrách, severně od Debrecína;

301: *prof. Srezněvský* – Izmail Ivanovič Srezněvskij (1812—1880), profesor university v Charkově, přední ruský slavista, horlivý sběratel lidových tradic. Na Slovensku byl na jaře a v létě 1842;

306: *rieštiť* – slov. nář., šplhat na strom; *zadrápky* – záchytky, záseky, na nichž je možno se zachytit;
307: *choj* – viz slov. nář., jdi, pojď; *koty* – nář., nohy;
308: *koridon* – slov., asi výrostek, hlupák, sprosťák a pod.;
309: *pardion* – zast., přezdívka pyšnému, nadutému šlechtici nebo statkáři;
310: *vozvysok* – slov., vzhůru, nahoře;
311: *obesia, obes* – slov., oběsí, oběs; pověsí, pověs; *na vez* – slov., na krk;
312: *kdě ti kuriatko* – slov., kde máš kuřátko;
313: *sviniar* – slov., vlastně pasák sviní; *vtekne hůl* – vbodne, vpíchne;
314: *kedě sa vyhráme* – slov. nář., jakmile si zahrajem;
316: *za málo* – slov., trochu;
320: *nězaleží* – slov., nezůstane ležet, nepoleží si;
321: *bodilo* – slov., bodalo, píchalo; *peť krstov* – slov., pět křtů;
322: *několem rohami* – slov., netrkám (rohy); *bleší* – gemer., bečí;
323: *naháňajú sa* – slov., honí se, běhají za sebou; *stajňa* – slov., stáj; *zmestí se* – gemer., umístí se, vejde se; *dobre som něpadol od divu* – slov., div že jsem nepadl údivem;
324: *sedmorakej krásy* – slov., sedmeré krásy; *domov* – slov., domů; *pníčok* – slov., malý peň, kmen, pník, kmínek;
325: *oblok něvyborí* – slov., okno nerozbije;
327: *trebárs* – slov., třebaže, ačkoli; *bárs* – slov., zde aspoň; *šachorina* – slov., skřípina jezerní, sítina, rákosí;
332: *lepšia sa naše paše* – slov. nář., lepší jsou naše pastviny;
334: *stúpil mi* – slov., šlápl mi;
335: *hodmo, bodmo* – házením, bodáním; *že něpuojdě za muž, kreme za sokola* – slov., že se neprovdá než za sokola;
336: *muděk jej mudká* – hra se slovy: moudivláček (nebo dudek) jí šeptá; *oziabe mňa* – slov., zábne mne; *ak němátě* – slov., jestliže nemáte;
337: *něbluskni* – neblýskej, nemrkej; *niet ti tu* – slov., nemáš tu; *prasiatko zaklala* – slov., zabila;
339: *zarúbaná cesta* – slov., zatarasená, zavřená; *povraz* – slov., provaz; *zjem ťa* – slov., sním tě;
340: *veje* – slov., věje; *kusá sviňa* – bez ocasu;
341: *sedaj slunko* – slov. nář., zapadej; *rovenku si hledaj* – slov. nář., hledej si sobě rovnou (sobě rovného); *drahší od čistého zlata* – slov., dražší než čisté zlato.

OBSAH

Vzpomínky z cesty po Uhřích 7
Z Uher 51
Uherské město (Ďarmoty) 77
Obrazy ze života slovenského 145
Kraje a lesy ve Zvolensku 199
Poslední medvěd na Čerchově u Chodova nedaleko Domažlic a honba na medvěda na Polhoře v Gajdošově potoku na Slovensku 265
Slovenské starožitnosti 269
Hry, hádanky, písně a říkanky 303

Ediční poznámky 343
Vysvětlivky 364

KNIHOVNA KLASIKŮ

SPISY BOŽENY NĚMCOVÉ

Svazek desátý

NÁRODOPISNÉ A CESTOPISNÉ OBRAZY ZE SLOVENSKA

Vydalo Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., jako svou 380. publikaci v redakci krásné literatury. Praha 1955. Šéfredaktor Jan Řezáč. Odpovědný redaktor Vladimír Reis. Technický redaktor Jindřich Šťastný. Z nové sazby písmem cicero Perpetua vytiskly Brněnské knihtiskárny, n. p., základní závod, Brno. Vydání 1., náklad 5.400 výtisků.

Cena brož. 11,90 Kčs, váz. 16,90 Kčs*

301 13 1 — 66416/8/ — 380 — 8% — Sazba 7. VI. 1954. Tisk 7. VI. 1955. D 02733. — 10,20 plánovacích archů, 18,88 autorských archů, 19,26 vydavatelských archů. Papír 7290—05, 84×108 cm, 80 g.